

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут

**Щорічна Всеукраїнська науково-
практична конференція
здобувачів освіти та молодих вчених**

**«Вдосконалення правового
регулювання:
погляд молодих науковців»**

9 травня 2025 року

Івано-Франківськ, 2025

ББК 67.9(4УКР)
В25

Редакційна колегія:

Микитин Ю.І. - директор навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, професор кафедри політики в сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права, кандидат юридичних наук, професор;

Козич І.В. - доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри політики в сфері боротьби зі злочинністю та кримінального права;

Квасниця С.М. - завідувач інформаційно-видавничого відділу навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

В25 Вдосконалення правового регулювання: погляд молодих науковців[Текст] : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти та молодих вчених (9 травня 2025 року). Івано-Франківськ, 2025. 342 с.

У збірник включені тези доповідей учасників щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів освіти та молодих вчених, яка відбулася 9 травня 2025 року на базі навчально-наукового юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Теоретичні положення і рекомендації учасників конференції щодо удосконалення законодавства України стануть ще одним кроком на шляху розвитку правової думки, формування молодих правників.

ББК 67.9(4УКР)

© Навчально-науковий юридичний інститут
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника, 2025

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ, ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО

Гіщинська А.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ ТА ОБМЕЖЕННЯ

Судовий прецедент як джерело права є важливим аспектом для вдосконалення та розвитку правової системи України. В умовах реформ, європейської інтеграції та глобалізації виникає потреба в нових правових інструментах для чіткого регулювання суспільних відносин, які динамічно розвиваються, для забезпечення якості правосуддя та ефективності захисту прав і свобод в суді тощо і, як наслідок, судовий прецедент стає важливим для забезпечення стабільності та передбачуваності судових рішень. Актуальність цієї теми зумовлена потребою підвищення ефективності правосуддя, зменшення правової невизначеності в Україні й забезпечення єдності судової практики в умовах постійних змін законодавства. Метою статті є дослідження перспектив впровадження судового прецеденту в Україні як джерела права, а також виявлення можливих обмежень і проблем цього процесу.

Питання судового прецеденту, як джерела права, набуло особливої актуальності в Україні, під час проведення судово-правової реформи, внаслідок інтеграції до Європейського Союзу (ЄС). Підписання та ратифікація Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) від 4 листопада 1950 року зобов'язує нашу державу виконувати рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в будь-яких справах, де вона виступає сто-

роною. Окрім того, національні суди України зобов'язані враховувати рішення (ЄСПЛ). Підтвердженням цьому є Закон України від 23 лютого 2006 року «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» у ст. 17 якого наголошується, що суди України при розгляді справ застосовують ЄКПЛ та практику ЄСПЛ, як джерело права [1]. Проте це не означає, що національні суди створюють прецедентне право, яке є доволі гнучким, оскільки суди можуть змінювати або оновлювати прецеденти, коли це необхідно.

Судовий прецедент (*stare decisis*) – це сформульований під час розгляду конкретної справи в рішеннях судів вищої інстанції правовий висновок стосовно способу застосування норми матеріального або процесуального права, який забезпечує формування єдиного підходу в питаннях тлумачення цієї норми, вирішення суперечностей або прогалин законодавчого регулювання і є надалі обов'язковим для застосування під час вирішення судами спорів у схожих правовідносинах [2, с. 403]. Український дослідник С. Шевчук виокремлює родові поняття «юридичний прецедент», під ним розуміючи: адміністративне або судове рішення по конкретній юридичній справі, якому держава надає загальнообов'язкового значення. Його зміст полягає в тому, що раніше прийняте рішення державного органу щодо конкретної справи має силу правової норми й при наступному вирішенні подібних справ [1].

Судовий прецедент характеризується визначеністю, нормативністю та динамічністю, виступаючи формою судової правотворчості, притаманною вищим судам (ВС, КСУ, ЄСПЛ). Він є результатом судових рішень, зокрема мотивувальної частини, має загальнообов'язковий характер для аналогічних справ, сприяє єдності судової практики, зменшенню навантаження на суддів, швидкому розгляду однотипних справ та боротьбі з корупцією. Прецедент заповнює законодавчі прогалини, вимагаючи від судів врахування як норм закону, так і судової практики, забезпечуючи їх несуперечливість [4, с.51].

Системи загального права (Англія, США) спираються на судовий прецедент і принцип *stare decisis*, де рішення вищих судів обов'язкові для нижчих. У континентальному праві (Україна, Франція) домінують писані закони, а судові рішення мають орієн-

туючий характер. В Україні, що належить до романо-германської правової сім'ї, судовий прецедент офіційно не визнаний джерелом права, але терміни «судова практика», «правовий висновок» і «правова позиція» виконують схожі функції. «Правовий висновок» Верховного Суду є обов'язковим для нижчих судів, «судова практика» — це сталі правові висновки, а «правова позиція» — аргументоване тлумачення норм, що слугує орієнтиром [2].

Юридична сила судового прецеденту поступається силі закону, але відіграє допоміжну роль, підвищуючи якість і ефективність правосуддя. Суди зобов'язані дотримуватися або враховувати встановлені прецеденти, якщо їх аргументація переконлива. Прецедент гармонізує позитивістське і природне право, відображаючи реальне життя, та формулює принципи, що впливають із загальних засад права. В Україні визначення місця судового прецеденту як джерела права залишається ключовою проблемою сучасної юриспруденції, привертаючи увагу багатьох теоретиків права [3].

На сьогодні судовий прецедент як джерело права в Україні вже використовується. Адже, виходячи з положень процесуального законодавства, підставою для касаційного перегляду рішення є неоднакове застосування судами одного і того ж положення закону. Це підтверджує існування в Україні судового прецеденту та посилення на нього. Прямим підтвердженням існування судового прецеденту як джерела права в нашій державі є численні рішення КСУ та ВС, рішення ЄСПЛ, які є загальнообов'язковими для виконання. Фактичним підтвердженням існування судового прецеденту в Україні є законодавче закріплення таких понять як «зразкова справа» і «типова справа» у Кодексі адміністративного судочинства [4, с.52].

Визначення типових та зразкових адміністративних справ є важливим кроком для впровадження судового прецеденту в Україні, що сприяє розвитку правової держави [5]. Судові рішення у зразкових справах, ухвалені Верховним Судом (ВС), набувають значення джерела права, змінюючи сприйняття судової практики в суспільстві. Судовий прецедент, як прояв судової правотворчості, формується через рішення вищих судів, Конституційного Суду України (КСУ) та постанови Пленуму ВС. Приклади, такі як

рішення ВС від 15 лютого 2018 року щодо перерахунку пенсій [4, с.52], рішення КСУ від 13 червня 2019 року про неконституційність ст. 368-2 КК України [6] та рішення ЄСПЛ 2018 року у справі «Зеленчук і Цицюра проти України» [7], демонструють практичну реалізацію прецедентного права. Впровадження судового прецеденту як офіційного джерела права забезпечує стабільність правової системи, підвищує захист прав людини та сприяє гармонізації судової практики зі стандартами правосуддя. Судовий прецедент підвищує ефективність судових рішень, дозволяючи суддям використовувати наявні правові висновки, сприяє інтеграції України в міжнародну правову спільноту через врахування міжнародних стандартів прав людини та зміцнює незалежність судової влади, заповнюючи законодавчі прогалини. Проте, як зазначає Л. Бардаченко, уніфікація судових рішень може призводити до неоднакового тлумачення правових норм [8]. Водночас, відповідно до ст. 6 Конституції України, судова влада не може виконувати функції законодавчої, що ускладнює офіційне закріплення прецеденту як джерела права, створюючи правову колізію між практичною необхідністю та конституційними обмеженнями [9].

Деякі автори заперечують можливість існування прецедентної системи права в Україні через низький рівень довіри до судів, недосконалість судової системи, суб'єктивний відбір суддів та їхню безвідповідальність, які не можуть бути вирішені лише через судовий прецедент [4, с.51]. Проте адаптація прецедентного права можлива шляхом законодавчого закріплення обов'язковості правових позицій Верховного Суду для нижчих інстанцій, формування стабільної судової практики та імплементації рішень ЄСПЛ. Це сприятиме створенню системи «де-факто» прецедентного права, підвищенню передбачуваності судових рішень та захисту прав людини в Україні.

Висновок. Отже, судовий прецедент в Україні має значний потенціал для трансформації правової системи, хоча його роль досі залишається обмеженою через особливості континентальної правової традиції та відсутність офіційного визнання. Він може забезпечити єдність судової практики, спростити правозастосування та наблизити Україну до міжнародних стандартів. Однак його офіційне невизнання, колізії з законодавством та низька

обов'язковість рішень ВС гальмують впровадження. Для покращення ситуації необхідно закріпити обов'язковість правових позицій ВС, підвищити кваліфікацію суддів, реформувати судову систему, розвивати правову доктрину тощо. В перспективі судовий прецедент може стати важливим інструментом, особливо в контексті євроінтеграції, але для цього потрібні законодавчі та практичні зміни.

1. Марченко А. А. *Поняття судового прецеденту та його місце у правовій системі України. Митна справа*. 2013. № 5(2.1). С. 26-32. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2214-ponyattya-sudovogo-pretседentu-ta-jogo-mistse-u-pravovij-sistemi-ukrajini.html> (дата звернення 18.03.2025).
2. Берназюк О. О. *Судовий прецедент у правовій системі України: сучасні підходи до визначення поняття*. Науковий вісник Ужгородського університету: серія: Право. 2023. Т. 1, Вип. 80. С. 403–410. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jsrui/handle/lib/58343> (дата звернення: 18.03.2025).
3. Бондаренко Є. І. *Становлення правового прецеденту як джерела права. Правове регулювання економіки*. 2012. № 11-12. С. 33-44.
4. Музичук Е. О. *Судовий прецедент як джерело права в Україні. Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності: матеріали науково-практичної конференції (Харків, 17 травня 2018 р.)*. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2018. С. 51–53.
5. *Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 9 квіт. 2025 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 17.04.2025).
6. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368-2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року у справі № 1-135/2018 (5846/17)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
7. *Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16): Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text (дата звернення: 17.04.2025).
8. Бардаченко Л. *Перспективи проведення судової реформи. Правовий тижень*. 2009. 29 грудня. С. 51-52.
9. *Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

ДОТРИМАННЯ ОРГАНАМИ ВЛАДИ ПРАВА НА ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Звернення громадян є однією з найбільш важливих форм організації громадського суспільства. Вони можуть бути спрямованими як до органів державної влади чи місцевого самоврядування, так і безпосередньо до посадових осіб. Можливість звернутися до владних інституцій формує адміністративно-правову свідомість громадян, оскільки таким чином вони чинять тиск на владу, так би мовити контролюють її діяльність. Водночас, як наголошує А. С. Бідучак, «через звернення відбувається «діалог» між державою та громадянами, в якому можуть бути відображені як інтереси скажника, так і інших громадян чи суспільства в цілому. Вимоги громадян – це перш за все джерело інформації та необхідна сила для вирішення поточних або перспективних проблем розвитку сучасної країни» [1 с. 6-11].

Конституційні права є невід'ємною частиною демократичної країни, яка стоїть на шляху свого подальшого розвитку на благо суспільства. Конституція України [3] гарантує кожному право направляти письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади та їх посадових і службових осіб. У контексті реалізації цього конституційного права (статтей 40 та 64 Конституції України) гарантується неможливість встановлення обмежень таких його елементів: подати звернення; отримати обґрунтовану відповідь; отримати таку відповідь у встановлений законом строк.

Звернення громадян вважається одними із найпоширеніших правових засобів захисту своїх прав та інтересів. Традиційно, концепція інституту звернення громадян зводиться до розуміння його як спеціальної правової форми, що надає можливість особі,

яка вважає, що її права можуть бути або були порушені звернутись до певного органу публічної влади з метою захисту та/або поновлення її прав [7, с. 70].

Право на звернення є абсолютним, невідчужуваним правом громадянина і не може бути обмежено. У науковій літературі під зверненням громадянина розуміють подану в державний орган, орган місцевого самоврядування або посадовій особі в письмовій чи усній формі або у формі електронного документа пропозицію, заяву або скаргу до державного органу, органу місцевого самоврядування [2, с. 6-7].

Водночас Законом України «Про звернення громадян» [6] (далі – Закон) закріплені й інші додаткові права, пов'язані з розглядом звернення та способом вирішення порушених питань.

Відповідно до Указу Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022 [5] було по всій території України було введено воєнний стан, тому реалізація таких додаткових прав в умовах воєнного або надзвичайного стану може бути ускладнена з огляду на певні об'єктивні чинники та необхідність здійснення заходів правового режиму воєнного стану, визначених у статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7].

Відповідно до цього Закону в умовах дії правового режиму воєнного стану можуть застосовуватись окремі заходи, які обумовлюють за своїм змістом ускладнення реалізації окремих прав громадян, визначених у Законі України «Про звернення громадян». Перш за все такі обмеження можуть бути пов'язані із становленням посилення охорони та особливого режиму роботи органу влади, установи до якої подано звернення; запровадженням на певній території комендантської години; встановленням особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування, а також руху транспортних засобів.

У випадку впровадження зазначених обмежень за певних обставин (наприклад, задля відсічі, знешкодження диверсійно-розвідувальних груп ворога), реалізація будь-яких прав, пов'язаних з особистою присутністю заявника та інших дотичних прав, визначених у Законі України «Про звернення громадян», може бути ускладненою або взагалі неможливою.

У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено звільнення від відповідальності за дії (бездіяльність)

особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, негативні наслідки яких неможливо було передбачити або які охоплюються виправданим ризиком, за умови, що такі дії (бездіяльність) були необхідні для відсічі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту. Вказане дозволяє дійти висновку, що у випадку об'єктивної неможливості або ускладнення забезпечення права особи на звернення та отримання відповіді, відповідальна посадова особа суб'єкта владних повноважень не нестиме юридичну відповідальність. При цьому зазначене не позбавляє таку посадову особу обов'язку розглянути звернення та надати обґрунтовану відповідь після завершення дії вказаних обставин, що унеможливають надання вчасної відповіді.

Отже, під час воєнного стану можуть виникати ситуації, коли дотримання встановлених строків розгляду звернень є неможливим через обставини непереборної сили, такі як активні бойові дії, усунення наслідків збройної агресії, тощо. Відповідно до статті 167 Цивільного кодексу України, форс-мажором (обставинами непереборної сили) є надзвичайні та невідворотні обставини, що об'єктивно унеможливають виконання зобов'язань, передбачених умовами договору (контракту, угоди тощо), обов'язків згідно із законодавчими та іншими нормативними актами [8]. У таких випадках строки розгляду звернень, які надійшли, але не були зареєстровані через ці обставини, вважаються такими, що не розпочалися. Водночас, відповідальна посадова особа зобов'язана зареєструвати та передати такі звернення на розгляд одразу після усунення відповідних перешкод. Слід зробити висновок, що право на звернення громадян під час воєнного стану діє під час нього та не обмежується. З іншого боку, в умовах воєнного стану органи державної влади або місцевого самоврядування, їх посадові особи мають право обмежити доступ до певної публічної інформації, однак не позбавляються від обов'язку обґрунтування у відповіді на запит правомірності обмеження в доступі публічної інформації. Водночас, такий висновок має бути мотивованим та відображати реальний причинно-наслідковий зв'язок між розголошенням інформації та істотною шкодою, яка може бути завданою.

1. Бідучак А. С. Аналіз роботи зі зверненнями громадян в Україні та рівні їх контролю. Буковинський медичний вісник. 2023. Т. 27, № 4. С. 6–11. URL: <http://e-bmv.bsmu.edu.ua/article/view/296379>
2. Дніпров О.С. Механізм адміністративно-правового регулювання процедури розгляду звернень громадян. Наукові записки. Сер. право. 2020. № 9. С. 69–73. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/30/20>
3. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Коротюк М. Г., Коротюк О. В., Лисенко С. М. Про звернення громадян: на-ук.-практ. коментар Закону України, судово практика, зразки документів. Київ : ОБК, 2017. 398 с.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
6. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 47, ст.256 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Цивільний кодекс України : закон, кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

Зіняк А.Ю.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВА ЛЮДИНИ ЧЕТВЕРТОГО ПОКОЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ

З кожним новим етапом розвитку цивілізації концепція прав людини поглиблюється та розширюється. Сучасний період характеризується формуванням новітніх правових феноменів, спричинених розвитком цифрових технологій, біомедицини та глобалізаційних процесів. У цьому контексті актуалізується дослідження прав людини четвертого покоління та механізмів їх імплементації у правовій системі.

Формування прав четвертого покоління ґрунтується на визнанні високого статусу особистості, прагненні до гармонізації норм права, моралі та релігії, повазі до індивідуальності люди-

ни та її особливих потреб, а також забезпеченні автономії особи щодо держави [2, с. 15]. Така концепція створює умови для реалізації людиною своїх ідей та задоволення потреб незалежно від інших суб'єктів, але в рамках правового поля.

За змістом права четвертого покоління можна класифікувати на соматичні (пов'язані з тілом людини) та інформаційно-цифрові (пов'язані з розвитком технологій) [1, с. 10-11]. Термін «соматичні права» походить від грецького слова «soma» (тіло) і охоплює можливості людини самостійно розпоряджатися своїм тілом [3, с. 267]. До цієї категорії належать право на зміну статі, трансплантацію органів, штучне переривання вагітності, одностатеві шлюби, евтаназію, генетичні модифікації тощо.

У сфері охорони здоров'я найбільш юридично регламентованими правами четвертого покоління виступають право на застосування репродуктивних технологій та право на трансплантацію органів. В Україні правове регулювання трансплантації забезпечується Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» від 17 травня 2018 року, який визначає трансплантацію як метод лікування, спрямований на відновлення здоров'я людини шляхом пересадки анатомічного матеріалу від донора реципієнту [5, с. 111]. Світова практика розрізняє кілька видів трансплантації: ауто трансплантацію (використання власних тканин пацієнта), імплантацію (використання штучних матеріалів), трансплантацію від живого донора та від донора-трупа.

Право на аборт отримало законодавче закріплення в Цивільному кодексі України. Відповідно до п. 6 ст. 281 Цивільного кодексу України, штучне переривання вагітності до дванадцяти тижнів здійснюється за бажанням жінки, а у термін від дванадцяти до двадцяти двох тижнів – за наявності визначених законодавством підстав [6, с. 43]. Таке регулювання відображає спробу збалансувати репродуктивну автономію жінки та етичні міркування щодо захисту пренатального життя.

Одним із найбільш дискусійних і нерегульованих в Україні соматичних прав є право на евтаназію [4, с. 40]. Під евтаназією (з грецької «добра смерть») у сучасній біоетиці розуміють сприяння безболісному завершенню життя невиліковно хворої людини. Ос-

новний аргумент прихильників еутаназії полягає в тому, що життя вважається цінністю лише коли задоволення переважають над стражданнями, а людина має право самостійно вирішувати питання про своє життя. У 2002 році Нідерланди стали першою країною, яка легалізувала активну еутаназію [3, с. 267]. Згодом цей досвід перейняли Бельгія, Люксембург, Швейцарія, окремі штати США та інші юрисдикції. В Україні законодавство категорично забороняє будь-які форми еутаназії, про що йдеться у ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я, хоча неодноразово здійснювалися спроби її легалізації [4, с. 40]. Складність імплементації цього права пов'язана з релігійно-моральними суперечностями та необхідністю розробки чітких критеріїв і механізмів контролю [3, с. 267-268].

До другої групи прав четвертого покоління належать інформаційно-цифрові права: право на доступ до мережі Інтернет, на віртуальну реальність, на штучну аугментацію, на кібербезпеку та інші [1, с. 10-11]. Цей перелік не є вичерпним і постійно розширюється з розвитком технологій та поглибленням наукових дискусій.

З розвитком інформаційних технологій сформувалися так звані віртуальні права, ключовим серед яких є право на доступ до Інтернету. Організація Об'єднаних Націй визнала це право невід'ємним правом людини, а його обмеження – порушенням міжнародних норм. Міжнародно-правова база у цій сфері ґрунтується на ст. 19 Загальної декларації прав людини, що гарантує свободу пошуку, отримання та поширення інформації будь-якими засобами незалежно від кордонів. Аналогічні положення містить п. 1 ст. 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [7, с. 62-63].

Логічним продовженням права на доступ до Інтернету виступає право на кібербезпеку, що є елементом національної безпеки. Українське законодавство визначає кібербезпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави в кіберпросторі, за якої забезпечується сталий розвиток інформаційного суспільства, своєчасне виявлення та нейтралізація реальних і потенційних загроз [8, с. 75]. Забезпечення кібербезпеки вимагає комплексного підходу: від технічних засобів захисту до формування відповідної правової бази та інституційних механізмів.

Крім зазначених, до інформаційно-цифрових прав четвертого покоління можна віднести: право на віртуальну ідентичність; право на цифрове забуття (вимагати видалення особистої інформації з цифрових баз даних); право на анонімність у мережі; право на захист від небажаного інформаційного впливу; право на вільне програмне забезпечення. З розвитком штучного інтелекту формується також право на захист від алгоритмічної дискримінації – гарантія рівного ставлення незалежно від даних, які використовуються при прийнятті автоматизованих рішень.

Імплементація прав людини четвертого покоління в українське законодавство потребує комплексного підходу з урахуванням міжнародного досвіду та національної специфіки. Першим кроком може стати внесення змін до Розділу II Конституції України шляхом закріплення базових прав на доступ до мережі Інтернет, на захист персональних даних, на кібербезпеку. Паралельно необхідно модернізувати галузеве законодавство: Закон України «Про захист персональних даних», Закон України «Про інформацію», а також відповідні норми Цивільного кодексу України та Кримінального кодексу України.

Ефективна реалізація нових прав неможлива без створення належної інституційної системи. Доцільно розглянути можливість формування спеціалізованих органів, відповідальних за моніторинг дотримання цифрових прав, захист від кіберзагроз, контроль за використанням біотехнологій. Важливу роль відіграватиме судова система, яка потребує підвищення кваліфікації суддів з питань цифрового права та біоетики.

Невід’ємною складовою імплементації прав четвертого покоління є підвищення правової, цифрової та біоетичної обізнаності населення. Доцільним є впровадження відповідних курсів у програми освітніх закладів, проведення інформаційних кампаній, розробка методичних рекомендацій для різних категорій користувачів цифрових технологій.

У глобалізованому світі значну роль відіграє міжнародне співробітництво, яке дозволяє гармонізувати національне законодавство з міжнародними стандартами та обмінюватися досвідом регулювання інноваційних технологій. Україна має активно долучатися до формування міжнародно-правової бази у сфері цифро-

вих прав та біоетики, імплементувати прогресивні норми у національне законодавство.

Отже, права людини четвертого покоління є закономірним етапом еволюції правової думки, відповіддю на виклики науково-технічного прогресу та соціальних трансформацій XXI століття. Вони розширюють традиційне розуміння людської гідності та свободи, охоплюючи нові сфери автономії особистості – від розпорядження власним тілом до формування своєї віртуальної ідентичності. Особливого значення набуває теоретичне обґрунтування концепції прав четвертого покоління на основі фундаментальних етичних і правових принципів, що дозволить забезпечити збалансований підхід до правового регулювання, який враховує як інтереси індивіда, так і суспільства в цілому. Важливо уникати як необґрунтованого обмеження нових прав під приводом захисту традиційних цінностей, так і їх надмірного розширення, яке може нести ризики для суспільних інтересів. Створення ефективних механізмів імплементації прав четвертого покоління потребує системного підходу, що включає конституційне закріплення, законодавче регулювання, інституційне забезпечення, судовий захист, освітні заходи та міжнародне співробітництво. Лише комплексне застосування цих інструментів дозволить інтегрувати нові права в національну правову систему та забезпечити їх реальну, а не декларативну реалізацію. Перспективним напрямом подальших досліджень є аналіз взаємодії різних категорій прав четвертого покоління, їх співвідношення з правами попередніх поколінь, а також вивчення нових викликів, пов'язаних з розвитком квантових технологій, нейроінтерфейсів, метавсесвіту та інших новітніх явищ цифрової епохи. Ці дослідження матимуть не лише теоретичне, але й практичне значення для розвитку законодавства та юридичної практики в умовах технологічних і соціальних трансформацій.

1. Єднак О.В. Конституційні основи четвертого покоління прав людини: порівняльно-правовий аналіз. Тернопіль, 2018. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/32949/1/%D0%84%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D0%BA%20%D0%9E.%D0%92..pdf> (дата звернення: 25.04.2025).
2. Оленін П.В. Четверте покоління прав людини. Права людини і громадянина в сучасному світі: матеріали круглого столу. м. Івано-Франківськ, 12 березня 2014 р. Івано-Франківськ, 2014. С. 15.

3. Попович Т., Шаварин А. Сутнісне наповнення четвертого покоління прав людини. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 12. С. 266-271.
4. Поліщук А.А., Гуденко Д.О. Четверте покоління прав людини: реалії та перспективи для України. Юридичний науковий електронний журнал. 2019. № 3. С. 39-42.
5. Булеца С.Б., Менджул М.В., Паніна Ю.С. Правова природа та зміст прав людини четвертого покоління у сфері охорони здоров'я. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 55. С. 110-113.
6. Маложон О.І. Четверте покоління прав людини в контексті української сучасності. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 12. С. 40-44.
7. Петришина М.О., Правник С.О. Право на доступ до інтернету та його конституційно-правове регулювання у зарубіжних країнах та в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 3. С. 62-66.
8. Мартинюк О.В., Шеремет Я.С. Правова природа четвертого покоління прав людини. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 74-77.

Кернякевич С.А.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Умови збройного конфлікту вкрай негативно впливають на функціонування інституту сім'ї загалом, а також на забезпечення основних базових потреб дитини, її розвиток, реалізацію прав та психологічний стан. Під час війни зазнають порушень основні права дитини, а саме: право на життя, право бути із сім'єю, право на здоров'я, право на розвиток особистості, право на освіту. Названі порушені права дітей в умовах воєнного стану мають бути відновлені та належним чином захищені з допомогою спільних зусиль як національних, так і міжнародних інституцій, а також представників громадянського суспільства.

Законом України «Про охорону дитинства» у ст. 301 передбачено, що: «Держава вживає всіх необхідних заходів для забезпечення захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, догляду за ними та возз'єднання їх із члена-

ми сім'ї, включаючи розшук, звільнення з полону, повернення в Україну дітей, незаконно вивезених за кордон» [1].

Оскільки спектр міжнародних злочинів, які вчиняються військовослужбовцями РФ проти дітей України, є надзвичайно широким, і враховуючи те, що вони уже є предметом розслідування Офісу прокурора Міжнародного кримінального суду, Офісу Генерального прокурора та інших правоохоронних органів України, а також правоохоронних органів іноземних держав за принципом універсальної юрисдикції (зокрема, Латвії, Німеччини, Литви, США), є достатні підстави сподіватись, що воєнні злочини високопосадовців та військовослужбовців Росії проти дітей на території України будуть розслідувані на належному рівні, а винні особи будуть притягнені до кримінальної відповідальності [2, с. 102].

Важливу роль у цьому процесі відіграють інститути громадянського суспільства, які здійснюють фіксування та документування воєнних злочинів. Так, до прикладу, у навчально-науковому юридичному інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника функціонує Центр документування та дослідження воєнних злочинів [3].

Вкрай важливим напрямом діяльності нашої держави у сфері охорони та захисту прав дитини є удосконалення чинного національного законодавства, імплементація норм міжнародного права. Україна сьогодні виступає учасницею численних міжнародних правових документів у сфері забезпечення прав дитини. Однак в умовах воєнного стану, який запроваджено на всій території нашої держави, реалізувати у повній мірі виконання покладених на державу завдань щодо забезпечення захисту прав дитини надзвичайно складно.

Одночасно слід звернути увагу на окремі позитивні зрушення у нашій державі у сфері захисту прав дітей безпосередньо в нинішніх умовах воєнного стану. Так, у відповідності до постанови Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302 функціонує відповідний Координаційний штаб, що є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, який створено для сприяння координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, інших

державних органів, органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану [4].

Ще одним суттєвим кроком на шляху захисту дітей під час воєнного стану стало запровадження загальнонаціональної програми «Дитина не сама». Цю програму запроваджено Офісом Президента України спільно з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма представлена у вигляді чат-бота «Дитина не сама» – ресурс допомоги дітям у воєнний час, зі змістом якого можна ознайомитися в мережі Інтернет [5].

Крім того, як зазначалося вище, на шляху вирішення проблем захисту прав дітей в умовах воєнного стану ще одним важливим напрямом є удосконалення чинного законодавства України, враховуючи у тому числі обґрунтовані пропозиції науковців. Так, С. О. Магдою пропонувалося закріпити на законодавчому рівні гарантії прав дітей, доповнивши Закон України «Про правовий режим воєнного стану» відповідною статтею у такій редакції: «В умовах воєнного стану діти користуються особливою повагою, їм забезпечується захист від будь-якого роду посягань» [6, с. 91].

На думку Н. Опольської: «з метою забезпечення та захисту прав дітей, що постраждали внаслідок збройного конфлікту доцільно до ст. 28 Закону України «Про охорону дитинства» внести зміни: «Дітям, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, військових дій, стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф, держава забезпечує всебічну підтримку» [7, с. 281].

З точки зору Я. І. Швець та І. О. Соколової: «необхідно також здійснювати превентивну діяльність. Наприклад, щоб зменшити загрозу життю і здоров'ю дітей, які перебувають в окупації або на території активних бойових дій, слід посилити евакуаційні механізми держави. Значною мірою на це впливають домовленості про зелені коридори із росією та її військовими на різних рівнях. Проте, росія частіше порушує такі домовленості, а не дотримується їх. Також, для захисту дітей на територіях активних бойових дій, батькам слід навчати дітей правилам поведінки в укриттях, в небезпечних місцях, під час повітряної тривоги. А для дітей, які вже стали жертвами окупантів, рекомендується забезпечити надання кваліфікованих медичних і психологічних послуг» [2, с. 102].

Справді, не лише правовими засобами можна вирішити проблеми забезпечення прав дітей, а й шляхом надання психологічної допомоги. До прикладу, на факультеті психології у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника функціонує Центр психологічної підтримки «Разом з тобою». Фахівці-психологи надають кваліфіковану допомогу (безкоштовно) людям та дітям, що з різних обставин перебувають під час війни у стані гострого стресу. Психологи університету допомагають проживати війну, подолати психологічні наслідки війни [8].

Як бачимо, лише у тісній взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, представників міжнародних інституцій, інститутів громадянського суспільства, освітніх закладів тощо можна досягти позитивних результатів на шляху захисту прав дітей в умовах воєнного стану, що дозволить, якщо не усунути, то хоча б мінімізувати наслідки порушень прав дитини, відновити її правовий статус, стабілізувати її морально-психологічний стан.

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Швець Я.І., Соколова І.О. Порушення прав дітей під час війни Російською Федерацією. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2022. Випуск 71. С. 99-103.
3. Запрацював Центр документування та дослідження воєнних злочинів. URL: <https://surl.li/zerkzr> (дата звернення: 27.04.2025).
4. Положення про Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
5. Дробязко Катерина. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 27.04.2025).
6. Магда С. О. Захист прав дітей в умовах воєнного стану. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2015. Випуск 20. С. 88-92.
7. Опольська Н. Права дітей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту в Україні. Право. 2015. Випуск 27. С. 278-283.
8. Центр психологічної підтримки «Разом з тобою». URL: <https://surl.li/vhrebx> (дата звернення: 27.04.2025).

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИПИНЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ

Право на життя у правовій системі України та в міжнародному праві належить до основоположних цінностей. Воно гарантується Конституцією України, зокрема у статті 27 зазначається, що кожна людина має невід'ємне право на життя, і держава зобов'язана його захищати [1]. Це положення узгоджується з нормами міжнародного права, а саме зі ст. 3 Загальної декларації прав людини [2] та ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [3], які також гарантують захист життя кожної особи від свавільного посягання.

Конституційний Суд України у рішенні № 11-рп/99 наголосив, що право на життя є абсолютним і не підлягає обмеженню навіть в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Згідно зі ст. 64 Конституції України, право на життя не може бути обмежене за жодних обставин, що свідчить про його особливу правову силу [4].

Однією із достатньо непростих юридичних проблем, пов'язаних із правом на життя, є визначення моменту початку життя. Відповідно до ст. 25 Цивільного кодексу України (далі - ЦКУ), правоздатність фізичної особи виникає з моменту її народження [5]. Це положення базується на традиційній юридичній доктрині, яка пов'язує початок правосуб'єктності з моментом самостійного існування дитини поза тілом матері. Проте законодавство визнає й інтереси зачатой, але ще не народженої дитини. Наприклад, згідно зі ст. 1261 ЦКУ, така дитина має право на спадщину, якщо була зачата за життя спадкодавця і народилася живою після його смерті [5].

Медичне та біоетичне розуміння початку життя є ширшим. Існують три концепції визначення початку життя: натусіальна – з моменту народження; ембріональна – з моменту зачаття; біологічна – з певного етапу ембріонального розвитку, наприклад, з 22

тижня, коли плід здатен вижити поза утробою [6, с.51]. Найпоширенішою у наукових працях є біологічна концепція, в основі якої усвідомлення жінкою свого «нового» стану та стану ще ненародженої дитини, а також положення ч. 6 ст. 281 ЦКУ, в яких йдеться про те, що після дванадцяти двох тижнів вагітності, перелік обставин, що дозволяють переривання вагітності, встановлюється законодавством.

На нашу думку, біологічна концепція (з 22 тижня) на сьогодні є такою, що може бути закріплена на законодавчому рівні, оскільки в її основі збереженість життя, а воно є найвищою цінністю. У цьому контексті також варто згадати міжнародні документи, як-от Декларацію про медичні аборти (Осло, 1970), де підкреслюється повага до життя з моменту зачаття, хоча вона й не є обов'язковою для України.

Надзвичайно дискусійною та актуальною в межах реалізації права на життя є проблема щодо права на аборт (штучне переривання вагітності), оскільки воно стоїть на межі як факту народження, так і факту смерті майбутньої дитини. Відповідно до ч. 6 ст. 281 ЦКУ штучне переривання вагітності дозволено за бажанням жінки до 12 тижнів вагітності. У період від 12 до 22 тижня – лише за медичними, соціальними або індивідуальними показаннями після висновку медичної комісії. Оскільки плід юридично не визнається суб'єктом права, аборт не розглядається як позбавлення життя. Водночас законодавство намагається зберегти баланс між правом жінки на репродуктивну автономію та обов'язком держави захищати життя. В цьому також проявляється певна колізія в законодавстві, ґрунтуючись на вищенаведених фактах.

Не менш важливим є питання юридичного визначення моменту припинення життя. У медичній практиці розрізняють клінічну смерть – стан, коли життєві функції зупинені, але ще можливо їх відновлення та незворотну смерть. Відповідно до положень ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я [7] активні заходи щодо підтримання життя пацієнта припиняються у разі, якщо стан людини визначається як незворотна смерть. Моментом незворотної смерті людини є момент смерті її головного мозку або її біологічна смерть. Саме незворотна смерть визнається юридичним критерієм припинення правоздатності особи, оскільки

відновити життєві функції після неї неможливо і тому цей стан вважається кінцевим. Медичні критерії незворотної смерті дозволяють чітко зафіксувати юридичний момент смерті: згідно з ст. 24 ЦКУ, правоздатність фізичної особи припиняється з моменту її смерті. Отже, саме незворотна смерть, як остаточний стан, слугує юридичною підставою для припинення правосуб'єктності фізичної особи.

Також у цивільному праві існує інститут оголошення фізичної особи померлою, який за правовими наслідками прирівнюється до смерті фізичної особи. Згідно зі ст. 46 ЦКУ рішення про оголошення фізичної особи померлою приймає суд у разі, якщо про людину немає жодних відомостей протягом більше трьох років. У випадках, коли особа зникла за обставин, що становили загрозу для її життя, цей строк скорочується до шести місяців [5]. Важливо підкреслити, що оголошення особи померлою є юридичною фікцією, яка дозволяє врегулювати цивільно-правові наслідки, пов'язані з її відсутністю, зокрема щодо спадщини, шлюбу, опіки та інших правовідносин. Проте, на відміну від факту незворотної смерті, ця підстава є зворотною: у разі появи особи її статус може бути відновлений, а отже, вона не прирівнюється до фактичної смерті.

Окрему увагу варто приділити питанню евтаназії, яку можна визначити як умисне припинення життя фізичної особи шляхом здійснення дії або бездіяльності, як правило, медичним працівником з метою припинення нестерпних фізичних чи психічних страждань пацієнта, яке відбувається за його свідомим, добровільним, повним та своєчасним волевиявленням або на підставі відповідного волевиявлення його законного представника, за наявності підтверджених медичних показань, у безболісній або мінімально болісній формі. В Україні евтаназія заборонена: згідно зі ст. 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я, жодна особа не має права здійснювати чи вимагати евтаназії. Будь-які дії з умисного припинення життя іншої особи кваліфікуються як кримінальне правопорушення. З цього приводу варто зазначити, що з одного боку, така заборона в певній мірі обмежує право на життя, адже змістом права на життя охоплюється можливість розпоряджатися своїм життям на власний розсуд, тобто визначати

фактичну долю самого себе. З іншого боку, з огляду на стан особи щодо якої евтаназія може бути застосована, рішення про евтаназію в тих країнах, де вона дозволена, як правило, приймається родичами.

Підсумовуючи, можна зазначити, що право на життя у правовій системі України має всебічний правовий захист - від конституційного рівня до спеціалізованого галузевого законодавства. У центрі правового регулювання знаходиться прагнення забезпечити баланс між свободами людини, гідністю особи та обов'язком держави гарантувати недоторканність життя кожної людини.

1. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (дата оновлення: 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
2. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 28.04.2025).
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 (дата оновлення: 01.08.2021). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.04.2025).
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. (дата оновлення: 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
6. Луцький Т. М. Початковий момент життя людини: кримінально-правове значення. Соціально-правові студії. 2019. Випуск 2 (4). С. 50-57.
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. (дата оновлення: 27.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

*Vasyl Stefanyk Precarpathian national university,
doctor of law, professor of the department of
constitutional, international and administrative law of
the educational and scientific law institute*

GENERAL CHARACTERISTICS OF MEDICAL LAW AS A SUB-BRANCH OF ADMINISTRATIVE LAW OF UKRAINE

According to Art. 3 of the Constitution of Ukraine, a person, his life and health, honour and dignity, inviolability and security are recognized in Ukraine as the highest social value. As follows from the content of the specified article, human health is one of the most important social values, which are subject to special legal protection by the state and society. That is why health care is an integral and important sphere of public administration in general and an element of a special part of administrative regulatory law in particular, which is externally expressed through a set of legal norms integrated into medical law.

It should also be noted that ensuring health care and effective legal regulation in this area cannot be ensured without an appropriate level of systematicity of legal norms. Such a level of systematicity can be ensured only by conducting systematization in the form of codification of medical legislation of Ukraine within the framework of a new codified act (comprehensive law, new foundations of medical legislation or the Medical Code of Ukraine).

Legislation, as a specific system of interconnected regulatory legal acts, is also a source of law in the field of healthcare in Ukraine. However, the medical legislation of Ukraine is only a legal form that to one degree or another adequately reflects the legal content – the essence of the medical law of Ukraine.

It is also worth noting that the concept of “medical law” is used to determine the relevant subjective right of an individual (patient), and also defines it as a system of legal norms in the field of healthcare.

At the same time, in our opinion, medical law should be considered in the following understandings:

1) objective medical law – a set of legal norms that determine the principles of implementing the right to healthcare and regulate the procedure for providing medical services;

2) subjective medical law – the real opportunities of citizens of Ukraine in the field of healthcare and the provision of medical services.

Taking into account the above approaches, it is appropriate to note that the existing practice of using the term “medical law” in the legal doctrine of Ukraine makes it possible to state the following aspects of it:

1) as a system of legal norms - a sub-branch of administrative law, which determines the principles, grounds and procedure for implementing the right to health care and the provision of medical services, as well as the features of management in this area;

2) as a system of legislation - a set of regulatory legal acts that regulate the principles of management and the features of the provision of medical services in Ukraine;

3) as a science - a field of knowledge about the main trends in the development of medical law in Ukraine, as well as ways to solve the main problems of legal regulation in this area;

4) as an academic discipline, which aims to form students' knowledge of medical law and medical legislation (especially students of law and medical specialties).

Thus, medical law is a sub-branch of administrative law that regulates managerial, organizational and other related relations in the sphere of realization of the right to health care and provision of medical services.

As an integral element of the system of Ukrainian law, medical law is a complex legal entity that constitutes a relatively independent sphere of law in the system of domestic law and includes a set of legal norms designed to regulate social relations related to the realization of human rights in the sphere of health care.

The complex nature of medical law, due to the existence of private and public legal relations that constitute the subject of this legal entity, makes it possible to extend to these relations the norms of fundamental branches of law that regulate homogeneous relations (spheres of civil, administrative, financial, criminal, procedural law). However, this

does not prevent its definition as a sub-branch of administrative law of Ukraine.

The norms of medical law must comply with the provisions of the basic branches of law, which are usually correlated with each other as special (medical-legal) and general (civil-legal, administrative-legal, etc.) norms.

The external form of expression (legal form) of medical law is medical legislation, which, unfortunately, does not sufficiently reflect the legal matter. In this regard, it is appropriate to note that medical legislation includes four main groups (levels) of regulatory legal acts:

1) constitutional level – the Constitution of Ukraine of June 28, 1996, with subsequent amendments and supplements. (Article 49 - the right to health care, medical care and medical insurance);

2) general codified level, which covers sectoral codes that are directly or indirectly applied in the medical field (Civil Code of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, etc.);

3) specialized codification level – expressed in the Fundamentals of Ukrainian Legislation on Health Care as a special codified act in the field of health care;

4) specialized legislative and by-law level (the level of special laws and by-laws that regulate certain areas of medical activity, in particular, donation, mental health care, certain infectious diseases, etc.).

Based on the results of the study of the features of the codification of medical legislation, we have made the following conclusions:

1. Medical law, as a sub-branch of administrative law, should be considered in the following understandings: a) objective medical law – a set of legal norms that determine the principles of implementing the right to health care and regulate the procedure for providing medical services; b) subjective medical law – the real possibilities of citizens of Ukraine in the field of health care and the provision of medical services.

2. Medical legislation includes four main groups (levels) of regulatory legal acts: a) constitutional level - the Constitution of Ukraine of June 28, 1996, with subsequent amendments and supplements; b) general codified level, which covers sectoral codes that are directly or indirectly applied in the medical field (Civil Code of Ukraine, Criminal

Code of Ukraine, etc.); c) specialized codification level – expressed in the Fundamentals of Ukrainian Legislation on Healthcare as a special codified act in the field of healthcare; d) specialized legislative and by-law level (the level of special laws and by-laws that regulate certain areas of medical activity, in particular, donation, mental health care, certain infectious diseases, etc.).

3. Codification of administrative legislation in the field of healthcare is a type of systematization that is directly related to the radical revision of the content of current regulatory legal acts that contain administrative legal norms designed to regulate relations in the field of healthcare. This is a special type of systematization that is carried out by a specially authorized entity in the manner established by current legislation by reworking and combining in the process of norm-setting the norms of law contained in various regulatory legal acts into a logically constructed, coordinated codification act. This is a type of nationwide, serious (maximum), intra-industry codification. Its goal is to bring the form and content of administrative legislation in the field of healthcare into line with the requirements of society, improve legislation by developing and adopting a single codified act.

4. The following blocks of problems of codification of medical legislation in Ukraine should be distinguished: a) modern medical legislation of Ukraine is complicated by a number of subordinate legislation of a sectoral, inter-sectoral and departmental nature; b) medical legislation of Ukraine is not systemic in nature, which creates gaps in the legislation; c) medical legislation of Ukraine is characterized by the presence of outdated (including Soviet) contradictory regulatory legal acts of various legal force, which are not always distinguished by high quality of legislative work and do not take into account the trends of modern legislation and problems related to healthcare in Ukraine and the world.

5. The structure of the Medical Code of Ukraine, in our opinion, should include three parts (general, special and emergency), which, in turn, integrate 35 sections, which are further divided into subsections and chapters.

6. Supporting various scientists and scholars, we propose adding another section to the Medical Code, which will determine the mechanism of action of health care bodies in emergency situations

and during a pandemic. This section should outline the rights and obligations of the population and authorities in such situations, determine the functions of bodies empowered in this area. Such a layout will help in the future to promptly prevent the spread of epidemics, epizootics and other mass diseases.

Кравчук С. - М.І.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

СИСТЕМА СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ У МЕХАНІЗМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ УКРАЇНИ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Система стримувань і противаг є фундаментальним елементом сучасної демократичної держави, який покликаний забезпечити ефективне функціонування державної влади шляхом її інституційного балансу та взаємного контролю. Жук Н. визначає систему стримувань і противаг як логічне, об'єктивно і суб'єктивно зумовлене з'єднання компонентів державної влади [1, с. 49]. Під системою стримувань і противаг науковиця розуміє сукупність техніко-юридичних засобів (техніко-правових інститутів), дія яких забезпечує урівноваження, взаємостримування, переборення протиріч та взаємне співробітництво між гілками державної влади [1, с. 49]. В Україні зовнішнє закріплення цього принципу здійснено, зокрема, у статті 6 Конституції України, яка встановлює поділ державної влади на законодавчу, виконавчу та судову. Проте, важливо розуміти, що принцип класичного поділу влади є не власне безпосереднім вираженням концепції системи стримувань і противаг, а лише важливим допоміжним елементом для її оптимальної реалізації, та не передбачає повної ізоляваності гілок влади, а, навпаки, орієнтований на їхню взаємодію з метою недопущення концентрації повноважень в одній з них.

Конституційна модель України передбачає досить розвинену систему взаємного контролю між органами державної влади та реалізується через взаємодію органів влади. Зокрема, Президент України має право вето на закони, що дозволяє йому повертати

закон на повторний розгляд парламенту (ч. 2 ст. 94 Конституції України), а Верховна Рада України може його подолати двома третинами від конституційного складу. У разі вчинення Президентом України державної зради або іншого злочину Парламент може ініціювати процедуру імпічменту (ст. 111 Конституції України). Верховна Рада України має право висловити недовіру Кабінету Міністрів України, що тягне його відставку (ч. 12 ст. 85, ч. 4 ст. 115 Конституції України), а також бере участь у формуванні уряду, призначаючи Прем'єр-міністра України, Міністра закордонних справ України та Міністра оборони України за поданням Президента України та інших членів Кабінету Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України (п. 12 ч. 1 ст. 85 Конституції України). Баланс у сфері конституційного правосуддя забезпечується тим, що по шість суддів Конституційного Суду України призначають Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України (ч. 2 ст. 148 Конституції України). Конституційний Суд України здійснює контроль за відповідністю законів Конституції України (ст. 147-152 Конституції України), а парламент реалізує контрольну функцію через комітети, тимчасові слідчі комісії та заслуховування посадовців (ст. 85, 89 Конституції України) [2].

Важливо враховувати роль судової гілки влади у реалізації концепції стримувань і противаг, яка, зокрема, проявляється у формі встановлення конституційності рішень інших гілок влади. Особливо значущою в цьому контексті є діяльність Конституційного Суду України, який має право тлумачити Конституцію України і визнавати неконституційними нормативні акти, ухвалені Верховною Радою України, Президентом України чи Кабінетом Міністрів України. Таким чином, судова гілка влади реалізує не лише функцію правосуддя, але й відіграє вагомий роль у балансуванні повноважень інших гілок влади. Ефективність системи стримувань і противаг в контексті судової гілки прямо залежить від рівня незалежності суддівського корпусу, а також від наявності правових механізмів, здатних забезпечити виконання судових рішень. Реалізація концепції системи стримувань і противаг у діяльності судової влади пояснюється просто: виконавча та судова влада діють на основі нормативно-правових актів, прийнятих у результаті діяльності законодавчої влади, а деякі судові рішення,

у свою чергу, виконуються органами законодавчої і виконавчої гілки влади [3].

Однак на практиці функціонування системи стримувань і противаг в Україні стикається з рядом викликів. Зокрема, політична конфронтація між гілками влади часто призводить до правового колапсу або неможливості здійснення своїх повноважень окремими інституціями. В Україні механізм стримувань і противаг нерідко набуває вибіркового або політизованого характеру, що підриває його ефективність та довіру суспільства до державної влади.

Заслужує на увагу також міжнародний досвід реалізації системи стримувань і противаг. На відміну від України, де ця система все ще перебуває на етапі розвитку, в багатьох розвинених демократіях вона функціонує протягом тривалого часу та довела свою ефективність. Аналіз зарубіжного досвіду може бути корисним для вдосконалення української моделі системи стримувань і противаг, особливо в частині забезпечення незалежності судової влади, підвищення ефективності парламентського контролю та зміцнення механізмів політичної відповідальності.

Потрібно також враховувати вплив конституційних змін на систему стримувань і противаг в Україні. З моменту прийняття Конституції України в 1996 році система зазнала суттєвих трансформацій, зокрема в контексті змін до Основного Закону у 2004, 2010 та 2014 роках. Ці зміни значною мірою позначилися на розподілі повноважень між Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України, а отже, і на характері їхньої взаємодії в межах системи стримувань і противаг.

Жук Н. А. акцентує увагу на тому, що відносини між органами державної влади часто носять як формальний, так і неформальний характер. Саме неформальні відносини є неврегульованими жодним нормативно-правовим актом та часто їх джерелом є прогалини у законодавстві або щоденні контакти між представниками органів державної влади [1]. Саме на рівні неформальних зв'язків існують механізми впливу, які реалізуються за принципом політичної доцільності та вигоди.

Окрему увагу слід приділити питанню законодавчої ініціативи та участі різних суб'єктів у нормотворчому процесі. Консти-

туція України закріплює право законодавчої ініціативи за Президентом України, народними депутатами та Кабінетом Міністрів України, що є формою взаємодії між гілками влади. У цьому контексті важливо зазначити, що збалансованість системи стримувань і противаг вимагає також відповідального ставлення з боку політичних суб'єктів, високої політичної культури та дотримання конституційної етики.

У контексті євроінтеграційних прагнень України особливою значення набуває питання гармонізації національної системи стримувань і противаг із європейськими стандартами та практиками. Це передбачає не лише внесення відповідних змін до законодавства, а й формування нової політичної культури, заснованої на принципах демократії, прозорості та поваги до права. Йдеться про створення такої моделі взаємодії між гілками влади, яка б забезпечувала ефективне функціонування державного механізму при одночасному захисті прав і свобод громадян.

Загалом, система стримувань і противаг в Україні потребує не лише вдосконалення з точки зору правового регулювання, але й якісної зміни політичної практики. Її ефективність напряму залежить від чесності виборчого процесу, політичної відповідальності владних суб'єктів та активної позиції громадянського суспільства. Як слушно зазначає Забавська Х.Ю., є низка умов, за яких система стримувань і противаг може бути ефективною: це, зокрема, впровадження ефективного інституту виборів, високий рівень політичної свідомості як громадян, так і їх представників у органах державної влади, плюралізм думок, наявність реальної діючої опозиції, дотримання принципу верховенства права, внутрішня узгодженість нормативно-правових актів, що чітко регламентують основні повноваження та кроки до їх реалізації кожною гілкою влади [4].

Таким чином, механізм стримувань і противаг є не лише конституційним принципом, а й показником реального рівня демократичності держави. Його дієвість в Україні досі вимагає необхідних засобів покращення, проте наукове осмислення, удосконалення законодавчої бази та розвиток політико-правової культури є запорукою поступового зміцнення цього принципу у вітчизняному державотворенні. Система стримувань і противаг як

фундаментальний елемент демократичного державного устрою повинна постійно еволюціонувати відповідно до сучасних викликів та потреб суспільства. Її ефективність залежить не лише від нормативно-правового закріплення, а й від практичної реалізації, яка зумовлюється політичною волею, рівнем правової культури та активністю громадянського суспільства. Лише за умови гармонійного поєднання цих факторів можливе досягнення оптимального балансу влади та забезпечення ефективного функціонування державного механізму в інтересах розвитку демократичного суспільства та утвердження принципів правової держави.

1. Жук Н.А. Стимування і противаги в системі поділу влади в Україні (загальнотеоретичні проблеми): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2006. 20 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/publ/REF-0000261842> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.05.2025).
3. Берч В.В. Роль незалежності судової влади в механізмі стримувань і противаг. Електронний репозитарій ДВНЗ «УжНУ». 2017. С. 390-391. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/27447> (дата звернення: 01.05.2025).
4. Забавська Х.Ю. Система стримувань і противаг як атрибут демократії: політологічний аналіз. Політичні науки: науковий журнал Львівської політехніки. 2018. Т. 4. № 1. С. 27-32.

Kuliavyi Ye. S.

*Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 1st
year Bachelor's degree student, specialty «Law»*

THE FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS OF HUMAN AND CITIZEN, PROVIDED FOR BY THE CONSTITUTION OF UKRAINE

Constitutional rights of man and citizen are types of possible behaviour of man and citizen in society and the state in order to satisfy their vital interests, which are specified in the Constitution and other regulatory legal acts.

Constitutional freedoms of man and citizen are their ability to act in accordance with their goal, interests, the ability to choose their own independent decision.

The concept of «right» provides for the implementation of social opportunities of a person, which constitute its content, the performance of certain actions.

The concept of «freedom» characterizes such legal acts of a person that create a sphere of his independence, protection from interference in his inner world (freedom of thought and speech, freedom of worldview, religion, etc.) [1].

Fundamental rights and freedoms are the right to life, the right to liberty, freedom of movement, freedom of worldview and religion, the right to dignity, the right to personal integrity, the right to family, the right to self-determination.

The key to recognizing the human right to life under the Constitution of Ukraine is the provision according to which this right is inalienable (part one of Article 27), inalienable and inviolable (Article 21). The right to life belongs to a person from birth and is protected by the state [2].

The right to freedom is an inalienable and inalienable constitutional right of a person and provides for the ability to choose one's behavior for the purpose of free and comprehensive development, to act independently in accordance with one's own decisions and plans, to determine priorities, to do everything that is not prohibited by law, to move freely and at one's own discretion throughout the territory of the state, to choose one's place of residence, etc. The right to freedom means that a person is free in his or her activities from external interference, with the exception of restrictions established by the Constitution and laws of Ukraine.

The Constitutional Court of Ukraine notes that the Constitution of Ukraine guarantees freedom of movement, free choice of place of residence (part one of Article 33), which is an integral part of the broader context of personal freedom, namely the general freedom of the individual and his/her activity in all spheres of life.

The Constitutional Court of Ukraine emphasizes that human dignity must be interpreted as a right guaranteed by Article 28 of the Constitution of Ukraine, and as a constitutional value that fills human existence with meaning, is the foundation for all other constitutional rights, a measure of determining their essence and a criterion for the admissibility of possible restrictions on such rights. The above is

indirectly confirmed by the unique meaning of human dignity in the Constitution of Ukraine, according to which, in particular, a person, his/her life and health, honour and dignity are recognized in Ukraine as the highest social value (part one of Article 3) [3; 4].

The Constitutional Court of Ukraine believes that the right to freedom of thought and religion, together with other fundamental rights and freedoms, is the basis for the creation and functioning of a democratic society. The comprehensive establishment and provision of these rights and freedoms is the main duty of Ukraine as a democratic, legal state.

There are many more rights and freedoms, for example

- The right to personal integrity
- Freedom of thought and speech, expression of views and beliefs, access to information and free development of the personality
- The right to education
- The right to work [5; 6].

Ukraine is a member of many international organizations that have certain rules. According to the Constitution of Ukraine, international treaties/pacts that Ukraine has signed (Article 9) are part of national legislation

“International treaties in force, the consent to be bound by which has been given by the Verkhovna Rada of Ukraine, are part of the national legislation of Ukraine.”

For example, Ukraine has adopted the “International Covenant on Civil and Political Rights”, which stipulates the previously mentioned rights to life, liberty, security of person and many others. In connection with the introduction of martial law in Ukraine, the constitutional rights and freedoms of man and citizen, stipulated in Articles 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 of the Constitution of Ukraine, may be temporarily limited for the period of the legal regime of martial law.

An example of this is: 1) Article 31. Everyone is guaranteed the secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence; 2) Article 33. Everyone who is lawfully in the territory of Ukraine is guaranteed freedom of movement, free choice of residence, the right to freely leave the territory of Ukraine, except for restrictions established by law.

At the 56th session of the UN Human Rights Council (June 18 - July 12, 2024), the issue of “Conscientious objection to military service” was considered. According to this session, the right to refuse military service belongs to the right to worldview and religion. This right was mentioned in the UN annual report on Ukraine.

Here are two excerpts, in the original language (English): «Importantly, and consistent with the scope of protection of the right to conscientious objection, application procedures must be available to individuals for all forms of thought, conscience and religion protected under international human rights law, regardless of the forms of military service in question or whether it is exercised in peacetime or during armed conflict» [7].

Consequently, the right to conscientious objection to military service as an inherent part of the right to freedom of thought, conscience and religion cannot be impaired, even in a time of public emergency that threatens the life of the nation.

1. *Захист конституційних прав та свобод людини і громадянина*. URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/zahyst-konstytuczijnyh-prav-ta-svobod-lyudyny-i-gromadyanyna/>
2. *Конституційний Суд України*. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/42-osobysti-prava-i-svobody> https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%96_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D1%96_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%92_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96
3. *International Covenant on Civil and Political Rights* URL: https://en.wikipedia.org/wiki/International_Covenant_on_Civil_and_Political_Rights
4. *Загальна декларація прав людини (повний текст)*. URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/the-universal-declaration-of-human-rights-full-version->
5. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. *Конституція України від 28.06.1996 року (зі змінами і доповненнями)*. URL: <https://constitution.in.ua/articles/9/>
7. *Права і свободи громадян в умовах воєнного стану*. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0_%D1%96_%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%B8_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD_%D0%B2_%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%85_%D0%B2%D0

Кузів В.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ НОТАРІУСА

Питання етики є дуже важливим у діяльності кожної особи, зокрема і для представників юридичних професій. Етична поведінка нотаріуса є невід’ємним елементом його професійної компетентності та напряду впливає на рівень довіри суспільства до інституту нотаріату загалом.

Професійна етика нотаріуса є системою морально-правових норм, принципів і цінностей, що регламентують поведінку представника цієї юридичної професії у процесі виконання ним своїх функціональних обов’язків. Етика нотаріуса виступає важливим елементом професійної культури та виконує роль орієнтира в ситуаціях, що потребують не лише правової, а й моральної оцінки [1, с.78].

Етика – це наука, об’єктом вивчення якої є мораль, як одна з найважливіших сторін життєдіяльності суспільства. Вона регулює взаємини людей і визначає моральні вимоги, такі як чесність, відповідальність, безкорисливість, які є ключовими для юридичної діяльності і яких всі повинні дотримуватись [9, с.134]. Професійна мораль є частиною загальної моралі, яка регулює професійну діяльність, об’єктом вивчення якої є людина.

Професія нотаріуса – це не просто робота, а стиль життя і покликання. Нотаріус, як особа, наділена довірою з боку держави й суспільства, виконує делікатну функцію засвідчення юридичних фактів, прав та обов’язків сторін. Тому рівень його етичної відповідальності вимагає особливої уваги, оскільки будь-яке порушення моральних норм може поставити під сумнів легітимність нотаріального акту та завдати шкоди правам учасників правовідносин. До його повноважень належать: посвідчення угод, засвід-

чення документів, видача свідоцтв та інше. А це відіграє важливу роль у житті кожної людини, тому до нотаріусів і ставляться високо як правові, так і моральні вимоги, адже кожна помилка може мати суттєві наслідки [4, с.163]. Тому нотаріусом може бути тільки високоморальна людина.

Професійна діяльність нотаріуса неможлива без аналізу його правосвідомості та морально-етичних якостей. Його професіоналізм полягає у здатності уникати конфліктів, бути справедливим, толерантним [5, с.33]. Принципи діяльності нотаріусів мають своє закріплення у нормативних документах, які мають обов'язковий характер і поширюються на всіх представників цієї професії. Це Європейський кодекс нотаріальної етики, Кодекс професійної етики нотаріусів України, закон України «Про нотаріат» та інші. У них саме і закріплюються ті моральні вимоги, які повинні бути присутні у їхній діяльності. Нотаріус повинен бути компетентним і завжди прагнути вдосконалення, повинен знати чинне законодавство і діяти відповідно до нього; він має бути неупередженим та безкорисливим, старанним, чесним, захищати права та інтереси фізичних та юридичних осіб, що є ключовою метою його обов'язків. У діяльності нотаріусів принцип законності поєднується з моральними нормами, тобто присутній як зовнішній, так і внутрішній імперативи, які гармонійно поєднуються і сприяють ефективному виконанню обов'язків [1, с.115].

У своїй діяльності нотаріус повинен діяти як безсторонній правовий фахівець, який забезпечує юридичну визначеність правочинів та правову безпеку сторін. Етичні стандарти для нотаріусів спрямовані на запобігання конфлікту інтересів та утвердження високих морально-правових засад у професійній практиці. Дотримання професійної етики є обов'язковою умовою як під час здійснення нотаріальних дій, так і в позапрофесійній поведінці нотаріуса, що зумовлює його постійний високий стандарт відповідальності [10, с.141-142].

Основоположними принципами етики нотаріуса виступають незалежність, об'єктивність, конфіденційність, добросовісність, повага до професії тощо. Принцип незалежності у професійній діяльності нотаріуса означає протидіяти будь-якому тиску та незаконним способам втручання у справу, бути незалежним від

своїх колег, захищати свої професійні права та не допускати компромісів, які шкодять авторитету професії. Принцип об'єктивності вказує на те, що нотаріус повинен бути справедливим і не надавати переваги окремим особам, не повинен допускати дискримінації до своїх клієнтів. Особливої ваги в етичному кодексі нотаріуса набуває принцип конфіденційності, оскільки у процесі здійснення нотаріальних дій він отримує доступ до значного обсягу особистої, фінансової, сімейної чи комерційної інформації. Порушення цього принципу підриває суспільну довіру до нотаріату як інституту правового захисту [8]. Принцип добросовісності розуміється, що нотаріус повинен виконувати свою роботу компетентно і чесно, повинен дотримуватися моральних вимог у своїй професійній діяльності [5, с.33].

Професійна етика також охоплює позаслужбову поведінку нотаріуса, оскільки його імідж як публічної особи продовжує впливати на авторитет професії навіть поза межами робочих обов'язків [6, с.99]. Таким чином, етична культура нотаріуса має безперервний характер і повинна бути підтримувана як у професійному, так і в особистому житті.

Нотаріус також повинен сприяти здоровій атмосфері у колективі, його зовнішня ввічливість не повинна приховувати неповаги чи недобррозичливості. Поведінка нотаріуса має бути культурною та врівноваженою у будь-якій ситуації, оскільки це формує суспільну довіру [7].

Етика є необхідним елементом для здійснення нотаріусом своїх професійних обов'язків. Нотаріус керується високими моральними принципами, тому етичні норми мають поширюватись та впроваджуватись у нотаріальній діяльності для зміцнення її соціальної значущості [3, с.196]. Звичайно, що нотаріус може допускатися помилок при здійсненні своєї діяльності, проте він має прагнути до бездоганності. Його робота вирізняється особливими характеристиками, адже нотаріус виконує важливу роль у захисті громадян і юридичних осіб. Це не лише щоденна практика, а й професійний обов'язок [2, с.152].

Отже, формування та підтримання етичної культури серед нотаріусів є важливою складовою правової освіти, професійної підготовки та підвищення кваліфікації осіб, які здійснюють но-

таріальну діяльність. Професійна етика нотаріуса є ключовим чинником, що забезпечує належне функціонування нотаріального інституту, формує довіру громадян до системи правосуддя та сприяє зміцненню правової держави в цілому.

1. Барабаш Ю. Г. *Професійна етика юриста: навч. посібник*. Харків: Право, 2018. 264 с.
2. Борисова В. І., Луць Л. А., Кучерявенко М. П. *Нотаріат України: навч. посібник*. Х.: Право, 2020. 290 с.
3. Желіховська Ю. В. *Етика нотаріуса у сфері професійної діяльності*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2013. Вип. 21. Т. 1. Ч. 2. С. 194-198.
4. Красногор О.В., Красногор Н.В. *Дрес-код та стандарти етичної поведінки нотаріусів і представників юридичних професій*. Мала енциклопедія нотаріуса. 2017. № 5 (95). С. 162-166.
5. Невзорова І. В. *Сучасні стандарти діяльності нотаріуса в Україні*. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2020. Вип. 61, Т.1. С. 32-36.
6. Онищук, М. В. *Професійна етика правника: теоретичні та прикладні аспекти*. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. 205 с.
7. Петренко С. П. *Етичні засади діяльності нотаріуса: міжнародний досвід та українська практика*. Юридична наука, 2022, № 1. С.21-23
8. *Правила професійної етики нотаріусів України: Правила від 07.06.2021 № 2039/5*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>
9. Радовецька Л., Ляковська С., Тихомиров О. *Юридична деонтологія. Від навчання до практики: підручник*. Київ: Кондор. 2019. 296 с.
10. Семенюк, І. О. *Професійна етика нотаріуса як засіб формування довіри до нотаріальних актів*. Науковий вісник публічного та приватного права. 2020. №2. С. 140–144.

Мазур Л.І.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр»[†] за спеціальністю «Право»[‡]*

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПЕРЕСУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З початком повномасштабного вторгнення росії в Україну питання обмеження прав людини стало надзвичайно актуальним. Особливо це стосується права на свободу пересування, яке закріплено у ст. 313 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)

[1]. Розглядаючи та аналізуючи положення зазначеної статті можна виділити три основні складові права на свободу пересування: право фізичної особи на виїзд з території України та в'їзд в Україну; право вільного пересування у межах території своєї країни; право на вільний вибір місця перебування. Тобто, можна виділити внутрішній та зовнішній аспекти, де перший стосується свободи пересування особи всередині країни, а другий – виїзд за її межі.

Право на свободу пересування є фундаментальним правом кожної фізичної особи. Це право гарантує можливість вільно пересуватися територією держави, обирати місце перебування, а також залишати територію України і повертатися до неї. Відповідно до положень ст. 313 ЦК України, фізична особа, яка досягла 14 років, має право на самостійне вільне пересування територією України. Щодо осіб, які не досягли цього віку, таке пересування можливе лише за згодою та в супроводі батьків або інших уповноважених осіб. Виїзд за межі України дозволяється з 16 років, також за умови згоди законних представників. Якщо йдеться про осіб, що не досягли 16 років.

Відповідно до ст. 67 Конституції України, свобода пересування не є абсолютним правом і може бути обмеженою в умовах воєнного стану для захисту національної або громадської безпеки, підтримання громадського порядку, запобігання злочинам, охорони здоров'я населення чи захисту прав і свобод інших осіб [2]. Такі обмеження пояснюються необхідністю забезпечення безпеки держави, громадського порядку та ефективного управління в умовах війни або інших воєнних загроз. Суть обмежень відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» полягає, зокрема, у встановленні комендантської години, спеціального режиму в'їзду/виїзду з окремих територій, контролю за переміщенням громадян, обмеженні виїзду за межі України, особливо щодо осіб призовного віку. Щодо неповнолітніх та малолітніх осіб, такі обмеження також можуть діяти, наприклад, у вигляді тимчасової заборони на виїзд за межі країни або переміщення в межах зони бойових дій без супроводу та дозволу батьків [7].

Під час воєнного стану особливу увагу приділяють обмеженню виїзду за кордон чоловіків призовного віку з метою за-

безпечення мобілізаційного ресурсу та запобігання ухиленню від служби. Прикордонні служби посилили контроль і можуть відмовляти у виїзді тим, хто підлягає мобілізації або виконує критично важливі функції [5]. З 24 лютого 2022 року чоловікам віком 18–60 років тимчасово заборонено виїжджати за межі України. Водночас є категорії громадян, які з відповідних підстав не підлягають мобілізації і тому їхній виїзд за межі України не матиме негативного впливу на стан національної оборони [6]. Згідно зі ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», до таких осіб належать чоловіки з інвалідністю, постійні мешканці інших країн, батьки трьох і більше дітей, супроводжуючі осіб з інвалідністю, а також ті, хто виїжджає в межах гуманітарних чи дипломатичних місій [3].

Обмеження свободи пересування визначаються Законом України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» й можуть застосовуватись під час воєнного або надзвичайного стану, а також на окупованих територіях [4]. Такі обмеження було встановлено в підзаконних актах і тому викликало низку критичних аргументів як з боку наукового товариства, так і представників уряду. Під час воєнного стану можуть запроваджуватися обмеження конституційних прав, зокрема і свободи пересування громадян, руху транспорту, а також встановлюватися особливий режим в'їзду та виїзду [6].

Ще одним обмеженням права на свободу пересування є запровадження комендантської години, а також встановлення спеціального режиму світломаскування. На території, де запроваджено комендантську годину, забороняється перебування у визначений період доби на вулицях та в інших громадських місцях осіб без виданих перепусток, а також рух транспортних засобів. Для деяких категорій осіб, таких як медики чи працівники стратегічних підприємств, можуть робити винятки, іноді трапляються випадки використання нелегальних перепусток.

Ще одним важливим обмеженням є контроль за переміщенням між населеними пунктами, що може включати перевірку документів на блокпостах обмеження виїзду з певних регіонів або тимчасове закриття доріг і транспортних маршрутів. Це необхідно для запобігання проникненню диверсійних груп підтримки

правопорядку та управління потоком біженців. У випадках військової загрози влада може вводити обов'язкову евакуацію або навпаки забороняти виїзд цивільного населення з певних районів з міркувань безпеки [9].

Також можуть запроваджуватися обмеження на використання певних видів транспорту, наприклад заборона на приватне використання автомобілів у стратегічно важливих районах, мобілізація транспортних засобів для потреб армії або цивільної оборони контроль за перевезеннями вантажів, що можуть мати військове значення. Важливим аспектом обмежень є запровадження спеціальних дозволів для пересування у деяких зонах. Наприклад, доступ до прифронтових територій може бути дозволений лише військовим журналістам та волонтерам за наявності відповідних документів та погодження з військовим командуванням [8]. Обмеження також можуть стосуватися не лише автомобільного руху, але й піших прогулянок або їзди на велосипеді, оскільки диверсійні групи можуть маскуватися під звичайних громадян. Влада може змінювати час початку та закінчення комендантської години без завчасного повідомлення, що створює додаткові труднощі для цивільного населення.

Під час воєнного стану можуть запроваджуватися й інші додаткові обмеження, що спрямовані на підвищення безпеки населення та протидію ворожим діям. Одним із таких заходів є заборона використання GPS та картографічних сервісів. У багатьох країнах у цей період можуть відключати сервіси на зразок Google Maps або обмежувати оновлення карт, щоб ворог не міг орієнтуватися на місцевості або планувати атаки.

Таким чином, під час воєнного стану право на свободу пересування може бути суттєво обмежене задля забезпечення національної безпеки, громадського порядку та ефективного управління країною. Це включає комендантську годину, контроль на блокпостах, обмеження виїзду за кордон, особливо для чоловіків призовного віку, а також спеціальні правила для транспортних засобів і переміщення між регіонами. Такі заходи мають правову основу в українському законодавстві. Незважаючи на тимчасовий характер цих обмежень, вони є необхідними для збереження безпеки держави та її громадян.

1. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV* (дата оновлення: 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n1710>.
2. *Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР* (дата оновлення: 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. *Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 № 3543-XII*. (дата оновлення: 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
4. *Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11.12.2003 № 1382-IV*. (дата оновлення: 28.03.2024) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text>.
5. *Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 03.04.2003 № 661-IV*. (дата оновлення: 19.12.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text>.
6. *Щодо порядку організації виїзду закордон на період дії правового режиму воєнного стану: Лист Адміністрації державної прикордонної служби України № 23-6855/0/6-22-Вих. від 17.03.2022р.* URL: <https://ips.ligazakon.net/document/FN073457>.
7. *Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII*: (дата оновлення: 08.02.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
8. *Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану : Постанова Каб. Міністрів України від 08.07.2020 № 573* (дата оновлення: 14.11.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-n#Text>.
9. *Про затвердження Порядку встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан : Постанова КМУ від 29.12.2021 № 1455* : (дата оновлення: 23.09.2023) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1455-2021-n#Text>.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ ТА ЯПОНІЇ

Евтаназія як правовий і етичний феномен є однією з найскладніших тем сучасного суспільства, що поєднує медичні, юридичні, філософські та моральні аспекти. Це зумовлює різноманітність підходів до її регулювання у різних країнах. Порівняльний аналіз правового регулювання евтаназії в Україні та Японії є актуальним, оскільки ці країни мають різні правові традиції, культурні цінності та суспільні погляди на гідність життя і смерті. Японія, з її унікальним поєднанням традиційних цінностей і сучасних правових норм, демонструє консервативний підхід до евтаназії, тоді як Україна, перебуваючи на етапі реформування цивільного законодавства, лише починає дискусію про легалізацію окремих її форм.

Евтаназія визначається як навмисне припинення життя людини, яка страждає від невиліковної хвороби та нестерпного болю, з метою полегшення її страждань. Існують різні види евтаназії: активна (введення летальних препаратів) і пасивна (відмова від підтримуючого лікування), а також добровільна (за згодою пацієнта) і недобровільна (без згоди, наприклад, у стані коми). Окремо виділяють асистований суїцид, коли лікар лише надає засоби для самостійного завершення життя. У Японії евтаназію часто пов'язують із поняттям «смерті з гідністю», яке має буддистські та синтоїстські корені [4]. В Україні питання евтаназії розглядається в контексті права на життя, яке дедалі частіше пов'язується з ідеєю гідної смерті, хоча ця концепція поки що не закріплена в законодавстві.

В Україні евтаназія наразі заборонена в будь-якій формі. Цивільний кодекс України (стаття 281) визначає право на життя як невід'ємне, і будь-які дії, спрямовані на його припинення, навіть за згодою людини, вважаються порушенням закону [1]. Кримінальний кодекс України також кваліфікує умисне позбавлення

життя як злочин, що робить активну евтаназію неможливою [2]. Такий підхід відображає консервативні погляди українського суспільства, де християнські цінності відіграють важливу роль. Багато українців вважають евтаназію неприйнятною, адже вона суперечить ідеї святості життя.

Слід зазначити, що останнім часом в Україні починають обговорювати можливість легалізації пасивної евтаназії, тобто відмови від штучного підтримання життя. Наприклад, ст. 284 Цивільного кодексу України дозволяє людині відмовитися від медичного втручання, якщо це не загрожуватиме іншим [1]. Можемо зробити припущення, що ця норма могла б в майбутньому виступити основою для внесення змін до чинного законодавства в частині зміни підходів до пасивної евтаназії. Втім, існують вагомі застереження щодо цих пропозицій в українському суспільстві. Багато хто дотримується думки, що з моральної точки зору неприйнятною є навіть пасивна евтаназія. Цікавою є думка В. Бабко, який у своїй статті до пасивної евтаназії зараховує несвоєчасне прибуття карети швидкої допомоги за викликом, наслідком чого настає смерть хворого [3, с. 56].

На нашу думку, зміна підходів до евтаназії в Україні повинна відбуватися шляхом закріплення на законодавчому рівні чітких і однозначних підстав та порядку її застосування. Але, окрім правової регламентації, постає питання готовності самого суспільства до таких змін, з огляду на релігійні переконання. Доцільним в питанні запровадження евтаназії в Україні є досвід інших країн, де пасивна евтаназія вже дозволена.

У Японії правове регулювання евтаназії має свої особливості. Японське законодавство прямо не забороняє, але і не дозволяє евтаназію, що створює певну правову сіру зону. Активна евтаназія вважається злочином і прирівнюється до вбивства за Кримінальним кодексом Японії. Проте пасивна евтаназія, наприклад, відмова від штучного підтримання життя, може бути дозволена за певних умов. Японські суди розробили критерії для таких випадків. Наприклад, у рішенні Токайського університету 1995 року суд дозволив припинити підтримуюче лікування, якщо є невиліковна хвороба, нестерпний біль, згода пацієнта або його родини та висновок лікарів про відсутність шансів на одужання [6, с. 37].

Правова регламентація евтаназії в Японії обумовлюється її культурними традиціями. У цій країні смерть часто розглядається не як кінець, а як природне завершення життєвого шляху — у дусі буддистських і синтоїстських уявлень. Саме тому пасивні форми евтаназії, як-от відмова від підтримувального лікування, сприймаються з розумінням. Рішення про припинення терапії зазвичай ухвалюється не лише пацієнтом чи лікарем, а спільно з родиною, що свідчить про важливість підтримки родинних традицій в японському суспільстві.

Важливу роль у питаннях евтаназії в Японії відіграють суди. Наприклад, у деяких справах суди визнавали, що повага до бажання людини померти гідно може бути важливішою за збереження життя за будь-яку ціну [5]. Але активна евтаназія залишається табу, і суспільство поки не готове до її легалізації. На нашу думку, Японія перебуває в пошуку балансу між традиційними цінностями та сучасними викликами, такими як старіння населення і зростання кількості невиліковно хворих.

Порівнюючи правове регулювання евтаназії в Україні та Японії, можна виокремити як спільні риси, так і суттєві відмінності. В обох країнах активна евтаназія заборонена і вважається злочином. Але в Японії пасивна евтаназія частково дозволена за чітко визначеними умовами, тоді як в Україні навіть вона залишається поза законом. В Японії суди більш активно впливають на регулювання цього питання, тоді як в Україні все обмежується теоретичними дискусіями. Культура також відіграє велику роль. В Україні християнство формує негативне ставлення до евтаназії, а в Японії буддизм і синтоїзм дозволяють більш гнучкий підхід до пасивної евтаназії.

Досліджуючи це питання, можна зробити висновок, що евтаназія — це не лише правова, а й глибоко особиста тема, яка змушує задуматися про цінність життя і право людини на вибір. Україна та Японія, попри різні підходи, стикаються зі схожими проблемами: як знайти баланс між захистом життя та повагою до бажання людини померти гідно? Підходи до евтаназії в Україні та Японії суттєво відрізняються як на законодавчому, так і на культурному рівні. В Україні евтаназія перебуває поза межами правового поля — вона кваліфікується як умисне вбивство або доведення до

самогубства, незалежно від згоди пацієнта. Така правова позиція відображає загальну етико-моральну настороженість суспільства до питання припинення життя з медичних підстав. У Японії ж активна евтаназія також залишається поза законом, однак пасивні форми, зокрема припинення підтримувальної терапії, допускаються в окремих випадках і часто сприймаються з більшим розумінням. Це зумовлено особливостями національної культури, де значну роль відіграють буддизм і синтоїзм, що трактують смерть як природне завершення земного існування. Таким чином, у японському суспільстві толерантніше ставляться до відмови від подальшого лікування, ніж в українському, де подібні дії можуть викликати осуд або правові наслідки. Україні потрібен досвід Японії у створенні судових прецедентів і культурної толерантності до пасивної евтаназії, а Японії – більш відкрита суспільна дискусія, як це поступово починається в Україні. У будь-якому разі, це питання вимагає не лише законів, а й чутливості до людських страждань і поваги до їхнього вибору.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. (дата оновлення: 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Кримінальний кодекс (дата оновлення: 01.02.2025). URL: України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Блябко В. Евтаназія: соціально – правові проблеми. Вісник прокуратури. 2009. С. 55–59
4. Katsunori Kai. *Euthanasia and Death with Dignity in Japanese Law*. Waseda Bulletin of Comparative Law. Vol. 27. 2010. URL: <https://www.waseda.jp/foiaw/icl/assets/uploads/2014/05/A02859211-00-000270001.pdf> (дата звернення: 22.04.2025 р.).
5. Kenzo Hamano. *Should Euthanasia be Legalized in Japan? The Importance of the Attitude Towards Life*. URL: <https://www.eubios.info/ABC4/abc4110.htm> (дата звернення: 22.04.2025 р.).
6. Kai K. (1995, March 28). *Chiryokouituyushi oyobi anrakushi no kyoyouyouken – Toukaidaiyaku byouin “anrakushi”-jiken hanketsu* (Heisei 7.3.28, Yokohama Chisai hanketsu) (Permissible euthanasia – Tokai University “euthanasia” case (Judgement of Yokohama District Court)). *Hougakukyoushitsu*, 178. P. 37–45 (дата звернення: 22.04.2025 р.).

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ВПЛИВ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ НА СИСТЕМУ ОСВІТИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТА НЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Школи та університети часто стають об'єктами атак під час війни росії з Україною. Заклади освіти страждають як від артилерійських обстрілів чи бомбардувань окремих районів, так і від спрямованих ударів крилатими та балістичними ракетами. Школярі та студенти - найвразливіша ланка суспільства, адже саме на неї давить російська влада у ході війни проти України. Зокрема, і в сфері освіти. Проблема освіти під час воєнного стану в Україні - одна з найактуальніших проблем сьогодення. Проблем безліч: повітряні тривоги, які зривають навчальний процес, небезпека очного навчання для прифронтових зон, а також система освіти на окупованих територіях - те, як її змінюють, вносять російську мову, пропаганду у шкільну та студентську програму та те, як школярів та студентів змушують підтримувати путінський режим.

Починаючи з 24 лютого 2022 року дитсадки, школи і заклади вищої освіти стали одними з численних жертв проросійського режиму. На даний момент під вимушеною окупацією налічується 1,6 мільйона дітей, з яких 615 тисяч - школярі [1]. Вже на наступний день, 25 лютого 2022 року українські школи зупинили свою діяльність на два тижні, виключаючи формат і дистанційного навчання теж. Вторгнення відчувлось не тільки на системі освіти, але і на будівлях навчальних закладів.

У тимчасово окупованому Маріуполі протягом перших двох тижнів масово обстрілювались навчальні заклади. Згідно з даними Харківської правозахисної групи, під час російського наступу на Маріуполь постраждала майже кожна школа у місті, що складає принаймні 83% шкіл міста [1]. За даними Департаменту освіти Маріупольської міської ради, станом на 2021 рік у місті

функціонували 63 школи. У базі даних воєнних злочинів Т4Р налічується 52 епізоди, де безпосередньо зафіксовано руйнування шкільних закладів освіти. Станом на квітень 2023 року налічується знищення 54 шкіл, з яких 8 - повністю зруйновані, 19 - мають критичні пошкодження. Це і 32-а школа у Приморському районі, від якої залишилися тільки залишки, і 30-а школа у Кальміуському районі, яку окупанти зруйнували остаточно. На даний час на місці шкіл знаходиться пустир і каміння [2].

Російські окупаційна влада в Україні та федеральна влада, зокрема міністр просвіти росії та інші високопосадовці, вживають дії для витіснення української мови та навчальної програми і нав'язування російської системи освіти та російської мови викладання в українських навчальних закладах. Такі дії порушують норми права збройних конфліктів, які забороняють державі-окупанту вносити необґрунтовані зміни до законів, що діють на окупованій території, зокрема, до Закону України «Про освіту» від 2017 року [3].

Українські діти на окупованих територіях знаходяться під впливом антиукраїнської пропаганди кремля. В межах навчальної програми вони також змушені проходити військовий вишкіл. Для навчання за російською освітньою програмою використовують підручники з історії, які виправдовують російське вторгнення та зображують сучасну Україну як «неонацистську державу». За цією програмою суворо обмежено викладання українською мовою, також вона порушує право українських дітей на освіту, яка виховує повагу до «власної культурної самобутності, мови і цінностей» та «національних цінностей» країни походження дитини [4, стаття 29]. Окрім того, нав'язувана росією освіта російською мовою на окупованих територіях України порушує міжнародні стандарти прав людини, зокрема заборону пропаганди війни, право дитини здобувати освіту рідною мовою та право батьків мати вибір щодо освіти своїх дітей. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні повідомляє, що представники російської влади вимагають від середніх шкіл на окупованих територіях України надавати імена учнів віком від 18 років, яких російська влада вважає придатними для призову в російські збройні сили [5]. Також в закладах освіти відбувається булінг за проукраїнську позицію. В

окупованому Мелітополі проросійські силовики покарали учня, який розмовляв у школі українською мовою — натягнули йому на голову мішок, відвезли за кілька десятків кілометрів в інший район та кинули напризволяще. Він був змушений повертатися додому сам. Окупаційна влада погрожувала батькам штрафами, позбавленням батьківських прав та арештом, якщо вони не віддадуть своїх дітей до «російських» шкіл або якщо їхні діти навчаються за українською програмою дистанційно. Відомо, що через це деякі батьки були змушені переховувати своїх дітей [5]. Вчителі та батьки розповідали, що в самих русифікованих навчальних закладах було дуже мало уроків і годин викладання, не вистачало персоналу, а також часто не було електропостачання, а окупанти використовували приміщення школи як місце для переховування. За даними українських громадських організацій, які опікуються питаннями освіти, деякі українські діти з територій, окупованих росією від початку її вторгнення в Україну у 2014 році, навчалися тільки за російською програмою і потребуватимуть додаткової підтримки для інтеграції та успішного навчання в українській системі освіти [5]. У Харківській області близько 15,000 з 80,000 вчителів регіону перебували під окупацією з березня по вересень 2022 року. Щоб примусити українських вчителів працювати або передавати особові справи учнів та інші дані про заклади освіти, окупаційна влада застосовувала щодо них примусові заходи, побиття та катування електрошоком, затримувала їх та жорстоко з ними поводитися. Окупаційна влада продовжує чинити тиск на українських вчителів та батьків в інших населених пунктах [5].

Варто зазначити, що Міністерство освіти і науки активно працює над допомогою дітям, школярам і студентам та, не зважаючи на окупацію, продовжують забезпечувати їх правом на навчання, яке закріплене ст. 53 Конституції України [8]. Зокрема, з 1 вересня 2025 року учні з тимчасово окупованих територій зможуть навчатися дистанційно або перейти на педагогічний патронаж. Такі форми навчання пропонуються Міністерством освіти і науки в межах комплексної політики “Школа офлайн”.

Якщо коротко, педагогічний патронаж - це індивідуальні уроки з вчителями за гнучким розкладом та з певною кількістю годин на тиждень:

- початкова школа - 5 годин на тиждень;
- середня школа - 8 годин на тиждень;
- старша школа - 12 годин на тиждень.

Але, на жаль, через ще не відпрацьовану практику системи є велика кількість питань, які потребують уточнень і допрацювань. До прикладу, чи потрібно для цієї системи навчання змінювати навчальну програму та як саме розподіляти години педагогічного патронажу між учнями і вчителями, та чи взагалі можливо буде школам на тимчасово окупованих територіях зберегти дистанційне навчання [9]. Ця система навчання є цінною та необхідною, адже учні, які залишились на тимчасово окупованих територіях, змушені відвідувати захоплені окупантами школи та навчатись за російськими шкільними програмами, вбираючи в себе пропаганду. Для безпеки і викладачів, і учнів, ті виходять на зв'язок з виключеними камерами та під іншими нікнеймами, які відомі тільки вчителю [9].

Продовжуючи тему руйнувань навчальних закладів, варто зазначити, що жертвою руйнувань 27 лютого 2022 року став і 134 ліцей у м. Харків, біля якої велись активні бої. Зараз ліцей продовжує активну діяльність у онлайн форматі. Знищення закладів середньої і вищої освіти відбувалось не тільки росіянами. До прикладу, 28 лютого 2022 року в м. Харків було спалено 134 школу диверсантом, особу якого не було встановлено і він не відповідав ні на жодне з запитань очевидців, які його затримали [10].

Також руйнувань зазнали 126 закладів освіти в Житомирській області. Серед них: 32 заклади дошкільної освіти, 67 - загальної середньої освіти, з яких 66 - пошкоджено і 1 - зруйновано, 9 закладів професійної освіти, 4 заклади позашкільної освіти, 9 закладів фахової передвищої освіти і 5 закладів вищої освіти. На щастя, впродовж 2022-2024 років було відновлено 125 закладів освіти [6].

Руйнуються і заклади вищої освіти у областях які, здавалося б, є безпечними і далеко від фронту. До прикладу, 22 червня 2024 року постраждав корпус №1 Університету нафти і газу у м. Івано-Франківськ, який уже відновлений і 20 вересня 2024 року там було проведено першу лекцію. Жервою став і Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шев-

ченка і гуртожиток Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка 3 листопада 2024 року, але вже через місяць вони відновили свою діяльність.

Освіта страждає не тільки у напрямку руйнувань будівель. Зокрема, відбуваються стабільні мінування навчальних закладів, які супроводжуються надсиланням погроз на електронні адреси органів місцевого самоврядування. Жертвами стають і школярі, і студенти. Повітряні тривоги, через які зривається навчальний процес і це створює багато проблем і дискомфорту для українців.

Отже, система освіти на тимчасово окупованій території та на території України в час російсько-української війни зазнає значних змін та викликів. На тимчасово окупованих територіях російська влада намагається нав'язати свою систему освіти, на території України, яка знаходиться під контролем української влади, багато шкіл були зруйновані або пошкоджені, а багато учнів та вчителів були змушені покинути свої домівки. Незважаючи на це, українська влада робить все можливе для забезпечення продовження навчання, зокрема шляхом організації дистанційного навчання та відновлення роботи шкіл на безпечних територіях. У майбутньому, після закінчення війни, система освіти в Україні повинна буде подолати наслідки війни та забезпечити рівні можливості для всіх учнів, незалежно від того, де вони знаходяться зараз.

1. *Права людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. Під час російського наступу на Маріуполь постраждала майже кожна школа у місті: Дослідження ХПГ.* URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>
2. *Степурок Н. Окупанти знищили в Маріуполі 54 школи, 8 з них повністю зруйновано-міськрада.* 08.04.2023. URL: <https://www.unian.ua/war/okkupanty-unichtozhili-v-mariupole-54-shkoly-8-iz-polnostyu-razrusheny-gorsovet-12210825.html>
3. *Закон України «Про освіту» від 2017 року.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
4. *Конвенція про права дитини.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. *Навчання в окупації. Примусова русифікація системи освіти на окупованих територіях України.* Human rights watch. URL: <https://www.hrw.org/uk/report/2024/06/20/388318>

6. *Суспільне Житомир. На Житомирщині 126 закладів освіти зазнали руйнувань від російських ударів. 3 лютого 2024. URL: <https://suspilne.media/zhytomyr/939739-na-zitomirskini-126-zakladiv-osviti-zaznali-rujnuvan-vid-rosijskih-udariv/>*
7. *Бриф за результатами дослідження. Війна та освіта. 2 роки повномасштабного вторгнення. Київ, 2024. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/02/10/Bryf.Viyna.ta.osvita.Dva.roky.povnomasshtabnoho.vtorhnennya.2024.ukr-10.02.2024.pdf>*
8. *Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text9>*
9. *Лиховид І. Як навчаються українські учні в тимчасовій окупації та яких змін потребує освіта дітей на ТОТ. Нова Українська Школа. Смарт Освіта. 3 вересня 2024. URL: <https://nus.org.ua/2024/09/03/yak-navchayutsya-ukrayinski-uchni-v-tymchasovij-okupatsiyi-ta-yakyh-zmin-potrebuye-navchannya-ditej-na-tot/>*
10. *Телеграм канал «Україна 24/7- новини». URL: https://t.me/ukraina_novosti*

Рава С.Р.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Упродовж останніх десятиліть Україна демонструє стабільну тенденцію до формування правової, демократичної та соціальної держави, яка ґрунтується на визнанні, гарантуванні та охороні основоположних прав і свобод людини. Однією з ключових умов досягнення цієї мети є належне усвідомлення суспільством і державними інституціями значущості прав дитини як першооснови всієї системи прав людини. Зважаючи на вікові особливості та обмежену здатність малолітніх і неповнолітніх осіб самостійно реалізовувати та захищати свої права, забезпечення їхнього ефективного правового захисту виступає пріоритетним завданням держави в межах її соціально-правової функції.

Нечувано жорстока війна Росії проти України стала серйозним і тяжким випробуванням для всього суспільства. Сьогодні життя та здоров'я десятків мільйонів людей, їх морально-психологічний стан опинилися під реальною загрозою. Діти за таких

умов є найбільш вразливою категорією населення. Їхні права порушені в умовах несправедливої війни в Україні. На превеликий жаль, незважаючи на всі зусилля, українські діти сьогодні зазнають жакливиx наслідків війни. Держава-окупант забрала в них дитинство, житло, батьків, спокійний сон, можливість розвитку і навчання та багато інших благ. Найбільш трагічним наслідком цієї агресії стало позбавлення багатьох дітей найціннішого – життя [2, с.64].

У статті 1 Закону України «Про охорону дитинства» визначено, що дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [8]. Серед науковців відсутня єдина думка щодо змісту поняття «права дитини». Вчені підкреслюють, що права дитини – це «визнані міжнародним правом і національним законодавством можливості, які зумовлені фізіологічними та психологічними особливостями розвитку дитини, ґрунтуються на засадах природного права, гарантуються державою та іншими суб'єктами правовідносин і характеризуються особливим механізмом реалізації та захисту» [3].

У Декларації прав дитини проголошується, що всі діти наділяються однаковими правами без будь-яких винятків і без дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігійних, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи за будь-яких інших обставин, що стосуються самої дитини або її родини [1]. Вказаний принцип також знайшов відображення в статті 2 Конвенції про права дитини. Слід наголосити, що обидва міжнародні акти закріплюють обов'язок держави забезпечувати дотримання та захист цих прав [4]. Україна як правова держава також закріпила і у своєму законодавстві права дитини та шляхи їх реалізації у всіх сферах життя суспільства.

До загальних прав та свобод дитини, закріплених у чинному законодавстві, належать такі: право на життя та охорону здоров'я; право на ім'я та громадянство; на достатній життєвий рівень; на вільне висловлення думки та отримання інформації; право на захист від усіх форм насильства; право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків та

багато інших. Серед особливих прав варто виокремити: право на захист дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів; право на захист дитини від незаконного переміщення; право на особисту свободу тощо [2, с. 65].

Загальновизнаний механізм захисту прав дітей практично не змінюється, але під час воєнного стану з'явилися нові обставини, за яких права дітей зазнають порушень, що має особливо небезпечні для суспільства наслідки. Особливо це стосується права на захист від насильства та жорстокого поводження [10, с. 98].

В умовах повномасштабного вторгнення Росії на територію України захист дітей є однією з найгостріших проблем, оскільки в ході війни РФ порушує практично всі права дітей. Росія не дотримується міжнародних декларацій та норм міжнародного гуманітарного права. Російські збройні сили постійно порушують право дітей на захист під час збройних конфліктів, передбачене статтею 38 Конвенції про права дитини. В умовах російсько-української війни значна кількість дітей зазнала різного роду насильства та каліцтва; українських дітей було викрадено та насильно вивезено до росії; дітям було відмовлено у доступі до гуманітарної допомоги на окупованих територіях тощо [9, с. 696]. Усі ці діяння мають ознаки відразу кількох міжнародних злочинів і призводять до неможливості реалізації прав дітей.

Окрім цього, на захоплених територіях ворог забороняє вживання української мови та знищує навчальні видання українською мовою, переслідує за навчання за українською програмою дистанційно, запроваджує навчання російською мовою та з російським ідеологічним впливом шляхом використання незаконних депортації та примусового переміщення, тобто робить усе, щоб викоринити українську національну та культурну ідентичність [6]. На окупованих територіях особливо складно надати допомогу наймолодшим українцям та захистити їхні права, оскільки доступ органів державної влади до цих територій обмежений, і тому більшість випадків порушення прав дітей залишаються невідомими, є діти, про яких ніхто не піклується [5, с. 10].

РФ використовує заборонені засоби та методи ведення війни, у тому числі щодо дітей. Російські війська застосовують недозво-

лену зброю, свідомо і регулярно здійснюють обстріли житлових кварталів, соціальної інфраструктури, об'єктів життєзабезпечення. Росія створює гуманітарну кризу на окупованих територіях, жителі яких часто страждають від голоду. Задokumentовано численні випадки, коли російські військові систематично перешкоджали доставленню гуманітарної допомоги, блокували евакуацію цивільного населення під час облоги, здійснювали розкрадання та знищення продовольчих магазинів і складів [7].

Військові РФ порушують право на життя, яке є найбільшою цінністю кожної людини. Вони вдаються до катувань цивільного населення, зокрема дітей. Тому, зрозуміло, що найбільше дітей постраждало в Донецькій, Луганській та інших областях, на території яких велися та ведуться бойові дії. Певним чином війна перешкоджає нормальному розвитку кожної дитини.

Російські військові порушують право дитини на захист від вербування й участі у війні. Вони використовують українських дітей із тимчасово окупованих територій у воєнних цілях. Зокрема, дітей змушують поширювати через Інтернет пропагандистські матеріали та отримувати й передавати ворогам інформацію про розташування української військової техніки, складів зброї, блокпостів тощо. Окупаційна влада проводить мобілізацію неповнолітніх [2, с. 65].

Повномасштабна війна вигнала з домівок не один мільйон українських дітей, багато виїхали за кордон. З початку повномасштабного вторгнення в Україну війська РФ вивезли на свою територію понад 400 тисяч маленьких українців, маючи на меті знищити українську націю. Серед них понад 2 тисячі дітей-сиріт. Під час депортації діти вимушені проходити через фільтраційні табори, де вони часто перебувають у шкідливих для здоров'я умовах. Дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, почали влаштовувати у прийомні російські сім'ї, надаючи їм російське громадянство. Процес евакуації супроводжується порушенням ще одного фундаментального права дитини – права на проживання в сімейному середовищі разом з обома батьками або з одним із них, а також права на належне батьківське піклування [10, с. 100].

Таким чином, можна підсумувати, що збройна агресія повністю змінила життя маленьких українців. Активна робота держав-

них органів, соціальних служб, волонтерів і всього суспільства спрямована на те, щоб мінімізувати наслідки цієї війни для українських дітей. Держава у співпраці з міжнародними партнерами докладає максимум зусиль для того, щоб повернути усіх незаконно переміщених з України дітей, відновити їхні порушені права та забезпечити їх подальший захист [3].

1. Декларація прав дитини від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
2. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 8. С. 63-67
3. Коваль І.М. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. URL: <http://doi.org/10.23939/law2023.38.066>
4. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
5. Корнієнко М.В., Сухарева А.О. Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. Південноукраїнський правничий часопис. 2023. № 3. С. 9-13.
6. Маланчук Т. В. Захист дітей в умовах війни: проблеми та виклики з погляду прав людини. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/195/185>
7. Наливайко Л.Р. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.11>
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
9. Сірант М.М., Маркін С.І. Захист прав дитини в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 2. С. 694-696.
10. Ярмол Л.В.Порушення прав дитини в умовах війни в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки». 2022. № 4 (36), С. 96-105.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

РОЛЬ ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ В СУЧАСНІЙ ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У юриспруденції форма (джерело) права — це спосіб вираження державної волі, через який право набуває загальнообов'язковості, загальновідомості, формальної визначеності, системності та справедливості. Першою історичною формою права є правовий звичай — загальновизнане правило поведінки, що склалося через тривале однакове застосування, не потребує обов'язкової документальної фіксації, санкціонується державою та набуває правового значення за умови загального визнання в суспільстві. Звичай застосовується, якщо він не суперечить законодавству, моральним принципам і загальним правовим нормам, а його дотримання забезпечується суспільним впливом.

Сучасна юридична наука надає правовому звичаю статусу одного з джерел або форм права поряд із нормативно-правовим актом, нормативно-правовим договором, правовим прецедентом, релігійним текстом, правовою доктриною та ін. Історико-юридичні дослідження підтверджують, що правовий звичай був найдавнішою формою права в історії людства. Він набував правового статусу різними шляхами: через санкціонування судом, мовчазне визнання, а також завдяки державному чи законодавчому закріпленню. Саме звичаєве регулювання суспільних відносин стало основою для виникнення перших держав і формування їхніх правових систем. Коріння права кожного народу сягає усних правових традицій, що передавалися від предків. Отже, значення правового звичаю у світовій історії права є надзвичайно важливим. З часом, у зв'язку з появою нових джерел права, сфера його застосування поступово звужувалася, проте він зберігає свою роль і в сучасному правовому просторі [3, с. 357].

Правовий звичай відіграє значну роль у правових системах мусульманських країн та індуського права, де тісно перепліта-

ється з релігійними нормами. У мусульманському праві, зокрема через Суні, звичаї мають автентичний характер і юридичну силу, якщо відповідають релігійним принципам. В індуському праві, одній із найдавніших правових систем, звичаї регулюють сімейні, шлюбні, моральні та договірні відносини, зберігаючи обов'язковий характер і суттєвий вплив на суспільство [4, с. 16]. У традиційних правових системах Китаю та Японії правові звичаї, що мають характер суворих заборон (норм табу), відіграють обмежену роль, переважно в сільській місцевості, поступаючись офіційним законам. У романо-германській правовій системі закон є основною формою права, а правовий звичай має допоміжне значення, зокрема в торговому мореплавстві та навігаційному праві. В англосаксонській системі правовий прецедент, що бере початок із звичаєвого права, домінує, тоді як у США та Австралії звичаї менш значущі, але зберігають певний вплив на державному рівні [4, с. 17].

Правова система України належить до романо-германського типу та, подібно до інших держав континентального типу правових систем, правові звичаї частіше використовують у галузях приватного права, аніж публічного – цивільному, сімейному, господарському, торговому [3, с. 358]. У Конституції України правовий звичай не зазначається як джерело права, однак таке поняття згадується у інших нормативно-правових актах.

До прикладу, стаття 7 Цивільного кодексу України (ЦК України) визначає, що цивільні відносини можуть регулюватися звичаєм, зокрема звичаєм ділового обороту. Також у статті вказано, що звичаєм є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин [5]. В тій же статті зазначається, що звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Таким документом може бути, наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду України або постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду, Кодекс торговельного мореплавства України. Проте у більшості випадків звичаї не фіксуються, а носять характер так званих правових аксіом. Зафіксовано і те, що звичай, що суперечить договору або актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується [5].

Норми ЦК України також містять загальне поняття звичаю, яке проявляється в різних формах і стає основою для конкретних юридичних норм, які регулюють окремі види відносин. Ст. 673 ЦК України встановлює, що в разі відсутності в договорі купівлі-продажу умов щодо якості товару продавець зобов'язаний передати покупцеві товар, придатний для мети, з якою товар такого роду звичайно використовується [5]. Ця норма і є прикладом регулювання суспільних відносин із використанням звичаїв ділового обороту.

З праці І. В. Борщевського можна виділити цікаву думку : «У регулюванні міжнародної торгівлі, міжнародних перевезень, міжнародних розрахунків завжди значну роль відігравали торгові звичаї. Під торговими звичаями О.О. Мережко пропонує розуміти єдині (одноманітні), такі, що постійно дотримуються і широко відомі, правила поведінки в міжнародній торгівлі, за якими учасниками торгівлі визнається юридичний характер обов'язків» [1, с. 5].

Кодекс торговельного мореплавства України визнає правові звичаї як частину законодавства, надаючи їм юридичну силу в таких сферах, як затвердження збору звичаїв порту (ст. 78), регулювання перевезення вантажів (ст. 146), застосування міжнародних звичаїв при загальній аварії (ст. 293) та поховання в морі (ст. 71) [6]. Сімейний кодекс України також закріплює звичаї як джерело права, що використовуються для врегулювання сімейних конфліктів та визначення прізвищ подружжя, зокрема подвійних або потрійних, відповідно до традицій національних меншин [7].

Кримінальне законодавство також застосовує звичаї. І. В. Борщевський наводить такий приклад, як встановлення кримінальної відповідальності за порушення звичаїв війни, проте без уточнення меж застосування звичаю. Ця норма є одним із проявів легалізації звичаєвого права [1, с. 5]. Однак звичаї війни перш за все регулюються міжнародно-правовими нормами, такими як заборона нападу на цивільне населення (ст. 48 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1949 р.), заборона використання певних видів зброї, наприклад, хімічної та біологічної зброї, клас-терних боєприпасів, мін-пасток (Гаазькі конвенції 1899 і 1907 рр., Конвенція про заборону хімічної зброї 1993 р.) та ін.

У ч. 1 ст. 6 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» вказано, що суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності при складанні тексту зовнішньоекономічного договору (контракту) мають право використовувати відомі міжнародні звичаї, рекомендації, правила міжнародних органів та організацій, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі цим та іншими законами України [8].

Бедрій М. М. у своїй праці вважає, що у Кодексі законів про працю України прямо не передбачається використання правових звичаїв для регулювання відносин найманої праці, однак вони все ж активно використовуються (особливо на локальному рівні) та впливають на стан трудових відносин, про що зазначають українські дослідники [3, с. 360]. Яскравим прикладом слугує Статут залізниць України, який встановлює обов'язки працівників залізничного транспорту щодо дотримання трудової дисципліни та специфічних професійних традицій, що історично склалися, статуту державних університетів або кодекси корпоративної етики.

Короткий аналіз законодавчого закріплення права громадян України на використання правового звичаю в суспільних відносинах дозволяє зробити висновок, що правові звичаї дійсно використовуються у правовому регулюванні України. Саме ці норми можна розглядати як динамічне відображення всіх змін у суспільно-правовому житті.

Висновок. Україна, належачи до романо-германської правової сім'ї, вирізняється особливостями, де правовий звичай відіграє допоміжну, але значущу роль, відображаючи правосвідомість, сформовану духовними та релігійними традиціями. Хоча звичай не є офіційним джерелом права, він слугує орієнтиром для законодавця, сприяючи адаптації законів до суспільних потреб, особливо у приватному праві. Закріплені в окремих нормах, звичаї мають меншу юридичну силу порівняно з нормативно-правовими актами, застосовуються за умови несуперечності законам, договорам і моральним принципам, але їх значення зростає, що підтверджує їх статус як одного з джерел сучасного українського права.

І. Борщевський І. В. Правовий звичай як джерело сучасного права в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2016. Випуск 5(14). С. 3–6.

2. Коров'як О. Я. Правовий звичай як джерело права. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки. 2019. Том 30 (69) № 6. С. 14–17.
3. Бедрій М. М. Правовий звичай у сучасній правовій системі України. Молодий вчений. 2017. № 7 (47). С. 357–362.
4. Васянович О. А. Правовий звичай як форма права у сучасних правових системах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 20 с.
5. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.02.2003 № 435-IV : станом на 9 квітня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
6. Кодекс торговельного мореплавства України : Кодекс України від 23.05.1995 № 176/95-ВР : станом на 15 листопада 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176/95-вр#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
7. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 19 грудня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 18.04.2025).
8. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959-XII : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 18.04.2025).

Чав'як О.А.

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»

СУДОВА ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА: ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ СИСТЕМИ

Ратифікація Україною 17 липня 1997 року Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року стала важливим кроком інтеграції нашої держави до європейського правового простору. Відповідно до положень статей 25 і 46 Конвенції, Україна визнала обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в усіх питаннях, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції на своїй території [3]. Це цілком відповідає конституційним засадам, закріпленим у статті 9 Конституції України, згідно з якою чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких

надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1].

Для належного регулювання відносин, пов'язаних із виконанням рішень ЄСПЛ, було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. Прийняття цього закону мало на меті врегулювання низки важливих питань: виконання державою рішень ЄСПЛ, усунення причин порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї, імплементацію в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини, а також створення передумов для зменшення кількості заяв до ЄСПЛ проти України. Відповідно до статті 17 вищезначеного закону, суди зобов'язані застосовувати при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права [2]. Однак, незважаючи на законодавче закріплення такого положення, в Україні продовжуються наукові дискусії та практичні розбіжності щодо обов'язковості врахування практики ЄСПЛ національними судами.

Таким чином, у процесі розгляду справ національними судами виникає низка проблемних питань, зумовлених невизначеністю статусу практики ЄСПЛ як джерела права, що, у свою чергу, може призводити до порушення права людини на ефективний захист її прав і свобод. З огляду на це, виникає необхідність ґрунтовного аналізу існуючих проблем та пошуку оптимальних шляхів їх подолання.

Насамперед, варто відзначити, що в сучасній юридичній доктрині сформувалися різні концептуальні підходи щодо обов'язковості практики ЄСПЛ для національних судів.

Відповідно до першого підходу, рішення ЄСПЛ розглядаються як переконливі прецеденти, що не мають обов'язкової юридичної сили для національних судових установ. Прихильники цієї позиції наголошують, що правові позиції, сформульовані у прецедентних рішеннях ЄСПЛ, не є обов'язковими для судів національних судових систем, у тому числі і для судів держав, проти яких такі рішення було ухвалено. На їхню думку, континентальний прецедент не передбачає обов'язковості застосування, а

тому віднесення певного правового феномену до джерел права не означає автоматичного визнання його обов'язковості. Також висловлюється думка, що положення статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» не можна розглядати як норму, що встановлює обов'язковість практики ЄСПЛ, оскільки вона є радше теоретичним висновком, а не нормативним правилом, яке створює регулювання [7].

Представники другого підходу, натомість, розглядають практику ЄСПЛ як важливе джерело права, що має безпосередньо застосовуватися для доповнення національного законодавства та відіграє суттєву роль у правозастосовній діяльності. Вони підкреслюють значущість тлумачення положень Конвенції та Протоколів до неї, яке здійснюється ЄСПЛ всебічно, з урахуванням міжнародного досвіду та динамічних змін у суспільному житті. На думку прихильників цього підходу, таке тлумачення дозволяє адаптувати норми Конвенції до сучасних реалій та забезпечити їх ефективне застосування в контексті захисту прав людини [8].

Аналізуючи обидва підходи, видається більш обґрунтованою позиція, яка визнає практику ЄСПЛ повноцінним джерелом права. Цей висновок підтверджується тенденцією, яка спостерігається у правозастосовній діяльності національних судів України, де активно використовуються правові позиції та висновки як Великої Палати Верховного Суду, так і ЄСПЛ. Такий підхід свідчить про формування в національній правовій системі судового прецеденту як джерела права, навіть якщо офіційно він не має такого статусу.

У контексті аналізу практики застосування рішень ЄСПЛ необхідно виокремити кілька основних проблемних аспектів, які потребують вирішення для забезпечення ефективної інтеграції цієї практики до національної правової системи.

Перша і, можливо, найбільш дискусійна проблема стосується обов'язковості в Україні рішень ЄСПЛ, ухвалених у справах проти інших держав. З цього питання у науковій спільноті сформувалися два протилежні підходи. Прихильники першого підходу вважають, що обов'язковими для України є лише рішення, ухвалені безпосередньо у справах проти України [5, с. 72]. Натомість

представники другого підходу переконані, що обов'язковими слід вважати всі рішення ЄСПЛ, незалежно від того, проти якої держави вони були ухвалені [9, с. 6].

Слід зазначити, що вищезгадана проблема значною мірою зумовлена нечіткістю законодавчого формулювання. Як відзначають дослідники, Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» трактує поняття «практика суду» відповідно до визначення, наведеного у статті 1 цього закону. Згідно з цим визначенням, до практики ЄСПЛ належить практика як власне Європейського суду з прав людини, так і Європейської комісії з прав людини. Водночас зазначений закон не містить прямої заборони на використання в Україні рішень або ухвал ЄСПЛ, які були ухвалені у справах проти інших держав [9, с. 6].

Щодо цього питання варто звернути увагу на позицію, висловлену Верховним Судом в Ухвалі від 21 квітня 2016 року у справі № 6-756ц16. У цьому документі Верховний Суд зазначив, що у наведених заявником рішеннях ЄСПЛ у справах «Подбілські та ППУ Полпуре проти Польщі», «Крейц проти Польщі», «ФК Мретебі проти Грузії» Україна не була стороною, тому положення вказаних рішень ЄСПЛ не мають прецедентного характеру у даній справі та не можуть бути застосовані до правовідносин щодо обчислення судового збору, його сплати, а також звільнення осіб від його сплати, які регулюються національним законодавством України [4].

Крім проблеми визначення обов'язковості рішень ЄСПЛ, ухвалених у справах проти інших держав, існують й інші суттєві проблеми застосування практики ЄСПЛ у національній правовій системі. Серед них можна виділити такі: вибірковість застосування практики ЄСПЛ, що проявляється у використанні лише тих рішень, які відповідають позиції суду; абсолютизація обов'язковості правової позиції ЄСПЛ без урахування специфіки конкретної справи; посилення на загальні принципи та тлумачення з ігноруванням передбачених ЄСПЛ умов їх застосування.

Особливої уваги заслуговує проблема відсутності офіційних перекладів рішень ЄСПЛ українською мовою. Ця проблема створює серйозні перешкоди для повноцінного використання таких

рішень як джерела права, оскільки ЄСПЛ ухвалює свої рішення англійською або французькою мовами. Дослідники відзначають, що навіть у випадках, коли учасник справи або його представник володіє зазначеними мовами та намагається обґрунтувати власну позицію посиланням на практику ЄСПЛ, судді часто не беруть до уваги таку аргументацію саме через відсутність офіційного перекладу відповідних рішень [6].

Таким чином, проблема невизначеності статусу та обов'язковості рішень ЄСПЛ в українській правовій системі потребує комплексного вирішення. Основними шляхами подолання виявлених проблем є: внесення змін до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» з метою чіткого визначення поняття «практика суду» та встановлення статусу рішень ЄСПЛ у справах проти інших держав; створення централізованої електронної бази з офіційними перекладами рішень ЄСПЛ українською мовою; розробка методичних рекомендацій щодо застосування практики ЄСПЛ; підвищення кваліфікації юристів у цій сфері. Системна реалізація цих заходів сприятиме гармонізації національної правової системи з європейськими стандартами, забезпечить ефективніший захист прав людини та зменшить кількість заяв до ЄСПЛ проти України.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення 23.03.2025).
3. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 23.03.2025).
4. Ухвала Верховного Суду від 21.04.2016 р. у справі № 6-756ц16. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57345903> (дата звернення: 23.03.2025).
5. Васильєв С.В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. Проблеми законності. 2012. Вип. 120. С. 70-82.
6. Гаврилюк О. Проблемні питання застосування практики Європейського суду з прав людини національними судами. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 231-235. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/40.pdf> (дата звернення: 23.03.2025).

7. Попов Ю.Ю. Рішення Європейського суду з прав людини як переконливий прецедент: досвід Англії та України. Підприємництво, господарство і право. 2010. № 11. С. 49-52. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2010/11_2010.pdf (дата звернення: 23.03.2025).
8. Слободяник Т.М., Бігдан М.В., Таран І.О. Застосування практики Європейського суду з прав людини в цивільному процесі. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2023. Вип. 77, частина 1. С. 158-163. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/06/27-1.pdf> (дата звернення: 23.03.2025).
9. Фулей Т. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: науково-методичний посібник для суддів. Київ, 2015. 208 с.

Якімець І.І.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Освіта завжди відігравала ключову роль у розвитку суспільства, а в період війни її значення стало ще більш критичним. Від здатності забезпечити безперервне та якісне навчання залежить майбутнє держави – якою буде її молодь: свідомою, згуртованою та здатною протистояти викликам. Саме тому захист права на освіту в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим завданням сьогодення.

Право на освіту належить до основоположних прав людини, гарантованих як міжнародними документами, так і національним законодавством, зокрема Конституцією України та Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фахову передвищу освіту». Ці нормативно-правові акти, регулюють освітній процес в умовах воєнного стану та гарантують безперервність навчання навіть у кризових ситуаціях. Відповідно до законодавства, можуть впроваджуватись дистанційні та змішані форми навчання, спрощуватись процедури вступу до закладів освіти, а також надаватись додаткові можливості для навчання дітей, які перебувають у зоні бойових дій або були змушені залишити свої домівки. Також ухвалено спеціальні постанови Кабінету Міністрів України, спрямовані на підтримку студентів і викладачів, збереження фінансування освітніх установ, забезпечення можли-

востей для евакуації закладів освіти та їхнього функціонування у безпечних регіонах [4].

Метою освіти є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, творчих здібностей, формування цінностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [5].

Сьогодні у воєнний період в Україні забезпечення права на освіту стикається з серйозними труднощами, що потребують гнучкої адаптації освітньої системи, запровадження механізмів захисту прав усіх учасників освітнього процесу та ефективної протидії мовним формам агресії. Особливе занепокоєння викликає явище лінгвоциду – цілеспрямоване витіснення української мови з освітнього і культурного середовища на тимчасово окупованих територіях [1].

Одним із найгостріших викликів залишається загроза фізичній безпеці учасників освітнього процесу. У прифронтових районах систематичні обстріли та руйнування навчальних закладів стали трагічною реальністю. У зв'язку з цим багато шкіл та університетів були змушені перейти на дистанційну форму навчання. Проте такий формат нерідко супроводжується труднощами: від нестабільного доступу до інтернету до браку необхідного технічного обладнання в частини учнів і студентів, що ускладнює отримання якісної освіти [7].

Варто підкреслити, що війна рф проти України створює стресові умови, які негативно впливають на здатність до навчання, концентрацію та загальний емоційний стан молоді, а це, звичайно, вимагає додаткових заходів з боку держави та міжнародних організацій щодо забезпечення психологічної підтримки та адаптації освітнього процесу до умов війни.

Слід зазначити, що на тимчасово окупованих територіях України спостерігається масова русифікація освітнього процесу: знищуються українські підручники, змінюються навчальні про-

грами, звільняються викладачі, які відмовляються працювати за нав'язаними стандартами. Росіяни свідомо здійснюють лінгвоцид, тобто цілеспрямоване знищення української мови з офіційного вжитку, ліквідацію мови українського народу на його етнічній території. Окупанти знищують українські книги, насильно впроваджують російські освітні стандарти у всіх навчально-освітніх закладах, що порушує право на освіту рідною мовою. Частими стають випадки утисків і переслідування педагогів, які не відмовляються від викладання українською мовою, навіть в умовах окупації. Такі дії країни-агресора стали одним із інструментів тиску на освітнє середовище та намаганням витіснити українську ідентичність із навчального процесу. Тому нині на міжнародному рівні ведеться активна робота щодо привернення уваги до проблеми лінгвоциду та необхідності вжиття заходів світовою спільнотою для запобігання культурній асиміляції українців у тимчасово окупованих регіонах. Боротьба з лінгвоцидом є важливою складовою захисту національної ідентичності [8, с.390-391].

Український уряд приділяє значну увагу збереженню національної ідентичності через підтримку української мови в освіті. Запроваджено спеціальні програми для дистанційного навчання дітей, які вимушено перебувають за кордоном. Також активно розвиваються онлайн-платформи з українськомовним контентом, що сприяє збереженню зв'язку з національною освітою. Такі міжнародні організації як ЮНЕСКО та ЮНІСЕФ надають фінансову допомогу для відновлення зруйнованих навчальних закладів та забезпечення учнів технічними засобами для дистанційного навчання [6].

Освіта в умовах війни – це не лише виклик, а й можливість реформування системи з урахуванням нових реалій, що дозволить створити стійку та інноваційну освітню сферу в Україні.

Право на освіту під час війни є одним із ключових елементів гуманітарної політики держави, оскільки саме через освіту формується майбутнє покоління, що відбудовуватиме країну. Незважаючи на воєнні дії, Україна продовжує впроваджувати нові механізми забезпечення доступу до освіти, зокрема через дистанційне навчання та підтримку внутрішньо переміщених осіб [3, с.20].

Порушення права на освіту під час війни може спричинити довготривалі наслідки для майбутнього України. Щоб уникнути таких ризиків, потрібно впроваджувати ефективні заходи для захисту навчальних закладів, гарантувати безпеку працівників освіти, а також забезпечити рівний доступ до якісного навчання для всіх громадян незалежно від їхнього місця перебування, життєвих обставин чи складності ситуації.

Після завершення війни відновлення системи освіти в Україні передбачатиме комплексні заходи, спрямовані на подолання наслідків збройного конфлікту. Важливим завданням стане відбудова зруйнованих освітніх закладів і зведення нових будівель, що відповідатимуть сучасним стандартам безпеки. Не менш актуальною буде підготовка педагогів до роботи в умовах поствоєнного суспільства та адаптація навчальних програм до нових викликів. Окрему роль відіграватиме розвиток цифрових технологій – створення якісного українськомовного освітнього контенту та платформ для дистанційного навчання. Від того, як ефективно ці заходи будуть реалізовані, залежить майбутнє всієї держави [2, с.108].

Отже, освітній процес не повинен зупинятися, потрібно знаходити можливість його проводити, навіть, в умовах воєнного стану. Забезпечення доступу до освіти під час війни – це ключове завдання держави, адже саме через якісну та безперервну освіту формується свідоме, освічене й патріотичне суспільство, здатне не лише відновити країну після війни, але й зберегти свою культуру, мову, національну ідентичність та забезпечити стійкий розвиток держави у майбутньому.

1. Безкровний Ю.А. *Забезпечення права на освіту в умовах воєнного стану як основа освітньої діяльності*. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2024. Випуск 82: частина 2. С.103-107
2. Безсмертна Н. *Становище української мови під час російсько-української війни: правовий та лінгвоцидний аспекти*. Українознавство. 2024. № 4. С.106-121
3. Деркачова Н. *Правове регулювання освіти під час воєнного стану*. Публічне право. № 2 (46) (2022). С. 19-25
4. Мельниченко Н. О. *Право на освіту в умовах воєнного стану: міжнародно-правовий та національний аспекти*. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/09c3d26c-42c8-490f-8c8d-cea757770a86/content>
5. *Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>

6. Романова А. *Право на освіту: особливості реалізації під час війни в Україні*. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2023/jun/30619/19.pdf>
7. Череватюк В. Б., Островський П. В. *Право на освіту в умовах воєнного стану*. URL: <https://er.nau.edu.ua/server/api/core/bitstreams/cd5b648b-409d-42a5-ab46-517b2c4f2264/content>
8. Щebetун І. *Реалізація конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану*. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2023. Випуск 80: частина 2. С.389-394.

Янакова А.С.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року поставило наше суспільство і державу перед численними викликами, в тому числі й у правовій сфері, адже виникла нагальна потреба термінової трансформації чинного законодавства України в контексті його адаптації до нових реалій. Із введенням воєнного стану, який відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначається як «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1], законотворчий процес в Україні набув особливостей, насамперед, в розрізі його надзви-

чайного характеру, зростання напруженості, адже зросли запити на ухвалення великої кількості нових важливих законів, пов'язаних з правовим регулюванням проблемних питань в умовах, що склались. При цьому Верховна Рада України навіть у період воєнного стану має діяти законно, тобто виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією та законами України.

Законотворчість виступає ключовим видом і формою правотворчості, а отже й втілює в собі всі ознаки правотворчості. У сучасній юридичній науці правотворчість визначається як особливий вид діяльності, притаманний спеціально уповноваженим органам, із формулювання, зміни або скасування правових норм, в основі яких лежать потреби та інтереси людей [2, с. 192], а соціальним призначенням правотворчості є встановлення стандартів, еталонів, взірців поведінки учасників суспільних відносин, тобто моделювання таких суспільних відносин, які, з позицій держави, є припустимими, бажаними або необхідними (обов'язковими), чи забороненими [3, с. 138].

Законотворча діяльність спрямована на створення актів вищої юридичної сили – законів, які займають провідне місце серед інших нормативно-правових актів. Законотворчий процес здійснюється стадійно, на основі норм і принципів, з використанням певних техніко-юридичних інструментів з метою формування його кінцевого продукту – законів. При цьому слід відзначити актуалізацію в умовах воєнного стану, насамперед, таких принципів оперативність, динамізм, єдність загальнодержавних та національних інтересів, гласність, законність, гуманізм [4, с. 30].

В сучасних реаліях в Україні не передбачена спеціальна законодавча процедура та/або особливий порядок прийняття законів у період надзвичайного чи воєнного стану. Такий факт породжує ризик, який можна сформулювати як те, що швидко прийняті закони можуть бути неякісними законами. Разом з тим «удосконалення законодавчого процесу та спрощення процедури» повинні здійснюватися «без впливу на якість» [5, с. 67]. Науковці по-різному оцінюють вказаний момент. До прикладу, О.І. Зозуля висловлює думку, що відсутність особливої процедури для прийняття законів «з одного боку, є запобіжником ухвалення поспіш-

них, непродуманих і недосконалих законодавчих актів, а, з іншого боку, реалії воєнного стану можуть потребувати прискореного законодавчого процесу, щонайменше, в частині питань національної безпеки та оборони» [6, с. 71]. Зокрема, Регламент Верховної Ради України загалом містить окремі інструменти деякого форсування законотворчості, наприклад, розгляду законопроекту за скороченою процедурою, прийняття закону в цілому вже у першому та другому читанні.

До особливостей надзвичайної законотворчості також можна віднести й необхідність виходу за межі плану законопроектної роботи парламенту, адже постійні виклики, зумовлені війною, необхідність адекватної правової регламентації мінливих суспільних відносин потребують оперативного вирішення нагальних питань, які не були наперед заплановані.

Характерним моментом законотворчості в сучасних умовах воєнного стану в Україні є й інтенсифікація розвитку військового законодавства, покликаною забезпечувати вирішення питань устрою Збройних Сил України та інших військових формувань, порядку їх комплектування та проходження військової служби, прав, обов'язків і відповідальності військовослужбовців, а також питання військового управління, охорони військового правопорядку, економічної та господарської діяльності військових частин та організацій, механізми реалізації прав та свобод для військовослужбовців та тих, хто допомагає Збройним Силам України.

Нові реалії, в яких опинилась наша держава після 24 лютого 2022 року, зумовили й необхідність адаптації чинного законодавства до об'єктивних обставин розвитку сучасного українського суспільства, що позначилось на інтенсифікації законотворчої діяльності. Так, Верховна Рада України з 24 лютого 2022 року до 24 лютого 2024 року прийняла 638 законів та понад 800 постанов. Зокрема, було прийнято 89 законів у сфері фінансів, податкової та митної політики; 70 законів у сфері національної безпеки; 58 законів у сфері правоохоронної діяльності; 76 законів у сфері зовнішньої політики та міжпарламентського співробітництва; 44 закони у сфері соціальної політики та захисту прав ветеранів [7].

Серед проблем законотворчості традиційно виділяють низьку якість багатьох законопроектів, недостатнє їх соціально-еко-

номічне та фінансове обґрунтування, використання термінології, що потребує уточнення, а також дублювання або суперечливість щодо норм чинного законодавства, зокрема невідповідність законів конституційним нормам, «законодавчий спам» (див. про це: [8]), що в умовах воєнного стану посилюється ще й побічними ефектами надзвичайної законотворчості.

Специфікою правового режиму воєнного стану є й можливість обмеження прав людини відповідно до ч. 2 статті 64 Конституції України, яка містить перелік прав і свобод, які не можуть бути обмежені під час дії воєнного стану. При цьому важливо, щоб обмеження прав були обґрунтованими, пропорційними та тимчасовими, а також збігалися з міжнародними стандартами прав людини, а законодавство повинно містити механізми контролю за дотриманням прав і свобод громадян у таких умовах.

Отже, загалом, проблеми законотворчості в Україні під час воєнного стану полягають в тому, що в умовах дії правового режиму воєнного стану від парламенту вимагаються негайні кроки та швидке реагування в плані гарантування суспільної безпеки, юридичної визначеності правового регулювання та оперативного вирішення нагальних проблем сьогодення. Однак, швидкість реагування може призвести до нескоординованих або недостатньо якісних законодавчих рішень. Важливо, щоб закони, прийняті в умовах воєнного стану, були правовими, легітимними та демократичними, відповідали міжнародним стандартам прав людини та бути прийняті з дотриманням процедур, що передбачаються Конституцією та законами України. Загалом, ефективна законотворчість в умовах воєнного стану вимагає балансу між безпекою та захистом прав людини, а також врахування демократичних принципів та участі громадськості, експертів в процесі розробки законів.

1. Закон України “Про правовий режим воєнного стану”. Відомості Верховної Ради. 2015. № 28. ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (Дата звернення: 24.04.2025).
2. Загальна теорія права. Підручник / За заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Vaime, 2016. 392 с.
3. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів: Видавництво ЛОБФ «Медицина і право», 2021. 256 с.

4. Пархоменко Н. М. *Особливості правотворчої діяльності за умов воєнного стану. Альманах права*. 2022. Вип. 13. С. 28-33. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001384638>
5. Гнєзділова Н.В. *Експертиза законопроектів в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 64-68. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/12>.
6. Зозуля О.І. *Особливості організації роботи Верховної Ради України в умовах воєнного стану. Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287200/281120>
7. *Діяльність Верховної Ради України: Два роки повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/246987.html>
8. Іванов О. *Від законопроекту до закону: процес потребує вдосконалення*. 2023. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/vid-zakonoproektu-do-zakonu-protses-potrebuye-vdoskonalennya>

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПРАВО ЄС. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

Берега Р.М.

*Західноукраїнський національний університет,
здобувач 1 курсу ОР «Доктор філософії» за
спеціальністю «Право»*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: ВИКЛИКИ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

У сучасних умовах цифрова трансформація охоплює всі сфери економіки, зокрема фінансовий сектор та набуває неабиякої актуальності. Цифрові фінансові послуги — від мобільного банкінгу до операцій з криптовалютами та цифровими гаманцями — стають важливим елементом фінансової екосистеми. Європейський Союз (ЄС), реагуючи на виклики диджиталізації, формує комплексну нормативну базу для регулювання таких послуг, що має важливе значення і для України в контексті євроінтеграції та гармонізації вітчизняного законодавства.

На думку С. Р. Колесникової, формування єдиних стандартів цифрового фінансового регулювання в ЄС створює базу для розвитку безпечного, інноваційного та конкурентного середовища у фінансовому секторі [1, с. 53].

Регуляторна рамка цифрових фінансових послуг в ЄС

На рівні ЄС запроваджено низку стратегічних нормативно-правових актів, серед яких ключовими є:

– Регламент ЄС про ринки криптоактивів (MiCA) — створює перше в світі єдине правове поле для операцій з криптовалютами [4];

– Регламент DORA (Digital Operational Resilience Act) — встановлює вимоги до кіберстійкості фінансових установ [5];

– PSD2 (друга директива про платіжні послуги) — розширює можливості фінтех-компаній та забезпечує відкритість банківської інфраструктури через API [6].

Як зазначає А. М. Євтушенко, основною метою регулювання є не лише забезпечення безпеки транзакцій, а й захист прав споживачів цифрових послуг [2, с. 34].

Виклики для України на шляху до адаптації

Для України впровадження європейських стандартів цифрового регулювання пов'язане з низкою комплексних викликів, які потребують системного підходу до оновлення національного законодавства та інституційної структури фінансового нагляду. Першим із них є фрагментарність чинної нормативно-правової бази у сфері фінансових технологій. Законодавство України лише частково охоплює питання цифрових активів, діяльності фінтех-компаній та захисту прав споживачів таких послуг, що ускладнює правозастосування та як наслідок створює правову невизначеність.

Як зазначає І. О. Бондаренко, ефективна адаптація українського законодавства до положень МіСА має здійснюватися поетапно, з урахуванням реального стану розвитку цифрової економіки в країні. Такий поступовий підхід дозволить знизити ризики для фінансової системи, уникнути регуляторного шоку та водночас зберегти інноваційний потенціал ринку [3, с. 72]. Адаптація має супроводжуватися широким суспільним та експертним обговоренням, щоб врахувати потреби бізнесу, споживачів та держави у нових умовах цифрової трансформації.

Стратегічні пріоритети для гармонізації

Процес адаптації українського законодавства має базуватися на таких підходах:

- прийняття національного спеціального закону, аналогічного МіСА, з урахуванням специфіки внутрішнього ринку України;
- посилення функцій Національного банку України та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку в частині нагляду за цифровими активами;
- впровадження єдиної системи ліцензування для фінтех-компаній;
- розвиток електронної ідентифікації та адаптація цифрових підписів у фінансових операціях;
- створення стратегії кібербезпеки фінансового сектора у відповідності до DORA.

Європейський вектор та міжнародне співробітництво

Успішна імплементація європейського законодавства можлива лише за умов ефективної співпраці з регуляторними інституціями ЄС, включно з Європейським органом з банківського нагляду (ЕВА) та Європейською цільовою групою з цифрового фінансування (FinTech Task Force).

Важливо також забезпечити участь українських експертів у розробці регуляторних «пісочниць», що дозволяють тестувати нові фінансові продукти в умовах спрощеного нагляду. Такий механізм дає змогу оцінити потенційні ризики та переваги інновацій до їх повномасштабного впровадження. Крім того, він сприяє діалогу між регуляторами, бізнесом і розробниками, формуючи збалансоване середовище для впровадження цифрових фінансових технологій.

Висновки. Правове регулювання цифрових фінансових послуг у Європейському Союзі формує нову якість фінансових відносин, орієнтовану на прозорість, безпеку, інноваційність та захист прав споживачів. Регламенти MiCA, DORA та PSD2 демонструють послідовність та системність у впровадженні цифрових технологій на основі єдиних нормативних принципів. Ці документи не лише відповідають потребам сучасного ринку, а й створюють основу для стійкого та контрольованого розвитку фінансових інновацій у межах єдиної правової системи.

Для України імплементація цих актів є не просто технічним завданням, а стратегічним вектором інтеграції у правове поле ЄС. Гармонізація законодавства потребує комплексного підходу — від нормативних змін до оновлення інституційної структури фінансового нагляду. Важливо забезпечити не лише формальне запозичення норм, а й створення реальних механізмів їхнього втілення, зокрема через забезпечення функціонування цифрової інфраструктури фінансових послуг, вжиття перманентних заходів з кібербезпеки, створення платформи для публічних дискусій та обговорень усіх учасників галузі, а також постійний розвиток професійних учасників ринку та регуляторів фінансових послуг.

Підсумовуючи, Україна має унікальну можливість не просто наздоганяти європейські тенденції, а стати частиною інноваційного ринку цифрових фінансових послуг, здатного генерувати

нові рішення, залучати інвестиції та підвищувати фінансову інклюзивність. Успішна адаптація положень MiCA, DORA та PSD2 може забезпечити створення конкурентного та такого, що довіряють, середовища для цифрових фінансових послуг, яке відповідатиме як стандартам ЄС, так і національним потребам у період післявоєнного відновлення та економічної трансформації.

1. Колесникова С. Р. *Європейська модель цифрового фінансового регулювання*. – *Фінанси України*. – 2023. – № 6. – С. 51–56.
2. Євтушенко А. М. *Захист споживачів у сфері цифрових фінансових послуг: європейський досвід*. – *Юридичний вісник*. – 2022. – № 4. – С. 32–36.
3. Бондаренко І. О. *Правове регулювання криптоактивів: виклики для України*. – *Економіка та право*. – 2023. – № 1. – С. 70–74.
4. Regulation (EU) 2023/1114 on Markets in Crypto-assets (MiCA). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng>. Accessed: April 14, 2025.
5. Regulation (EU) 2022/2554 on digital operational resilience for the financial sector (DORA). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2554/oj/eng>. Accessed: April 14, 2025.
6. Directive (EU) 2015/2366 on payment services in the internal market (PSD2). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2015/2366/oj>. Accessed: April 14, 2025.

Голубош Г.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Магістр» за спеціальністю «Право»*

СИСТЕМА ПОКАРАНЬ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Міжнародне право як система норм, що регулює відносини між державами та іншими суб'єктами міжнародної спільноти, не може ефективно функціонувати без дієвого механізму юридичної відповідальності. Особливе місце у цій системі займає інститут міжнародно-правових покарань, які виступають не лише формою реагування на правопорушення, але й запобіжним інструментом. Відмінність міжнародної системи покарань полягає у багаторівневості та специфічній природі відповідальності, яка може покладатися як на держави, так і на фізичних осіб. Особливої актуальності тема набуває у контексті збройних конфліктів, воєнної агресії, масових порушень прав людини, коли міжнародні меха-

нізми притягнення до відповідальності є єдиним шляхом досягнення справедливості.

У міжнародному праві покарання розглядається як ключовий механізм забезпечення юридичної відповідальності за порушення норм, що мають глобальне значення. Йдеться передусім про реакцію на такі діяння, які порушують основи міжнародного порядку, включаючи геноцид, військові злочини, злочини проти людяності, агресію, порушення суверенітету та інші серйозні правопорушення. Міжнародно-правова система покарань не обмежується лише формальними заходами юридичного впливу, а охоплює ширший спектр інструментів, що мають як каральне, так і відновне значення. Вона функціонує на перетині юридичної доктрини, політичної доцільності та етичних вимог, сформованих унаслідок тривалого розвитку світового правопорядку. На відміну від національних правових систем, де інститут покарання тісно пов'язаний із централізованою державною владою, міжнародна система не має єдиного верховного суверена, здатного примусово забезпечити виконання санкцій. Це обумовлює необхідність створення спеціалізованих судових та квазісудових механізмів, які, з одного боку, покликані забезпечити притягнення до відповідальності, а з іншого — утверджують пріоритет міжнародної справедливості як загальнолюдської цінності. Такий механізм формується як інституційно, так і нормативно. Важливо розрізняти відповідальність фізичних осіб та держав, оскільки ці види відповідальності відрізняються за своєю природою, обсягом застосовуваних санкцій та процедурою реалізації.

У контексті індивідуальної кримінальної відповідальності центральне місце займає Міжнародний кримінальний суд, юрисдикція якого поширюється на окремо визначені злочини, що мають транснаціональний або масовий характер. У рамках цієї юрисдикції особи можуть бути притягнуті до відповідальності незалежно від їх посадового статусу, що відображає відхід від доктрини абсолютного імунітету. Це важливий крок у розвитку міжнародного правосуддя, оскільки він руйнує традиційний бар'єр між політичними лідерами і правовою відповідальністю. Водночас міжнародне право передбачає і відповідальність держав за порушення, які не підпадають під кримінальну класифіка-

цію, але мають серйозні правові наслідки [1, с. 164]. Це, зокрема, стосується актів агресії, недотримання міжнародних договорів, порушення прав людини або принципів гуманітарного права. Такі дії тягнуть за собою обов'язок держави поновити становище, яке існувало до порушення, виплатити компенсацію або зазнати санкцій політичного чи економічного характеру. Цей вид відповідальності реалізується не через покарання в класичному розумінні, а через встановлення міжнародної деліктної відповідальності із застосуванням специфічних заходів впливу. Особливу увагу слід звернути на санкційний механізм, який перебуває у сфері компетенції Ради Безпеки ООН. Згідно з положеннями Статуту ООН, саме цей орган має повноваження визначати наявність загрози миру, акту агресії або порушення миру та вживати відповідних заходів, включаючи економічні обмеження, розрив дипломатичних відносин, застосування ембарго або навіть санкціонування колективного використання сили. Таким чином, санкції виступають формою міжнародного покарання, яка спрямована не лише на стримування держави-порушника, але і на сигналізацію міжнародному співтовариству про неприпустимість певних дій.

Суттєвим елементом системи міжнародних покарань є принцип індивідуалізації відповідальності. У міжнародному праві цей принцип проявляється у врахуванні обставин, що характеризують як суб'єкта, так і сам факт правопорушення. Наприклад, у процесі винесення вироку Міжнародним кримінальним судом оцінюються не лише факти злочину, а й наявність пом'якшувальних обставин, щире каяття, рівень участі у злочинній діяльності. Аналогічний підхід спостерігається і щодо держав, де окремі форми відповідальності можуть мати компенсаційний характер, а не суто каральний.

Ми вважаємо, що міжнародна система покарань має комплексний і багаторівневий характер. Вона поєднує елементи кримінальної та цивільно-деліктної відповідальності, охоплює як фізичних осіб, так і держави, а її реалізація залежить від ефективності міжнародного співробітництва, політичної волі суб'єктів права та дотримання принципів верховенства закону на глобальному рівні. Такий підхід формує нову парадигму міжнародного правосуддя, у якій відповідальність не є лише формальним актом,

а виступає інструментом захисту людської гідності, миру та стабільності у світі.

Інституційний механізм реалізації міжнародних покарань формується навколо спеціалізованих судових структур, що діють на основі міжнародного мандату або ж у співпраці з національними органами юстиції. Центральним елементом цієї архітектури є Міжнародний кримінальний суд, створений на підставі Римського статуту. Його юрисдикція поширюється на злочини, які становлять загрозу для всього людства, серед яких геноцид, воєнні злочини, злочини проти людяності та злочин агресії [2, с. 77]. Суд є постійним органом, що забезпечує безперервність міжнародного правосуддя та виконує функції не лише репресивного, а й превентивного характеру, адже його існування формує атмосферу неминучості покарання. Поряд з цим важливу роль відіграють так звані ад хок трибунали, створення яких ініціюється у відповідь на конкретні міжнародні конфлікти або масові порушення гуманітарного права. Серед найбільш відомих прикладів можна навести Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії та аналогічний трибунал щодо Руанди. Ці органи виконали важливу історичну місію, встановивши прецеденти судового розгляду масових злочинів у міжнародному контексті, вперше після Нюрнберзького та Токійського процесів. У системі інституцій міжнародного правосуддя сформувався і окремий клас так званих гібридних або змішаних судів, які виникають у результаті угоди між державою та міжнародною організацією. Вони поєднують елементи внутрішньої юрисдикції з міжнародними стандартами правосуддя. До таких судів належить, зокрема, Спеціальний суд по Сьєрра-Леоне та Надзвичайні палати в судах Камбоджі. Особливістю цих структур є те, що вони розглядають справи у правовому середовищі держави, де було скоєно злочини, але за підтримки міжнародної спільноти. Попри розвиток інституційної бази, сучасна практика виявляє низку складних викликів, що ставлять під сумнів ефективність реалізації міжнародного покарання [3]. Одним із найсуттєвіших обмежень є політична вразливість судових інституцій. Їх діяльність значною мірою залежить від доброчесності та співпраці держав, які, мотивуючись політичними міркуваннями, можуть ігнорувати зобов'язання пе-

ред міжнародними інституціями, обмежуючи їхню юрисдикцію або навіть відмовляючись від співпраці.

Особливо гостро стоїть проблема невиконання ордерів на арешт. Деякі держави, навіть попри членство у Римському статуті, відмовляються арештовувати осіб, обвинувачених Міжнародним кримінальним судом. Це засвідчує не лише брак механізмів примусу, а й глибоку політичну конфліктність процесу реалізації міжнародного правосуддя, де принципи верховенства права часто поступаються перед логікою національних інтересів або геополітичного балансу. Юрисдикційна фрагментарність є ще одним суттєвим ускладненням. Система міжнародних судів не є уніфікованою, а їхня компетенція обмежена ратифікованими договорами та мандатами. У деяких випадках це унеможливує переслідування винних осіб або держав, які не є учасниками відповідних міжнародних угод. З цієї причини навіть найтяжчі порушення можуть залишатися безкарними.

Критичними залишаються й процедурні проблеми. Процеси в міжнародних судах характеризуються надзвичайною тривалістю, що пояснюється як складністю розслідувань, так і великою кількістю учасників та доказових матеріалів. Обмеженість фінансових і людських ресурсів лише поглиблює цю проблему. У результаті створюється враження повільності та неефективності, що може підривати легітимність цих інституцій в очах міжнародної спільноти. На цьому тлі все більш очевидною стає потреба у модернізації та реформуванні інституційного механізму міжнародного правосуддя [3]. Насамперед це стосується розширення універсальної юрисдикції, яка дозволить долати обмеження, пов'язані з нерівномірною участю держав у міжнародних договорах. Важливим напрямом є вдосконалення координації між національними органами правосуддя та міжнародними структурами [4]. Лише за умови тісної взаємодії можна досягти реальної ефективності у притягненні до відповідальності осіб, які вчиняють найтяжчі злочини. Міжнародне співтовариство має також працювати над зміцненням політичної незалежності судових органів, забезпечуючи їх захищеність від тиску з боку окремих держав. Забезпечення належного фінансування, розвиток технічної спроможності судів та прозорість процедур мають стати пріоритетними аспектами ре-

форм. У цьому контексті вбачається доцільним створення нових інструментів правосуддя, які б поєднували міжнародні стандарти з адаптивністю до конкретного правового контексту.

Таким чином, інституційна реалізація міжнародних покарань знаходиться на етапі постійного розвитку. Попри численні виклики, вона залишається важливим компонентом глобальної правової системи. Її ефективність прямо залежить від здатності міжнародної спільноти знаходити баланс між юридичними і політичними реаліями, забезпечуючи невідворотність відповідальності за найтяжчі злочини.

1. Гачкевич А. До питання походження терміна «міжнародне право» (на основі поглядів Людвіка Ейрліха). *Право України*. 2010. № 1. С. 163–168.
2. Кузьмін Е. Е. Міжнародне кримінальне право: від злочину до покарання. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2024. № 67. С. 74–79.
3. Ругало Ю. І. Концепт злочинів проти людяності в сучасному міжнародному праві: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Одеса. 2023. 220 с.
4. Яремчук В. В. Міжнародно-правові погляди І. І. Лукашука та їх вплив на вітчизняну доктрину міжнародного права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Львів. 2022. 230 с.

Горелова В.Ю.

*Таврійський національний університет імені
В.І. Вернадського, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент кафедри державно-правових і
гуманітарних наук*

МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ВЕКТОР

Формування довіри до поліції в демократичному суспільстві неможливе без дотримання моральних засад, які мають виступати не лише етичним орієнтиром, а й практичним стандартом діяльності. Порушення прав людини в місцях несвободи, фіксовані як у національних, так і міжнародних звітах, зокрема рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), свідчать про наявність глибокої кризи моральної легітимності правоохоронних органів України [1]. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці послідовно розвиває підхід, згідно з яким навіть

ті дії правоохоронців, що не супроводжуються безпосереднім фізичним насильством, але спричиняють відчуття приниження, страху або глибокі психологічні страждання, можуть бути визнані порушенням статті 3 Конвенції про захист прав людини. Ця норма категорично забороняє катування, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання, і не передбачає жодних винятків. Одним із ключових прецедентів у цьому контексті є справа «Буїд проти Бельгії» (№ 23380/09, 2015) [2]. У цьому рішенні ЄСПЛ визнав, що навіть одиничний ляпас, завданий поліцейським неповнолітньому під час затримання, становить порушення статті 3, оскільки така дія є непропорційною, принизливою та невинуватеною. Суд підкреслив, що будь-яке застосування сили правоохоронцями має бути суворе обґрунтоване і не може перевищувати межі необхідного. Таким чином, Суд чітко встановлює критерій так званого «мінімального рівня жорстокості», що враховує не лише об'єктивні параметри дії, а й суб'єктивні характеристики потерпілого: вік, стан здоров'я, психоемоційний стан [3]. На жаль, правова система України демонструє несистемність у підході до аморальної поведінки поліцейських. Незважаючи на ратифікацію Конвенції про захист прав людини ще у 1997 році, в національному кримінальному законодавстві досі бракує повного відображення дефініції катувань, зокрема у частині дискримінаційного наміру [4]. Системні порушення фіксуються в місцях позбавлення волі: від фальсифікації часу затримання до блокування доступу до адвоката. У справі «Вєргельський проти України» Суд зафіксував не лише фізичний тиск, а й психологічний вплив, спрямований на самообмову [5]. У цьому контексті впровадження механізмів контролю за дотриманням моральних стандартів набуває першочергового значення. Важливо не лише здійснювати відеофіксацію дій поліції, але й регулярно проводити навчання персоналу щодо прав людини та професійної етики [6]. Не менш важливо — створити ефективні процедури реагування на порушення, які мають включати участь незалежних моніторингових структур, зокрема представників громадянського суспільства. Комітет ООН проти катувань неодноразово закликав Україну до деталізації нормативних положень і практик, що регулюють етику поліцейських. Рекомендації, серед

іншого, стосуються і психологічної підтримки працівників — як засобу профілактики моральних збоїв, пов'язаних зі стресом та професійним вигоранням [7]. Побудова сучасної правоохоронної системи неможлива без гармонізації з європейськими стандартами. Проте гармонізація — це не лише імплементація норм, а й їх адаптація до національного контексту з урахуванням специфіки функціонування інституцій, правосвідомості суспільства та реального рівня правозастосування [8].

Загалом, дотримання моральних засад у діяльності поліції — це не декларативна мета, а запорука сталості правової держави, у центрі якої — людина як суб'єкт гідності, а не об'єкт державного впливу. Інтеграція практики ЄСПЛ у національну юрисдикцію має стати підґрунтям для відновлення суспільної довіри та формування гуманного й відповідального обличчя української поліції [9].

1. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Щорічна доповідь про стан дотримання прав і свобод людини в Україні. URL: <https://www.otbudsman.gov.ua/> (дата звернення: 22.04.2025).
2. *Vouyid v. Belgium*: рішення ЄСПЛ від 28.09.2015, справа № 23380/09 [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-157670> (дата звернення: 22.04.2025).
3. *Мельник проти України*: рішення ЄСПЛ від 28.03.2006, справа № 72286/01 [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-204126> (дата звернення: 23.04.2025).
4. United Nations. Digital Library. Ukraine - CAT/C/UKR/CO/7. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3874732> (дата звернення: 23.04.2025).
5. *Вергельський проти України*: рішення ЄСПЛ від 12.03.2009, справа № 19312/06 [Електронний ресурс]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-204040> (дата звернення: 24.04.2025).
6. Харківська правозахисна група. Моніторингові доповіді з прав людини. URL: <https://khrpg.org/> (дата звернення: 25.04.2025).
7. Комітет ООН проти катувань. Заключні зауваження щодо сьомого періодичного звіту України. URL: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2025/04/zmina-un_alternatereportua_v05-2.pdf (дата звернення: 24.04.2025).
8. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 25.04.2025).
9. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf (дата звернення: 25.04.2025).

Гуменицька В.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ДЕЯКІ РИСИ ПОЛІТИКИ ЄС У СФЕРІ БОРЬОБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

В умовах успішного ведення переговорів про вступ України до Європейського Союзу (2025 рік може стати вирішальним періодом для євроінтеграційного процесу) особливої актуальності набуває питання подальшого співробітництва України і ЄС у сфері політики боротьби зі злочинністю, зокрема з урахуванням перспектив її реалізації на засадах повноправного членства. Політика ЄС першочергово орієнтована на формування спільної правової бази, яка полегшує співпрацю між державами-членами у боротьбі зі злочинністю та ґрунтується на ключових принципах взаємного визнання, взаємної довіри та захисту основних прав.

Політика ЄС у сфері боротьби зі злочинністю не обмежується виключно гармонізацією норм матеріального кримінального права, а також охоплює узгодження кримінально-процесуальних норм, розробку ефективних механізмів захисту прав учасників кримінального процесу та встановлення спільних стандартів для функціонування правоохоронних органів. Політика ЄС спрямована на закріплення подальших мінімальних стандартів щодо кримінального провадження, які зміцнюють принцип верховенства права та статус Європи в цілому [1].

Формування політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю є надзвичайно складним завданням. Адже науковці та законодавці розробляли концепцію кримінальної політики в межах національного законодавства держав. Проте залишається дискусійним питання як цю ж концепцію можна адаптувати до наднаціонального контексту ЄС із його інституційною специфікою [2, с. 30].

Еволюція політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю характеризується поетапним розвитком її правових та інституційних засад. Початок становлення її сучасної концепції доцільно

пов'язувати з підписанням Лісабонського договору 13 грудня 2007 року, який набув чинності 1 грудня 2009 року [3]. Даною угодою були внесені зміни до Договору про Європейський Союз (ДЄС) та Договору про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), які заклали фундаментальні засади для формування комплексного наднаціонального підходу до регулювання кримінально-правових та кримінально-процесуальних відносин у європейському правовому просторі. Формування політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю передбачає не просте поєднання різних національних кримінальних політик держав-членів, а навпаки, вимагає розробки власної кримінальної політики ЄС, адаптованої до специфічних географічних та інституційних умов Союзу [2, с. 33]. У статті 5 Договору про Європейський Союз (ДЄС) зазначено, що Союз діє в межах повноважень, наданих йому державами-членами згідно з Договорами заради досягнення визначених в них цілей [4]. Хоча ЄС наділений значними повноваженнями у сфері кримінального та кримінально-процесуального законодавства, їх обсяг є обмеженим, що підтверджується положеннями статей 82 та 83 ДФЄС [5].

Формуючи політику у сфері боротьби зі злочинністю, ЄС має брати до уваги відмінності між національними правовими системами, розбіжності у матеріальному та процесуальному кримінальному праві, різний розподіл повноважень між поліцейськими та судовими органами у державах-членах. Окрім цього, існує механізм так званого «екстреного гальма», який дозволяє державам-членам зупиняти ухвалення законопроектів ЄС у разі, якщо вони вважають, що такі пропозиції можуть вплинути на фундаментальні аспекти їхніх систем кримінального правосуддя [2, с. 37-38]. Сукупність цих факторів ускладнює формування єдиної політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю, перешкоджає ефективній співпраці та створює бар'єри для розвитку взаємної довіри між країнами-учасницями.

У нинішньому контексті кримінального права ЄС можна виокремити чотири основні цінності, які протистоять одна одній у політиці та законодавстві: справедливість і ефективне правозастосування, а також інтеграція і різноманітність. Значна частина того, що відбувається у сфері кримінального права ЄС, пов'язана

з пошуком балансу між правосуддям та боротьбою зі злочинністю чи ефективним правозастосуванням, а також між прагненням до інтеграції та збереженням різноманітності правових систем. Сучасний етап характеризується інтенсивним формуванням політики та законодавчої бази у сфері кримінального права ЄС, результатом чого є низка резолюцій, конвенцій та угод, рамкових рішень і директив. Частина цих актів стосується правозастосування (судова співпраця, взаємне визнання та встановлення спільних мінімальних стандартів), тоді як інші спрямовані на правовий захист осіб, які підпадають під дію зазначених заходів. Таким чином, залишається необхідність балансування між цілями інтеграції у боротьбі зі злочинністю та забезпеченням правової справедливості в умовах різноманітності правових систем держав-членів. Цей процес відбувається на складному перехресті наднаціонального й національного рівнів, залучаючи правоохоронні органи, судові інстанції та юристів значної кількості країн-учасниць [6].

Складність формування політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю зумовлена участю широкого кола суб'єктів на різних рівнях управління. Основна роль відводиться Європейському Парламенту, який разом із Радою ЄС виступає як співзаконодавець у процедурі спільного ухвалення рішень. Європейська комісія, як інституція з правом законодавчої ініціативи, подає на розгляд проекти директив, регламентів і рамкових рішень, а також розробляє стратегічні документи, що визначають пріоритетні напрями кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики ЄС (ст. 294 ДФЕС) [5]. Попри наявність значної компетенції ЄС у сфері кримінальної юстиції, держави-члени зберігають ключову роль у реалізації кримінального законодавства на національному рівні. Крім того, вони безпосередньо впливають на формування політики ЄС через участь своїх представників у роботі Ради ЄС. Європейські агенції, такі як Європол, Євроюст та Європейська прокуратура, не формують політику безпосередньо, але надають експертні рекомендації, здійснюють аналітичну діяльність та сприяють координації між державами-членами у сфері боротьби зі злочинністю. Їхні оцінки та практичний досвід впливають на визначення стратегій кримінально-правової та

кримінально-процесуальної політики, сприяючи їх розвитку та ефективній імплементації.

В останні роки спостерігається тенденція до зміни ролі ЄС з допоміжного на основного суб'єкта політики у сфері кримінальної юстиції, а також посилення зусиль щодо розширення сфери діяльності агентств судової співпраці, таких як Європол і Євроюст, із включенням до їхньої компетенції не лише транскордонних, а й певною мірою внутрішніх справ [7, с. 406]. Зокрема у статті 83(2) ДФЄС зазначається, що у випадку, коли для ефективного виконання політики ЄС у певній сфері потрібне наближення кримінального законодавства, Союз може ухвалювати директиви, що встановлюють мінімальні правила для визначення кримінальних злочинів і санкцій [5]. Поступове розширення допоміжної ролі ЄС означатиме компроміси для держав-членів у вигляді зменшення їхньої нормативної автономії для забезпечення ефективної та справедливої наднаціональної політики у сфері кримінальної юстиції.

Незважаючи на динамічний процес трансформації політики у сфері боротьби зі злочинністю принцип субсидіарності (хоча і з деякими особливостями) і надалі залишається непорушним і ключовим принципом політики ЄС. Це можна простежити й на прикладі діяльності відносно нової інституції ЄС — Європейської прокуратури, яка розпочала свою оперативну роботу з 1 червня 2021 року. Прокуратура ЄС здійснює свої повноваження лише в тих випадках, коли мети не можна досягнути засобами держав-членів. Це забезпечує баланс між наднаціональним і національним рівнями кримінального переслідування [8, с. 703]. Європейська прокуратура, як перший автономний та централізований орган прокуратури на рівні ЄС, має повноваження проводити розслідування та здійснювати кримінальне переслідування щодо злочинів, які завдають шкоди фінансовим та економічним інтересам Європейського Співтовариства. Хоча Україна ще не є державою-членом ЄС, вона стала першою країною з якою була підписана Робоча угода про співпрацю між Офісом Генерального прокурора та Європейською прокуратурою для пошуку, арешту та конфіскації активів воєнних злочинців рф [9].

Варто зазначити, що політика ЄС у сфері боротьби зі злочинністю є складним, динамічним і багаторівневим явищем, що

формується в умовах постійного пошуку балансу між збереженням суверенітету держав-членів та потребою в гармонізації законодавства й зміцнення співробітництва у сфері правосуддя. Попри доволі значний прогрес ЄС у створенні спільного правового простору, існує низка викликів, які продовжують ускладнювати формування єдиної кримінально-правової та кримінально-процесуальної політики. Для України, яка перебуває на шляху до вступу в ЄС, пріоритетними завданнями є гармонізація кримінального та кримінально-процесуального законодавства з правовими стандартами ЄС, зміцнення інституційної спроможності правоохоронних та судових органів, поглиблення співпраці з європейськими структурами. Очікується, що вже у 2025 році Україна повинна продемонструвати відчутний прогрес у реалізації судової реформи, у протидії корупції, забезпеченні захисту прав людини, а також у формуванні ефективної моделі юстиції, яка відповідатиме європейським принципам. Успішна євроінтеграція України до європейського простору свободи, безпеки та правосуддя потребує не лише формального адаптування законодавства до вимог ДФЄС, а й реального реформування правозастосовної практики, що забезпечить дієву боротьбу зі злочинністю відповідно до європейських стандартів. Особливого значення набуває пошук оптимальної моделі співробітництва, яка дозволить поєднати імплементацію наднаціональних підходів ЄС з дотриманням національного суверенітету України у сфері кримінального правосуддя.

1. Editorial NJECL. *New Journal of European Criminal Law*. November 2022. Vol. 13(4). P. 385-386. DOI: <https://doi.org/10.1177/20322844221141120> URL: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/20322844221141120> (дата звернення: 29.04.2025).
2. Weyembergh A., Wieczorek I. *Is there an EU criminal policy. EU Criminal Justice and the Challenges of Diversity: Legal Cultures in the Area of Freedom, Security and Justice*. 2016. P. 29-47. URL: <https://surl.li/mljegr> (дата звернення: 29.04.2025).
3. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007*. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12007L/TXT> (дата звернення: 29.04.2025).

4. Договір про Європейський Союз : міжнар. док. від 07.02.1992 р. (ред. станом на 30.03.2010 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 29.04.2025).
5. Договір про функціонування Європейського Союзу : міжнар. док. від 25.03.1957 р. (ред. станом на 30.03.2010 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 29.04.2025).
6. Banach-Gutierrez J. B., Harding C. Exploring the interface between EU and national criminal law. *New Journal of European Criminal Law*. 2020. Vol. 11(1). P. 3-6. DOI: <https://doi.org/10.1177/2032284420901597> URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2032284420901597> (дата звернення: 29.04.2025).
7. Irene Wieczorek. The emerging role of the EU as a primary normative actor in the EU Area of Criminal Justice. *European Law Journal*. 2023. Vol. 27 (4-6). P. 378-407. DOI: 10.1111/eulj.12450 URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/eulj.12450> (дата звернення: 29.04.2025).
8. Конончук І. М. Принципи організації та діяльності Європейської прокуратури. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. Вип. 4. С. 700–704. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.115>. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25010/1/kononchuk%20i.pdf> (дата звернення: 29.04.2025).
9. Лотоцька Н. Головний прокурор Євросоюзу Лаура Кевеші приїхала до України. URL: https://lb.ua/society/2022/03/18/510111_golovniy_prokuror_ievrosoyuzu_laura.html (дата звернення: 29.04.2025).

Гушпіт І.І.

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 4 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»

ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ВИМОГ ЄС В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Адаптація аграрного законодавства України до стандартів Європейського Союзу є ключовим елементом євроінтеграційного процесу, спрямованим на гармонізацію національних норм із правом ЄС, підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору та забезпечення сталого розвитку сільського господарства. Цей процес охоплює реформування нормативно-правової бази, впровадження сучасних технологій і механізмів управління, а також подолання численних викликів, що ускладнюють інтеграцію України до європейського ринку.

Аграрний сектор відіграє значну роль в економіці України, забезпечуючи близько 10,6% ВВП і 14% зайнятості населення [1, с. 3]. Угода про асоціацію між Україною та ЄС, підписана у 2014 році, та статус країни-кандидата на членство в ЄС зобов'язують Україну привести своє законодавство у відповідність до *acquis communautaire*, зокрема у сфері Спільної аграрної політики (САР). Основними напрямками адаптації є державна підтримка сільського господарства, земельні відносини, продовольча безпека та екологічні стандарти.

Одним із пріоритетних завдань є створення інституційної бази для ефективного управління аграрним сектором. Наприклад, виплатна агенція, відповідальна за розподіл державної підтримки, є необхідною для відповідності принципам САР. Впровадження інформаційних систем, таких як IACS (Інтегрована система управління та контролю) і LPIS (Система ідентифікації сільськогосподарських ділянок), забезпечить прозорість і ефективність використання ресурсів [2, с. 171]. Система FADN (Фермерська бухгалтерська мережа даних) сприятиме аналізу економічних показників аграрних підприємств, що є важливим для оцінки їхньої конкурентоспроможності.

У сфері земельних відносин адаптація передбачає запровадження права узуфрукту для безстрокового володіння та користування землями, а також механізмів фінансової підтримки для придбання сільськогосподарських земель [3]. Консолідація земель і охорона ґрунтів сприятимуть раціональному землекористуванню та підвищенню продуктивності. Проте фрагментарність аграрного законодавства, відсутність Аграрного кодексу та термінологічна невизначеність ускладнюють ці процеси [4, с. 46].

Значні виклики пов'язані з наслідками повномасштабного вторгнення Російської Федерації, зокрема замінуванням земель, погіршенням екологічного стану ґрунтів і порушенням логістичних ланцюгів [5]. У 2023 році 12% партій української агропродукції було відхилено на кордоні ЄС через невідповідність стандартам SPS, що підкреслює потребу в модернізації інфраструктури сертифікації [6, с. 54]. Уніфікація стандартів захисту рослин також вимагає перехідного періоду щонайменше 10 років для адаптації аграріїв .

Перспективи вдосконалення процесу адаптації включають цифровізацію, інституційну підтримку та залучення міжнародного фінансування. Впровадження інтегрованої платформи для моніторингу сертифікації зменшить адміністративні бар'єри. Створення 12 мобільних лабораторій і модернізація стаціонарних центрів дозволять знизити відмови на кордоні до 5% [9]. Розширення доступу до мобільних застосунків і платформ дистанційного моніторингу для 60% фермерів до 2027 року підвищить продуктивність на 15% і зменшить логістичні втрати на 20%. Фінансування через EU Ukraine Facility (€18 млрд) сприятиме впровадженню «зелених» технологій і розбудові SPS-інфраструктури.

Підтримка малих і середніх агровиробників через грантові програми, консультаційні центри та програми обміну досвідом за моделлю CAP знизить бар'єри входу на ринок на 30%. Субсидії для екологічних технологій, таких як мінімальний обробіток ґрунту, забезпечать відповідність стандартам ЄС до 2030 року. Модель FreePolicyBriefs показує, що витрати на екологічні норми не перевищують 10% виробничих витрат, а «зелені» технології можуть збільшити врожайність на 18% і зменшити екологічний вплив на 16%.

Отже, адаптація аграрного законодавства України до вимог ЄС є складним, але необхідним процесом, що вимагає правових реформ, цифровізації, модернізації інфраструктури та підтримки малих виробників. Успішна реалізація цих заходів забезпечить сталий розвиток аграрного сектору, підвищить його конкурентоспроможність і сприятиме інтеграції України до європейського економічного простору.

1. European Parliamentary Research Service. *Ukrainian agriculture From Russian invasion to EU integration. BRIEFING*. 2024. 12 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI\(2024\)760432_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/760432/EPRS_BRI(2024)760432_EN.pdf)
2. Григор'єва Х.А. (Не) послідовність євроінтеграційного реформування законодавства України про державну підтримку сільського господарства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. №2.84. 2024. С. 171–179. <https://journals.indexcopernicus.com/publication/4067475>
3. Концепція гармонізації земельного законодавства України з правом ЄС та іншими передовими практиками правового регулювання земельних URL: <https://krasnodar-rada.gov.ua/2024/05/09/kontseptsiya-harmonizatsii>

zemelnoho-zakonodavstva-ukrainy-z-pravom-ies-ta-inshymy-peredovymu-prykladamy-pravovoho-rehulyuvannya-zemelnykh-vidnosyn/

4. Чуєнко В. Аналіз основних напрямів адаптації аграрного законодавства України до законодавства ЄС. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки. №1(59). 2020. С. 46–49. <http://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/download/1237/1736>
5. Близько 40% адаптаційних процедур українського законодавства до норм ЄС стосуються агросектору. Agravery.com. 2025. <https://agravery.com/uk/posts/show/blizko-40-adaptacijnih-procedur-ukrainskogo-zakonodavstva-do-norm-es-stosuutsa-agrosektoru-visockij>

Standards compliance analytics report: border rejections in major global markets Ukraine. UNIDO, 2024. 54 c. <https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2025-04/Standards-Compliance-Analytics-Report-Border-Rejections-in-Major-Global-Markets-Ukraine.pdf>

Жулій П.В.

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, здобувачка 2
курсу ОР «Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ЗМІСТ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ МИРНОГО ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

Міжнародний спір визначається як розбіжність між двома або більше державами щодо певного питання факту, права чи інтересу [1]. Розбіжність може проявлятися у конфлікті юридичних поглядів або у розумінні прав та інтересів між суб'єктами міжнародного права. Фундаментальним принципом сучасного міжнародного права є зобов'язання держав врегульовувати свої спори виключно мирними засобами. Дане зобов'язання кодифіковане в численних міжнародних і регіональних договорах, серед яких особливе місце займає Статут Організації Об'єднаних Націй.

Зміст зобов'язання мирного вирішення спорів полягає у вимозі до держав шукати та використовувати мирні засоби для врегулювання своїх міжнародних розбіжностей таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість [2]. Хоча існує чітке зобов'язання вирішувати спори мирно, міжнародне право, за відсутності спеціальної угоди, не встановлює обов'язку вдаватися до якогось конкретного механізму. Держави мають право вільно обирати серед різноманітних мирних засобів

ті, які вони вважають найбільш прийнятними для конкретного спору.

Заборона застосування сили є потужним стимулом для держав шукати мирні альтернативи. Гнучкість цього зобов'язання, яка дозволяє державам обирати бажані засоби врегулювання, хоча й поважає державний суверенітет, також підкреслює важливість добросовісних зусиль у пошуку вирішення. Необов'язковий характер деяких дипломатичних засобів контрастує з обов'язковими результатами судових та арбітражних методів, пропонуючи державам спектр варіантів залежно від характеру та чутливості спору.

Мирне врегулювання міжнародних спорів ґрунтується на кількох основоположних принципах міжнародного права, серед яких особливе місце займають принцип суверенної рівності держав (ст.2(1) Статуту ООН) та принцип невтручання (ст.2(7) Статуту ООН) [3].

Україна як відповідальний член міжнародного співтовариства відображає принцип мирного вирішення міжнародних спорів у своєму національному законодавстві. Так, Конституція України містить низку положень, що стосуються цього принципу. Стаття 9 Конституції встановлює, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [4]. Це означає, що міжнародні договори України у сфері мирного врегулювання спорів мають безпосередню юридичну силу на території держави. Стаття 18 Конституції визначає, що «зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права» [4]. Закон України «Про міжнародні договори України» визначає порядок укладення, виконання та припинення дії міжнародних договорів України [5]. У цьому законі міститься визначення міжнародного договору України, процедури надання згоди на його обов'язковість, а також положення щодо ратифікації, затвердження та приєднання України до міжнародних договорів, включаючи ті, що стосуються мирного врегулювання спорів.

Україна також прийняла спеціальні закони, спрямовані на розвиток альтернативних методів врегулювання спорів. Закон України «Про медіацію» визначає медіацію як позасудову добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, за допомогою якої сторони намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів за сприяння одного або кількох медіаторів [6]. Закон сприяє застосуванню медіації, у тому числі в міжнародних спорах, як ефективного засобу мирного врегулювання. Крім того, Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» регулює порядок вирішення спорів, що виникають у сфері міжнародних комерційних відносин, шляхом арбітражу [7].

Таким чином, національне законодавство України відображає прихильність принципу мирного вирішення міжнародних спорів шляхом інкорпорації норм міжнародного права та розвитку власних механізмів альтернативного врегулювання спорів.

Виходячи з вищевикладеного, зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів є одним із фундаментальних принципів сучасного міжнародного права, що відображає загальну відданість підтримці міжнародного миру та безпеки. Цей принцип, закріплений у Статуті ООН та інших міжнародних документах, вимагає від держав добросовісно шукати та використовувати мирні засоби для врегулювання своїх міжнародних розбіжностей. Міжнародне право надає широкий спектр методів мирного врегулювання спорів, включаючи дипломатичні (переговори, посередництво, добрі послуги, слідчі комісії, примирення) та судові/арбітражні засоби.

Національне законодавство України відображає прихильність принципу мирного вирішення міжнародних спорів шляхом імплементації норм міжнародного права та розвитку власних інститутів, таких як медіація та міжнародний комерційний арбітраж. Наукові дослідження продовжують поглиблювати розуміння змісту та практики застосування цього зобов'язання, аналізуючи його теоретичні засади, ефективність різних методів та сучасні виклики.

Зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів є ключовим елементом сучасного міжнародного правопорядку, спря-

мованим на запобігання збройним конфліктам та підтримання стабільних і справедливих міжнародних відносин. Подальший розвиток та зміцнення цього зобов'язання залишаються важливим завданням для міжнародного співтовариства у XXI столітті.

1. Шаповалов В.О. Мирне вирішення міжнародних спорів. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 081 – Право. – Поліський національний університет, Житомир, 2021.
2. Міжнародне право: Навч. посібник / – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с.
3. Статут ООН. Видано Департаментом громадської інформації ООН. Представництво ООН в Україні. Кловський узвіз, 1 Київ 01021, Україна 2008 <https://surl.li/ouapiw> (дата звернення: 26.04.2025).
4. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://surl.li/jklzug> (дата звернення: 26.04.2025).
5. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV : станом на 15 берез. 2022 р. URL: <https://surl.lu/snkyzi> (дата звернення: 26.04.2025).
6. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://surl.li/dqooue> (дата звернення: 26.04.2025).
7. Про міжнародний комерційний арбітраж : Закон України від 24.02.1994 № 4002-XII : станом на 15 груд. 2021 р. URL: <https://surl.lu/sorpyt> (дата звернення: 26.04.2025).

Koval O.M.

*Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2nd
year Bachelor's degree student, specialty «Law»*

HISTORICAL DEVELOPMENT OF LEGAL PROTECTION OF CHILDREN IN INTERNATIONAL LAW

The historical development of legal protection of children in international law is extremely important, as it allows us to trace the evolution of the recognition of the child as a subject of international law, as well as to critically assess the current state of guaranteeing their rights. Awareness of how the international community, having overcome a long period of indifference to the situation of children, gradually formed a system of norms and principles that today provides a legal foundation for the protection of this vulnerable category of the population, is of great importance for the further improvement of international legal mechanisms.

The protection of children's rights at the international level is the result of a long historical development that acquired a systemic character only in the twentieth century. Until now, as I. E. Borysiuk notes, children were considered mainly as objects of guardianship by parents or the state, and not as independent subjects of law. They did not have a recognized legal status, and their needs were often ignored in both social and legal dimensions [8]. For a long time, there was no concept in international law that would recognize the child as a full participant in legal relations, which led to numerous forms of exploitation, violence and discrimination.

The first steps towards international recognition of the need to protect children's rights began in the conditions of a deep humanitarian crisis caused by the First World War. The terrible consequences of the conflict, in particular the mass death of civilians, famine, homelessness and the increase in the level of child mortality, actualized the issue of the legal status of the child as a special subject requiring separate, enhanced protection. It was in this context that in 1924 the League of Nations adopted the Geneva Declaration of the Rights of the Child, which became the first international attempt to consolidate the basic moral and legal principles of treating children [1].

This document was programmatic in nature and consisted of only five points, but its significance was revolutionary for its time. The declaration emphasized that "humanity is obliged to give the child all the best," and recognized the right of every child to material, moral, and social assistance, in particular, to protection from all forms of exploitation and violence. As V. V. Senko notes, the Geneva Declaration not only laid the foundation for an international approach to childhood as a socially significant phenomenon, but also created a basis for the further development of legal norms in this area [7].

The declaration paid special attention to the social vulnerability of the child. The document called on states to take measures to ensure the conditions necessary for the physical, moral, and spiritual development of minors. Under the influence of the humanistic ideas of that time, an understanding was formed that children should not only be objects of care, but also participants in social processes with guaranteed rights to protection, care, and a dignified life.

From a historical perspective, the Geneva Declaration was an important step towards the legal recognition of the special status of the

child in international law. Although the document did not have binding legal force, it had a great influence on the formation of public and legal awareness of children, and also became a prototype for subsequent, legally binding acts - such as the Declaration of the Rights of the Child of 1959 [2] and the UN Convention on the Rights of the Child of 1989 [3]. As I. E. Borysiuk notes, it was from the moment of the adoption of the Geneva Declaration that the transformation of the child from a “passive object of care” to an “active subject of international legal protection” began [8].

After World War II, the international community, realizing the scale of human rights violations, in particular of the most vulnerable segments of the population, focused on building a universal system of human rights protection. It was in this context that the idea of ensuring the rights of the child received new impetus. Children, who during the war were massively subjected to violence, hunger, displacement, and loss of family, were first clearly recognized as a separate category of persons in need of special international legal protection.

In 1948, the UN General Assembly adopted the Universal Declaration of Human Rights, which became the foundational document of modern international human rights law. Although it is not exclusively dedicated to children, its provisions recognize their special need for protection, in particular, Article 25 states that “motherhood and childhood are entitled to special care and assistance.” This was a fundamental shift in the legal consciousness of the international community, which for the first time recognized the child not simply as an object of upbringing or care, but as a bearer of basic human rights. The next important step was the adoption in 1959 of the Declaration of the Rights of the Child, a specialized document dedicated exclusively to the rights of the child. This act of the UN General Assembly (resolution No. 1386 (XIV)) contained ten principles that covered key aspects of childhood protection: the right to a name and nationality at birth, to protection and care, to access to health care, education, to safety, protection from abuse and exploitation, and to full development in a supportive environment [2].

A key and at the same time unprecedented step in the evolution of international legal protection of children was the development and adoption of the UN Convention on the Rights of the Child in 1989.

This document became a milestone in international law, since for the first time at the global level the rights of the child as a separate, autonomous subject of international legal relations were systematically and comprehensively enshrined. Unlike previous declaratory acts, the Convention is legally binding for the participating states, which significantly increased the level of guarantees of children's rights around the world [3].

The Convention is based on four fundamental principles: non-discrimination, the priority of the best interests of the child, the right to life and development, as well as taking into account the opinion of the child in all matters affecting him. As I. E. emphasizes Borysiuk, the Convention establishes a “new legal model of the child” — not only as an object of protection, but as a full participant in social processes, having his own will, dignity and the right to be heard [8].

The document covers a wide range of rights — from basic social (right to life, education, health care, food, housing) to civil (freedom of expression, religion, right to name and nationality), cultural and even procedural (right to legal aid, protection from cruel treatment, exploitation and unlawful deprivation of liberty) [3].

Based on the research conducted, a number of important conclusions can be drawn regarding the historical development of the legal protection of children in international law. Historical analysis shows that the idea of protecting the rights of the child as a separate subject of law was formed gradually, overcoming the deeply rooted in public consciousness ideas about the child as an object of care or property of the family. For a long time, international law remained aloof from issues related to the situation of children, which contributed to the spread of numerous forms of discrimination, exploitation and violence.

However, since the beginning of the 20th century, and especially after the First World War, the international community began to realize the need for special legal regulation, which found its first embodiment in the Geneva Declaration of 1924. Further consolidation of legal principles for the protection of children took place in the Declaration of the Rights of the Child of 1959, which already more clearly outlined basic social and humanitarian guarantees. The defining point was the UN Convention on the Rights of the Child of 1989, which not only

gave these rights legal force, but also for the first time consolidated the approach according to which the child is recognized as an independent bearer of rights - a person who has the right to be protected, heard and participate in making decisions that affect him.

Thus, the evolution of international legal protection of the child is an example of a gradual but profound transformation of the legal consciousness of the international community. From ignoring to full normative recognition of the rights of the child as a priority category in the human rights system — this is how one can characterize the historical path traveled by world law over the past century. This process is still ongoing, as new challenges, in particular armed conflicts, child trafficking and digital threats, require further improvement of protection mechanisms and deepening of international cooperation in this area.

1. Женевська декларація прав дитини (1924). Ліга Націй. URL: [https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1386\(XIV\)](https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/1386(XIV))
2. Декларація прав дитини : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 1386 (XIV) від 20 листопада 1959 р. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 30.04.2025).
3. Конвенція ООН про права дитини (1989): Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 44/25. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child>.
4. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-involvement-children>.
5. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії (2000). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-rights-child-sale-children-child>.
6. Європейська конвенція про здійснення прав дітей (1996). Рада Європи. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=160>.
7. Сенько В. В. «Історичні аспекти становлення інституту захисту прав дитини у міжнародному праві». Аналітично-порівняльне правознавство. 2023 р. № 1, с. 479–482. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278284>.
8. Борисюк І. Є. «Еволюція міжнародного нормативного механізму захисту прав дитини» Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія», 2021 р. № 2. URL: <https://zendy.io/title/10.32837/chern.v0i2.194>.

Манюк О.В.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ УПРАВЛІННЯ ВІДХОДАМИ В ЄС

Політика ЄС щодо управління відходами ґрунтується на низці ключових принципів, які мають загальний характер. Це дозволяє поступово адаптувати національні законодавчі норми до міжнародних зобов'язань. Важливо зазначити, що принципи поводження з відходами не можна обмежити рамками одного окремого нормативно-правового документа. Залежно від їх походження, ці принципи умовно поділяються на три основні групи:

- загальні принципи екологічного права, які застосовуються опосередковано до питань управління відходами;
- принципи, закріплені в Рамковій директиві про відходи;
- принципи, що впливають із положень правових актів, спрямованих на регулювання відносин у сфері поводження з відходами.

До першої групи належать базові засади, визначені в Договорі про функціонування Європейського Союзу. Серед них варто виділити: принцип забруднювач платить; принцип захисту життя й здоров'я; принцип запобігання та профілактики; принцип планування; принцип сталого розвитку.

Ці положення знаходять своє відображення й у багатьох інших актах, що регулюють охорону довкілля. Вказані принципи є фундаментальними ідеями, на яких ґрунтується весь корпус законодавства у сфері охорони навколишнього середовища, зокрема і політики поводження з відходами. Водночас їх загальний характер дозволяє подальше розширення та деталізацію цих ідей у спеціалізованих законах та нормативно-правових актах.

У правовій системі ЄС, окрім загальних принципів, існують також спеціальні, які є основою правового регулювання у визначених сферах суспільного життя. Друга категорія таких принципів охоплює спеціальні норми, закріплені у Рамковій директиві

ЄС щодо відходів. До цієї групи належать такі ключові принципи як: близькості; ієрархії поводження з відходами; принцип відповідальності виробників; принцип селективного збору.

Принцип близькості передбачає, що відходи мають перероблятися максимально близько до місця їх утворення. Цей підхід також враховує технологічні аспекти, а саме те, що переробка повинна здійснюватися на найближчій придатній для цього переробній установці. Основна ідея даного принципу полягає у мінімізації ризиків, пов'язаних із транспортуванням відходів, що у свою чергу сприяє зниженню їхнього впливу на довкілля та здоров'я населення.

Цей принцип тісно переплітається з принципом самодостатності. Відповідно до положень статті 16 Рамкової директиви про відходи, для забезпечення ефективного функціонування Європейського Союзу має бути створена мережа переробних центрів для утилізації відходів. З метою виконання цього зобов'язання держави-члени повинні впроваджувати заходи як на національному рівні, так і в співпраці з іншими членами Союзу, коли це є доцільним [1]. Отже, кожна держава не має обов'язку утримувати повний набір станцій для переробки відходів на своїй території. Водночас, згідно з принципом близькості, інфраструктура станцій переробки має бути спроектована таким чином, щоб забезпечити належний рівень захисту довкілля та збереження здоров'я населення.

Важливою складовою управління відходами є дотримання принципу ієрархії пріоритетів, що визначає п'ятиступеневу послідовність дій, спрямованих на мінімізацію негативного впливу на екологію та громадське здоров'я. Відповідно до положень Директиви 2008/98/ЄС, держави-члени зобов'язані розробляти та впроваджувати національні програми запобігання утворенню відходів. Ці програми повинні бути прийняті не пізніше 12 грудня 2013 року, а їхня ефективність має оцінюватися та переглядатися щонайменше кожні шість років.

У сучасній системі управління відходами ієрархія дій визначена п'ятьма послідовними етапами: запобігання утворенню відходів; підготовка до повторного використання; переробка; інші методи утилізації; остаточне знешкодження.

Політика запобігання утворенню відходів акцентує увагу на заохоченні до створення продукції, яка має мінімізований негативний вплив на довкілля та здоров'я людини впродовж життєвого циклу.

Ця політика також тісно переплітається з процесом повторного використання продукції. Основна мета підготовки до повторного використання полягає у подовженні терміну служби певних об'єктів та забезпеченні можливості їх використання більше одного разу. Прикладами таких заходів служать: збирання скляної тари чи пластикової упаковки для їх повторного застосування, передача вживаного одягу соціально незахищеним верствам населення, або ж використання старих шин і пластикових пляшок у якості матеріалів для побутових конструкцій [2].

Коли продукт втрачає свою споживчу цінність, він перетворюється на вторсировину та стає об'єктом для переробки. Такий підхід сприяє зниженню негативного впливу на довкілля і здоров'я людини, одночасно дозволяючи зекономити ресурси, необхідні для виробництва нової сировини. До основних матеріалів, які зазвичай підлягають повторній переробці, належать папір, пластик, метали, скло тощо. У випадках, коли переробка або компостування є економічно не вигідними чи технічно неможливими, відходи утилізують іншим шляхом, зокрема, шляхом енергетичного відновлення.

Наприклад, у європейських країнах методом спалювання обробляють 20–25% міських відходів, у Японії цей показник сягає близько 65%, а в США – приблизно 15%. Одним із лідерів у сфері спалювання відходів є Німеччина. Там функціонує 60 спеціалізованих заводів, які щороку утилізують понад 16 мільйонів тонн відходів [3].

Остаточним етапом у системі поводження з відходами є їх утилізація, що зазвичай передбачає розміщення на звалищах. Цей підхід застосовується виключно тоді, коли вичерпані всі доступні варіанти перероблення чи повторного використання. Водночас Рамкова директива про відходи наголошує, що під час дотримання ієрархії поводження з відходами держави-члени мають враховувати основоположні принципи захисту довкілля, а також аспекти технічної та економічної доцільності.

Ще одним важливим аспектом є принцип селективного збору відходів, згідно з яким сміття слід сортувати відповідно до його властивостей залежно від технічних, економічних і екологічних факторів. Такий підхід до сегрегації дозволяє зменшити обсяги відходів шляхом вилучення вторинної сировини для перероблення чи повторного використання у виробництві. Селективний збір може реалізовуватися двома основними способами: сортуванням у спеціальні мішки або використанням контейнерних пунктів. У першому випадку мешканці односімейних будинків отримують поліетиленові мішки для збору різних видів відходів, що надаються місцевими органами самоврядування. Контейнерний метод натомість поширений у багатоквартирних і житлових будинках із наявністю централізованих пунктів збору відходів. Ці системи не лише сприяють ефективнішому управлінню відходами, але й стимулюють усвідомлене ставлення до екологічної відповідальності.

Третя група принципів формується на основі аналізу численних законодавчих актів, які регулюють відносини у сфері політики поводження з відходами. Серед них виділяють такі ключові принципи, як: принцип планування, принцип диверсифікації правил щодо відходів та принцип посиленого нормування.

Принцип планування є одним із фундаментальних інструментів політики ЄС в цій галузі. Відповідно до статті 28 Рамкової директиви про відходи, держави-члени зобов'язані розробити щонайменше один комплексний план поводження з відходами. Цей план, самостійно або у поєднанні з іншими, має охоплювати територію всієї країни. Завдання щодо створення таких планів покладається на компетентні органи кожної держави-члена [1].

Принцип посиленого нормування відіграє значущу роль у втіленні екологічного законодавства, оскільки механізми нормативного регулювання відіграють роль допоміжних інструментів, які дозволяють державі забезпечувати більш суворий контроль у сфері управління відходами [5, с. 38; 6, с. 163; 7, с. 422].

Принцип диверсифікації норм у сфері поводження з відходами передбачає можливість відступити від загальних законодавчих приписів у випадках, коли це обґрунтовано специфічними вимогами захисту здоров'я людини та довкілля. Це може стосуватися ситуацій, де основна модель поводження з відходами не є

доречною. Наприклад, ієрархія відходів не застосовується у випадку управління певними типами відходів, такими як медичні чи ветеринарні. Також забороняється нейтралізація поліхлорованих біфенілів шляхом їх спалювання в сміттєспалювальних установках. Такий підхід підкреслює важливість адаптації до специфіки окремих потоків відходів та необхідність врахування їхніх особливостей.

Отож, аналіз положень європейського законодавства у сфері поводження з відходами свідчить про те, що ЄС цілеспрямовано прагне до значного скорочення обсягів утворення відходів і зниження їх негативного впливу на довкілля. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом систематичної реалізації принципів управління відходами.

1. *Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. OJ L 312, 22.11.2008. P. 3–30. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/98/oj/eng> (дата звернення: 29.04.2025).*
2. *Європейські «правила» сміття URL: <https://iser.org.ua/analitika/analiz-derzhavnoyi-politiki/evropeiski-pravilasmittia> (дата звернення: 09.03.2025).*
3. *Сміття по-європейськи: що має змінити Україна. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/experts/2015/11/16/7040585/> (дата звернення: 29.04.2025).*
4. *Ladychenko, V., Golovko, L., Kapplová, O. Municipality as Regulator of Household waste Management. Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2019, Volume 5. P. 38–45.*
5. *Kutsevych, M., Yara, O., Golovko, L., Terpeliuk, V. Sustainable Approaches to Waste Management: Regulatory and Financial Instruments. European Journal of sustainable development, 2020, Volume 9, № 2, 163–171.*
6. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами членами, з іншої сторони від 27.06.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 29.04.2025).*

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди, здобувачка 2
курсу ОР «Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

УЧАСТЬ МИРОТВОРЧИХ СИЛ ООН НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На тлі збройного конфлікту, що розгорнувся на території України, актуальним є питання пошуку шляхів вирішення проблем, які постають перед нашою країною в умовах сьогодення для забезпечення безпеки цивільного населення та, зокрема, способів досягнення миру. Одним із потенційних механізмів вирішення конфлікту, реалізація якого дозволить відновити суверенітет нашої країни є направлення миротворчих сил ООН на територію України. Разом з тим, дана перспектива викликає питання щодо можливості впровадження такого механізму та його доцільності.

Відповідальність за стабільність та міжнародну безпеку покладаються державами-учасницями ООН на Раду Безпеки ООН, яка відіграє ключову роль у формуванні планів щодо контролю над озброєннями, які передаються на розгляд держав-членів. Рада ухвалює рішення про розгортання миротворчих місій у зонах збройних конфліктів, запровадження режиму припинення вогню та проведення операцій з підтримання миру військовими підрозділами країн-членів під егідою ООН. Як зазначає В. Хвіст, саме поняття «миротворчість» варто розглядати як діяльність міжнародних міжурядових організацій або окремих держав, а також інших міжнародних суб'єктів, що спрямована на запобігання та врегулювання конфліктів як мирним шляхом, так і з використанням військової сили, застосування якої має бути санкціоновано ООН [1, с.39].

Загалом, для проведення миротворчої операції необхідна наявність мандату від Ради Безпеки ООН в якому зазначено межі повноважень «блакитних шоломів». До критеріїв затвердження мандату належать наступні: «1) наявність ситуації, продовження якої може загрожувати міжнародному миру та безпеці чи нести таку загрозу; 2) наявність регіональних, субрегіональних організацій та механізмів, які готові та можуть надати допомогу у

вирішенні ситуації; 3) наявність домовленостей про припинення вогню/наявність заяв сторін про бажання мирного процесу вирішення конфлікту; 4) наявність політичної цілі і, можливості її чітко відобразити в мандаті; 5) наявність можливості чітко сформулювати мандат для операції ООН; 6) наявність можливості забезпечити охорону та безпеку персоналу ООН включаючи отримання від сторін конфлікту розумних гарантій щодо охорони та безпеки персоналу ООН» [2, с.103].

Для того, щоб Рада Безпеки ООН прийняла відповідне рішення відправити миротворчі сили, необхідно, щоб відповідне рішення підтримали п'ять постійних членів, серед яких є і агресор - Російська Федерація. Цей аспект є дуже важливим, оскільки, постійні члени можуть використати право вето, що у свою чергу має наслідком відхилення прийняття рішення. Важливим також є питання фінансування миротворчих місій, бюджет таких операцій наповнюється з внесків країн-членів ООН. Проте, відповідно до статті 27 Статуту ООН, кожен член Ради має один голос, рішення Ради Безпеки з процедурних питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради. Рішення Ради Безпеки з усіх інших питань вважаються прийнятими, якщо за них подано голоси дев'яти членів Ради, включаючи голоси, які збігаються, всіх постійних членів Ради. Причому сторона, що бере участь у конфлікті, повинна утриматися від голосування при ухваленні рішення [3].

Питання щодо доцільності направлення миротворчої місії ООН в Україну перебуває в центрі міжнародних дискусій з 2014 року. У лютому 2015 року Україною було офіційно ініційовано звернення до Ради Безпеки ООН та Європейського Союзу із пропозицією щодо розгортання міжнародної операції з підтримання миру та безпеки на її території. Однак відповідного рішення про започаткування миротворчої місії прийнято не було. У 2017 році дана проблема знову набула актуальності у зв'язку з внесенням Російською Федерацією на розгляд ООН проекту резолюції стосовно розміщення миротворчих сил на Донбасі, проте ключові питання, що стосуються мандату та умов діяльності місії, залишилися неврегульованими.

Проте, варто пам'ятати також і про те, що спрямованість та результат діяльності миротворчих сил на пряму залежать від того,

який мандат буде надано миротворцям. З одного боку, це може бути лише забезпечення їхньої присутності та володіння зброєю виключно для захисту персоналу ООН. А з іншого – може бути надано мандат для захисту місцевого населення та активне втручання в конфлікт, то, вірогідно, за таких умов, миротворчі сили зможуть посприяти вирішенню ситуації. До того ж, слід пам'ятати, що миротворчу місію ООН варто розглядати лише як один з механізмів вирішення збройного конфлікту. Слід зазначити й ризики впровадження миротворчих сил на території України. Серед них вважаю за доцільне зазначити проблему фінансування діяльності «блакитних шоломів», оскільки, будь-яка місія передбачає фінансування через відповідні інституції. Та сума, яку має виділити бюджет, безумовно буде колосальною. Наступною проблемою та, відповідно, ризиком є те, що для здійснення миротворчої операції ООН на території України, потрібне одностороннє рішення п'яти постійних членів ООН, серед яких є Росія, і цілком імовірно, що вона буде блокувати прийняття такого рішення, не зважаючи на статтю 27 Статуту ООН, в якій зазначається, що сторона, що бере участь у конфлікті, повинна утриматися від голосування при ухваленні рішення [3].

Питання впровадження миротворчих сил ООН в Україні залишається однією з найбільш актуальних проблем міжнародної політики, особливо на фоні тривалого збройного конфлікту. Необхідність забезпечення безпеки цивільного населення та відновлення суверенітету країни диктує потребу в пошуку ефективних шляхів вирішення конфлікту, одним з яких є можливість залучення миротворчих сил. Однак, реалізація цієї ідеї залежить від низки важливих факторів, що стають на заваді впровадження цього механізму в життя.

1. Хвіст В. *Функції та форми участі міжнародних організацій у світополітичних процесах і регулювання між-народних конфліктів. Acta de Historia & Politica: Saeculum XXI. 2022. No 4. С. 36–46.*
2. Іваницький А. М. Деякі питання застосування миротворчих сил ООН під час війни в Україні // *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. Випуск 4, 2023. С. 101-106.*
3. *Статут Організації Об'єднаних Націй.* URL: <https://surli.cc/hzpwvi> (дата звернення: 27.04.2025).

Protchenko D.O.

*Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 1st
year Master's degree student, specialty «Law»*

INTERNATIONAL LAW ON THE PROTECTION OF CIVILIANS IN ARMED CONFLICTS: RETROSPECTIVE ASPECT AND MODERNITY

The protection of civilians in armed conflicts is one of the most important aspects of international humanitarian law (IHL). Wars and armed conflicts cause significant suffering, and international law itself seeks to minimize their consequences for civilians. The study of retrospective aspects and modern challenges in this area makes it possible to assess the effectiveness of international legal mechanisms and identify areas for their improvement.

The development of norms for the protection of civilians has a long history. Back in 1864, the First Geneva Convention was adopted, which laid the foundations of modern humanitarian law.

Subsequently, the Geneva Conventions of 1949 became fundamental in the field of protection of victims of war, in particular the civilian population. The Fourth Geneva Convention contains provisions that directly relate to the protection of civilians during occupation and armed conflicts.

The Additional Protocols to the Geneva Conventions of 1977 clarified and strengthened these provisions, prohibiting attacks on civilians and defining the concepts of combatants and non-combatants [1].

Key documents regulating the protection of civilians in wartime include:

- The Geneva Conventions of 1949 and the Additional Protocols of 1977 – contain provisions on the humane treatment of civilians, the protection of their rights and the prohibition of attacks on them.

- The Charter of the United Nations (1945) – defines the principles of international security and prohibits aggression against sovereign states [2].

- The Rome Statute of the International Criminal Court (1998) – defines responsibility for war crimes, including intentional attacks on civilians [3].

- The International Conventions on the Prohibition of Certain Weapons – regulate the use of chemical, biological and other weapons of mass destruction [4].

Despite the existence of international norms, modern armed conflicts demonstrate significant problems in their implementation. Among the key challenges are:

1. The use of prohibited methods of warfare - the use of cluster munitions, phosphorus bombs, terror tactics against civilians.

2. Occupation of territories and ethnic cleansing - examples from history include military actions in Yugoslavia, Syria, Ukraine.

3. Problems with compliance with international law - despite the existence of the International Criminal Court, many war crimes remain unpunished.

4. Hybrid wars and terrorism - new forms of armed conflict complicate the application of traditional IHL norms [5; 6].

Russian aggression against Ukraine is accompanied by numerous war crimes that violate the Geneva Conventions. Such violations include:

1. Mass killings of civilians. One of the most resonant war crimes is the Bucha massacre (March 2022). After the de-occupation of the Kyiv region, hundreds of bodies of civilians with signs of torture, executions and sexual violence were discovered. Similar cases were recorded in Irpen, Borodyanka, Gostomel and other cities.

2. Shelling of civilian infrastructure. According to international law, attacks on civilian objects are a war crime. However, Russia systematically shells residential buildings, hospitals, and schools, which violates Additional Protocol I to the Geneva Conventions. Examples:

- Shelling of the drama theater in Mariupol (March 16, 2022) - the building where hundreds of civilians were hiding was destroyed by an airstrike.

- Rocket strike on the train station in Kramatorsk (April 8, 2022) - more than 60 people died, including children.

- Shelling of a residential building in Dnipro (January 14, 2023) - more than 40 civilians died.

3. Use of prohibited methods of warfare. Russian troops use cluster munitions, thermobaric weapons, phosphorus bombs, which is a violation of international law. For example,

- Use of phosphorus bombs in Severodonetsk and Bakhmut.
- Cluster munitions in Mykolaiv, Kharkiv, Chernihiv .

According to the Geneva Conventions, the forced displacement of the civilian population is a war crime. However, Russia has deported thousands of Ukrainian children to its territory. For these actions, the International Criminal Court issued an arrest warrant for Vladimir Putin and the Russian Commissioner for Children's Rights Maria Lvova-Belova (March 2023) [7].

Occupational troops use civilians as hostages or set up their positions in residential buildings. For example, in Mariupol, the occupiers kept residents in basements, prohibiting them from evacuating, which is a gross violation of international law.

I would also like to give an example of other violations of international humanitarian law. During the conflict in the Balkans, numerous war crimes were recorded, in particular the mass murder of civilians in Srebrenica (1995). The Tribunal for Yugoslavia found many war criminals guilty, but a significant part of the violations remained unpunished.

The civil war in Syria has become one of the bloodiest conflicts of the 21st century. The use of chemical weapons against the civilian population, the bombing of residential areas, and mass executions indicate gross violations of IHL [8].

I will draw attention to the reaction of the international community and the problems of law enforcement.

Despite the existence of mechanisms for punishing war crimes, enforcement remains difficult. Key challenges include:

- Insufficient efficiency of international judicial institutions. For example, the Yugoslavia tribunal lasted for decades.
- Lack of mechanisms for enforcing decisions (for example, Russia ignores decisions of international courts).
- The need to reform the UN and the Security Council, which cannot respond effectively due to Russia's veto power.

However, new mechanisms are being created, such as:

- The International Centre for the Investigation of the Crime of Aggression (The Hague).
- The initiative to establish a Special Tribunal for the Crimes of the Russian Federation in Ukraine.

For more effective protection of the civilian population, it is necessary to: reform international judicial mechanisms and create a special tribunal for Russia, ensure the inevitability of punishment for war criminals, develop effective sanction mechanisms for states that violate IHL norms, strengthen responsibility for war crimes through the reform of international judicial institutions, expand the powers of the UN regarding coercive measures against aggressor states.

The protection of the civilian population remains a critical challenge in the field of international humanitarian law. Although there is a broad system of international norms, their observance is often violated. It is necessary to strengthen control over the implementation of the Geneva Conventions, improve the international judicial system and apply preventive mechanisms to prevent crimes against humanity.

The Russian-Ukrainian war has demonstrated a systematic disregard for the norms of international humanitarian law. Mass killings, forced deportations, shelling of civilian objects, and the use of prohibited weapons require a decisive response from the international community. Punishing those responsible for these crimes will set a key precedent for the future development of international law.

1. Женевські конвенції 1949 року та Додаткові Протоколи 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text.
2. Статут ООХ 1945 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_014#Text
3. Римський статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
4. Cassese, A. *International Criminal Law*. Oxford University Press, 2013. 414 p.
5. Sassòli, M. *International Humanitarian Law: Rules, Controversies, and Solutions to Problems Arising in Warfare*. Edward Elgar Publishing, 2019. 720 p.
6. Droege, C. *The Interplay between International Humanitarian Law and International Human Rights Law in Situations of Armed Conflict*. *International Review of the Red Cross*, 2007. PP. 310 – 355.
7. *International Committee of the Red Cross. Customary International Humanitarian Law Database*. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/customary-ihl>.
8. Судові рішення Міжнародного трибуналу щодо Югославії та Міжнародного кримінального суду. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B1%D1%83%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE_%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%88%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D1%97_%D0%AE%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D1%96%D1%97

Семенів С.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

МЕДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ХАРЧУВАННЯ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

Військовополонений – це термін, що застосовується до комбатантів, котрі опинилися у полоні ворога під час оголошених бойових дій. Мета взяття в полон військовослужбовців ворожої держави полягає в запобіганні їх подальшій участі у бойових діях, тим самим знижуючи бойовий потенціал ворожої сторони. Важливо зазначити, що утримання військовополоненого не вважається покаранням за його участь у військових діях, незалежно від того, чи його країна провокувала агресію або незаконно розпочала міжнародний збройний конфлікт [1, с. 15].

З огляду на вищевказане, Третя Женевська конвенція визнає високі стандарти поводження з військовополоненими під час їх утримання. Зокрема, на відповідний рівень медичного забезпечення для військовополонених встановлено основні, які включають детальні вимоги, декілька з яких виокремимо нижче.

1. Кожен табір повинен мати лазарет, де військовополонені мають доступ до необхідної медичної допомоги, відповідно до ст. 30 Третьої Женевської конвенції. Згідно з національним законодавством, медична допомога включає первинний медичний огляд, моніторинг та аналіз стану здоров'я військовополонених. Також на території таборів має здійснюватися державний санітарно-епідеміологічний нагляд, який організовують та проводять кваліфіковані медичні працівники [2].

Практика застосування міжнародного гуманітарного права встановлює низку вимог до медичних підрозділів у таборах для військовополонених, зокрема:

- достатня кількість медичного персоналу відповідно до чисельності військовополонених;
- доступність екстреної медичної допомоги, включаючи нічний і неробочий час;

- забезпечення необхідним обладнанням для базових медичних оглядів;
- наявність якісних і достатніх медикаментів;
- дотримання санітарно-гігієнічних норм у медичних установах табору.

Медична допомога військовополоненим повинна надаватися відповідно до стандартів медичної етики, з урахуванням їх статі, віку та стану здоров'я [3, с. 140].

2. Військовополонені з тяжкими захворюваннями або ті, хто потребує спеціального лікування, хірургічного втручання чи госпіталізації, повинні мати можливість отримати медичну допомогу в будь-якому військовому або цивільному медичному закладі, здатному забезпечити необхідне лікування [4].

3. Витрати на лікування військовополонених, включаючи придбання необхідних медичних пристроїв, покладаються на державу, що їх утримує. Відповідно до національного законодавства, лікарські засоби, медичні вироби та реабілітаційні засоби надаються за рахунок бюджетних коштів.

4. Згідно ст. 31 Третьої Женевської конвенції для контролю загального стану здоров'я, рівня харчування, гігієни та виявлення інфекційних захворювань військовополонені проходять медичний огляд не рідше одного разу на місяць.

5. Відповідно до ст. 32 Третьої Женевської конвенції військовополонені, які не є частиною медичних служб своїх збройних сил, але мають кваліфікацію терапевта, хірурга, стоматолога, середнього медичного персоналу або санітара, можуть надавати медичну допомогу своїм співгромадянам серед військовополонених [4].

Що стосується належного харчування військовополонених, то воно є ключовим міжнародним стандартом їх утримання. Добовий раціон повинен забезпечувати достатню кількість, якість і різноманітність продуктів, щоб підтримувати здоров'я, запобігати втраті ваги та дефіциту поживних речовин. (ст. 26 Третьої Женевської конвенції) [4].

Норми харчування військовополонених передбачають різноманітний раціон, який включає не лише хліб, каші та бобові, а й м'ясо, рибу, яйця тощо. Організовується триразове гаряче харчу-

вання. Якщо через обставини неможливо забезпечити триразове харчування, гаряча їжа надається двічі на день, а між основними прийомами видається проміжне харчування згідно з нормами заміни продуктів. Крім того, військовополонені, залучені до роботи, отримують додаткове харчування відповідно до рівня фізичного навантаження [5, с. 408-410].

Міжнародне гуманітарне право гарантує рівний доступ усіх військовополонених до щоденного харчування без будь-якої дискримінації. Водночас окремі категорії, такі як особи похилого віку або ті, хто має особливі медичні потреби, можуть отримувати спеціальне харчування відповідно до їхнього стану здоров'я.

Військовополонені повинні мати безперешкодний доступ до питної води цілодобово. За рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я, добова норма для людини становить 2,5–3 літри [6]. Вода повинна бути чистою, без забруднень і відповідати безпечним санітарним нормам.

Для військовополонених облаштовуються спеціальні приміщення для спільного прийому їжі. Вони, а також місця зберігання та приготування харчових продуктів, повинні відповідати гігієнічним нормам і бути захищеними від несприятливих погодних умов, шкідників та паразитів.

Питання медичного забезпечення та харчування військовополонених є однією з ключових проблем сучасних збройних конфліктів, адже дотримання гуманітарних норм у таких умовах відображає рівень цивілізованості сторін конфлікту. Проте Україна, яка з 2014 року перебуває в стані збройного конфлікту, зіткнулася з серйозними викликами у сфері поводження з військовополоненими, особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році. Незважаючи на прагнення дотримуватися міжнародних стандартів, реалії війни, економічна криза та руйнування інфраструктури значно ускладнюють виконання вимог Женевських конвенцій.

Україна декларує свою відданість міжнародним стандартам, однак практична реалізація медичного забезпечення для військовополонених стикається з низкою перешкод [7]. Через обмежені ресурси, спричинені тривалим конфліктом, медична допомога часто є недостатньою. У місцях утримання спостерігається брак

кваліфікованих медичних працівників, а також дефіцит медикаментів та обладнання. Регулярні медичні огляди, які мають проводитися щонайменше раз на місяць, часто не виконуються через логістичні проблеми та брак фінансування. У деяких таборах умови утримання не відповідають міжнародним стандартам: переповненість, відсутність належної вентиляції та руйнування інфраструктури внаслідок бойових дій створюють додаткові ризики для здоров'я полонених.

Харчування військовополонених в Україні значною мірою залежить від державних ресурсів та гуманітарної допомоги. Через економічні труднощі та порушення ланцюгів постачання, спричинені війною, раціони часто є базовими та одноманітними [8]. Хоча Україна намагається забезпечити достатню калорійність їжі, різноманітність продуктів залишається обмеженою, що може негативно впливати на здоров'я полонених у довгостроковій перспективі. Доступ до питної води в цілому забезпечується, однак у зонах активних бойових дій або на тимчасово окупованих територіях можуть виникати перебої. Враховуючи культурні особливості, Україна намагається адаптувати раціони до традицій полонених, але через ресурсні обмеження це вдається не завжди [9].

Підсумовуючи, питання медичного забезпечення та харчування військовополонених в Україні є складним і багатогранним, що відображає вплив триваючого збройного конфлікту. Незважаючи на декларовану відданість міжнародним стандартам, практична реалізація цих норм стикається зі значними перешкодами, зумовленими економічними труднощами, руйнуванням інфраструктури та обмеженістю ресурсів. Проте, попри всі складнощі, забезпечення належного медичного обслуговування та харчування військовополонених залишається важливим показником дотримання Україною міжнародного гуманітарного права та загальнолюдських цінностей в умовах війни.

1. Kwakwa E. K. *The International Law of Armed Conflict: Personal and Material Fields of Application* /E. K. Kwakwa. Dordrecht/ Boston/London, 1992. 98 p.
2. Іващенко В.О. Окремі міжнародні стандарти у сфері прав військовополонених. Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених. 2022-11-10. URL: <https://elar.navy.edu.ua/server/api/core/bitstreams/f8a557cd-f843-44bf-9d27-4e00092b7878/content> (дата звернення 16.04.2025)

3. Міжнародне гуманітарне право: посібник для працівників Держ. кримінал.-викон. служби України /Т. Короткий, А. Галай, М. Єлігулашвілі, І. Заворотько, М. Пашковський, В. Пузирний, Н. Хендель; за заг. ред. віцепрезидента УАМП Т. Короткого; Пенітенціарна академія України; УГСПЛ. Київ; Одеса: Фенікс, 2023. 236 с.
4. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. Офіційний веб-портал Верховної Ради України.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
5. Ткаченко О. Г., Разумейко Н. С., Олефір Л. І. Забезпечення належного харчування військовополонених. Вісник Асоціації кримінального права України, 2024, № 2(22). С. 405–413.
6. Скільки води треба пити дорослим і дітям : рекомендації МОЗ України. Офіційний сайт Міністерства охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/uk/skilki-vodi-treba-piti-doroslim-i-ditjam>
7. Ткаченко О. Г., Олефір Л. І., Разумейко Н. С. Забезпечення належного харчування військовополонених . Вісник Асоціації кримінального права України. 2024. Т. 2, № 22. С. 123–134.
8. Про затвердження Порядку тримання військовополонених : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 р. № 413. Закон онлайн. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/503878___767934
9. На окупованих територіях загострюється гуманітарна криза: виник дефіцит питної води та товарів першої необхідності. Діло. 2024. URL: <https://delo.ua/society/na-okupovanih-teritoriyah-zagostryujetsya-gumanitarna-kriza-vinik-deficit-pitnoyi-vodi-ta-tovariv-persoyi-neobxidnosti-419526/> (дата звернення: 20.04.2024).

Стефунько Ю.П.

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»

ОСОБЛИВОСТІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ ЄС У СФЕРІ ПОВОДЖЕННЯ З РАДІОАКТИВНИМИ ВІДХОДАМИ В НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ

Імплементація директив ЄС у сфері поводження з радіоактивними відходами є одним із ключових етапів гармонізації національних законодавств держав-членів із загальноєвропейськими вимогами у сфері ядерної безпеки та екологічного регулювання. Оскільки питання управління радіоактивними відходами безпо-

середньо пов'язане із захистом здоров'я населення та довкілля, ЄС розробив комплекс нормативно-правових актів, які встановлюють мінімальні вимоги до безпечного поводження з такими відходами, а також зобов'язують країни-члени вживати відповідних заходів для їх дотримання.

Основою правового регулювання у цій сфері є Договір про заснування Євратому, який встановлює загальні принципи безпеки ядерних матеріалів і поводження з відпрацьованим ядерним паливом та радіоактивними відходами. У його рамках було прийнято низку директив, які регламентують відповідальність держав-членів, встановлюють вимоги до моніторингу, ліцензування, транспортування та захоронення радіоактивних відходів, а також окреслюють механізми фінансування відповідних заходів [1, с. 15].

Імплементация директив ЄС передбачає їхнє включення до національних правових систем, що здійснюється шляхом ухвалення відповідних законів, внесення змін до чинного законодавства та створення інституційних механізмів для контролю за їх виконанням. У процесі імплементации країни-члени зобов'язані враховувати специфіку власної енергетичної політики, рівень розвитку ядерної галузі, наявну інфраструктуру для поводження з відходами, а також міжнародні зобов'язання у сфері екологічної безпеки.

Важливим елементом імплементации є розбудова регуляторних органів, які здійснюють контроль за безпекою поводження з радіоактивними відходами та забезпечують дотримання вимог ЄС. У більшості держав-членів ЄС створено незалежні національні регулятори, які координують діяльність суб'єктів, відповідальних за управління відходами, видають ліцензії на поводження з радіоактивними матеріалами та проводять перевірки відповідності діяльності підприємств до європейських стандартів.

Імплементация директив також передбачає впровадження принципу «забруднювач платить», який означає, що витрати на поводження з радіоактивними відходами покладаються на операторів ядерних установок та інших суб'єктів, які продукують такі відходи. Для забезпечення фінансової стабільності управління відходами створюються спеціальні фонди, кошти яких вико-

ристовуються для покриття витрат на зберігання, транспортування та остаточне захоронення відходів.

Держави-члени ЄС зобов'язані гарантувати транспарентність процесу прийняття рішень щодо управління радіоактивними відходами. Це означає, що інформація про заходи, які вживаються у цій сфері, має бути доступною для громадськості, а місцеві громади повинні брати участь у консультаціях щодо розміщення сховищ для зберігання відходів. Також країни зобов'язані інформувати Європейську Комісію про прогрес у реалізації національних стратегій та звітувати про заходи, які вживаються для виконання директив [2, с. 281].

Практика імплементації директив ЄС щодо поводження з радіоактивними відходами демонструє значну варіативність у підходах, які застосовуються в різних країнах. Деякі держави, такі як Франція та Німеччина, мають розвинену інфраструктуру для поводження з відходами та впровадили довгострокові стратегії їх захоронення у глибоких геологічних формаціях. Інші країни, зокрема ті, що не мають власних ядерних електростанцій, фокусуються на співпраці з сусідніми державами щодо переробки та зберігання відходів.

Окремо слід зазначити, що імплементація директив ЄС має особливе значення для країн, які перебувають у процесі інтеграції до Європейського Союзу, зокрема для України. Україна вже здійснила значні кроки у гармонізації свого законодавства з європейськими стандартами, ухваливши низку нормативно-правових актів, що відповідають вимогам директив ЄС. Водночас, важливими викликами залишаються розбудова інфраструктури для довгострокового зберігання відходів, забезпечення незалежного регуляторного контролю та впровадження сучасних технологій у сфері поводження з радіоактивними матеріалами [3, с. 356].

Таким чином, практика імплементації директив ЄС щодо радіоактивних відходів є складним процесом, який включає нормативно-правову адаптацію, створення незалежних регуляторних органів, забезпечення фінансування системи управління відходами, впровадження сучасних технологій та гарантування транспарентності прийняття рішень. Досвід ЄС демонструє, що ефективне поводження з радіоактивними відходами можливе лише

за умови чіткої координації між національними органами влади, науковими установами та міжнародними організаціями, що дозволяє мінімізувати ризики для довкілля та здоров'я населення.

Відповідальність за порушення вимог щодо поводження з радіоактивними відходами є одним із ключових елементів правового регулювання у сфері ядерної безпеки та охорони довкілля. З огляду на високу небезпеку радіоактивних матеріалів, їх неналежне зберігання, транспортування чи утилізація можуть спричинити серйозні екологічні катастрофи, завдати шкоди здоров'ю людей та створити довгострокові загрози для природного середовища. Тому правові системи як на міжнародному, так і на національному рівнях передбачають суворі заходи відповідальності для суб'єктів, які допускають порушення встановлених норм та стандартів поводження з радіоактивними відходами [4, с. 592].

На міжнародному рівні контроль за дотриманням норм у сфері поводження з радіоактивними відходами здійснюється через механізми, закріплені у низці угод та конвенцій. Зокрема, важливу роль відіграє Спільна конвенція про безпеку поводження з відпрацьованим паливом та радіоактивними відходами, ухвалена під егідою Міжнародного агентства з атомної енергії. Вона передбачає зобов'язання держав-учасниць щодо створення ефективних систем контролю за поводженням з радіоактивними матеріалами, забезпечення належного ліцензування відповідної діяльності та впровадження санкцій за недотримання встановлених норм.

ЄС має комплексну систему правового регулювання відповідальності у цій сфері, що базується на директивах ЄС та положеннях Договору про заснування Євратому. Правові механізми відповідальності поділяються на кілька основних видів, які включають адміністративні, цивільно-правові та кримінальні санкції. Адміністративна відповідальність передбачає накладення штрафів, призупинення або скасування ліцензій на діяльність, пов'язану з поводженням з радіоактивними відходами, а також застосування примусових заходів щодо виправлення порушень. Цивільно-правова відповідальність охоплює відшкодування завданих збитків як фізичним особам, так і державним та приватним установам, які зазнали шкоди внаслідок незаконного поводження з радіоактивними матеріалами.

Одним із ключових аспектів відповідальності є кримінальне переслідування за тяжкі порушення, пов'язані з неналежним поводженням з радіоактивними відходами. До таких дій належать незаконне зберігання, транспортування або захоронення радіоактивних матеріалів, що призвело або могло призвести до радіоактивного забруднення, спричинило загрозу життю та здоров'ю людей чи завдало значної шкоди довкіллю. У більшості країн ЄС законодавство передбачає суворі кримінальні покарання за такі правопорушення, включаючи тривалі терміни ув'язнення, значні штрафи та обов'язок відшкодування екологічних збитків.

Окрему увагу в системі відповідальності займають механізми регуляторного контролю, що забезпечують запобігання порушенням ще на стадії планування та здійснення діяльності з радіоактивними відходами. Європейська комісія, національні регуляторні органи та незалежні екологічні інспекції здійснюють постійний моніторинг діяльності підприємств, що працюють у сфері поводження з радіоактивними матеріалами. Це включає перевірки відповідності об'єктів вимогам безпеки, контроль за рівнем радіаційного впливу, аудит систем зберігання та транспортування відходів, а також перевірку фінансових механізмів, які забезпечують належне виконання екологічних зобов'язань [5, с. 68].

Особливе значення має принцип «забруднювач платить», який є основоположним у політиці ЄС щодо відповідальності за поводження з небезпечними відходами, включаючи радіоактивні матеріали. Відповідно до цього принципу, всі витрати на усунення наслідків забруднення, рекультивацію територій, ліквідацію аварій та компенсацію потерпілим повинні нести підприємства або особи, які спричинили порушення. Це стимулює суб'єктів господарювання дотримуватися вимог безпеки, впроваджувати сучасні технології утилізації та зменшення обсягів відходів, а також ретельно контролювати всі етапи поводження з радіоактивними матеріалами.

Окремим аспектом є відповідальність за міжнародні перевезення радіоактивних відходів. Оскільки транспортування таких матеріалів через кордони держав пов'язане з підвищеними ризиками, ЄС та міжнародні організації встановили жорсткі правила

та процедури, які передбачають ретельний контроль за кожним етапом перевезення. Незаконне переміщення радіоактивних матеріалів або їхнє ввезення без відповідного дозволу може стати підставою для кримінального переслідування відповідальних осіб та компаній.

Україна, як країна, що прагне адаптувати своє законодавство до норм ЄС, поступово розвиває власну систему відповідальності за порушення вимог щодо поводження з радіоактивними відходами. Законодавство України передбачає адміністративні, цивільно-правові та кримінальні санкції для осіб та підприємств, що порушують екологічні та радіаційні норми. Проте важливими викликами залишаються необхідність удосконалення механізмів контролю, розширення повноважень регуляторних органів, посилення фінансової відповідальності суб'єктів господарювання та підвищення ефективності системи моніторингу дотримання законодавчих вимог [6, с. 127].

Загалом, відповідальність за порушення вимог щодо поводження з радіоактивними відходами є комплексною системою заходів, що поєднує правові, економічні та технічні механізми впливу на суб'єктів, які здійснюють діяльність у цій сфері. Строгість санкцій та рівень контролю за їх дотриманням відіграють вирішальну роль у забезпеченні безпеки ядерних матеріалів, запобіганні екологічним загрозам та захисті здоров'я людей. Досвід ЄС демонструє, що ефективна система відповідальності сприяє підвищенню стандартів поводження з радіоактивними відходами, зменшенню ризиків радіаційного забруднення та зміцненню довіри громадськості до органів, які здійснюють регулювання у цій сфері.

1. Федунь М. В. *Правове регулювання поводження з відходами в рамках Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.* Київ, 2016. 18 с. URL: <http://idpnan.org.ua/files/fedun-m.v.-pravove-regulyivannya-povodjennya-zvidhodami-v-ramkah-evropeyskogo-soyuzu.pdf>.
2. Орехов С. М. *Міжнародно-правове регулювання охорони довкілля в Європейському союзі: монографія.* Київ: Фенікс, 2018. 384 с.
3. *Право Європейського Союзу: Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В. Ф. Опришко, А. В. Омельченко, А. С. Фастовець; за ред. В. Ф. Опришка.* Київ: KHEU, 2002. 462 с.

4. *Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / А. П. Гетьман, А. К. Соколова, Г. В. Анісімова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. Харків: Право, 2014. 784с.*
5. *Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.*
6. *Світличний О. П., Гаврилюк О. М. Сучасний стан та основні напрями державного регулювання поведінки з побутовими відходами: монографія. Київ: НУБіП України, 2018. 194 с.*

Sulyma A.P.

*Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 3rd
year Bachelor's degree student, specialty «Law»*

INTERNATIONAL PRACTICE IN CASES CONCERNING THE TREATMENT OF CIVILIANS DURING ARMED CONFLICTS

After the start of the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation, the world learned about the new realities of modern wars waged by the Russian Federation - the commission of war crimes, murders, torture and indiscriminate attacks on civilian objects. For example, it is worth mentioning the Buchan tragedy, and the missile strike on the Kramatorsk railway station, where dozens of civilians died, including children who were waiting for an evacuation train, and many other war crimes that the Russian army commits every day [1].

Before getting acquainted with international practice in cases regarding the treatment of civilians during armed conflicts, let us outline in general terms the legal status of civilians, as defined by international humanitarian law.

When determining the legal status of civilians, it is worth paying attention to the provisions of the Fourth Geneva Convention, as well as the Additional Protocol relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts, of 8 June 1977 (hereinafter referred to as AP 1). AP 1 defines a civilian as any person who does not belong to any of the categories of persons specified in Articles 4 A, 1, 2, 3 and 6 of the Third Convention and in Article 43 of this Protocol [2]. The above-mentioned articles list the following categories of persons: 1) personnel of the armed forces of a party to the conflict; 2) members of militias or volunteer units forming part of these armed forces; 3)

members of regular armed forces who declare their allegiance to a government or authority not recognized by the Detaining Power [2].

Therefore, civilians are any persons who do not belong to this list of persons. It should be emphasized that the definition of a civilian in international humanitarian law is quite broad, but narrowing this term entails restrictions on the rights of a large number of individuals [1].

Turning directly to the issue of international practice in cases concerning the treatment of civilians during armed conflicts, it is worth considering the decisions of the European Court of Human Rights.

The European Court of Human Rights in the Case of Isayeva v. Russia considered a complaint regarding the arbitrary killing of civilians during a special operation by Russian troops to surround anti-government armed groups and subsequent air strikes that occurred in the village of Katyr-Yurt [1].

The applicant argued that the use of force that led to the death of her relatives was neither necessary nor proportionate, and therefore violated Article 2 of the Convention. The statement was formulated in categories inherent in purely international humanitarian law (primarily, Additional Protocol I to the Geneva Conventions), in particular:

1) the Russian Federation was accused of using indiscriminate weapons;

2) the attack did not comply with the principle of proportionality, since the attacking party did not gain a real military advantage;

3) most of the “militants” were able to escape before the attack began;

4) the party that carried it out did not take preventive measures: the population was neither warned nor given the opportunity to safely leave the area that was to be attacked [1, p. 3].

In making its decision, the European Court of Human Rights relied on the range of measures taken by the authorities to minimize the use of lethal force, and did not express any doubts about the extraordinary nature of the situation that occurred during the military operation and focused on the manner in which the operation was conducted.

It was in the analysis of the means of conducting a military operation that the Court made the most extensive use of the reasoning inherent in international humanitarian law: “The use of such weapons in a densely populated area, when no military operations were being

conducted and without the prior evacuation of civilians, cannot be reconciled with the degree of caution expected of an operation to ensure the rule of law in a democratic society. /.../ The use of indiscriminate weapons /.../ cannot be considered compatible with the requirements of caution with which agents of the State may use lethal weapons” [1, p. 3].

As a result, the Court ruled that:

1) there had been a violation of Article 2 of the Convention in respect of the death of Zelimkhan Isayev, and in connection with the failure of the authorities to conduct an effective investigation into the death of Zelimkhan Isayev;

2) there had been a violation of Article 3 of the Convention in respect of the torture of Zelimkhan Isayev and the failure of the authorities to investigate this torture;

3) the respondent State is to pay the applicants, within three months from the date on which this judgment becomes final in accordance with Article 44 § 2 of the Convention, the following amounts, to be converted into Russian rubbles on the date of payment: EUR 78,000, EUR 1,481 [3, p. 36].

In this paper, I also propose to draw attention to the activities of the Centre for Civilians in Conflict (CIVIC), an international organization engaged in ensuring the protection of civilians caught in conflict zones [4, p. 3].

“CIVIC’s mission is to work with armed actors and civilians in conflict to develop and implement solutions to prevent, mitigate and respond to civilian harm. Our vision is a world in which parties to armed conflict recognize the dignity and rights of civilians, prevent civilian harm, protect civilians caught in conflict, and redress harm” [4, p. 3].

One CIVIC study analysed the situation of civilians in conflict in the Tillabéri region. Since 2014, the region, located in western Niger, has been plagued by insecurity linked to armed opposition groups (AOGs), crime, and communal conflict [4].

Until 2021, the impact on the civilian population was not manifested in the use of physical force against them, however, according to the Armed Conflict Location & Event Data Project (ACLED), in 2021 the number of deaths due to violence against the civilian population by

AOG increased by 52 percent compared to 2020. Although cases of the use of weapons against the civilian population are becoming more frequent, the authorities are not strengthening defences on the border with Mali, but only separate groups are being created in communities to protect their population [4].

Having considered only a narrow range of issues in this work, we see a consistency in the actions of the aggressor against the civilian population of the parties to the conflict - the use of physical force is not always a way to improve one's position on the battlefield. Sometimes, the destruction of the civilian population, despite the prohibitions of IHL, is a way to put pressure on the authorities of the parties to the conflict, and sometimes these are planned actions that consist in the idea of destroying the civilian population as the basis of the existence of the state, as an independent and full-fledged subject of international relations.

It is important to note that IHL is aimed at protecting civilians during armed conflicts, and therefore individuals whose rights have been violated or their families have the right to appeal to international organizations to restore their violated rights, and therefore all individuals who commit war crimes must be held accountable in accordance with the norms of international humanitarian law.

1. Падалка М. Міжнародно-правовий захист цивільного населення під час збройних конфліктів. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування. 2022. URL: [Miznarodno-pravovij_zahist_civilnogo_naselenna_pid.pdf](#) (дата звернення: 27.04.2025).
2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року : від 18.08.1989 № 995_199 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 29.04.2025).
3. *The European Court of Human Rights. In the case of Isayev and Others v. Russia. Application no. 43368/04. Strasbourg. 28.11.2011.* URL: [001-105277.pdf](#) (дата звернення: 28.04.2025).
4. *Civilians facing insecurity in niger's tillabéri region. Center for Civilians in Conflict. 2023. P. 3.* URL: [CIVIC_Tillaberi_Report-EN_Web-Rev.pdf](#) (дата звернення: 30.04.2025).

Фенин А.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

МІЖНАРОДНІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПРАЦЮ

Право на працю є одним з основних прав людини. Дане право включає можливість вільного вибору професії, місця працевлаштування, отримання справедливої оплати за виконану працю тощо. На даний момент у зв'язку з війнами та конфліктами, які виникають, автоматизацією праці, міграцією робочої сили та інших причин забезпечення права на працю стає більш актуальним не тільки на національному рівні, а і на міжнародному. У багатьох країнах, де виникає порушення трудових прав, нерівне ставлення і недопущення до робочого місця жінок, людей з інвалідністю, переселенців є потреба у більш системних підходах і впровадженні міжнародних стандартів.

Актуальність даної теми полягає у тому, що звернення до сталих міжнародних гарантій права на працю є важливим для захисту і кращого функціонування права на працю.

Основним і першим джерелом міжнародних гарантій забезпечення права на працю є Загальна декларація прав людини. Саме у ній є зазначено, що людина має право на працю, право на вільний вибір роботи, право на справедливі та сприятливі умови праці, право на захист від безробіття, право на справедливую винагороду за свою працю [1]. Всі перелічені вище права вважаються основними для кожної людини і за їхнє порушення роботодавець повинен нести відповідальність відповідно до законодавства.

Наступним варто виділити Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 року. В даному документі, а саме у частині третій, статтях 6-8 зазначено, що кожна держава, яка бере участь у цьому пакті, ратифікує його, визнає право на працю, право кожного на справедливі і сприятливі умови праці, зобов'язується забезпечити всі умови для здійснення цих прав, вжити відповідних заходів для їх покращення [2]. Даний

опис прав є більш деталізований, ніж у ст. 23 Загальної декларації прав людини.

Також у даному аспекті важливу роль відіграє одна з найстаріших міжнародних організацій – Міжнародна організація праці, яка була заснована в 1919 році. МОП прийняла близько 200 конвенцій та рекомендацій, що стосуються питань праці та все, що з цим може бути пов'язане. На даний час, Україна ратифікувала певну частину цих документів і головне, що в цей перелік входить вісім основоположних конвенцій. До цих конвенцій відносяться:

- Конвенція про примусову чи обов'язкову працю (від 28.06.1930) № 29
- Конвенція про свободу асоціації та захист права на організацію (від 09.07.1948) № 87
- Конвенція про застосування принципів права на організацію і на ведення колективних переговорів (від 01.07.1949) № 98
- Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок (29.06.1951) № 100
- Конвенція про скасування примусової праці (25.06.1957) № 105
- Конвенція про дискримінацію в галузі праці та знань (від 25.06.1958) №111
- Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу (від 26.06.1973) №138
- Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (від 17.06.1999) №182 [3].

Ці конвенції вважаються основоположними, оскільки в них всіх є задіяні основні принципи, які визначає МОП. До них ми можемо віднести: заборону дитячої праці, припинення дискримінації, свободу об'єднань, заборону примусової праці тощо.

Наступним важливим документом є Європейська соціальна хартія, яка встановлює соціальні та економічні права людини. Як і в інших міжнародних документах у ній є зазначені основні аспекти - це свобода вибору роботи, отримання винагороди, справедливі умови праці, недопущення дискримінації та колективні права [4]. Нагляд за дотриманням зазначених положень Хартії виконує Європейський комітет з соціальних прав, який вправі проводити моніторинг виконання і дотримання основних прав

людини, а у разі виявлення порушень винести рішення з переліком проблем, які державі необхідно усунути.

У системі міжнародних нормативно-правових актів важливу роль відіграє Хартія основних прав Європейського Союзу. Вона містить у собі низку гарантій щодо забезпечення права на працю. З них ми можемо відокремити такі: заборона примусової праці, недопущення дискримінації, рівність, заборону дитячої праці, гарантій трудових колективних прав тощо [5].

Беручи до уваги події, які відбуваються сьогодні варто звернути увагу на людей з інвалідністю. Так, право на працю для людей цієї категорії є зазначене у статті 27 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Там вказано, що право осіб з інвалідністю на працю є нарівні з іншими, воно включає право на отримання можливості заробляти собі на життя працею, яку особа з інвалідністю вільно вибрала чи на яку вона вільно погодилась, заборону дискримінації за ознакою інвалідності, захист прав осіб з інвалідністю нарівні з іншими, на справедливій й сприятливій умови праці. Також там зазначено, що держави-учасниці забезпечують і заохочують реалізацію права на працю для тих осіб, які отримали інвалідність під час трудової діяльності [6]. Не варто залишати без уваги права біженців і мігрантів, які у зв'язку з повномасштабним вторгненням мусили покинути свої домівки для порятунку свого життя. Незважаючи на те, що міжнародне право гарантує кожній людині право на працю, їх реалізація в буденному житті часто стикається з непорозумінням і дискримінацією.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що міжнародні гарантії забезпечення права на працю відображаються у багатьох міжнародних документах і охороняються міжнародними організаціями. Всі вони доповнюють один одного, а також описують певні винятки, як наприклад, було сказано про права людей з інвалідністю. Міжнародних документів, які описують та гарантують право на працю, існує значна кількість, проте в даній роботі розглянуто найосновніші з них. Головне полягає в тому, що дотримання всіх зазначених міжнародних стандартів і основних прав людини створює можливість для кожної особи жити в справедливому й соціально орієнтованому світі, де забезпечується реальна можливість здійснення своїх трудових прав.

1. Загальна декларація прав людини, 1948 - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права, 1966 - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
3. Конвенції МОП - <https://www.fpsu.org.ua/yuridicheskie-konsultatsii-2/napryamki-diyalnosti/mizhnarodna-robota/2545-spisok-konventsij-mop-ratifikovanih-ukrajinoju-stanom-na-29-zhovtnya-2013-r>
4. Європейська соціальна хартія - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
5. Хартія основних прав Європейського Союзу, 2000 - <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>
6. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю, 2006 - https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

Хлівна М.А.

*Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, здобувач 3 курсу «Бакалавр»
за спеціальністю «Право»*

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТРУДОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

Інтеграція України до Європейського Союзу є стратегічним пріоритетом, що зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства з *acquis communautaire*, зокрема у сфері трудових відносин. Трудове право є однією з ключових галузей, що безпосередньо впливає на соціально-економічний розвиток країни, права та обов'язки працівників і роботодавців. Порівняльний аналіз трудового законодавства України та країн ЄС дозволяє виявити спільні риси, відмінності, а також визначити напрями подальшого реформування національного законодавства з метою його наближення до європейських стандартів.

Забезпечення та реалізація прав і свобод громадян, у тому числі права на працю, є основою правової, демократичної та соціальної держави. Саме таким шляхом пішла Україна, яка поступово впроваджує європейські трудові стандарти у своє національне трудове законодавство. Однак гармонізація українських законів із правом ЄС є складним і тривалим процесом. Це пов'язано з особливостями правових систем України та ЄС, необхідністю ви-

вчення та застосування позитивного досвіду держав-членів ЄС [2, с. 4].

Серед тих, хто доклався до з'ясування проблем правового регулювання трудових відносин у країнах Європейського Союзу можемо назвати Л. П. Амелічеву, Ю. В. Баранюк, В. М. Божка, Н. Б. Болотіну, В. Я. Бурака, В. С. Венедіктова, С. В. Венедіктова, С. В. Вишновецьку, В. В. Волинця, О. М. Дарморіс (Пляцко), С. В. Дріжчану, Л. П. Гаращенко, Н. Д. Гетьманцеву, В. В. Жернакова, М. І. Іншина, З. Я. Козак, В. Л. Костюка [1, с. 6].

Основним джерелом трудового права в Україні є Кодекс законів про працю України (далі - КЗпП), прийнятий ще у 1971 році, зі значною кількістю подальших змін та доповнень. Іншими важливими джерелами є закони України, постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та відомств, локальні нормативні акти підприємств, а також міжнародні договори, ратифіковані Україною. Основними принципами є свобода праці, заборона дискримінації, забезпечення права на належні, безпечні і здорові умови праці, право на відпочинок, право на заробітну плату не нижче встановленого законом мінімального розміру, право на об'єднання в професійні спілки тощо.

Виникнення та формування трудового права ЄС є опосередковано реалізацією чітких цілей, котрі передбачені первинним законодавством Європейського Союзу [3, с. 256].

В свою чергу трудове право країн ЄС базується на директивах та регламентах Європейського Союзу, які встановлюють мінімальні стандарти у різних сферах трудових відносин. Кожна країна-член має власне національне трудове законодавство, яке повинно відповідати цим мінімальним стандартам, але може бути більш прогресивним у захисті прав працівників. Основними принципами є свобода пересування працівників, рівні можливості та недискримінація, забезпечення високого рівня зайнятості та соціального захисту, діалог між соціальними партнерами.

Також існують відмінності щодо укладення трудових договорів: КЗпП передбачає укладення трудового договору, як правило, в письмовій формі. Існують різні види трудових договорів: безстрокові, строкові, на час виконання певної роботи. Особлива увага приділяється процедурі укладення, зміни істотних умов та

припинення трудового договору. Законодавство встановлює певні гарантії для працівників при звільненні, зокрема виплату вихідної допомоги у визначених випадках.

Положення щодо припинення трудових правовідносин повинні бути чітко врегульовані законодавством, щоб забезпечити справедливість та захист прав всіх сторін [4, с. 188].

А директиви ЄС встановлюють вимоги щодо інформування працівників про умови трудового договору, захисту від незаконного звільнення, регулювання строкових трудових договорів. У більшості країн ЄС існує розвинена система колективних договорів, які укладаються між профспілками та роботодавцями на галузевому або підприємницькому рівні та можуть значно розширювати права працівників порівняно з мінімальними стандартами, встановленими законом.

Стосовно питання часу, варто зауважити, що КЗпП встановлює нормальну тривалість робочого часу не більше 40 годин на тиждень. Законодавством регулюються питання надурочної роботи, роботи у вихідні та святкові дні, а також час відпочинку, включаючи щорічні відпустки, додаткові відпустки та відпустки без збереження заробітної плати.

Директива ЄС про робочий час встановлює мінімальні вимоги щодо максимальної тривалості робочого тижня (48 годин, включаючи надурочні), мінімального щоденного та щотижневого відпочинку, а також мінімальної тривалості оплачуваної щорічної відпустки (не менше чотирьох тижнів). Національне законодавство країн ЄС може передбачати більш тривалий час відпочинку та додаткові гарантії.

Законодавством України встановлюється мінімальна заробітна плата, яка є обов'язковою для всіх роботодавців. Система оплати праці визначається колективними та трудовими договорами відповідно до законодавства. Існують норми щодо оплати праці за надурочну роботу, роботу у нічний час, вихідні та святкові дні.

На противагу, у більшості країн ЄС існує законодавчо встановлена мінімальна заробітна плата або вона визначається галузевими угодами. Директиви ЄС спрямовані на забезпечення прозорості оплати праці та боротьбу з гендерною нерівністю в

оплаті. Колективні договори відіграють значну роль у визначенні рівня та умов оплати праці в різних галузях економіки.

Відповідно до Закону України «Про охорону праці» та інші нормативно-правові акти, вони встановлюють обов'язки роботодавців щодо забезпечення безпечних і здорових умов праці, проведення інструктажів, забезпечення засобами індивідуального захисту, розслідування нещасних випадків та професійних захворювань. А Директиви ЄС встановлюють високі стандарти у сфері охорони праці, включаючи вимоги до оцінки ризиків, запобігання нещасним випадкам та професійним захворюванням, навчання працівників, створення служб охорони праці. Національне законодавство країн ЄС деталізує ці вимоги та встановлює механізми контролю за їх дотриманням.

Успішне вирішення сучасних проблем у сфері зайнятості та найманої праці неможливі без залучення соціальних партнерів до процесів реформування трудового права [1, с. 235].

Порівняльний аналіз трудового законодавства України та країн ЄС є важливим етапом на шляху європейської інтеграції. Незважаючи на певні досягнення, національне трудове законодавство потребує подальшого реформування з метою його наближення до європейських стандартів у сфері захисту прав працівників, регулювання трудових відносин та забезпечення належних умов праці. Гармонізація законодавства сприятиме підвищенню конкурентоздатності української економіки, поліпшенню соціального захисту працівників та зміцненню соціального діалогу в країні. Цей процес є складним та багатоетапним, але його успішне завершення є необхідною умовою для повноправного членства України в Європейському Союзі.

1. *Трудове право Європейського Союзу : монографія / О. М. Рим. – Львів : «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2020. – 596 с.*
2. Горбань О. П., Павліченко І. М., Старчук О. В. Оптимізація трудових відносин в Україні до юридичних стандартів ЄС. АКАДЕМІЧНИ ВІСНИК. 2024. № 30. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/96998/1/Horban_employee_rights.pdf.
3. Рим О.М. Предмет регулювання трудового права Європейського Союзу. Вісник Львівського торговельно-економічного університету / ред. кол.: Щур Б.В., Котуха О.С. та ін. Львів : Видавництво Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки. Вип. 6. 2018. С. 256.

4. Терехова Г., Логінова М. Правові наслідки припинення трудових правовідносин за ініціативи органу поліції // Молодий вчений. – 2024. – №. 4 (128). – С. 183-189.
5. Кодекс законів про працю України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
6. Про охорону праці. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.

Чеботару Д.І.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ

«Загальна декларація прав людини» (1948 р.) є одним із перших міжнародних документів, що проголосив право людини на захист у разі переслідування: у разі переслідування кожна людина має право шукати та користуватися притулком в інших країнах, що й заклало основу для розвитку інституту біженців у подальших правових актах (ст. 14) [1].

Відповідно до багатосторонньої «Конвенції ООН про статус біженців» (1951 р.), під терміном «біженець» мається на увазі особа, що розглядалася як біженець у силу ряду угод, укладених у період між двома світовими війнами, а також у результаті подій, що відбулися до 1 січня 1951 року [2]. У 1966 році додатково був прийнятий «Протокол щодо статусу біженців», відповідно до якого «Конвенція» (1951 р.) вже поширювалася і на осіб, які стали біженцями після цієї дати, тобто скасовано часові та географічні обмеження [3].

У контексті міжнародних механізмів захисту важливою інституцією є Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, створене відповідно до Статуту 1950 року, у якому визначено мандат забезпечувати міжнародний захист біженців та сприяти довготривалим рішенням, зокрема інтеграції, переселенню або добровільному поверненню. Цей орган здійснює моніторинг дотримання державами положень «Конвенції» (1951 р.), надає технічну підтримку у формуванні національного зако-

нодавства у сфері притулку, а також бере участь у розробці міжнародних стандартів поведіння з біженцями [4].

В Україні реалізацію міжнародних зобов'язань у цій сфері забезпечують Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», а також Конституція України, що гарантує біженцям право на притулок (ст. 26) і право на правовий захист (ст. 55-56). Окрім того, Україна є учасницею основних міжнародних договорів у сфері захисту біженців, включаючи «Конвенцію» (1951 р.) та «Протокол» (1967 р.).

Одним із ключових елементів міжнародного механізму захисту прав біженців є система основоположних принципів і прав, що визначають стандарти поведіння із особами, які шукають притулку. У «Конвенції про статус біженців» (1951 р.) стаття 16 гарантує право на доступ до суду; право на працю закріплене у статтях 17, 18 та 19; право на житло – у статті 21; право на освіту – у статті 22; право на соціальне забезпечення – у статті 24 [2]. Важливим також є принцип невислання, а саме: положення статті 33 Конвенції, яка забороняє вислання біженців чи їхнє примусове повернення до держав, де вони можуть зазнати переслідувань, тортур або інших форм жорстокого поводження, тим самим забезпечуючи реальний захист їхнього життя, свободи та безпеки.

«Міжнародний пакт про громадянські і політичні права» (1966 р.) не містить окремих норм щодо статусу біженців, проте його положення про права людини, зокрема право на життя, свободу, заборону катувань, справедливий суд та ін. застосовуються незалежно від громадянства або правового статусу особи. Відповідно, особи, які шукають притулку, також мають право на повагу до своїх основоположних прав відповідно до норм цього «Пакту» [5].

Ключову роль у забезпеченні міжнародного захисту прав біженців відіграють спеціалізовані міжнародні органи, зокрема згадане вище Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Важливою також є діяльність Міжнародної організації з міграції, яка опікується питаннями добровільного повернення та інтеграції переміщених осіб. Рада ООН з прав людини реагує на випадки масових порушень прав людини, у тому числі пов'язані з переміщенням населення, а Європейський суд з прав людини

– забезпечує захист прав біженців у разі їх порушення з боку держав. Важливу роль у сфері захисту прав біженців відіграють регіональні механізми, зокрема Європейська система притулку, що передбачає уніфіковані підходи до процедури надання притулку тощо [6].

Міжнародна система захисту прав біженців сьогодні стикається з низкою серйозних викликів, до яких належать масові переміщення населення через збройні конфлікти, екологічні катастрофи та авторитарні режими. Однією з ключових проблем залишається відсутність зобов'язуючих механізмів щодо обов'язковості співпраці держава, зокрема стосовно розподілу прийому біженців за квотами. Крім того, процедури надання притулку у багатьох країнах залишаються недосконалими, а біженці нерідко стикаються з тривалим утриманням у таборах, депортацією без належного розгляду їхніх справ, а також обмеженим доступом до правової допомоги.

Таким чином, міжнародні механізми захисту прав біженців являють собою складну багаторівневу систему, яка включає універсальні і регіональні правові акти, інституційні механізми, судову практику та національні законодавства. Їхня ефективна взаємодія є необхідною умовою для забезпечення прав і свобод осіб, змушених залишити свої країни через переслідування або небезпеку.

1. *Загальна декларація прав людини (прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
2. *Конвенція про статус біженців (1951 р.).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text
3. *Протокол щодо статусу біженців (1966 р.).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_363#Text
4. *United Nations High Commissioner for Refugees: Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees.* URL: <https://www.unhcr.org/sites/default/files/2025-02/unhcr-statute.pdf>
5. *Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.).* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. *European Union: Common European Asylum System.* URL: https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system_en

РОЗДІЛ 3. ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО

Буца А. – М. А.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ДОГОВІР СТРАХУВАННЯ: НОВЕЛИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Сучасний розвиток економічних і правових відносин зумовлює постійну трансформацію інститутів цивільного права, серед яких особливе місце займає договір страхування. Страхування, як юридичний механізм управління ризиками, відіграє ключову роль у забезпеченні майнової безпеки фізичних та юридичних осіб. Останні зміни в законодавстві України щодо регулювання договорів страхування, зокрема прийняття нових нормативно-правових актів та внесення змін до чинного законодавства, спрямовані на адаптацію правової системи до європейських стандартів, посилення захисту прав споживачів страхових послуг.

Найперше, що привертає увагу, - це зміни, які були внесені у главу 67 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1]. Частина статей цієї глави були вилучені, а інші – зазнали суттєвих змін. Результатом оновлення ст. 979 ЦК України стало вилучення дефініції договору страхування і фактично заміна нормою, яка окреслює нормативно-правові акти, якими регулюється договір страхування. Не має дефініції договору страхування і в ст. 89 «Договір страхування» чинного Закону України «Про страхування» № 1909-IX від 18.11.2021 (далі – Закон про страхування) [2]. Оновлена ст. 980 ЦК України розмежовує поняття предмета та об'єкта договору страхування. Відповідно до ч. 1 зазначеної вище статті ЦК України предметом договору страхування є передача страхувальником за плату ризику, пов'язаного з об'єктом страхування, страховику на умовах, визначених договором страхування або законодавством України. Об'єктом страхування можуть бути:

життя, здоров'я, працездатність та/або пенсійне забезпечення; майно на праві володіння, користування і розпорядження та/або можливі збитки чи витрати; відповідальність за заподіяну шкоду особі або її майну (абз.2 ч.1 ст. 980 ЦК України, ч. 5 ст. 89 Закону про страхування). На нашу думку, такий підхід до окреслення предмета договору заслуговує на підтримку. Щодо форми договору, то в цій частині законодавство не зазнало значних змін. Договір страхування укладається у письмовій формі з дотриманням вимог до письмової форми правочину, встановлених ЦК України. Єдине доповнення це те, що сьогодні договір страхування може укладатися в електронній формі, яка прирівнюється до письмової форми. Факт укладення договору страхування може посвідчуватися страховим полісом (сертифікатом). Недотримання письмової форми має наслідком нікчемність договору страхування.

В законах України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» (нечинний) [3] та «Про фінансові послуги та фінансові компанії» [4], страхові послуги класифіковано як один із видів фінансових послуг. В цих нормативно-правових актах страхова послуга трактується як фінансова послуга, яку надає страховик з метою забезпечення страхового захисту особи на основі договору страхування. Тотожне за змістом визначення поняття «страхова послуга» закріплено у ст. 1 Закону про страхування. У цій же статті поняття страхування розглядається, як сукупність правових відносин, що спрямовані на захист інтересів громадян та організацій у випадках настання ризикових подій.

Страхові механізми охоплюють ситуації, коли особа, що уклала договір страхування, має компенсувати шкоду, завдану іншій фізичній / юридичній особі чи їхньому майну у разі настання страхового випадку. Виплати, передбачені умовами страхового покриття, здійснюються з грошових фондів, які формуються за рахунок регулярних внесків, премій або платежів страхувальників, прибутку від розміщення цих коштів, а також інших доходів страхової компанії, передбачених законодавством.

У попередній редакції Закону України «Про страхування» (чинний до 2021 року) використовувалися терміни «страховий ринок» і «ринок страхових послуг» [5]. Натомість Закон про стра-

хування замінює ці поняття на терміни «ринок страхування» та «страхова послуга». Така зміна термінології вказує на нову концепцію підходу: акцент робиться на самому ринку як економічному середовищі, де відбувається взаємодія учасників страхових відносин, іде обіг страхових продуктів та реалізуються ключові операції, пов'язані із забезпеченням страхового захисту.

Закон про страхування деталізував регулювання правового статусу страхових брокерів та агентів. Законодавець чітко визначив особливості посередницької діяльності у сфері страхування. Оновлене законодавство встановлює конкретні вимоги до інформації, яку посередники повинні надавати клієнтам при укладенні страхових договорів, чого не було у попередньому Законі. Також, у Законі про страхування розширено перелік підстав для дострокового припинення договору. Оновлене законодавство запроваджує чіткі правила фінансових розрахунків при достроковому припиненні договору.

Таким чином, чинний Закон про страхування побудований з урахуванням норм Генеральної угоди з торгівлі послугами (GATS), яка стала одним із базових міжнародних нормативних актів щодо регулювання відносин у сфері страхування [6]. Документ чітко розмежовує страхову діяльність і надання допоміжних до страхування послуг, а також впроваджує систему класифікації страхування. Згідно з новими положеннями, попередні ліцензії, видані страховим компаніям до набрання чинності Законом про страхування, підлягають переоформленню відповідно до оновленої структури: 97 видів страхових послуг трансформуються у 23 узагальнені класи страхування.

GATS надає офіційне тлумачення як страхових, так і супутніх до них послуг. До першої групи належать пряме страхування життя та ризиків, що не пов'язані з життям (включаючи спільні програми страхування), перестрахування й передача ризиків (ретроцесія). Супровідні ж послуги охоплюють посередницьку діяльність — брокерську й агентську, а також допоміжні функції, зокрема консультування, актуальну оцінку ризиків, обробку та врегулювання страхових претензій. Новий закон також регламентує коло суб'єктів, які мають право здійснювати страхову діяльність на території України. До них належать: резиденти-страхови-

ки, що отримали ліцензію згідно з вимогами нового закону; філії іноземних страхових компаній, які також отримали відповідну ліцензію; іноземні страховики, що діють відповідно до положень українського законодавства.

Визначення кола учасників цього ринку міститься у ст. 1 Закону про страхування, де до них віднесено: страховиків, перестраховиків, суб'єктів, що надають супутні послуги у сфері страхування, їхні об'єднання, а також клієнтів. Водночас варто зазначити, що така класифікація не дає чіткого уявлення про природу й статус можливих об'єднань постачальників страхових послуг, що, на нашу думку, потребує додаткового роз'яснення та конкретизації на законодавчому рівні.

Підсумовуючи, можна зазначити, що положення щодо договору страхування в законодавстві України демонструють суттєву еволюцію правового регулювання. Закон про страхування модернізує договірні механізми в сфері страхування з урахуванням сучасних цифрових технологій та міжнародного досвіду. Він забезпечує більш детальне регулювання умов договору, що сприятиме досконалішому захисту прав сторін. Законодавець впровадив сучасні підходи до укладення договорів, зокрема електронну форму та публічну оферту. Нове законодавство встановлює чіткіше регулювання відносин із страховими посередниками.

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. (дата оновлення: 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. (дата оновлення: 01.01.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text>
3. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків: Закон України від 12.07.2001 р. №1953-IX/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2664-14#Text> (втрата чинності на підставі Закону № 1953-IX від 14.12.2021)
4. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. №1953-IX (дата оновлення: 30.12.2024). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>
5. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80#Text> (втрата чинності на підставі Закону № 1909-IX від 18.11.2021)
6. Генеральна угода про торгівлю послугами: Додаток 1В до Угоди про заснування Світової організації торгівлі від 15.04.1994 № 981_017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017#Text

Веляник Ю.Р.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

МОРАЛЬНА ШКОДА: КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ КОМПЕНСАЦІЇ

Концепція моральної шкоди сформувалася ще в римському приватному праві, де правопорушення, відоме як *injuria*, охоплювало образи, що завдавали шкоди гідності особи. Такі дії, чи то фізичні, словесні, чи символічні, вважалися порушенням особистих цінностей, а потерпілі могли вимагати грошову компенсацію у вигляді штрафу [1]. Цей історичний підхід до компенсації моральної шкоди сформував фундамент сучасного розуміння цієї концепції як немайнових втрат, спричинених фізичними або психологічними стражданнями. Сьогодні право на відшкодування моральної шкоди є ключовим механізмом захисту немайнових прав, яке закріплене в національному законодавстві України та міжнародних правових актах, зокрема в Європейській конвенції з прав людини.

Цивільний кодекс України встановлює засади захисту особистих прав. Зокрема, стаття 16 гарантує кожному право звернутися до суду для захисту своїх майнових або немайнових інтересів, а стаття 23 ЦК України стосується відшкодування моральної шкоди, якою визначено, що компенсація може вимагатися за фізичний біль, страждання через ушкодження здоров'я, душевні переживання від протиправних дій, приниження честі, гідності чи ділової репутації [2].

Суди мають гнучкий підхід до оцінки обставин, оскільки перелік проявів моральної шкоди не є вичерпним. Компенсація може здійснюватися у грошовій формі, через передачу майна, публічне вибачення чи спростування недостовірної інформації. При визначенні розміру компенсації суд враховує характер правопорушення, глибину страждань, ступінь вини порушника, а також принципи розумності та справедливості [2].

Однак ЦК України не містить чіткого визначення поняття моральної шкоди. Судова практика в Україні характеризує її

як немайнові втрати, спричинені фізичними чи психологічними стражданнями через протиправні дії чи бездіяльність [3]. Такий підхід ускладнює уніфікацію судових рішень, що призводить до їх неоднорідності. У деяких випадках розмір компенсації може бути суттєво значним, тоді як в інших – значно меншим, ніж очікує особа, чиє право порушено.

Питання моральної шкоди регулюються також міжнародним правом, зокрема Європейською конвенцією з прав людини, яка набула чинності у 1953 році після ратифікації 10 державами і наразі підписана 46 країнами, включаючи Україну, що приєдналася до Ради Європи у 1995 році [4]. Конвенція через механізм Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) забезпечує захист прав і свобод, надаючи можливість звернення до суду для отримання справедливої сатисфакції за порушення, як передбачено статтею 41 Конвенції [4].

ЄСПЛ розглядає справи лише після вичерпання національних засобів правового захисту. Наприклад, у справі «Дубецька та інші проти України» (2011) суд визнав порушення права на повагу до приватного життя через проживання заявників у зоні екологічного забруднення, спричиненого промисловими підприємствами. Заявники зазнавали незручностей через забруднення води, повітря та пошкодження їхнього житла. ЄСПЛ зобов'язав Україну виплатити 32 000 євро одній групі заявників і 33 000 євро іншій як компенсацію за моральну шкоду, враховуючи психологічне виснаження, фізичні страждання та бездіяльність держави [6].

У справі «Дземюк проти України» (2014) заявник скаржився на забруднення водопостачання через розташування кладовища поблизу його будинку, що негативно вплинуло на його здоров'я та умови проживання. Він вимагав 163 125 євро компенсації, але ЄСПЛ присудив лише 6 000 євро, керуючись принципами справедливості та враховуючи конкретні обставини [7]. Аналогічно, у справі «Джакомеллі проти Італії» (2006) заявниця отримала 12 000 євро замість запитаних 1 500 000 євро за порушення права на приватне життя через роботу заводу з переробки небезпечних відходів. Суд обґрунтував рішення тривалим стресом заявниці та неможливістю вирішити ситуацію через національні суди [8].

Ці приклади ілюструють, що ЄСПЛ застосовує індивідуальний підхід до визначення розміру компенсації, враховуючи глибину страждань, обставини справи та власну практику. Проте відсутність чітких критеріїв для розрахунку компенсації створює певну невизначеність, що впливає на передбачуваність рішень.

Ключовою проблемою компенсації моральної шкоди є відсутність чітких критеріїв її оцінки як у національному законодавстві України, так і в міжнародному праві. В Україні суди спираються на принципи розумності та справедливості, однак суб'єктивний характер психологічних страждань ускладнює їх об'єктивну оцінку. Наприклад, у справі № 279/1856/22 (2023) Верховний Суд України, посилаючись на практику ЄСПЛ у справах «Дубецька та інші» і «Дземюк», присудив позивачці по 20 000 грн з кожного відповідача за екологічне забруднення, що вплинуло на її здоров'я та житло. Суд підкреслив, що забруднення довкілля є чинником, який порушує право на приватне життя, але розмір компенсації визначався індивідуально з урахуванням глибини страждань [9].

Відсутність стандартизованих критеріїв призводить до значних розбіжностей у судових рішеннях. У деяких випадках, як у «Дубецька та інші», заявники отримують повну компенсацію, тоді як в інших, як у «Дземюк» чи «Джакомеллі», розмір компенсації значно нижчий за запитувану суму. Це підкреслює потребу в розробці чітких критеріїв, які б враховували: ступінь вини порушника; тривалість та інтенсивність фізичних чи психологічних страждань; вплив страждань на повсякденне життя особи; фінансовий стан особи, відповідальної за шкоду; інші релевантні обставини, такі як суспільне значення справи чи систематичність порушень.

Психологічні страждання мають індивідуальний характер, що ускладнює їх об'єктивну оцінку. Одні люди переживають глибокий стрес через публічне приниження, інші сприймають такі ситуації менш емоційно. Це вимагає від судів детального аналізу обставин, враховуючи медичні висновки, свідчення, соціальний контекст та інші докази. У випадках екологічних порушень, як у справах «Дубецька» чи «Дземюк», суди також зважають довгострокові наслідки для здоров'я та якості життя потерпілих.

Крім того, певною мірою фінансова спроможність відповідачів, особливо державних органів чи підприємств, впливає на роз-

мір компенсації. Суди балансують між забезпеченням справедливості для потерпілих та реальними можливостями виконання рішення. У міжнародній практиці ЄСПЛ стикається з подібними викликами, адаптуючи розмір компенсації до економічного контексту країни-відповідача.

Для підвищення ефективності механізму компенсації моральної шкоди в Україні необхідно розробити чіткі критерії оцінки, які б уніфікували судову практику. Серед цих критеріїв: ступінь вини порушника, тривалість та інтенсивність страждань, їхній вплив на життя потерпілого, фінансовий стан порушника, а також інші обставини, такі як суспільна значущість справи чи повторюваність порушень.

Також, доцільно створити методичні рекомендації для судів із прикладами оцінки моральної шкоди в різних категоріях справ, базуючись на практиці ЄСПЛ, що демонструє гнучкий, але обґрунтований підхід. Наприклад, у випадках екологічних порушень, суди могли б враховувати медичні докази погіршення здоров'я чи психологічного стану потерпілих.

З метою зменшення розбіжностей між національними та міжнародними стандартами, розробки загальних принципів оцінки, які б враховували культурні, економічні та соціальні особливості країн-членів Ради Європи, на міжнародному рівні, варто гармонізувати підходи до оцінки моральної шкоди.

Отже, компенсація моральної шкоди є важливим інструментом захисту прав людини, але її реалізація стикається з низкою викликів через відсутність чітких критеріїв оцінки. Закріплення критеріїв оцінки моральної шкоди, розробка методичних рекомендацій для судів та гармонізація національних і міжнародних стандартів сприятимуть більш справедливому та передбачуваному підходу до компенсації моральної шкоди, що сприятиме належному захисту прав особи в Україні та за її межами.

1. Ваганова І. М. Зобов'язання, що виникають із деліктів у Римському праві. Актуальні питання у сучасній науці, 2024, № 3 (21), с. 510–521.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/>

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
6. Справа «Дубецька та інші проти України» (Заява № 30499/03): рішення ЄСПЛ від 10 лютого 2011 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text
7. Справа «Дземюк проти України» (Заява № 42488/02): рішення ЄСПЛ від 04 вересня 2014 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51
8. Справа «Джакомеллі проти Італії» (№ 59909/00): рішення ЄСПЛ від 02.11.2006. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-126090%22%5D%7D>
9. Постанова Верховного Суду від 13 грудня 2023 року у справі № 279/1856/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115751910>

Гнідан Ю.І.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 3 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ПОРЯДОК ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ВИКОНАННЯ СОЛІДАРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Правова природа солідарного зобов'язання передбачає особливий порядок виконання та специфічні юридичні наслідки, з огляду на множинність осіб на стороні боржника чи кредитора, що в свою чергу потребує ґрунтовного аналізу для забезпечення основоположних принципів цивільного права.

При дослідженні проблеми виконання солідарного зобов'язання слід мати на увазі, що структурно воно складається із двох незалежних груп відносин: зовнішніх (між кредитором і боржниками, тобто між протилежними сторонами) та внутрішніми (між боржниками або кредиторами виключно). Внутрішні відносини характерні більше для етапу виникнення та після припинення, а от зовнішні – на етапі виконання [1, с.130]. Це зумовлено тим, що для виконання зобов'язання необхідна взаємодія двох сторін, відповідно зовнішні відносини відіграють ключову роль.

Цивільний кодекс України (далі – ЦК України) в загальному окреслює порядок виконання солідарного зобов'язання по кожно-

му із його підвидів – активному та пасивному. Відповідно до статті 542 ЦК України при солідарній вимозі кредиторів кожен з них має право вимагати від боржника всю суму боргу повністю, при цьому боржник зобов'язаний сплатити борг тому кредитору, який перший пред'явив вимогу. Після виконання зобов'язання перед одним кредитором боржник звільняється від обов'язків перед іншими кредиторами. Відповідно до статті 543 ЦК України при солідарному обов'язку боржників кредитор має право вимагати виконання від будь-якого з боржників. Кредитор може вимагати як всю суму від одного боржника, так і частини від різних боржників. Боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу до інших боржників у рівних частках [4].

Але наявне правове регулювання виконання солідарного зобов'язання важко назвати досконалим та без прогалин. Аналізуючи практику виконання солідарних зобов'язань, можна виділити наступні проблеми:

-- складність розподілу відповідальності між боржниками, зокрема йде мова про випадки пасивної солідарності, коли один боржник виконав зобов'язання, внаслідок чого у нього з'явилось право регресної вимоги до решти боржників у рівних частках, але дана норма не враховує ступінь фактичної участі боржників у зобов'язанні. Наприклад, укладення договору спільної діяльності між трьома особами, де ступінь вкладу становить 65%, 15%, 20%. Відповідно у випадку виникнення солідарного зобов'язання, що впливає із спільної діяльності, виконання зобов'язання одним із учасників повністю, то за законом він матиме право вимагати від кожного з інших боржників лише по 1/3 від суми. Це явно не відповідає початковому розподілу внесків та участі у спільній справі;

- пріоритетність виконання між кредиторами у випадку одночасного пред'явлення паралельних вимог до одного боржника, що створює для нього невизначеність та потребу у виборі кредитора на користь якого повинно буде здійснити виконання;

- відсутність фіксації факту виконання, що може призвести до повторних вимог про виконання від кредиторів або до ускладнень при регресних вимогах боржників;

- банкрутство одного із боржників, що призводить до збільшення фінансового тягаря та покладення додаткових витрат на тих боржників, що залишились платоспроможними;
- відсутність координації дій між учасниками зобов'язання, що призводить до помилок, затримок, повторювань тощо, що не сприяє належному виконанню солідарного зобов'язання.

Для вирішення вище окреслених проблем, доцільно було б доповнити ЦК України окремою статтею, яка б запровадила можливість укладення «договору про виконання солідарного зобов'язання» та створила ефективний механізм здійснення виконання. Стаття б передбачала право учасників солідарного зобов'язання на укладення договору про виконання солідарного зобов'язання, містила перелік обов'язкових умов договору, серед яких можна виділити наступні: обсяг та строки виконання солідарного зобов'язання; процедуру пред'явлення вимог та їх документального оформлення; порядок розподілу виконання між солідарними кредиторами; процедуру документування виконання зобов'язання та інформування всіх учасників; порядок координації дій учасників солідарного зобов'язання; процедуру перерозподілу відповідальності у разі неплатоспроможності одного з боржників. Також необхідно було б вказати про обов'язковість документування та повідомлення інших учасників про факт пред'явлення вимоги або виконання зобов'язання та протягом строку, визначеного сторонами, який вони вважають раціональним. Доцільно було б в статті передбачити представника-координатора для узгодженості дій учасників. Введення таких новел до ЦК України вдосконалило б правове регулювання порядку виконання солідарного зобов'язання та забезпечило рівні та справедливі умови для його учасників.

Одним із наслідків виконання солідарного зобов'язання є інститут регресної вимоги, який дає можливість забезпечити розподіл відповідальності між солідарними боржниками після виконання зобов'язання. Проте регресна вимога буде мати місце тоді, коли на стороні боржника виступало більше двох осіб. Згідно аналізу частини 2 статті 544 ЦК України таке регресне зобов'язання має частковий характер, оскільки закон передбачає право вимоги до кожного з решти боржників в рівній частці. Але договором або законом може бути встановлено інше, незалежно від того чи це

окремих договір між боржниками, між кредитором і солідарними боржниками [3, с. 63-64].

Розглядаючи наслідки виконання солідарного зобов'язання, варто взяти до уваги частину 1 статті 544 ЦК України, а саме «боржник, який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотну вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників у рівній частці, якщо інше не встановлено договором або законом, за вирахуванням частки, яка припадає на нього». Як слушно зазначає В.М. Слома з моменту виконання солідарного зобов'язання припиняються правовідносини між кредитором та солідарними боржниками, проте це не призводить до припинення правових відносин між самими солідарними боржниками. У такій ситуації боржник, який виконав зобов'язання, набуває статусу кредитора щодо інших боржників. Як наслідок, виникає нове, регресне зобов'язання, а попереднє припиняється фактом його виконання, при цьому кредитор за первісним зобов'язанням вибуває із відносин [2, с.93].

Проте як і у випадку із правовим регулюванням виконання солідарного зобов'язання, наслідок виконання солідарного зобов'язання у вигляді права пред'явлення регресної вимоги також характеризується наявністю прогалин:

- відсутні чіткі строки пред'явлення регресної вимоги, що створює певну невизначеність для співборжників. Доцільно на законодавчому рівні встановити загальний термін, наприклад в один рік, для пред'явлення вимоги, але й одночасно передбачити можливість сторонам самостійно визначати оптимальні для них строки («якщо інше не встановлено сторонами»). Такий строк, з одного боку забезпечить баланс між інтересами боржника, який виконав зобов'язання, та інших солідарних боржників, а з іншого встановлення обмеженого строку захищає інших боржників від невизначеності щодо можливості пред'явлення до них вимог у віддаленому майбутньому. Крім того обмежений річний строк стимулює сторони до реагування та швидкого виконання зобов'язань та сприяє стабільності цивільного обороту;

- відсутність форми та змісту повідомлення інших боржників про виконання зобов'язання перед кредитором, про що йшла мова вище. Варто було б передбачити в ЦК України, що боржник,

який виконав солідарний обов'язок, має право на зворотню вимогу (регрес) до кожного з решти солідарних боржників, попередньо повідомивши інших солідарних боржників про виконання зобов'язання протягом, наприклад, 30 днів з дня виконання. Це дало б прозорість у відносинах та усунення випадків повторних пред'явлень вимог, а також неодноразового виконання при несумлінних сторонах, та забезпечило б принцип добросовісності й розумності в цивільному праві.

Відповідно для вирішення проблемних питань щодо порядку виконання та наслідків виконання солідарного зобов'язання необхідно вдосконалити правове регулювання шляхом внесення змін до ЦК України щодо запровадження ефективного механізму виконання через запровадження договору про порядок виконання солідарного зобов'язання, встановлення строків повідомлення про виконання, врегулювання регресних вимог та справедливого розподілу відповідальності між боржниками.

1. Гриценко Г. Г. Множинність осіб у цивільно-правовому зобов'язанні: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Харків, 2015. 234 с. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10859> (дата звернення: 28.04.2025)
2. Слома В. М. Право на регрес внаслідок виконання солідарного зобов'язання. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2018. Вип. 33. С. 93-95 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2018_33_26 (дата звернення: 28.04.2025)
3. Трут Д. В. Регресні зобов'язання як наслідок припинення солідарної множинності осіб. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2013. Вип. 10. С. 62-65 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzlubp_2013_10_18 (дата звернення: 28.04.2025)
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року (у редакції від 09.04.2025 року) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 28.04.2025)

ОЗНАКИ УЗУФРУКТА ЯК РЕЧОВОГО ПРАВА НА ЧУЖЕ МАЙНО

Речові права — це права, що забезпечують задоволення інтересів власника шляхом безпосереднього впливу на річ, яка перебуває у сфері його господарювання. Суть права на чужі речі полягає в тому, що особа може користуватися чужою річчю, а інколи навіть розпоряджатися нею [1, с. 104].

У приватному праві Стародавнього Риму узुфрукт був правом на тілесну річ, і його об'єктом виступали неспоживні у їхньому господарському використанні речі, які повинні приносити плоди (прибуток, дохід) їхньому володільцеві. Об'єктами узуфрукта ставали також мастки, частина (кімната) житлового будинку. Визначення об'єкта узуфрукта мало істотне значення у разі вирішення питання про суб'єкта права, уповноваженого вилучати плоди з використовуваної речі, а також про їхній розподіл [2, с. 41]. Узуфрукт — це право обмеженого користування чужою річчю із одержанням доходів від неї.

Отже, узуфрукт працював як механізм, який забезпечував економічну користь від майна при одночасному збереженні його статичного стану для власника. З часом цей інститут внесли до національних правових систем, тому, він набув широкого застосування в цивільному законодавстві багатьох країн Європи.

Узуфруктарій має право володіти і користуватися чужою річчю в повному обсязі, отримувати від неї будь-які прибутки як природні, так і юридичні. Узуфрукт можна надавати в користування третім особам за певну винагороду або ж без неї. Узуфрукт можливий і без володіння. Він не може відчужуватися та переходити у спадок, припиняється смертю узуфруктарія. Узуфруктарій зобов'язаний користатися майном сумлінно, з належною турботою. Він не може змінювати річ ні з яких причин, навіть якби така зміна поліпшувала б її. Узуфруктарій несе відповідальність

перед власником майна за навмисне чи необережне спричинення шкоди.

Узуфрукт є одним із цивільних прав, яке значно розширює ряд можливостей щодо користування чужим майном на правових підставах. Будучи речовим правом, він має не лише ознаки, властиві йому як речовому праву загалом, а й особливості, притаманні саме цьому праву.

Узуфрукт, як правова концепція, має низку важливих характеристик, які відображають його сутність, особливості функціонування та взаємозв'язок з правом власності.

Речовий характер зобов'язань впливає з самого речового права. Оскільки право передбачає вплив на річ, то й обов'язки, передусім, виникають стосовно речі [3, с. 129].

Сутність узуфрукта як речового права полягає в тому, що його суб'єкт (узуфруктуарій) набуває можливість користуватися обтяженою річчю і вилучати з неї плоди і доходи за умови забезпечення її цілісності і схоронності [2, с. 42]. Це означає, що право узуфрукту діє незалежно від змін власника майна, до якого воно застосовується. Таке правове регулювання гарантує стабільність і захищеність прав узуфруктіара, оскільки узуфрукт закріплюється на рівні законодавства як частина правового режиму самої речі. Юридична практика оформлення узуфрукту зазвичай здійснюється через нотаріальний акт або інші документальні засоби, що підтверджують його законність. Це створює юридичну безпеку для обох сторін угоди та мінімізує можливі спори чи непорозуміння.

Обмеженість узуфрукту відображається у ряді аспектів. По-перше, узуфруктіар має право користування майном і отримання його плодів (наприклад, економічної вигоди, виробленої продукції, чи інших ресурсів), однак він не має права відчужувати майно або змінювати його правовий статус. Це дозволяє зберігати цілісність майна і не допускає дублювання права власності. По-друге, узуфрукт завжди встановлюється на визначений строк, який може бути прив'язаний або до життя узуфруктіара, або до певного періоду. Після закінчення цього строку майно повністю повертається у розпорядження власника, що дозволяє використо-

увати узуфрукт як тимчасовий інструмент, наприклад, у плануванні спадкоємності чи орендних відносин.

Узуфрукт виявляється як абсолютно охоплене речове право. Абсолютність означає, що воно має силу щодо всіх осіб і підпорядковується загальним юридичним нормам, незалежно від змін у правовласності об'єкта. Таким чином, навіть якщо майно переходить до іншого власника, право узуфрукту залишається чинним і захищеним законом. Ця незмінність є гарантією того, що користування майном залишається наданим правом, а його суб'єкт не може бути позбавлений цієї можливості без відповідних процедур.

Узуфрукт характеризується самостійним і самодостатнім правовим пануванням над об'єктом. Це означає, що особа, яким надано право узуфрукту, отримує достатній рівень контролю над майном, що дозволяє їй управляти ним для отримання економічних чи натуральних плодів. Водночас, цей контроль є обмеженим: він не дозволяє узуфруктіару здійснювати повне розпорядження майном, як це можливо для правовласника. Така межа розмежує експлуатаційні можливості норми користування майном та гарантує збереження первинної сутності цього активу.

Особистий характер узуфрукту є ще однією його важливою ознакою. У більшості випадків узуфрукт персоніфікований, тобто надається конкретній особі – узуфруктіару, яка має визначальні права та обов'язки щодо майна. Особистий характер права обмежує можливість передачі або заставлення узуфрукту, однак у деяких випадках, передбачених законом, такі дії є можливими. Наприклад, у спадковому праві узуфрукт житлового приміщення може бути переданий спадкоємцеві, залишаючи титульне право власності іншим.

Обов'язки узуфруктіара також є невід'ємною частиною цього правового інституту. Основна відповідальність полягає у збереженні майна та запобіганні його надмірному зносу. Узуфруктіар зобов'язаний експлуатувати майно з дотриманням усіх норм, які забезпечують його функціональність та тривале використання. Він також може бути зобов'язаний здійснювати поточний ремонт, догляд за станом інфраструктури (якщо йдеться про житлову чи комерційну нерухомість) та підтримання загальної придатності

майна. Деякі угоди про узуфрукт передбачають обов'язкове звітування узуфруктіара перед власником майна щодо отриманих доходів і стану майна. Це сприяє прозорості відносин між сторонами та контролю виконання обов'язків.

Взаємозв'язок узуфрукту з правом власності проявляється у поділі прав між власником і узуфруктіаром. Власник залишається титульним володільцем майна, тоді як узуфруктіар має фактичне право користування майном і отримання його плодів. Це розмежування дозволяє захистити інтереси обох сторін та забезпечити рівновагу у їхніх відносинах. Завдяки своїй речовій природі, узуфрукт залишається чинним навіть у разі переходу майна від одного власника до іншого, що робить його надійним і стабільним правовим механізмом.

Ці ознаки характеризують право власності, яке надає можливість власнику самостійно, на власний розсуд визначати свою поведінку щодо належного йому майна, і обмежені речові права, які ґрунтуючись на праві чужої власності, надають можливість невластнику користуватись не належним йому на праві власності майном з метою задоволення власних потреб.

1. Заїка Ю.О. *Українське цивільне право : навч. посіб.* / Ю.О. Заїка. – Київ : Істина, 2005
2. Майданик, Р. А., Майданик, Н. І., Попова, Н. Р. 2021, *ЄВРОПЕЇЗАЦІЯ ТА РЕКОДИФІКАЦІЯ. УЗУФРУКТ.*, «Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки», URL: <http://visnyk.law.knu.ua/images/articles/8-119.pdf>
3. Сіваракиша І. Місце узуфрукту в системі речових прав (аналіз римського і французького законодавства) // *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* – 2014. – Вип. 60. – С. 125–133.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НОТАРІАЛЬНОГО ПОСВІДЧЕННЯ ШЛЮБНИХ ДОГОВОРІВ В УКРАЇНІ

Актуальність теми дослідження зумовлена особливим значенням питання нотаріального посвідчення шлюбних договорів як інституту договірного права, який в силу суб'єктивних та об'єктивних обставин не має значної популярності в Україні, на відміну від зарубіжних країн.

Метою дослідження є з'ясування проблемних аспектів у регулюванні правових відносин шлюбним договором відповідно до національного законодавства та узагальнення пропозицій щодо удосконалення такого регулювання.

Згідно ж зі ст. 93 СК шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, визначаються їхні майнові права та обов'язки. Шлюбним договором можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків. Шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також особисті відносини між ними та дітьми

Таке обмеження змісту шлюбного договору лише регулюванням майнових прав та обов'язків викликало у науці та практиці дискусію щодо особливостей тлумачення цього положення СК та доцільності врегулювання у шлюбному договорі й особистих немайнових прав подружжя [2].

Так, С. Я. Фурса зазначає, що така редакція норми закону потребує відповідного тлумачення, оскільки неконкретність цієї норми зумовлює неможливість її застосування. Тому реально можна тлумачити особисті права лише у межах глави 6 «Особисті немайнові права та обов'язки подружжя», а інші питання вносити до змісту шлюбного договору, що впливає із загальновідомого правила: все, що не заборонено, дозволено [1, 257].

З огляду на те, що сімейне законодавство дозволяє врегулювання особистих немайнових відносин договором, у шлюбному

договорі, як у жодному іншому, особисті немайнові відносини повинні бути врегульовані. Правова природа шлюбного договору є сімейною, а не цивільною. У сфері сімейних відносин особисті немайнові правовідносини відіграють набагато більше значення, ніж майнові. Чоловік та жінка, вступаючи у шлюб, реалізують саме наявні у них особисті немайнові права на сім'ю (ст. 291 ЦК) та на особисте життя (ст. 301 ЦК), а шлюбні сімейні відносини, власне, і виникають унаслідок особистих немайнових благ. Отже, сімейні відносини – це більше особисті немайнові. Може, ще навіть більші, ніж майнові. Виглядає нелогічним, що інститут шлюбного договору із заборonoю регулювати особисті немайнові права закріплений у СК у тому вигляді, що він регулює тільки майнові відносини. Цим він втрачає свою сімейно-правову природу, перетворюючись більше в цивільно-правовий договір. Задля того, щоб шлюбний договір дійсно став шлюбним, а не цивільно-правовим, він повинен містити в собі й умови щодо врегулювання особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.

У шлюбних договорах не лише можна, а й необхідно, щоб майбутнє подружжя зафіксувало спільні підходи до врегулювання сімейних відносин особистого немайнового характеру. Такими можуть бути не лише відносини щодо права кожного з подружжя на віросповідання, на виховання у дітях прихильності до якоїсь релігії або неможливість поширення виховання на питання віросповідання дитини до досягнення нею повноліття, як на те цілком правильно вказує С. Я. Фурса, а й, наприклад, взагалі питання щодо наявності дітей у сім'ї або їх кількості. У зв'язку з наведеним пропонуємо удосконалити ст. 93 СК на предмет скасування заборони щодо врегулювання у шлюбному договорі особистих відносин подружжя [2].

Не дивно, що, якщо встановлена «запрограмованість» умов шлюбного договору в Україні, в нотаріальній практиці лише незначна кількість громадян посвідчує такий договір, хоча в розвинених країнах такий договір користується істотним попитом. З огляду на те, що сімейне законодавство дозволяє врегулювання особистих немайнових відносин договором, повинна бути можливість врегулювати особисті немайнові відносини і в шлюбному договорі. Тому об'єктивно варто переглянути умови посвідчення

шлюбного договору та його зміст відповідно до принципу свободи договору, щоб громадяни хоча б замислювалися над питаннями майбутнього життя їхньої сім'ї, а не спрощувати процедуру реєстрації шлюбу і робити її формальною. Тому варто звернути увагу на той аспект, що, якщо змінити назву договору зі шлюбного договору на сімейний, в осіб виникає право регламентувати будь-які відносини, а не тільки майнові [3, с. 48] чи посвідчити у нотаріуса шлюбний договір з елементами виховання та визначення місця проживання дитини (змішаний договір) [4, с. 84].

Крім того, задля забезпечення якісного регулювання шлюбних відносин пропонується запровадження єдиного реєстру шлюбних договорів, в якому містилася б загальна інформація про шлюбні договори. Зокрема, у такий реєстр можна було б вносити відомості про осіб, які уклали шлюбний договір (прізвище, ім'я, по-батькові); місце і час укладення шлюбного договору; інформацію про зміну законного режиму майна подружжя шляхом вказівки – «змінено» чи «не змінено»; реєстраційний номер шлюбного договору. Водночас умови шлюбного договору вносити не слід, адже кредитори подружжя чи одного з подружжя зможуть ознайомитись з його змістом за згодою свого боржника або надіславши запит до нотаріуса, який посвідчував такий договір, з одночасним повідомленням подружжя-боржника про запит. Разом з тим, запроваджуючи такий реєстр, потрібно визначити чіткий перелік осіб, які можуть ознайомитись зі змістом шлюбного договору, зазначивши у ньому, крім інших, кредиторів учасників шлюбного договору. Для ознайомлення з умовами шлюбного договору кредитор повинен буде надати доказ того, що він перебуває з подружжям чи з одним із них у зобов'язальних відносинах (між чоловіком чи дружиною і кредитором існують зобов'язальні правовідносини) [5].

Такі пропозиції виникають у зв'язку з функціонуванням подібних реєстрів у європейських країнах, зокрема ФРН. Однак, на нашу думку, об'єктивна необхідність в подібному реєстрі виникне лише після поширення практики укладання шлюбних договорів серед населення.

Таким чином, науковою спільнотою висувуються пропозиції щодо змін законодавства з метою забезпечення можливості регу-

лювання не лише майнових, а й немайнових відносин шлюбним договором. Крім того, заслуговують на увагу пропозиції щодо необхідності запровадження реєстру шлюбних договорів як одного з перспективних напрямків.

1. Фурса С.Я. *Нотаріальний процес: Теоретичні основи*. К.: Істина, 2002. 320 с.
2. Бондар І.В. *Підприємництво, господарство і право*, 2018.
3. Фурса С.Я., Драгнєвич Л.Ю., Фурса Є.І. *Настільна книга нотаріуса. Сімейні відносини в нотаріальній та судовій практиці*. Видавничий дім «Інюре», 2003. 352 с.
4. Нікітюк О.М. *Охорона і захист права спільної власності подружжя: нотаріат, суд, виконавче провадження: монографія*. К.: Алерта, 2018. 208 с.
5. Єніна Л. В. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018.

Данилюк О.В.

*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ ПОДРУЖЖЯ

На сьогодні питання здійснення корпоративних прав подружжям набуває особливої актуальності у сфері цивільного та сімейного права України. Згідно з частиною першою статті 60 Сімейного кодексу України (далі – СК України), [1] майно, набуте чоловіком і дружиною за час шлюбу, визнається їхньою спільною сумісною власністю, незалежно від того, на чие ім'я воно зареєстроване. У свою чергу, стаття 190 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) визначає майном як речі, так і майнові права, що включає корпоративні права у складі спільної власності подружжя [2].

Корпоративні права, серед яких право на частку у статутному капіталі юридичної особи, є за своєю природою майновими правами. Відповідно до статті 167 ЦК України, вони мають персоніфікований характер, тобто тісно пов'язані з особистістю учасника товариства. Це зумовлює ситуацію, коли лише той із подружжя, хто є формальним учасником товариства, має право брати участь в управлінні ним, голосувати на загальних зборах тощо. Інший із

подружжя, навіть володіючи правом на частку у спільному майні, не наділений корпоративними правами участі в товаристві.

У зв'язку з цим виникають додаткові питання щодо реалізації корпоративних прав подружжям після припинення шлюбу, а також порядку розпорядження такими правами. Важливим аспектом є те, що відповідно до частини другої статті 65 СК України, розпорядження майном, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, потребує згоди обох із них, навіть якщо право власності оформлене лише на одного. Це правило поширюється і на випадки продажу, обміну або іншого відчуження корпоративних прав. У разі відсутності згоди другого з подружжя на укладення правочину інший має право вимагати визнання такого правочину недійсним. Такий підхід підтверджено і судовою практикою, яка захищає права подружжя на збереження спільного майна. Водночас на практиці часто виникають ситуації, коли один із подружжя без відома іншого здійснює відчуження корпоративної частки, що ускладнює захист прав і вимагає ретельного збору доказової бази. Законодавець має приділити більше уваги питанню реєстрації та фіксації прав подружжя на корпоративні частки в офіційних реєстрах, що дозволило б забезпечити більшу правову визначеність і передбачуваність у таких правовідносинах.

Поділ спільного майна подружжя, що включає корпоративні права, здійснюється відповідно до положень статей 69, 70 і 71 СК України та статей 368 і 372 ЦК України. Зокрема, відповідно до частини першої статті 372 ЦК України, частка в статутному капіталі може бути присуджена одному із подружжя з обов'язком виплати іншому грошової компенсації.

Практика Верховного Суду конкретизує ці положення. У постанові Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі №638/19826/15-ц встановлено, що у випадку внесення одним із подружжя спільних коштів до статутного капіталу господарського товариства, у іншого з подружжя виникає право на компенсацію половини вартості такого внеску, навіть якщо формально учасником товариства є лише один із них. Таким чином, внесені грошові кошти трансформуються у відповідне майнове право вимоги [3].

Аналогічну позицію підтверджено Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 10 квітня 2024 року у справі №760/20948/16-ц, де суд зазначає, що при поділі майна чоловік або дружина мають право на компенсацію $\frac{1}{2}$ вартості внеску до статутного капіталу, навіть якщо вони не є учасниками товариства. При цьому вартість частки презюмується відповідною до її номінального розміру, якщо інше не буде доведено заінтересованою стороною [4].

Особливу увагу слід звернути на положення частини четвертої статті 71 СК України, яка передбачає право суду при поділі майна визначати розмір компенсації чи інший спосіб захисту прав кожного з подружжя з урахуванням принципів справедливості та розумності.

Процедура поділу корпоративних прав ускладнюється ще й тим, що статuti господарських товариств часто встановлюють переважне право інших учасників на придбання частки. Це створює додаткові перешкоди для вільного розпорядження такою часткою в процесі поділу майна.

При визначенні вартості частки, яка підлягає поділу або компенсації, потрібно виходити з її ринкової вартості, що узгоджується з принципами статті 190 ЦК України та вимогами корпоративного законодавства.

Крім того, варто врахувати, що відповідно до статті 61 СК України, доходи, отримані від підприємницької діяльності під час шлюбу, належать до об'єктів спільної сумісної власності подружжя. Це правило застосовується навіть у випадках, коли підприємство було створене одним із подружжя до реєстрації шлюбу, за умови, що під час шлюбу в його розвиток вкладалися спільні кошти.

Таким чином, аналіз чинних норм Цивільного та Сімейного кодексів України у поєднанні із судовою практикою свідчить про існування стійкої тенденції до визнання корпоративних прав частиною спільної сумісної власності подружжя. Проте особливості правового режиму таких прав, їх персоніфікованість і складність механізмів реалізації вимагають подальшого вдосконалення законодавства. Першочерговими напрямками є чітке визначення процедур компенсації вартості корпоративних прав і врегулюван-

ня питання участі обох із подружжя в корпоративних відносинах за умови їхньої спільної участі у створенні відповідного майнового активу.

1. *Цивільний кодекс України* : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV//Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. *Сімейний кодекс України*: Закон України від 10.01.2002р.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 21-22, ст.135
3. *Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі №638/19826/15-ц* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468310>
4. *Постанова Великої палати Верховного суду від 10 квітня 2024 року у справі №760/20948/16-ц*
URL:https://verdictum.ligazakon.net/document/118520073?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03

Данищук М.Л.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 2 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ВИДИ ЦИФРОВИХ ПОСЛУГ

У сучасному світі цифрові послуги стали невід’ємною частиною життя, охоплюючи різні аспекти соціального, економічного та культурного розвитку. Широкий спектр цифрових послуг сприяє вдосконаленню комунікацій, підвищенню ефективності обробки даних, надає нові можливості для розваг, доступу до інформації та спільного використання ресурсів. Однак комплексне дослідження змісту цифрових послуг та вдосконалення їх правового регулювання обумовлюють необхідність класифікації таких послуг на види, що надає можливість розкрити особливості правової природи і регламентації таких послуг.

За типом надання цифрової послуги виділяють: інформаційні цифрові послуги, розважальні цифрові послуги, цифрові послуги обробки даних, комунікаційні цифрові послуги [1].

Інформаційні цифрові послуги – це вид цифрових послуг, які надають користувачам доступ до великого обсягу інформації в зручному для сприйняття форматах, зокрема тексту, відео, аудіо чи зображення. Вони включають новини, аналітичні огляди, освітні матеріали, наукові дані та довідкові ресурси. Основ-

на мета цих послуг - надати користувачам актуальну інформацію для їхнього розвитку, навчання або прийнятих рішень.

Основними характеристиками інформаційних цифрових послуг є наступні:

- доступність та зручність у використанні;
- швидкість та актуальність;
- можливості для зберігання та організації даних;
- інтерактивність і багатофункціональність;
- масштабованість та гнучкість.

Розважальні цифрові послуги – це вид цифрових послуг, спрямованих на забезпечення доступу до контенту для відпочинку, дозволу та розваг. Вони включають музику, відео, ігри, стрімінг, онлайн-кінотеатри, а також інтерактивні розважальні ресурси. Метою розважальних цифрових послуг є задоволення потреб користувачів у розважальному контенті, зокрема для відпочинку та емоційної заспокоєння.

Характерними особливостями розважальних цифрових послуг є:

- інтерактивність та залучення користувачів;
- персоналізація контенту;
- мобільність та доступність на різних платформах;
- соціальний аспект та елементи спільноти;
- можливість створення та розширення контенту [2, с. 34].

Цифрові послуги обробки даних - це вид цифрових послуг, що забезпечують збір, зберігання, обробку, аналіз та структурування великих обсягів даних з метою перетворення їх на корисну інформацію для прийняття рішень, прогнозування чи інших бізнес-завдань. Ці послуги застосовуються для обробки як структурованих, так і неструктурованих даних, що надходять з різних джерел, таких як інформаційні системи, соціальні мережі тощо.

До характерних особливостей цифрових послуг належать:

- масштабованість і висока обчислювальна потужність;
- можливості обробки значного обсягу даних;
- аналітика в реальному часі;
- персоналізація та адаптивність;
- інструменти візуалізації даних;
- зберігання та резервне копіювання;

- гнучкі моделі ціноутворення [3, с. 139].

Комунікаційні цифрові послуги – це достатньо широке поняття, яке охоплює всі види послуг, що забезпечують передачу інформації, обмін даними та спілкування між користувачами за допомогою цифрових технологій. Вони є ключовими елементами сучасної інфраструктури зв'язку і забезпечують швидку та ефективну взаємодію в соціальному, економічному та політичному житті суспільства. З розширенням цифрових технологій комунікаційні послуги стали невід'ємною частиною повсюдного життя, перетворивши спосіб, у якому люди спілкуються та обмінюються.

У свою чергу комунікаційні цифрові послуги можна класифікувати на наступні підвиди: сервіси обміну повідомленнями, соціальні мережі, сервіси для відеозв'язку та відеоконференцій, платформи електронної пошти, платформи для обміну мультимедійними файлами.

Залежно від технологічних характеристик і специфіки взаємодії з користувачем цифрові послуги поділяються на:

1. Хмарні послуги (Cloud Services). Цей тип передбачає надання послуг через хмарні платформи, що дозволяє користувачам зберігати, обробляти й отримувати доступ до даних на віддалених серверах. Сюди можна віднести такі послуги як: інфраструктура як послуга (IaaS), платформа як послуга (PaaS), програмне забезпечення як послуга (SaaS).

2. Послуги на основі передачі даних (Data Transmission Services). Ці послуги надають користувачам можливість передавати дані через інтернет або інші цифрові канали зв'язку. До цієї категорії можна віднести такі послуги як платформи обміну файлами (Dropbox, Google Drive, інші), комунікаційні платформи (WhatsApp, Telegram), стримінгові платформи (YouTube, Netflix).

3. Інтерактивні онлайн-сервіси (Interactive Online Services). Цей тип послуг передбачає активну взаємодію між користувачем і надавачем послуги або між користувачами. Сюди можна віднести освітні платформи (Coursera, Khan Academy), ігрові платформи та онлайн-ігри (Steam, Xbox Live), медичні консультаційні платформи (Teladoc).

4. Аналітичні та обчислювальні послуги (Analytical and Computing Services). Ці послуги забезпечують обробку, аналіз і

зберігання даних, що дозволяє отримувати результати обчислень і статистику для різних потреб. Сюди відносять такі послуги як Big Data і аналітика (IBM Watson Analytics), обчислювальні послуги (Google Cloud AI Platform, Amazon SageMaker), системи управління взаємовідносинами з клієнтами (CRM).

5. Автоматизовані послуги (Automated Services). Автоматизовані послуги працюють безпосередньо без участі користувача або вимагають мінімальної взаємодії для запуску процесів. Вони можуть включати алгоритми або системи, що функціонують автоматично на основі заданих правил.

6. Послуги на основі доступу до контенту (Content Access Services). Такі послуги надають доступ до цифрового контенту різного типу і можуть включати як ліцензійний, так і вільний доступ.

1. Закон України «Про цифровий контент та цифрові послуги» від 10.08.2023 року № 3321-IX. Законодавство України – офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text>
2. Napoli P. M. *Audience Evolution: New Technologies and the Transformation of Media Audiences*. New York: Columbia University Press, 2011. 272 p.
3. Gandomi A., Haider M. *Beyond the hype: Big data concepts, methods, and analytics*. *International Journal of Information Management*. 2015. № 35 (2). P. 137-144.

Дарвай Д.Л.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ НЕДІЙСНОСТІ ПРАВОЧИНІВ

У системі цивільного права України інститут недійсності правочинів має важливе значення для забезпечення законності, справедливості та захисту цивільного обігу від неправомірних дій суб'єктів права. Відповідно до ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю [2]. Іншими словами, недійсність правочину означає, що він не має юридичної сили, не породжує очікуваних сторонами правових наслідків і не створює для його учасників цивільні права та обов'язки. Водночас правові наслідки недійсності правочину не

обмежуються лише його «скасуванням», а передбачають цілий комплекс заходів, спрямованих на відновлення становища, яке існувало до укладення правочину.

Правочин є недійсним у разі невідповідності його змісту чи форми вимогам закону, порушення при його укладенні правил щодо дієздатності сторін, їх волевиявлення або наявності вольових дефектів. Відповідно до положень ЦК України (зокрема, статті 215–236), підставами недійсності є також укладення правочину з метою, що суперечить інтересам держави і суспільства, порушує публічний порядок чи моральні засади суспільства.

Цивільне право України розрізняє дві основні категорії недійсних правочинів: нікчемні та оспорювані. Нікчемний правочин є недійсним незалежно від волі сторін і рішення суду з моменту його вчинення. Це, зокрема, правочини, що суперечать закону, вчинені недієздатними особами або мають протиправну мету. Натомість оспорюваний правочин вважається дійсним доти, доки його недійсність не буде встановлена судом за заявою зацікавленої сторони. До таких правочинів належать ті, що вчинені під впливом помилки, обману, насильства або під впливом тяжких обставин. У науковій літературі виділяють різні підходи до класифікації недійсних правочинів. Так, В.О. Кучер пропонує поділ на абсолютно і відносно недійсні правочини залежно від характеру порушення та можливості їх подальшого підтвердження [3, с. 49].

Основним наслідком недійсності правочину є застосування двосторонньої реституції, тобто повернення сторонами всього одержаного за правочином (абз. 2 ч. 1 ст. 216 ЦК України). Чинне законодавство передбачає лише двосторонню реституцію, при якій кожна сторона зобов'язана повернути іншій стороні все одержане за правочином. Інститут односторонньої реституції був передбачений у законодавстві до 2004 року. Яскравим прикладом є ситуація, коли фізична особа укладає договір купівлі-продажу нерухомого майна з метою приховати це майно від звернення стягнення за боргами. Такий договір є удаваним, оскільки сторони лише створюють видимість укладення договору купівлі-продажу, фактично переслідуючи іншу мету — уникнення виконання зобов'язань. Відповідно до статті 235 ЦК України, удаваний пра-

вочин є нікчемним. У результаті такого правового факту застосовуються наслідки, встановлені законом: сторони повертаються у початкове становище, а правочин не породжує передбачених ним юридичних наслідків.

Окремо слід наголосити на правових наслідках недійсності правочину, укладеного з метою, що суперечить моральним заходам суспільства. Такі правочини є абсолютно недійсними і не підлягають виконанню. Причому ні одна зі сторін не має права на реституцію, оскільки захист через суд угод із протиправною метою суперечив би публічному порядку. Наприклад, правочин, укладений для приховування доходів, отриманих злочинним шляхом, є нікчемним, і держава має право звернути дохід за таким правочином до державної власності.

Цивільне законодавство передбачає також можливість стягнення збитків у випадку, якщо одна зі сторін через укладення недійсного правочину зазнала майнової шкоди. При цьому суб'єкт, який діяв винно або недобросовісно, несе обов'язок відшкодувати постраждалій стороні завдані збитки. Наприклад, якщо особа під впливом обману передала іншій стороні значні грошові кошти, які вже не підлягають поверненню через об'єктивну неможливість реституції, суд може зобов'язати винну сторону компенсувати понесені збитки у повному обсязі. Практика Верховного Суду підтверджує, що якщо у зв'язку з вчиненням недійсного правочину другій стороні або третій особі завдано збитків або моральної шкоди, вони підлягають відшкодуванню винною стороною [5].

Питання про наслідки недійсності правочинів набуває особливої ваги у контексті захисту інтересів добросовісних третіх осіб. Наприклад, якщо недійсний правочин стосувався відчуження майна третій особі, яка діяла добросовісно і не знала про дефект правочину, то відповідно до статті 388 ЦК України така особа може бути захищена від витребування майна, якщо воно було придбане за оплату та в порядку правомірної угоди. Як зазначає Верховний Суд, визнання фраздаторного правочину недійсним не є безумовною підставою для витребування майна, особливо коли останній набувач є добросовісним [4].

Крім того, в чинному праві України простежується тенденція до пошуку балансу між захистом принципу стабільності цивіль-

ного обороту та необхідністю реагувати на порушення законності у сфері укладення правочинів. Тому інститут недійсності відіграє складну і багатофункціональну роль: він не лише карає за порушення закону, але й сприяє встановленню справедливості та підтриманню довіри до правової системи.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що правові наслідки недійсності правочинів у цивільному праві України є важливим інструментом захисту прав і свобод учасників цивільного обороту. Такий підхід відповідає конституційним засадам захисту права власності [1] та гарантує рівновагу між принципом свободи договору і необхідністю захисту порушених прав. Цей інститут не лише забезпечує баланс між інтересами осіб і суспільства, але й сприяє стабільності правовідносин. Зокрема, він дозволяє уникнути порушення принципу добросовісності та забезпечити правову визначеність. Водночас важливим є удосконалення законодавчого регулювання і судової практики у цій сфері, особливо в контексті адаптації українського законодавства до вимог правових систем Європейського Союзу. Актуальними є також питання розвитку інституту недійсності правочинів в умовах реформування правової системи України, що потребують поглибленого аналізу і подальших наукових досліджень у цій галузі.

1. Конституція України від 28.06.1996р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 27.04.2025).
3. Кучер, О. В. Недійсні правочини: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2014. 124 с. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/408>. (дата звернення: 27.04.2025).
4. Верховний Суд: Визнання фродакторного правочину недійсним не є безумовною підставою для вистребування майна. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1640202/> (дата звернення: 07.05.2025).
5. Велика Палата Верховного Суду. Постанова від 18 вересня 2024 року у справі № 918/1043/21/ URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/121753942> (дата звернення: 27.04.2025).

Дзюбак К.М.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

В сучасному суспільстві забезпечення прав фізичної особи та їх захист набуває особливої актуальності. З-поміж різноманітних способів реагування на порушення цих прав, важливе місце займає інститут компенсації моральної шкоди – складне, багатоаспектне правове явище, яке водночас відображає як правову, так і соціально-психологічну природу людських взаємин. Актуальність проблематики компенсації моральної шкоди зумовлюється не лише зростанням значущості немайнових прав особи, але й складністю процесу їх ефективного захисту в судовому порядку.

Згідно зі ст. 23 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) моральна шкода полягає:

- у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;
- у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи [1].

Проте, незважаючи на наявність законодавчих норм, реалізація права на відшкодування моральної шкоди на практиці зіштовхується зі значними труднощами. Ключовою проблемою, на нашу думку, є надзвичайна складність як доведення самого факту завдання моральної шкоди, так і, особливо, визначення її розміру. Це завдання ускладнюється тим, що оцінка глибини та інтенсивності моральних страждань є вкрай суб'єктивною категорією. Людські почуття та реакції на стресові ситуації надто індивідуальні, і спроба «виміряти» їх грошовим еквівалентом залишається значною мірою умовною. Навіть залучення експер-

тів-психологів не завжди дає змогу отримати повністю об'єктивний висновок, а відсутність стандартизованих методик експертної оцінки посилює цю проблему. На позивача покладається обов'язок надати суду докази, які б підтвердили його душевні чи фізичні страждання – це можуть бути медичні документи, висновки експертів, свідчення очевидців, однак, навіть за їх наявності, оцінка реальної глибини страждань залишається суб'єктивною.

Також, на нашу думку, існує проблема у доведенні причинного зв'язку, який є юридично значущим для відшкодування моральної шкоди. Необхідно довести, що страждання особи є прямим наслідком протиправної поведінки відповідача, а не інших життєвих обставин чи факторів, які могли вплинути на емоційний стан потерпілого. Цей аспект причинно-наслідкового зв'язку вимагає ретельного дослідження у кожній конкретній справі.

Відповідно до абз. 2 ч. 3 ст. 23 ЦК України однією із обставин, яка береться судом до уваги при визначенні розміру грошового відшкодування моральної шкоди є «погіршення здібностей потерпілого або позбавлення можливості їх реалізації». Складність оцінки цих втрат немайнового характеру, пов'язаних із неможливістю вести звичний спосіб життя, займатися улюбленою справою, спілкуватися у звичному колі, полягає у їх глибоко індивідуальному та нематеріальному характері. На відміну від фізичного болю чи навіть певних душевних страждань, які хоч якось можуть бути засвідчені медичними чи психологічними документами, втрата можливості реалізовувати свої потенціал, захоплення, соціальні зв'язки є не настільки очевидною для стороннього спостерігача – суду. Потребує розробки більш чітких підходів до того, як саме доводити суду факт таких втрат (наприклад, через свідчення про попередній спосіб життя, діяльність, соціальну активність) та як оцінювати їх значущість для конкретної особи у грошовому вираженні.

Стаття 23 ЦК України, хоча і визначає обставини, які суд має враховувати при визначенні розміру грошового відшкодування моральної шкоди, але вони носять оціночний характер, що зумовлює неоднорідність судової практики [2]. Принципи розумності та справедливості, які мають бути дотримані при визначенні розміру відшкодування, є надто широкими і можуть тлумачитися

судами по-різному. Це створює ситуацію, коли передбачуваність судових рішень у цій категорії справ є досить низькою, що, може підірвати довіру до інституту відшкодування моральної шкоди як ефективного механізму захисту.

Проведений аналіз правового регулювання та практики застосування норм про відшкодування моральної шкоди дає підстави для висновку, що чинне законодавство у цій частині потребує вдосконалення, яке повинно бути проведене за такими ключовими напрямками.

Для подолання у достатньо непростих ситуаціях доведеності факту завдання моральної шкоди, яка часто є неочевидною, назріла необхідність розглянути можливість запровадження на законодавчому рівні презумпції її наявності у певних, чітко визначених випадках. Йдеться про ситуації, де характер протиправного посягання є таким, що неминуче спричиняє глибокі душевні чи фізичні страждання. Запровадження такої презумпції означало б, що у подібних випадках позивачу не потрібно було б доводити сам факт настання моральної шкоди – він вважався б встановленим в силу закону. Це значно полегшило б процесуальне становище потерпілої особи і дозволило б зосередити зусилля суду на визначенні розміру компенсації. Перелік таких випадків має бути чітко окреслений у законі.

Водночас зі спрощенням доказування факту шкоди, критично важливим є вирішення проблеми об'єктивізації процесу визначення її розміру, який призводить до неоднорідності судової практики. Для досягнення більшої передбачуваності та справедливості необхідно розробити та впровадити більш деталізовані методичні рекомендації для судів. Ці рекомендації могли б формуватися на основі аналізу судової практики Верховного Суду і містити орієнтовні підходи до оцінки моральної шкоди. Не йдеться про встановлення жорстких фіксованих сум, а про створення певних орієнтовних діапазонів компенсації, які б слугували дороговказом для суддів.

Окремої уваги потребує вдосконалення інструментарію судової експертизи, зокрема психологічної. Необхідна розробка та затвердження уніфікованих методик проведення таких експертиз. Це підвищить якість експертних висновків та їхню доказову цін-

ність, сприяючи більш обґрунтованому визначенню розміру компенсації.

Проблема доведення юридично значущого причинного зв'язку вимагає розробки більш чітких методологічних підходів для його встановлення. Необхідно надати судам та сторонам процесу зрозумілі орієнтири щодо того, які докази є релевантними для підтвердження того, що саме протиправне діяння відповідача стало безпосередньою причиною моральних страждань.

Щодо критерію «погіршення здібностей потерпілого або позбавлення можливості їх реалізації», його оцінка потребує розробки специфічних підходів та рекомендацій. Враховуючи індивідуальний характер цих втрат, доцільним видається активніше використання показань свідків та документів, що свідчать про попередню діяльність. Методичні рекомендації могли б містити приклади, як оцінювати значущість цих втрат для конкретної особи.

Для забезпечення єдності судової практики та підвищення її передбачуваності, вирішальне значення має роль Верховного Суду. Систематичне узагальнення судової практики, формування чітких та обґрунтованих правових висновків, а також їх оперативне доведення до відома судів нижчих інстанцій є необхідною умовою для правильного та однакового застосування норм про відшкодування моральної шкоди на всій території України.

Таким чином, інститут відшкодування моральної шкоди є важливим для захисту немайнових прав в Україні. Незважаючи на його значення, наявні проблеми з доказуванням, оцінкою та застосуванням норм вимагають подальшого вдосконалення. Реалізація окреслених напрямів вдосконалення дозволить підвищити ефективність інституту та гарантувати належний захист немайнових прав.

1. *Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. (дата оновлення: 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>*
2. Кройтор В.А., Сліпченко О.І. Розподіл обов'язків з доказування у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2023. № 1. С. 171-179. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/278672/273324>

Карп'юк Т.С.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВО НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Право на медичну допомогу належить до фундаментальних особистих немайнових прав людини, що закріплено як на національному, так і міжнародному рівнях. Це право охоплюється поняттям «природні права людини» та безпосередньо пов'язане із реалізацією права на життя. Відповідно до ст. 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. ... Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [1]. Отже, право на медичну допомогу є одним із конституційних прав і саме держава створює умови для його реалізації. Практична реалізація права на медичну допомогу виявляється у тому, що це право виступає основою створення для фізичної особи можливостей безпосереднього звернення за кваліфікованою медичною допомогою, передбачає обов'язок держави гарантувати доступність і якість медичних послуг, а також забезпечує правовий захист у разі порушення чи неналежного надання таких послуг.

У цивільному законодавстві України право на медичну допомогу закріплено у ст. 284 Цивільного кодексу України (далі — ЦК України) [2]. Об'єктом права на медичну допомогу є здоров'я. З аналізу положень ст. 284 ЦК України можна зробити висновок, що зміст права на медичну допомогу включає право на вибір лікаря та методів лікування відповідно до його рекомендацій, вибір лікувального закладу та видів медичного втручання, а також право на відмову від лікування. Це право належить до категорії особистих немайнових, які безпосередньо пов'язані з фізичним благополуччям людини.

На рівні спеціального законодавства право на медичну допомогу регламентується законами України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3], «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» [4] та іншими

нормативно-правовими актами, що визначають порядок надання медичних послуг, права та обов'язки пацієнтів і медичних працівників.

Цивільно-правовий характер права на медичну допомогу виявляється у тому, що фізична особа, яка звернулася до закладу охорони здоров'я за медичною допомогою, має право вимагати надання медичних послуг відповідної якості, відмовитися від їх надання та, у разі порушення, – звертатися за захистом свого права, зокрема, і до суду. Таким чином, реалізація права на медичну допомогу тісно пов'язана із такими цивільно-правовими принципами, як добросовісність та неприпустимість зловживання правом.

Згідно з ч. 3 ст. 284 ЦК України медичне втручання дозволяється лише за згодою пацієнта, за винятком випадків, передбачених законом [2]. Це положення відображає принцип автономії волі особи у прийнятті рішень, що стосуються її здоров'я. Інформована згода є цивільно-правовим інститутом, який передбачає надання пацієнтові повної та доступної інформації про стан його здоров'я, можливі методи лікування, ризики та альтернативи. Відсутність згоди пацієнта або отримання її без належного інформування може бути підставою для цивільно-правової відповідальності медичного закладу. Отже, забезпечення інформованої згоди виступає юридичною гарантією дотримання прав пацієнтів і є обов'язковою умовою законного здійснення медичної діяльності.

Право на збереження медичної таємниці також має приватно-правову природу і закріплюється в ст. 286 ЦК України, згідно з якою фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також інші відомості, отримані під час медичного обслуговування [2]. Передача такої інформації третім особам без згоди пацієнта є порушенням права на приватність, що може спричинити моральну шкоду та бути підставою для цивільно-правової відповідальності. Захист цього права здійснюється через можливість звернення до суду із позовом про відшкодування шкоди та з вимогою припинення порушення.

У разі порушення права на медичну допомогу, зокрема через неналежне надання медичних послуг, особа має право на

захист шляхом відшкодування моральної та матеріальної шкоди відповідно до положень гл. 82 ЦК України. Зокрема, ст. 1166 ЦК України передбачає відшкодування майнової шкоди, завданої неправомірними діями (бездіяльністю), а ст. 1167 – відшкодування моральної шкоди [2].

Цивільна відповідальність медичного закладу або конкретного працівника можлива лише за наявності складу правопорушення: протиправної поведінки, шкоди, причинного зв'язку та вини. У справах про медичну шкоду значну роль відіграють докази та судово-медична експертиза. При цьому особа може вимагати як компенсації витрат на лікування, так і грошового відшкодування моральної шкоди, пов'язаної з фізичними та психологічними стражданнями.

Правовою формою реалізації права на медичну допомогу в контексті приватноправових відносин є договір про надання медичних послуг. Такий договір є різновидом договору про надання послуг, що регулюється гл. 63 ЦК України. Його предметом є надання медичної допомоги відповідної якості, а сторони – пацієнт (замовник) і медичний заклад (виконавець) – зобов'язані дотримуватись умов договору.

Договірні зобов'язання можуть бути як оплатними, так і безоплатними – залежно від того, чи надаються послуги в межах Програми медичних гарантій, чи на комерційній основі. Порушення умов договору, зокрема ненадання допомоги, надання неякісної послуги або недотримання строків, є підставою для притягнення медичного закладу до відповідальності.

Отже, право на медичну допомогу у цивільному праві України розглядається як комплексне особисте немайнове право. Його зміст охоплює право на вибір лікаря, методів лікування відповідно до рекомендацій лікаря, лікувального закладу, видів медичного втручання, а також право на відмову від лікування. Цивільно-правове регулювання забезпечує механізми захисту права на медичну допомогу у разі його порушень, що є необхідною умовою для ефективного функціонування системи охорони здоров'я в умовах правової держави.

1. Конституція України від 28.06.1996 р. (дата оновлення: 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. (дата оновлення: 09.04.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>*
3. *Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-XII. (дата оновлення: 27.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>*
4. *Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII. (дата оновлення: 27.03.2025). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19#Text>*

Кравець В.І.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

НАГЛЯДОВА РАДА В ТОВАРИСТВАХ КАПІТАЛУ ПОЛЬЩІ

Динаміка змін в корпоративному управлінні товариствами капіталу обумовлює необхідність постійних наукових досліджень у відповідній сфері. Зважаючи на те, що корпоративне управління у порівнянні з іншими галузями правами значно більше залежить від іноземного впливу, актуальним видається дослідження правового становища наглядових рад в Польщі.

Основним джерелом правового регулювання в даній системі права є Кодекс торгівельних товариств (Kodeks spółek handlowych). У Польщі наглядова рада у приватних акціонерних товариствах складається щонайменше з 3 членів, а у публічному акціонерному товаристві — не менше 5 членів, які обираються та відкликаються загальними зборами акціонерів, якщо у статуті товариства не визначено іншого. Строк повноважень членів наглядової ради не може перевищувати п'ять років (ст. 386 КТТ).

Наглядова рада здійснює постійний нагляд за діяльністю товариства в усіх сферах його діяльності (§ 1 ст. 382 КТТ); крім того виконує низку суттєвих повноважень пов'язаних з представленням акціонерів. Рада призначає та відкликає членів правління (речення 1 § 4 ст. 368 КТТ), окреслює розмір їх винагороди (ст. 378 КТТ), представляє товариство в угодах і спорах з членами правління (§ 1 ст. 379 КТТ), з важливих приводів може також тимчасово відсторонити від дій членів правління та делегувати власних

членів до тимчасового, але не довшого ніж 3 місяці виконання повноважень члена правління (§ 1 ст. 383 КТТ). Рада може вимагати скликання та самостійно скликати загальні збори акціонерів (ст. 400 та ст. 401 КТТ), а також оскаржувати їх рішення (п. 1, § 2 ст. 422 КТТ) [1, с. 120].

Доцільно відзначити, що статутом можуть бути розширені повноваження наглядової ради, зокрема передбачено, що правління зобов'язане отримати згоду наглядової ради на вчинення дій, визначених статутом (§ 1 ст. 384). Якщо наглядова рада не погоджується на вчинення певної дії, правління може вимагати від загальних зборів прийняти резолюцію про надання згоди на вчинення цієї дії.

Вартою уваги є положення про те, що наглядова рада може делегувати своїх членів на строк не більше трьох місяців для тимчасового виконання обов'язків членів правління, які були відсторонені або повноваження яких закінчилися з причин, відмінних від закінчення строку повноважень, або які не можуть виконувати свої обов'язки з інших причин (§ 1 ст. 300-70).

В простому акціонерному товаристві, на відміну від АТ, створення наглядової ради не є обов'язковим. Тобто у разі прийняття рішення засновниками про утворення дворівневої системи корпоративного управління достатньо обрання виконавчого органу (ст. 300-68 – 300-72 КТТ) [2]. Тобто просте АТ також має переваги, оскільки засновники можуть обрати дуалістичну або моністичну структуру корпоративного управління. В першому випадку акціонери обирають одного чи більше директорів товариства та щонайменше трьох членів наглядової ради.

В другому випадку компанію представляє правління (щонайменше з однієї особи) відповідно до принципів, викладених у Статуті, або рада директорів – новий тип органу компанії з повноваженнями управління та контролю. Замість правління та наглядової ради призначається рада директорів. Ні для членів правління, ні для директорів немає вимог щодо місця реєстрації в Польщі.

Стосовно ТОВ наглядова рада (nadzór) є, за загальним правилом, факультативним органом – обов'язок їх призначення виникає тоді, коли статутний капітал перевищує 500 000 злотих, а

кількість учасників – 25 осіб (§ 1-2 ст. 213 КТТ). До складу наглядової ради ТОВ входять не менше 3 членів, які призначаються та відкликаються рішенням учасників. Засновницький договір може встановлювати інші правила призначення та відкликання членів цих органів (ст. 215, 217 КТТ). Строк повноважень членів наглядової ради ТОВ становить 1 рік. Разом з тим їх може бути відкликано у будь-який час рішенням учасників (ст. 216, 217 КТТ). Мандати членів наглядової ради закінчуються в день проведення загальних зборів учасників, на яких затверджується фінансовий звіт за перший повний календарний рік виконання функцій, а у випадку обрання на довший, ніж рік термін – в день проведення загальних зборів учасників, на яких затверджується фінансовий звіт за останній повний календарний рік виконання функцій (§ 1-2 ст. 218 КТТ) [1, с. 98].

В корпоративному праві Польщі міститься достатньо цікава норма щодо радника наглядової ради (ст. 382-1). Відповідно до ч. 1 ст. 382-1 КТТ наглядова рада може прийняти рішення про розгляд за рахунок товариства конкретного питання, що стосується діяльності товариства або його майна, обраним радником наглядової ради (*doradca rady nadzorczej*). Відповідним радником може бути як фізична, так і юридична особа. Радник наглядової ради здійснює підготовку документів, які наглядова рада зобов'язана розробити та надати зборам акціонерів; підготовку правового висновку щодо способу розпорядження майном; підготовку правового висновку щодо необхідності отримання згод адміністративних органів стосовно провадження певного виду діяльності; проведення юридичної експертизи об'єкта придбання/продажу; проведення юридичного та податкового аудиту в компанії.

Необхідність залучення радника наглядової ради виникає тоді, коли наглядова рада сумнівається в правильності оцінки, представленої правлінням або іншими органами компанії; наглядова рада вбачає необхідність незалежно перевірити окремі сфери діяльності компанії (правовий аудит, юридичний та податковий аудит, аудит процедур і процесів); наглядова рада має надати згоду щодо прийняття певного рішення, і вона хоче бути впевненою, що вона має всі необхідні дані для прийняття рішення, а її оцінка базуватиметься на об'єктивному аналізі; порушення

нормативних актів щодо діяльності компанії може призвести до відповідальності членів наглядової ради [3]. Правління зобов'язане надати раднику наглядової ради доступ до документів та надає йому необхідну інформацію (ч. 3 ст. 382-1 КТТ).

Таким чином, правове становище наглядової ради та її членів у багатьох аспектах є схожим з правовим становищем наглядової ради в Україні, що обумовлено сприйняттям німецької моделі корпоративного управління. Варти уваги при подальшому удосконаленні вітчизняної моделі корпоративного управління товариствами капіталу є положення стосовно: 1) радника наглядової ради; 2) можливості делегування члена наглядової ради для тимчасового виконання (до трьох місяців) обов'язків членів правління; 3) можливості закріпити в статуті процедури прийняття певних рішень правління виключно за погодженням з наглядовою радою.

1. Васильєва В. А., Ковалишин О. Р., Гербет Анджей, *Корпоративне право Польщі та України : монографія*. За ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 375 с. (с. 120)
2. *Kodeks spółek handlowych*, 2000. URL: <https://lexlege.pl/kodeks-spolek-handlowych/>
3. *Doradca Rady Nadzorczej*, 19 marca 2023 roku. URL: <https://altoadvisory.pl/baza-wiedzy/doradca-rady-nadzorczej/#:~:text=Doradca%20Rady%20Nadzorczej%20to%20podmiot,przygotowania%20okre%C5%9Blonych%20analiz%20oraz%20opinii>

Купріяничук А.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 2 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВИЙ СТАТУС УЧАСНИКІВ ПРАВОВІДНОСИН, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Штучний інтелект (далі - ШІ) вже став невід'ємною частиною сучасного технологічного простору, впливаючи на різноманітні аспекти життя — від економіки та виробництва до повсякденних взаємодій з людьми. Розширення застосування ШІ вимагає нових підходів до регулювання цивільних правовідносин, адже з'явля-

ються нові учасники правовідносин, які займаються розробкою, постачанням, впровадженням та використанням технологій ІІІ. Дослідження правового статусу таких суб'єктів є актуальним, у тому числі і в питанні про те, хто несе відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом.

В ухваленому 13 червня 2024 року Європейським парламентом та Радою ЄС регламенті (ЄС) № 2024/1689 (далі – Акт про ІІІ) йдеться про чотири суб'єкти, які беруть участь у правовідносинах, пов'язаних із ІІІ, а саме: розробників, постачальників рішень із ІІІ (providers), впроваджувачів (deployers) та користувачів [1].

Розробники ІІІ – це фізичні та юридичні особи (інженери, науковці тощо), які створюють ІІІ шляхом написання програмного вихідного або об'єктного коду. У розумінні ст. 421 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), розробники ІІІ є творцями об'єкта права інтелектуальної власності [3]. Виключно розробники ІІІ мають особисті немайнові права інтелектуальної власності на створену ними систему ІІІ. Майнові права інтелектуальної власності, які належать розробнику ІІІ, можуть бути відчужені третім особам. У разі створення системи ІІІ на замовлення, майнові права інтелектуальної власності на неї будуть належати замовнику (ст. 430 ЦК) [3].

Відповідно до вимог Акту про ІІІ, розробники ІІІ зобов'язані здійснювати оцінку ризиків розробленої ними системи ІІІ задля визначення потенційних загроз та вжиття заходів для їх усунення. Розробники зобов'язані забезпечити прозорість створених систем ІІІ, надаючи користувачам зрозумілу інформацію про функціонування системи та її можливі наслідки [1]. Вони несуть відповідальність за відповідність своєї продукції вимогам безпеки. В Україні це передбачає створення алгоритмів, які здійснюють обробку персональних даних відповідно до вимог Закону України «Про захист персональних даних», та які не створюють загрози для користувачів та їх конфіденційних персональних даних [5].

Постачальники рішень ІІІ займаються комерціалізацією систем ІІІ. Це можуть бути фізичні та юридичні особи, які створюють як власні технології ІІІ, так і ті, які надають кінцевим корис-

тувачам готові продукти або рішення, що базуються на технології ШІ. Постачальники рішень ШІ можуть надавати третім особам технології ШІ через ліцензування або підписку на використання їхнього програмного забезпечення. Наприклад, американська компанія OpenAI є постачальником рішення для генеративних моделей ШІ, таких як GPT-3 і ChatGPT. Постачальники рішень мають право продавати або ліцензувати свої технології кінцевим користувачам. Вони можуть укладати ліцензійні угоди або контракувати з іншими компаніями для комерціалізації своїх ШІ-рішень.

Постачальники повинні забезпечити, щоб їхні продукти відповідали вимогам національного та міжнародного законодавства. Це може включати дотримання стандартів безпеки, конфіденційності та захисту даних, а також дотримання норм, визначених регламентами ШІ [1]. Постачальники рішень зобов'язані здійснювати технічну підтримку своїх продуктів, своєчасно оновлюючи та вдосконалюючи їх для забезпечення безпеки та ефективності. Одна і та ж особа може бути одночасно як розробником, так і постачальником, залежно від того, чи продає вона свої власні розробки або інтегрує чужі рішення в комплексні системи для кінцевих користувачів.

Впроваджувачі рішень ШІ (deployers) займають проміжне місце між постачальниками та кінцевими користувачами. В Акті про ШІ зазначається, що «впроваджувач» – це будь-яка фізична або юридична особа, включаючи державні органи, які використовують ШІ під своїм контролем у своїй діяльності, при цьому не являючись її розробником чи постачальником [1]. Іншими словами, це суб'єкти, які інтегрують ШІ-систему у свої бізнес-процеси, продукти або сервіси для подальшої експлуатації. Наприклад, компанія Microsoft, яка впровадила модель ChatGPT у свої продукти (таким чином створивши Copilot, до якого користувачам надано вільний доступ), виступає як впроваджувач.

Впроваджувачі рішень ШІ повинні здійснювати тестування та адаптацію технологій під конкретні потреби своєї організації. Вони мають забезпечити, щоб впроваджене рішення працювало належним чином і не завдавало шкоди кінцевим користувачам. Впроваджувачі рішень ШІ можуть використовувати готові ШІ-рі-

шення, надані постачальниками, відповідно до укладених угод, зокрема ліцензійних угод, для інтеграції у свої продукти або послуги [1].

Згідно з Актом про ШІ, на впроваджувачів рішень ШІ покладено обов'язок дотримуватися законодавства про захист персональних даних, такого як Загальний регламент про захист даних (GDPR) в ЄС, при використанні ШІ-технологій [2]. Опосередковано окремі права та обов'язки постачальників рішень ШІ та впроваджувачів рішень ШІ визначені ЦК, Законом України «Про авторське право і суміжні права» та іншими нормативно-правовими актами. Однак, правовий статус цих суб'єктів в українському законодавстві залишається не визначеним. Тому, правовий статус цих двох суб'єктів потребує подальших досліджень, систематизації їхніх прав та обов'язків і вивчення питання про відповідальність за шкоду, завдану ШІ.

Користувачами ШІ є фізичні чи юридичні особи, які використовують технології ШІ для досягнення своїх цілей у професійній або непрофесійній діяльності. На відміну від попередніх суб'єктів, правовий статус користувачів ШІ є більш визначеним. Зокрема в Законі України «Про авторське право і суміжні права» згадуються такі суб'єкти як законний користувач комп'ютерної програми та законний користувач бази даних [4]. Оскільки система ШІ може включати в собі елементи комп'ютерної програми і баз даних, до прав користувача ШІ можна віднести права, які передбачені статтями 25 та 26 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Користувачі ШІ мають право на захист своїх персональних даних згідно з нормами, що регулюють обробку даних в ЄС і Україні (Загальний регламент про захист даних (GDPR) в ЄС, Закон України «Про захист персональних даних») [2, 5]. Відповідно до вимог Акту про ШІ, користувачі мають право мати вільний та безперервний доступ до зрозумілої інформації щодо того, як працюють системи ШІ, які вони використовують. Водночас, Акт про ШІ зобов'язує користувачів використовувати системи ШІ згідно з інструкціями та в рамках встановлених правових обмежень, щоб уникнути шкоди для себе чи інших осіб.

В Україні захист прав користувачів визначається низкою законів, зокрема Законом України «Про захист прав споживачів» [6]. Це включає право на інформацію про продукти та послуги, а також право на забезпечення безпеки технологій, що використовуються. Користувачі ІІІ несуть відповідальність у разі порушення ліцензійних угод або незаконного використання технологій ІІІ для порушення прав інших осіб.

Класифікації суб'єктів правовідносин, пов'язаних із ІІІ, які зустрічаються у науковій літературі є іншими. В.С. Кобко-Одарій виділяє таких суб'єктів, які можуть нести відповідальність за шкоду, завдану штучним інтелектом: 1) розробник програмного забезпечення; 2) володар прав на пристрій оснащений ІІІ (якого можна співвіднести з користувачем ІІІ); 3) оператор, який обслуговує ІІІ (якого можна співвіднести із постачальником або впроваджувачем рішень ІІІ) [7].

Підсумовуючи, слід зазначити, що в Україні немає нормативно-правових актів, які б регулювали діяльність учасників правовідносин, пов'язаних із ІІІ. Водночас, технологічний прогрес у сфері ІІІ вимагає чіткої регламентації прав та обов'язків усіх учасників, пов'язаних із ІІІ: розробників, постачальників рішень ІІІ, впроваджувачів рішень ІІІ і користувачів на рівні спеціального законодавства, які визначатимуть правила використання ІІІ та відповідальність вищезгаданих суб'єктів за порушення прав інших учасників правовідносин.

1. *Artificial Intelligence Act (European Parliament, March 2024)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (дата звернення: 25.04.2025);
2. *General Data Protection Regulation (European Parliament, April 2016)*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> (дата звернення: 25.04.2025);
3. Цивільний кодекс України. Закон 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України (Верховна Рада України) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n2312> (дата звернення: 25.04.2025);
4. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 №2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n461> (дата звернення: 25.04.2025);
5. Про захист персональних даних. Закон України від 01.06.2010 № 3980-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text> (дата звернення: 25.04.2025);

6. Про захист прав споживачів. Закон України від 12.05.1991 №3484-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023_12#Text<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 25.04.2025);
7. Кобко-Одарій В.С. Правова природа штучного інтелекту: проблема визначення правосуб'єктності та юридичної відповідальності. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. № 1. С. 30—33. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/1_2025.pdf.

Притула С.С.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ОГОЛОШЕННЯ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Інститут визнання особи безвісно відсутньою та оголошення померлою є одним із важливих інструментів цивільного права, що забезпечує юридичну визначеність у випадках, коли особа зникає, і протягом тривалого часу про неї нічого не відомо. Ці правові інститути виконують важливу соціальну функцію, адже забезпечують захист прав і законних інтересів як зниклої особи, так і її рідних та близьких. У мирний час подібні випадки, хоча й не є масовими, все ж відбуваються і потребують юридичного врегулювання. Однак у період воєнного стану їх кількість різко збільшується через специфіку обставин, пов'язаних із війною, зокрема бойовими діями, окупацією, евакуацією населення та іншими надзвичайними ситуаціями.

Воєнний стан створює умови, коли багато громадян зникають у зв'язку з участю у військових діях, мобілізацією, примусовою депортацією, або просто через неможливість комунікації у небезпечних регіонах. Це породжує серйозні правові наслідки як для самих зниклих осіб, так і для їхніх родичів, оскільки невідомість щодо долі близьких осіб може тривати довго. Визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою дозволяє забезпечити спадкові права, врегулювати питання опіки над дітьми, а також інші важливі аспекти цивільно-правових відносин [1].

Нормативна база України передбачає чіткі правові механізми для вирішення таких питань, зокрема це закріплено у Цивільно-

му кодексі України. Однак в умовах воєнного стану ці процедури зазнають певних змін, зумовлених адаптацією до актуальних суспільних відносин. Особливого значення питання тлумачення та застосування на практиці норм цивільного законодавства набувають в площині саме оголошення особи померлою.

Згідно із загальними положеннями статті 46 Цивільного кодексу України (ЦКУ), особа може бути оголошена померлою, якщо протягом трьох років у місці її постійного проживання немає інформації про її місцеперебування. Однак, це, так би мовити, загальний строк щодо оголошення особи померлою. ЦК України містить ряд спеціальних строків оголошення особи померлою, коли вона пропала безвісти за надзвичайних обставин, які дають підстави припускати її загибель.

Особливої уваги в силу повномасштабного вторгнення росії на територію України потребують механізми застосування частини 2 статті 46 ЦК України, за якими фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців. Частина ж третя цієї ж статті зазначає на ще більше скорочення строків : фізична особа, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави припустити її загибель у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті [1].

Найбільше питань на практиці викликає «у зв'язку з воєнними діями», так як відсутність законодавчого уточнення такого положення спонукає робити прив'язку при обрахунку строку до завершення воєнного стану. Однак, в умовах повномасштабної війни та постійного продовження воєнного стану уже три роки, очевидно, що існує проблема роз'яснення цього положення відповідно сучасних реалій життя. Адже якщо прив'язувати момент обрахунку спеціального строку для оголошення особи померлою до завершення воєнного стану, то паралізується велика частина справ щодо оголошення померлими осіб, які пропали під час ведення воєнних дій та були їх учасниками.

У цьому питання знаковою стала Постанова ВП ВС від 11 грудня 2024 року у справі № 755/11021/22.

Зокрема, Велика Палата ВС врахувала, що приписи ч. 2 ст. 46 ЦК України пов'язують оголошення фізичної особи померлою у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, а не у зв'язку з воєнним станом як таким. Тому немає підстав пов'язувати початок перебігу строків, зазначених у ч. 2 ст. 46 ЦК України, із введенням, припиненням або скасуванням воєнного стану в Україні.

Речення друге ч. 2 ст. 46 ЦК України не конкретизує обставин, за яких суд може застосувати скорочений шестимісячний строк замість дворічного, вказаного в реченні першому цієї частини. Водночас суд може послатися на шестимісячний строк у разі наявності істотних підстав для припущення, що фізична особа загинула внаслідок воєнних дій, збройного конфлікту, і без обґрунтованих підстав очікувати, що з часом обставини зміняться або з'являться нові дані щодо місцезнаходження цієї особи.

Словосполучення «від дня закінчення воєнних дій», особливе в контексті широкомасштабної збройної агресії РФ проти України, потрібно розуміти як визначення строку тривалістю шість місяців, який потрібно обраховувати передусім від дня закінчення активних бойових дій на певній території України.

Це дозволить надати правову охорону людям, які постраждали від війни та в яких у зв'язку з вірогідною смертю зниклої фізичної особи виникають певні цивільні права та правомірні інтереси, і забезпечуватиме правову справедливість [2].

У Постанові від 29 травня 2024 року Верховним Судом у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суд вказано, що районом воєнних (бойових) дій є визначена рішенням Головнокомандувача Збройних Сил України частина сухопутної території України, повітряного або/та водного простору, на якій впродовж певного часу ведуться або/та можуть вестися воєнні (бойові) дії (стаття 1 Закону України «Про оборону України»). Бойові дії - це форма застосування з'єднань, військових частин, підрозділів (інших сил і засобів) Збройних Сил України, інших складових сил оборони, а також поліції особливого призначення Національної поліції України для вирішення бойових (спеціальних) завдань в операціях або самостійно під час відсі-

чі збройної агресії проти України або ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту, виконання інших завдань із застосуванням будь-яких видів зброї (озброєння) [3].

Таким чином, станом на сьогодні судова практика напружувала адаптовані до сучасних реалій роз'яснення, що під час воєнного стану, особливо під час активних боїв, термін для оголошення особи померлою скорочується. Це значно полегшує ситуацію для родин зниклих безвісти. Визначено чіткі вимоги для застосування шестимісячного терміну, що робить правову ситуацію більш зрозумілою.

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 40–44, ст. 356.
2. Постанова ВП ВС від 11 грудня 2024 року у справі № 755/11021/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123992364>.
3. Постанова ВП ВС від 29 травня 2024 року № 127/28463/23. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119419548&red=1000037cbe3059880cbb9f9d6aff183af81ff5&d=5>

Сковронська В.Ю.

*Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

КОМЕРЦІЙНА ТАЄМНИЦЯ ЯК ОБ'ЄКТ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Завдяки досягненням у сфері інформаційних технологій державні кордони майже не перешкоджають поширенню інформації, в тому числі інформації, яка стосується суб'єктів господарювання. Водночас, чим активніше суб'єкти господарювання беруть участь у комерційних відносинах, тим гострішою стає потреба у захисті їх комерційної таємниці. Наразі питання захисту комерційної інформації є вкрай актуальним, адже становить важливу частину професійної діяльності сучасного суспільства.

Стаття 505 Цивільного кодексу України [1], визначає комерційну таємницю як інформацію, «яка є секретною в тому розумінні, що вона в цілому чи в певній формі та сукупності її складових є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які звичайно мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з

чим має комерційну цінність та була предметом адекватних існуючим обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію». З цього визначення можна виділити ключові ознаки комерційної таємниці: інформаційний характер, секретність, комерційну значущість та обмежений доступ.

Більше того, спираючись на дане визначення комерційної таємниці, можна зробити висновок, що об'єктом інтелектуальної власності на комерційну таємницю є нематеріальне благо, створене в результаті інтелектуальної діяльності людини, на яке особа, що його досягла, або інші власники мають виключне право використання. Інформація за своєю природою є нематеріальною, проте її зберігання та розповсюдження зазвичай здійснюється за допомогою матеріальних носіїв.

Безпосередньо статтею 420 ЦК України [1] чітко визначено, що комерційна таємниця є одним з об'єктів інтелектуальної власності. Відповідно, майнові права інтелектуальної власності на комерційну таємницю належать особі, яка правомірно визнала інформацію комерційною таємницею, якщо інше не встановлено договором.

Щоб визначити перелік майнових прав інтелектуальної власності на комерційну таємницю звертаємося до статті 506 ЦК України. Отож до них належать:

- 1) право на використання комерційної таємниці;
- 2) виключне право дозволяти використання комерційної таємниці;
- 3) виключне право перешкоджати неправомірному розголошенню, збиранню або використанню комерційної таємниці;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом.

В даному контексті важливим є визначити, яку саме інформацію слід віднести до комерційної таємниці.

Усю інформацію, що потенційно може бути віднесена до комерційної таємниці, умовно поділяють на дві основні категорії: технічну та комерційну.

До технічної належать незапатентовані науково-технічні розробки, бази даних, комп'ютерні програми, створені на підприєм-

стві, різноманітні форми «ноу-хау», технічні проекти, промислові зразки та незареєстровані товарні знаки. Важливо враховувати, що об'єкти інтелектуальної власності, які вже мають правову охорону у вигляді патентів або авторських свідоцтв, не потребують включення до комерційної таємниці.

До комерційної інформації, що може становити комерційну таємницю, належать умови укладених договорів, відомості про постачальників і клієнтів, інформація, отримана в процесі переговорів, результати маркетингових досліджень, розрахунки відпускних цін, розміри знижок та інші подібні дані [2, с. 9].

Крім того, підприємство, як власник відомостей, що є комерційною таємницею, має право призначати осіб, які володітимуть, використовуватимуть та розпоряджатимуться цією інформацією, визначати правила її обробки та доступу до неї, а також встановлювати інші умови щодо доступу до комерційної таємниці.

Однак варто зазначити, що не всяка інформація може бути віднесена підприємством до комерційної таємниці, обмежуючи таким чином доступ до неї для третіх осіб, зокрема для контролюючих органів. Під час надання інформації статусу комерційної таємниці необхідно враховувати вимоги законодавства. Зокрема, відповідно до Закону України «Про інформацію» [3], інформація за режимом доступу поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. Уся інформація вважається відкритою, за винятком тієї, яка згідно із законом віднесена до категорії з обмеженим доступом.

Оскільки в Україні правове регулювання комерційної таємниці здійснюється на основі нормативно-правових актів з різних галузей права, які, здебільшого, лише окреслюють загальні принципи у цій сфері, постає нагальна потреба в уніфікації та впорядкуванні відповідного законодавства. З огляду на це, вважаємо доцільним прийняття окремого Закону «Про комерційну таємницю», який би закріплював чітке й однозначне визначення цієї правової категорії та забезпечував повне, логічне й несуперечливе регулювання відповідних правовідносин. Такий закон має усунути прогалини, уникнути дублювання норм та виключити можливі колізії. Особливо важливо законодавчо визначити перелік інформації, що не може підлягати захисту як комерційна таємниця.

Отже, комерційна таємниця є важливим інструментом захисту результатів інтелектуальної діяльності та конкурентоспроможності підприємств в умовах глобалізованої економіки. Вона охоплює широкий спектр технічної та комерційної інформації, що має цінність для власника і потребує належного захисту. Незважаючи на існуючу правову базу, сучасне українське законодавство не забезпечує повноцінного та системного регулювання у цій сфері. Відсутність чіткого законодавчого механізму створює ризики для добросовісних учасників ринку та ускладнює захист прав власників комерційної інформації. Саме тому виникає об'єктивна потреба у прийнятті спеціального законодавчого акта, який би комплексно регулював питання збереження, використання та охорони комерційної таємниці, а також забезпечив би правову визначеність і відповідність європейським стандартам. Такий підхід сприятиме не лише підвищенню рівня захисту інтелектуальної власності, а й загальному зміцненню інвестиційного клімату в Україні.

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 10 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.04.2025).
2. Колобов А., Колеснікова І. Комерційна таємниця та питання захисту комерційної таємниці. Підприємництво, господарство і право. № 5, 2016. С. 8–13.
3. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 22.04.2025).

Соломка Т.В.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувач 1 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВА ПРИРОДА КОРПОРАТИВНИХ КОНФЛІКТІВ

Історія розвитку корпоративних відносин свідчить про те, що конфлікти є їхньою невід'ємною частиною та повністю уникнути їх об'єктивно неможливо. За своєю суттю, конфлікти виникали практично із заснуванням перших господарських товариств, зокрема і акціонерних товариств та супроводжували все їх існу-

вання, тягнучи за собою як негативні, так і позитивні наслідки. Це зумовлено безпосередньою специфікою природи господарських товариств, які неминуче створюють конфлікти різної величини – за наявності різних самостійних учасників (акціонерів) -співвласників, які мають різні інтереси та можливості їх реалізації, розподілу функцій управління і власності, наявність взаємодії господарського товариства із широким колом контрагентів та ін.

Розглядаючи позиції науковців-правників щодо дослідження корпоративного конфлікту, його суті, передумов та наслідків, визначу, що загалом його трактують як певний результат дії учасників корпоративних правовідносин, який має у своєму підґрунті юридичні підстави виникнення. Серед іншого, визначу передумовою появи корпоративного конфлікту саме порушення прав акціонерів (акціонера), і, як наслідок, наголошую на позовах щодо товариства, яке контролює акціонерів чи керівників з приводу рішень, що вони приймають, дострокове припинення повноважень органів управління товариством, істотну зміну у складі акціонерів. З іншого боку, дослідники Л. С. Резнікова та В. В. Холод визначають корпоративний конфлікт як певні істотні розбіжності поміж акціонерами та самим акціонерним товариством в особі посадових осіб і органів управління даного товариства, а також безпосередньо між самими акціонерами, у яких не співпадають цілі, прагнення та інтереси щодо діяльності акціонерного товариства. Що ж до об'єкту конфлікту, науковці визначають його як питання фінансово-господарської діяльності товариства та корпоративного управління ним. Передумови появи корпоративного конфлікту визначаються як неоднакове розуміння акціонерами та посадовими особами товариства окремих положень українського корпоративного законодавства [1]. Проводячи аналіз праць науковців можу визначити, що наслідками корпоративних конфліктів є порушення норм чинного законодавства, статуту або інших внутрішніх документів акціонерного товариства, прав акціонера або групи акціонерів, різноманітні позови до товариства, до органів управління даного товариства щодо суті рішень, які вони прийняли, недотримання товариством норм діючого законодавства, істотні зміни у складі акціонерів, ситуація, коли повноваження органів управління припиняються достроково тощо. Вінник О.

М. стверджує, що в основі кожного корпоративного конфлікту лежить розбіжність інтересів з приводу тих чи інших корпоративних благ, учасники корпоративних відносин являються суб'єктами корпоративних конфліктів, а також те, що результатом таких конфліктів є, як правило, настання певних негативних наслідків як для самого товариства, так і для його учасників, або ж виникнення загрози настання таких наслідків [2, с. 52-59].

Спільним у даних підходах є наявність у корпоративних конфліктах таких юридичних ознак: конфлікт визначається правовими відносинами сторін; предмет, об'єкт, суб'єкт, підстави конфлікту наділені правовими ознаками; існує правове протиборство сторін конфлікту; конфлікт тягне за собою юридичні наслідки.

Е. Данилова наголошує на тому, що корпоративний конфлікт протікає протягом тривалого проміжку часу, та зазначає, що корпоративний конфлікт за своєю суттю є тривалим конфліктом, де в основі лежать різного виду суперечки як між акціонерами, менеджерами та трудовим колективом, так і між самою компанією та зовнішнім середовищем (кредиторами, органами державної влади, тощо) та приводить до істотних змін в її діяльності [3, с. 3-6].

Інше трактування корпоративного конфлікту включає в себе суттєві й тривалі розбіжності поміж акціонерами компанії; топ-менеджерами компанії та акціонерами; органами компанії і апаратом, що підпорядковується даним органам; трудовим колективом цієї компанії, учасниками колегіальних органів управління; і, якщо дивитись ширше, між компанією в загальному, яка представлена її органами управління чи мажоритарним учасником(-ами) з одної сторони та зовнішніми учасниками корпоративних відносин в широкому розумінні цього поняття, до числа яких входять органи державної влади, наглядові і контрольні структури держави, зокрема Національна комісія з цінних паперів і фондового ринку, Антимонопольний комітет України, інші регулятори корпоративних відносин, правоохоронні, податкові, екологічні органи, кредитори та дебітори корпорації, інші контрагенти, які є важливими для компанії, населення відповідної адміністративно-територіальної одиниці, для економіки якої компанія відіграє суттєву роль, а також інші стейкхолдери. Що ж до предмету корпоративного конфлікту, ним вважається системна оцінка ефек-

тивності і якості корпоративного управління або права спільного володіння компанією (тобто права, які підтверджуються цінними паперами, які компанія емітувала).

Більш широкого трактування корпоративного конфлікту дотримуються автори Кодексу корпоративної поведінки та визначають його як будь-яку розбіжність або суперечку поміж органами товариства і акціонерами, яка виникла у зв'язку з участю акціонера(-рів) в акціонерному товаристві, або суперечка чи розбіжність між акціонерами, при умові, що вона стосується інтересів товариства. Наведені ситуації вважаються корпоративним конфліктом, адже стосуються або можуть торкнутися відносин в товаристві [4, с. 3].

М. В. Хацера та В. О. Рибінцева вважають корпоративний конфлікт боротьбою учасників корпоративних відносин за нематеріальні та матеріальні ресурси різних акціонерних товариств при використанні всіх наявних у сторін методів впливу та інструментів [5, с. 95-99]. Я погоджуюсь з даними аргументами, оскільки безпосередньо розбіжність інтересів або суперечка не обов'язково будуть конфліктом, конфліктом стануть результати дій його учасників для задоволення своїх цілей та інтересів.

Отже, можна визначити, що у науковій думці існує вузьке та широке розуміння корпоративного конфлікту. Щодо вузького розуміння, то у даному випадку науковці розуміють корпоративний конфлікт як внутрішній, який відбувається між акціонерами та/або менеджерами товариства. Що ж до широкого підходу, то у ньому до учасників входять: акціонери, менеджери, саме товариство, органи державної влади, трудовий колектив, постачальники, кредитори, дебітори, контрольні та наглядові структури, тощо.

Також можна підсумувати позиції описаних вище підходів та визначити, що корпоративний конфлікт є конфліктом, який виникає як результат існування корпорації, існує поміж учасниками корпоративних відносин у яких є різні інтереси з приводу управління товариством і які здійснюють фактичні дії для того, щоб їх реалізувати.

Щодо об'єкту корпоративного конфлікту, дослідники вважають ним матеріальні ресурси, такі як акції, прибуток, дивіденди, активи товариства, тощо та нематеріальні, такі як контроль над

виконавчим органом та вплив на нього, вплив на прийняття рішень на загальних зборах, вплив на наглядову раду та інші структури компанії, вплив на міnorитарних акціонерів і тому подібні речі.

Що ж до причин появи та сфери прояву корпоративних конфліктів, дане явище належить до економіко-правових понять. Економічною складовою даного поняття є те, що корпоративні конфлікти виникають між учасниками корпоративних відносин з приводу розподілу економічних ресурсів. Як правове поняття, корпоративний конфлікт включає те, що дії сторін, які є учасниками корпоративного конфлікту переходять у правове протиборство, у прийняття юридично значущих рішень, які мають правові наслідки як для них самих, так і для компанії у цілому.

1. Холод В. В., Резнікова Л. С. *Корпоративні конфлікти та шляхи їх подолання*. URL: http://www.nauka.com/31_PRNT_2010/Economics/73501.doc.htm.
2. Вінник О. М. До проблеми корпоративних конфліктів. *Університетські наукові записки*. 2012. № 1(41). с. 52-59.
3. Данилова Е. І. Дослідження корпоративних конфліктів в корпораціях авіаційної галузі. URL: jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/viewFile/407/395.
4. Поняття корпоративного конфлікту. URL: <http://pravolib.pp.ua/ponyatie-korporativnogokonflikta-13339.html>.
5. Рибінцев В. О., Хацер М. В. Сутність та класифікація корпоративних конфліктів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2012_748_17.

Стеценко М.В.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», здобувач 2 курсу ОР «Доктор філософії» за спеціальністю «Право», Асоціація правників України, Президент ЮФ «Авеллум», Керуючий партнер

ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ МІНОРИТАРНИХ АКЦІОНЕРІВ ТА УЧАСНИКІВ

Майбутнє реформування корпоративного права та системи захисту прав міноритарних акціонерів та учасників України важливо розглядати через призму фундаментальних принципів, на яких будується система відносин між мажоритарними та міноритарними акціонерами та учасниками.

Концепцію захисту прав учасника від зловживань іншими учасниками можна простежити до англійського Закону про компанії 1862 року, який передбачав можливість ліквідації компанії за рішенням суду, якщо суд вважатиме справедливо та доцільно так вчинити («just and equitable») [1]. Нині Закон про компанії 2006 року використовує доктрину несправедливого порушення прав (unfair prejudice) та дає суду широкі права для відновлення справедливості у товаристві, зокрема право примусити одного з учасників викупити іншого [2].

Принципи справедливості та добросовісності склали основу філософської концепції захисту міноритарних учасників від зловживань більшості та набули розвитку у Рекомендаціях щодо принципів корпоративного управління від 8 липня 2015 року, які передбачають, що система корпоративного управління має сприяти реалізації прав акціонерів, забезпечувати рівноправне ставлення до всіх акціонерів, а акціонери повинні мати право отримати ефективне відшкодування за порушення їхніх прав за розумною ціною й без надмірних зволікань [3].

В Україні філософська концепція захисту учасників ґрунтується на загальних принципах цивільного права, зокрема на засадах справедливості та добросовісності у цивільних відносинах, юридичної рівності, свободи договору та неприпустимості позбавлення права власності, що містяться у ст. 1 та ст. 3 Цивільного

кодексу України від 16 січня 2003 року (надалі «ЦКУ») [4]. Ч.2 ст. 318 ЦКУ окремо наголошує на тому, що «усі суб'єкти права власності є рівними перед законом», а ч. 3 ст. 319 ЦКУ говорить, що «усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав» [4]. Ч. 1 ст. 273 Закону «Про акціонерні товариства» від 27 липня 2022 року (надалі «Закон про АТ») [5] далі розвиває принципи ЦКУ та підкреслює, що кожному акціонеру надається однакова сукупність прав за кожною простою акцією. Натомість нещодавні зміни до ч.3 ст. 92 ЦКУ [4] кажуть, що виконавчі та наглядові органи компанії «повинні діяти в інтересах цієї юридичної особи та всіх її власників (акціонерів, учасників)». Сукупність цих положень ЦКУ та Закону про АТ складає принцип юридичної рівності акціонерів у корпоративних відносинах.

Ч.3 ст. 13 ЦКУ також містить важливий принцип заборони зловживання правом і, зокрема, говорить таке: «не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах» [4]. Цей принцип прямо стосується регулювання конфліктів між акціонерами, адже за певних обставин мажоритарний акціонер (учасник) або менеджмент може користуватися своїми законними правами у спосіб, що виходить за межі здійснення цивільних прав, зокрема, шляхом зловживання належними йому правами. Цю позицію підтримав Конституційний Суд України у своєму рішенні від 28 квітня 2021 року та зазначив, що ці норми ЦКУ «мають на меті стимулювати учасників цивільних відносин до добросовісного та розумного здійснення своїх цивільних прав» [6].

Закон про АТ у ст. 113 передбачає доступ акціонерів до повної інформації про діяльність компанії, ознайомлення із необхідними документами та доступ до відомостей про фінансово-господарську діяльність такого товариства [5]. В цих нормах права проявляється принцип повноти та правдивості інформації.

Згадані вже зміни до ч.3 ст. 92 ЦКУ [4] також чітко зафіксували, що керівництво компанії зобов'язане діяти виключно в інтересах компанії, добросовісно і розумно, а також сприяти досягненню мети діяльності компанії та уникати конфлікту інтересів. Ці положення є відображенням принципу лояльності та розумності у корпоративних відносинах.

Ст. 53 Закону про АТ вимагає згоди понад три четверті голосів акціонерів, присутніх на зборах щодо певних питань (блокуючі права) [5]. А у випадку рішення про невикористання акціонерами переважного права на придбання акцій додаткової емісії вимагається згода понад 95 відсотків голосів акціонерів, присутніх на зборах [5]. Ці норми є уособленням принципу впливу міноритаріїв на ключові корпоративні рішення для досягнення балансу між акціонерами.

Згадані вище норми про придбання контрольного пакета акцій або значного контрольного пакета акцій, як передбачено ст. 94 Закону про АТ, вимагають від покупця запропонувати всім акціонерам придбати належні їм акції товариства шляхом публічної безвідкличної пропозиції [5]. Крім того, ст. 102 Закону про АТ передбачає обов'язок товариства викупити акції того акціонера, що голосував проти прийняття загальними зборами певних фундаментальних рішень життєдіяльності акціонерного товариства [5]. Натомість ст. 24 Закону про ТОВ передбачила право учасника з часткою менше ніж 50 відсотків вийти з товариства у будь-який час без згоди інших учасників [7]. Ці норми корпоративного права відображають принцип свободи права виходу із компанії.

Аналіз норм корпоративного права України та ЄС у поєднанні із Рекомендаціями ОЕСР дозволяє виділити такі фундаментальні принципи захисту міноритарних акціонерів (учасників): (а) принципи справедливості та добросовісності; (б) юридичної рівності акціонерів; (в) заборона зловживання правом; (г) повнота та правдивість інформації; (г) лояльність та розумність; (д) вплив на ключові корпоративні рішення; та (е) свобода виходу із товариства.

Отже, концепція захисту прав міноритарних акціонерів базується на низці принципів цивільного права, що набули вираження у конкретних нормах ЦКУ, Закону про АТ та Закону про ТОВ. У цьому аспекті корпоративне законодавство України наслідує кращі традиції права ЄС та Рекомендацій ОЕСР. Усвідомлення та дотримання цих принципів є необхідним компонентом вдосконалення правового регулювання корпоративних відносин в Україні задля збільшення привабливості економіки нашої держави майбутнім вітчизняним та іноземним інвесторам.

1. *Companies Act 1862* (25 & 26 Vict. c. 89) s 79.
2. *Companies Act 2006* (c 46), s 994; URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/section/994> (дата звернення 29.04.2025).
3. OECD (2023), *G20/OECD Principles of Corporate Governance 2023*, OECD Publishing, Paris; URL: <https://doi.org/10.1787/ed750b30-en> (дата звернення 29.04.2025)
4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 29.04.2025).
5. Про акціонерні товариства: Закон України 27 липня 2022 р.; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20/conv#n1215> (дата звернення 29.04.2025).
6. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Публічного акціонерного товариства акціонерний комерційний банк „ІНДУСТРІАЛБАНК“ щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини третьої статті 13, частини третьої статті 16 Цивільного кодексу України № 2-р(П)/2021 від 28.04.2021 р.; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text> (дата звернення 29.04.2025).
7. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р.; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19/conv#Text> (дата звернення 29.04.2025).

Григор'єва В.В.

Маріупольський державний університет,
кандидат юридичних наук, доцент, завідувач
кафедри права

Цикура Д.В.

Маріупольський державний університет,
здобувач 1 курсу ОР «Магістр» за спеціальністю
«Право»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ЦІНИ ЯК ІСТОТНОЇ УМОВИ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Господарський договір є важливим правовим інструментом, що регулює економічні відносини між суб'єктами господарювання та іншими учасниками ринку, і є невід'ємною частиною економічної системи. Його особливість полягає в специфічному змісті, який орієнтований на задоволення господарських інтересів сторін. Умови договору відіграють ключову роль, адже саме від них

залежить обсяг прав та обов'язків сторін, а також ефективність виконання зобов'язань. Принцип досягнення згоди щодо всіх істотних умов є основою виникнення правових наслідків та чинності договору. Враховуючи це, визначення правової природи ціни як істотної умови господарського договору набуває особливого значення.

Наукові дослідження, які розкривають правову природу ціни як істотної умови господарського договору, свідчать про актуальність цього питання. Науковий інтерес до теми підтверджується працями таких дослідників, як А.В. Гречаник, М.В. Лазар та Г.М. Старкова.

Істотною умовою господарського договору на законодавчому рівні визнається ціна договору. З юридичної точки зору поняття «ціна» (договірна ціна) визначається як певна сума грошових коштів, які контрагент зобов'язується передати іншому контрагенту за виконання ним своїх зобов'язань за договором. На думку Старкової Г.М., це є досить вузьким розумінням ціни, оскільки воно пов'язане з випадками, які найчастіше трапляються на практиці. Це не дає глибинного уявлення про юридичну природу ціни. Між тим, поняття ціни в праві не завжди прив'язане до грошових коштів, оскільки зустрічається чимало оплатних зобов'язань, оплата за які здійснюється не в грошовій формі (наприклад, міна, доручення, де в якості оплати виступає певний відсоток від здійсненого за дорученням зобов'язання, договори про науково-технічне співробітництво та ін.). Старкова Г.М. відмічає, що в більш широкому юридичному сенсі ціною є розмір зустрічного задоволення контрагента за договором на виконання ним своїх договірних зобов'язань [5].

Гречаник А.В. зазначає, що ціна є вираженням у грошовій формі еквівалентом одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації) і повинен застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються у системі оподаткування [1, с. 117].

Гречаник А.В. вважає, що ціна є істотною умовою лише для тих господарських договорів, за якими одна сторона зобов'язана сплатити іншій певну суму грошових коштів. Якщо за умовами

господарського договору сплата грошових коштів не передбачається, то до такого договору ч. 3 ст. 180 ГПК України (в частині ціни як істотної умови) застосовуватись не може, оскільки зазначення ціни в такому договорі не створює прав та обов'язків сторін. Наприклад, згідно із ч. 1 ст. 293 ГПК України за договором міни (бартеру) кожна зі сторін зобов'язується передати другій стороні у власність, повне господарське відання чи оперативне управління певний товар в обмін на інший товар. Тому якщо за таким договором не передбачається грошова доплата, то визначення ціни в такому договорі не є обов'язковим, оскільки воно не впливає на господарське зобов'язання такого договору [1, с. 117].

Правозастосовна практика свідчить, що ціна є істотною умовою лише в тих господарських договорах, де її визначення впливає на виникнення та виконання зобов'язань. Це, зокрема, договори публічних закупівель, купівлі-продажу, поставки, найму (оренди), підряду, перевезення, а також інші договори, за якими передбачена оплата за майно чи послуги.

Так, Велика Палата Верховного Суду у постанові від 24 січня 2024 року у справі № 922/2321/22 зазначила, що ціна товару є істотною умовою договору про закупівлю. Зміна ціни товару в договорі про закупівлю після виконання продавцем зобов'язання з передачі такого товару у власність покупця не допускається [3].

Також у постанові Верховного Суду у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського від 03 листопада 2023 року у справі № 910/13599/21 вказано, що ціна є істотною умовою договору. Згідно з пунктом 2.3 державного контракту, орієнтовна вартість послуг за контрактом не може бути перевищена виконавцем. Це свідчить про те, що ціна є істотною умовою договору, і її зміна після укладення договору може бути обмежена умовами самого договору [4].

Лазар М.В. підкреслює, що ціна є грошовим виразом еквіваленту одиниці товару, що підлягає продажу (реалізації). Вона визначається як тариф, розмір плати, ставка або збір, за винятком ставок і зборів, що застосовуються в системі оподаткування. Ціна може стосуватися різних об'єктів, таких як речі, послуги, роботи або майнові права. Вона відображає мінову вартість певного об'єкта і може бути виражена як у грошовій, так і у натуральній

формі. Ціна зазначається в договорі у гривнях. Ціни у зовнішньоекономічних договорах (контрактах) можуть визначатися в іноземній валюті за згодою сторін [2, с. 103–104].

Гречаник А.В. визначає наступні методи визначення та застосування ціни як істотної умови господарського договору, що використовують суб'єкти господарювання у своїй діяльності: вільні ціни встановлюються суб'єктами господарювання самостійно на всі види продукції (робіт, послуг), за винятком тих, щодо яких здійснюється державне регулювання цін; державні регульовані ціни запроваджуються Кабінетом Міністрів України, органами виконавчої влади, державними колегіальними органами та органами місцевого самоврядування на товари, які мають значний вплив на загальний рівень і динаміку цін та мають соціальну значущість, на товари, що виробляються суб'єктами, які займають монопольне (домінантне) становище на ринку, а також на товари суб'єктів господарювання, які порушують вимоги законодавства про захист економічної конкуренції. Державне регулювання цін здійснюється згідно із Законом України «Про ціни та ціноутворення» [1, с. 117].

Таким чином, ціна як істотна умова господарського договору має важливе значення для визначення зобов'язань сторін. Її правова природа охоплює не лише грошове вираження, а й інші форми зустрічного задоволення. Розуміння ціни в ширшому контексті дозволяє точніше оцінювати її роль у договірних відносинах, а також забезпечує належне юридичне оформлення договорів відповідно до чинного законодавства та судової практики.

1. Гречаник А. В. *Істотні умови господарського договору у сучасних умовах господарювання* / А. В. Гречаник // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право.* – 2017. – Вип. 42. – С. 115–119.
2. Лазар М. В. *Ціна як умова договору купівлі-продажу* / М. В. Лазар // *Збірник тез доповідей студентів, аспірантів та здобувачів – учасників 80-ї звітної конференції Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (присвячується 159-й річниці університету). Секція економічних і правових наук (Одеса, 23–25 квіт. 2024 р.)* / відп. ред. О. В. Побережець ; ред. кол.: О. І. Донченко, Є. І. Масленніков, А. Л. Святошнюк та ін. – Одеса : Олді+, 2024. – С. 102–106.
3. *Постанова Великої Палати Верховного суду України від 24.01.2024, судова справа № 922/2321/22.* URL: <https://verdictum.ligazakon>.

- net/document/116670838?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress02* (дата звернення – 27.04.2025).
4. *Постанова Верховного суду України у складі суддів об'єднаної палати Касаційного господарського від 03.11.2023, судова справа № 910/13599/21. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2023_11_03_910_13599_21* (дата звернення – 27.04.2025).
 5. *Старкова Г.М. Ціна як умова господарського договору. Господарський суд Луганської області. 16.11.2015. URL: <https://lg.arbitr.gov.ua/sud5014/4673456/226869/>* (дата звернення – 27.04.2025).

|||||

Дніпровський державний університет
внутрішніх справ, курсант 3 курсу «Бакалавр»
за спеціальністю «Право»

Трудове законодавство є однією з ключових галузей права, що регулює відносини між працівниками та роботодавцями, визначаючи їхні права та обов'язки, умови праці, оплату, соціальний захист та порядок вирішення трудових спорів. В Україні становлення та розвиток цієї галузі права пройшли складний і багатоетапний шлях, відображаючи соціально-економічні та політичні трансформації в країні. Вивчення історії розвитку трудового законодавства є важливим для розуміння сучасного стану правового регулювання, виявлення його проблемних аспектів та визначення напрямків подальшого вдосконалення. Глибоке розуміння власної історії сприяє формуванню сильної національної ідентичності та почуття гордості за свою країну. Це, в свою чергу, може впливати на ставлення до праці, розвиток професійної етики та бажання працювати на благо України. Трудове право може підтримувати ці цінності через норми, що сприяють патріотизму та відповідальності працівників. Чітке законодавче регулювання трудових відносин, неухильне дотримання трудового законодавства всіма учасниками ринку праці, ефективні механізми вирішення трудових спорів є необхідною умовою для забезпечення справедливості та стабільності у сфері праці.

Регулювання правовідносин з охорони праці та захисту життя і здоров'я людини в процесі трудової діяльності є одним з ключових напрямів діяльності в демократичній правовій державі [1].

Розвиток трудового законодавства в Україні можна умовно поділити на кілька основних етапів. Перший з них - це радянський період, який обмежувався 1917-1991 рр. У цей період трудове законодавство було централізованим та відображало планову економічну систему. Основними нормативно-правовими актами були Кодекс законів про працю Української РСР (КЗпП), постанови та розпорядження уряду, відомчі інструкції. Характерними рисами цього етапу були значна роль держави у регулюванні трудових відносин, пріоритет колективних договорів, гарантування права на працю, відпочинок, соціальне забезпечення. Однак, існували й недоліки, зокрема обмеження прав працівників на страйк, формальність деяких положень та недостатня гнучкість законодавства. Наприклад, науковець Обушенко Н.М. розмежовує підетапи розвитку системи трудового законодавства України в період існування СРСР:

1) 1918 - 1921 роки – символом відповідного під етапу стало формулювання та затвердження першого Кодексу законів про працю як законодавчої форми регулювання трудових відносин. Проте Кодекс мав певні недоліки, а норми трудового законодавства мали формальний (декларативний) характер;

2) 1922 - 1939 роки – формулювання другого Кодексу законів про працю, який був прогресивним на той час. У цей історичний період було закладено основу для створення трудового договору;

3) 1940 - 1945 роки – у період Великої Вітчизняної війни розвиток трудового законодавства спостерігався під час погіршення трудового права, оскільки значно посилено вимоги до дисципліни праці та санкцій за її порушення;

4) 1945 - 1970 роки – післявоєнний період: відновлюються трудові права робітників, поступово оновлювалося й удосконалювалося трудове законодавство;

5) 1971 - 1990 роки - затвердження третього Кодексу законів про працю, результатом якого є створення основи системи трудового законодавства сучасної України.

Науковець підкреслила, що трудове законодавство України в період існування СРСР характеризувалося певною нестабільні-

стю та протиріччями, що пов'язано з особливостями соціально-економічного розвитку держави [2].

Другим етапом формування трудового законодавства в Україні є період незалежності 1991 - початок 2000-х рр. З проголошенням незалежності України розпочався процес адаптації трудового законодавства до ринкових умов. Було прийнято низку нових законів, спрямованих на розширення прав працівників, запровадження колективно-договірного регулювання на рівні підприємств, розвиток соціального діалогу. Саме в цей період перед українським законодавством постало питання можливості самостійного розвитку чи напрямку у створенні інституційно-правових засад, які забезпечують зближення вітчизняної правової системи із європейською. 14 червня 1994 року Україна підписала Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими співтовариствами та їх державами членами від 14 червня 1994 року [3]. У преамбулі Угоди встановлено, що країни-члени Європейського Союзу та Україна усвідомлюють необхідність покращення умов співпраці між сторонами, що впливає на підприємницьку діяльність та інвестиції, а також умови в таких сферах, як створення компаній, праця, надання послуг та рух капіталів. Очевидно, що співпраця України та країн ЄС та Європейського Союзу мала розвиватись в умовах, коли в Україні все ще зберігало чинність радянське законодавство, у тому числі й законодавство про працю (а Кодекс законів про працю України [4] зберігає свою чинність і дотепер), а тому Україна має взяти на себе зобов'язання щодо поступового приведення національного трудового законодавства у відповідність до європейських стандартів. В Угоді виділено окремих розділ «Умови праці», для обговорення трудових питань, у якому обидві сторони особливо стурбовані питанням створення рівних умов праці для українців, які працюють у країнах ЄС, та громадян країн ЄС, які працюють в Україні. Крім того, в Угоді визначено шістнадцять пріоритетних напрямків, одним із яких є охорона праці. Інші сфери також мають певний ступінь кореляції зі сферою праці, але можна зробити висновок, що сфера праці не була виділена як пріоритетна для адаптації на момент укладення Угоди [5].

Третій етап кодифікації та подальшого реформування початок 2000-х рр. - до сьогодні. На початку XXI століття постала

необхідність у системній кодифікації трудового законодавства. У 2002 році було прийнято чинний Кодекс законів про працю України, який увібрав у себе кращі положення попереднього законодавства та врахував нові соціально-економічні реалії. Проте, КЗпП України, хоч і став важливим кроком вперед, з часом почав демонструвати свою невідповідність сучасним викликам, зокрема у сфері гнучких форм зайнятості, дистанційної роботи, протидії дискримінації та адаптації до європейських стандартів.

Трудове законодавство України зазнає значних змін (понад 100 змін), відбувається посилення значення локального регулювання трудових правовідносин; соціально-політичні та економічні зміни вимагають пошуку нових підходів до регулювання трудових і пов'язаних із ними правовідносин [6].

Отже, проведений аналіз розвитку трудового законодавства України демонструє його складний та еволюційний характер, тісно пов'язаний із соціально-економічними та політичними трансформаціями держави. Від централізованої системи радянського періоду, що гарантувала базові трудові права, але обмежувала свободи працівників, Україна пройшла етап адаптації до ринкових умов у перші роки незалежності, намагаючись знайти баланс між інтересами працівників та роботодавців. Кульмінацією цього процесу стало прийняття чинного Кодексу законів про працю України у 2002 році, який став важливим кроком у кодифікації та модернізації трудового законодавства.

Однак, як показує час, навіть кодифіковане законодавство потребує постійного оновлення та вдосконалення відповідно до сучасних викликів, таких як розвиток нових форм зайнятості, необхідність адаптації до європейських стандартів у рамках євроінтеграції, а також потреба у забезпеченні більшої гнучкості та справедливості трудових відносин. Важливим є усвідомлення того, що ефективне трудове законодавство не лише регулює відносини між працівниками та роботодавцями, але й сприяє формуванню національної ідентичності, розвитку професійної етики та забезпеченню стабільності й справедливості на ринку праці. Подальший розвиток трудового законодавства України має бути спрямований на врахування цих факторів, забезпечення його відповідності сучасним реаліям та міжнародним стандартам, що є

запорукою побудови соціально орієнтованої та економічно розвиненої держави.

1. Некрасов Д., Логінова М.В. Актуальні проблеми щодо позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у сфері безпекового середовища охорони праці: *Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 2024. С. 549*
2. Обушенко Н.М. Розвиток трудового законодавства України за часів існування СРСР. *Південноукраїнський правничий часопис. 2019. №4. С. 145-146*
3. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. *Міжнародний документ від 14.06.1994. Офіційний вісник України від 29.06.2006. № 24. стор. 203. стаття 1794.*
4. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. *Відомості Верховної Ради УРСР. 1971 р. Додаток до N 50.*
5. Кайда Н.Я. Специфіка реалізації адаптації трудового законодавства України до законодавства ЄС у період 1991- 2000-х рр. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. №54. С. 48-50*
6. Обушенко Н.М., Киян В.Я. Основні етапи історичного розвитку системи трудового законодавства України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023.*

Данилюк Л.Р.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, кандидат юридичних
наук, доцент, доцент кафедри трудового,
екологічного та аграрного права*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДОСТУП ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Згідно з ст. 27 Закону України (далі – ЗУ) «Про інформацію», порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України. Відповідно до ч. 1 ст. 31 цього ж Закону, у разі якщо порушенням права на свободу інформації особі завдано матеріальної чи моральної шкоди, вона має право на її відшкодування за рішенням суду. Так само у ч. 2 ст. 24 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» визначено, що особи, на думку яких їхні права та законні інтереси

порушені розпорядниками інформації, мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в порядку, визначеному законом.

Відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації несуть особи, винні у вчиненні таких порушень:

- 1) ненадання відповіді на запит;
- 2) ненадання інформації на запит;
- 3) безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію;
- 4) неоприлюднення інформації відповідно до статті 15 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»;
- 5) надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації;
- 6) несвоєчасне надання інформації;
- 7) необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом;
- 8) нездійснення реєстрації документів;
- 9) навмисне приховування або знищення інформації чи документів (ч. 1 ст. 24 ЗУ «Про доступ до публічної інформації»).

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) містить дві статті, які встановлюють види правопорушень у сфері доступу до екологічної інформації та відповідальність за їх вчинення:

- 1) ст. 91-4 Відмова від надання чи несвоєчасне надання екологічної інформації;
- 2) ст. 212-3. Порушення права на інформацію та права на звернення.

Зокрема згідно з ст. 91-4 КУпАП, відмова від надання чи несвоєчасне надання за запитом повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством, – тягне за собою накладення штрафу на службових та посадових осіб від трьох до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Відповідно до ст. 212-3 КУпАП:

- 1) неоприлюднення інформації, обов'язкове оприлюднення якої передбачено законами України «Про доступ до публічної інформації», «Про оцінку впливу на довкілля», «Про засади мо-

ніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» ... , – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

2) порушення ЗУ «Про доступ до публічної інформації», а саме: необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, ненадання відповіді на запит на інформацію, ненадання інформації, неправомірна відмова в наданні інформації, несвоєчасне або неповне надання інформації, надання недостовірної інформації, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

3) обмеження доступу до інформації або віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом, якщо це прямо заборонено законом, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

4) несвоєчасне внесення документів до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля згідно із ЗУ «Про оцінку впливу на довкілля», обмеження доступу до інформації, внесеної до Єдиного реєстру з оцінки впливу на довкілля, – тягнуть за собою накладення штрафу на посадових осіб від двадцяти п'яти до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

5) повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених вище, за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню, – тягне за собою накладення штрафу на посадових осіб від шістдесяти до вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин.

Виходячи з п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України (далі – ПК України), якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень. Тобто за вчинення правопорушення у сфері доступу до екологічної інформації можливе притягнення до адміністративної відповідальності у вигляді накладення на службових та/або посадових осіб штрафу від 51 грн. до 1360 грн. або громадських

робіт на строк від 20 год. до 30 год. (залежно від виду самого правопорушення). При цьому санкція ст. 914 КУпАП, яка безпосередньо стосується екологічної інформації, визначає відповідальність за відмову від надання чи несвоєчасне надання за запитами повної та достовірної екологічної інформації, передбаченої законодавством у вигляді накладення штрафу на службових та посадових осіб в розмірі від 51 грн. до 170 грн. Очевидно, що така сума штрафу є доволі низькою, з урахуванням значущості цієї інформації та наслідків, до яких може призвести відповідна непоінформованість чи неповнота, недостовірність даних щодо яких подано запит.

Якщо проаналізувати норми розділу VIII Кримінального кодексу України (далі – КК України), то із переліку статей, які встановлюють кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти довкілля екологічному інформаційному забезпеченню присвячена ст. 238 Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення.

Так згідно з ч. 1 ст. 238 КК України, приховування або умисне перекручення службовою особою відомостей про екологічний, в тому числі радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і такий, що негативно впливає на здоров'я людей, рослинний та тваринний світ, а також про стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою, – караються штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Ті самі діяння, вчинені повторно або в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації, або такі, що спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – караються обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого (ч. 2 ст. 238 КК України).

Відповідно до Науково-практичного коментаря КК України за редакцією М. І. Мельника та М. І. Хавронюка, об'єктом даного

злочину є встановлений з метою забезпечення екологічної безпеки та захисту здоров'я людей, збереження тваринного і рослинного світу порядок інформування про екологічний стан та стан захворюваності населення, а також право громадян на отримання у встановленому порядку повної, достовірної та своєчасної інформації про стан навколишнього природного середовища, здоров'я населення, наявні та можливі фактори ризику для нього та їх ступінь, про надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, що виникли або можуть виникнути, про рівні опромінення людини та захист від впливу іонізуючих випромінювань у місцях проживання чи роботи. Предметом злочину виступають відомості про: 1) екологічний, у т. ч. радіаційний, стан, який пов'язаний із забрудненням земель, водних ресурсів, атмосферного повітря, харчових продуктів і продовольчої сировини і який негативно впливає на здоров'я людей, рослинний і тваринний світ; 2) стан захворюваності населення в районах з підвищеною екологічною небезпекою. Об'єктивна сторона полягає у приховуванні або перекрученні службовою особою відомостей про екологічний стан або стан захворюваності населення у певних районах. Суб'єкт злочину спеціальний. Це службова особа, на яку покладено правовий обов'язок збирати та/або подавати відповідні відомості. Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Психічне ставлення до загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 238) характеризується необережною формою вини. Кваліфікуючими ознаками злочину є: 1) повторність; 2) вчинення злочину в місцевості, оголошеній зоною надзвичайної екологічної ситуації; 3) спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків» [1, с. 698–700].

Як відомо, притягнення порушників до відповідальності не звільняє їх від обов'язку відшкодувати збитки завдані внаслідок порушення законодавства. Попередньо вже вказувалось на норми ч. 1 ст. 31 ЗУ «Про інформацію» та ч. 2 ст. 24 ЗУ «Про доступ до публічної інформації», які закріплюють право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди. Тобто йдеться про заходи цивільно-правової відповідальності. При цьому зрозуміло, що у сфері екологічного інформування вона може мати тільки позадоговірний характер, оскільки виникає внаслідок недоговірних зобов'язань, зокрема заподіяння шкоди.

З приводу дисциплінарної відповідальності варто зазначити, що її заходи застосовуються у випадку вчинення дисциплінарних проступків, наприклад, порушення посадової інструкції, правил внутрішнього трудового розпорядку працівником підприємства, установи, організації, яка є розпорядником екологічної інформації.

1. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 5-те вид., переробл. і доповн. Київ: Юридична думка, 2008. 1216 с.*

Кисилиця Н.Д.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БАЛАНСУ ПУБЛІЧНИХ ТА ПРИВАТНИХ ІНТЕРЕСІВ У ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ

Стале використання природних ресурсів є одним із ключових викликів сучасної екологічної політики. В Україні законодавство, що регулює використання природних ресурсів, таких як: водокористування, лісокористування та надрокористування, спрямоване на забезпечення публічних і приватних інтересів, але залишається недостатньо ефективним у забезпеченні сталого розвитку. Водночас Європейський Союз впроваджує комплексні механізми для збереження та відновлення природних ресурсів, які дають свої результати у вигляді зменшення шкідливих викидів в атмосферу, зменшення забруднення водойм та земель. Тому вважаємо за доцільне розмежувати публічний та приватні інтереси та встановити ключові недоліки забезпечення балансу інтересів.

Для сталого природокористування необхідно забезпечити баланс інтересів: держави, суспільства та індивіда. Поняття публічного та приватного інтересів широко використовуються у різних галузях права. Також на рівні з поняттям «публічний інтерес» використовують поняття «суспільний інтерес». За М. М. Почтовим, «суспільний інтерес» розглядається як вигода суспільства в цілому, що спонукає до дій заради загального блага [7, с. 216].

Доволі часто публічний та суспільний інтереси використовуються синонімічно, проте, як видається, між поняттями є суттєва різниця. Зокрема, можна вважати, що поняття суспільного інтересу є ширшим, оскільки охоплює потреби та цілі всього суспільства або його окремих груп. Він може включати не тільки ті інтереси, що захищаються державою, але й ті, що виникають самостійно, залежно від потреб суспільства. Також суспільний інтерес може існувати незалежно від державних структур і бути вираженням громадянської активності, запитів суспільства. Наприклад, бажання громадськості зберегти зелену зону від забудови. Тут проявляється саме суспільний інтерес, який суперечить волі держави (дозволи на будівництво надані саме державою). Водночас публічний інтерес може відображати суспільний інтерес, який офіційно визнаний і захищається державою через органи публічної влади. Він конкретизується у вигляді правових норм, рішень органів влади або судових актів. Публічний інтерес є інституціоналізованим (закріпленням через закони, політики, адміністративні процедури). Зважаючи на ефективність публічного інтересу вважаємо за доцільне розглядати публічний та приватні інтереси у контексті дослідження заходів превентивного характеру у природокористуванні.

На думку вчених публічний інтерес – це спільні узагальнені публічні потреби суспільства, його окремих соціальних груп та членів, держави й територіальних громад (адміністративно-територіальних одиниць), задоволення яких необхідне для повноцінного функціонування і розвитку суспільства, його окремих соціальних груп та членів, держави та територіальних громад (адміністративно-територіальних одиниць). Викладене вище засвідчує, що в процесі задоволення публічних потреб має місце поєднання інтересів суспільства, окремих індивідів та держави. Реалізація публічного інтересу є умовою реалізації приватних інтересів, а з іншого боку – публічний інтерес зумовлений певними інтересами конкретних осіб [3, с. 91]. Фактично публічний інтерес існує у взаємозв'язку з приватними інтересами, які так чи інакше впливають на межі публічного інтересу.

На думку В. В. Галунька «те, у чому влада бачить загальне благо, може насправді й розійтися з інтересами значної части-

ни населення. Але у всякому разі вимоги, які пред'являються до об'єктів публічного управління, мають забезпечувати загальне благо народу України та не можуть виражати приватний інтерес суб'єктів публічної адміністрації» [2, с. 181]. Вчений доводить, що бачення влади може розходитися з інтересами навіть не конкретного індивіда, виходячи за межі приватного інтересу, а й групи індивідів. В такому випадку варто навести положення законодавства про примусове вилучення земель з мотивів суспільної необхідності, де, по суті, публічні інтереси ставлять вище приватних інтересів. Тут буде доцільно згадати, що у 2012 році, коли Україна організовувала футбольний чемпіонат, будувався великий стадіон та під'їзні шляхи до нього. У результаті багато громадян були змушені віддати свої земельні ділянки, які вилучалися для цього будівництва. В процесі організації будівельних робіт було прийнято рішення не будувати дорогу на вилучених землях. В зазначеній ситуації, на нашу думку, проявляється обмеження приватних інтересів (хоч і не однієї особи) публічним інтересом. Така думка виникла на основі того факту, що публічний інтерес є відображенням інтересу державного, як особливої форми організації суспільства та який націлений у першу чергу на самозбереження [6, с. 153]. Проведення Євро 2012 було стратегічним рішенням для держави, щоб залучити інвестиції та туристів з інших країн. Такий підхід і досі згадується з критикою, проте частково це окупилося. Таким чином відбулося обмеження приватних інтересів громадян України, оскільки державний інтерес потребував виходу за ці межі і порушення балансу інтересів. Зважаючи на те, що державний інтерес є складовою публічного інтересу, то концептуально, вихід було здійснено за межі публічного інтересу. Наведений приклад ілюструє як публічний інтерес може впливати на приватні інтереси.

Проте, трапляються ситуації коли приватні інтереси впливають на межі публічного інтересу. Наводимо як приклад справу *Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine/* заяви № 846/16 та № 1075/16 рішення ЄСПЛ від 22.05.2018. ЄСПЛ прийшов до висновку, що Україна вийшла за межі своєї широкої свободи розсуду у цій сфері та не забезпечила справедливого балансу між загальним інтересом суспільства та майновими правами заявників [4]. Якщо

розглянути обставини справи, то власники земель сільськогосподарського призначення не могли відчужувати свої землі через діючі мораторії. Фактично, захист приватних інтересів вплинув на межі публічного інтересу у сфері землекористування. Ми звикли до того, що обмеженню підлягають тільки приватні інтереси, але справа показала інакше. Оскільки у 2020 році прийнято закон про зняття мораторію на відчуження земель сільськогосподарського призначення. Тобто межі публічного інтересу були змінені на основі соціально-економічних змін суспільства та приватних інтересів індивідів, які володіли землями сільськогосподарського призначення. Можна погодитися з твердженням, що публічний інтерес є не чим іншим, як певною сукупністю приватних інтересів [5, с. 400]. Адже публічний інтерес є відображенням інтересів суспільства та його розвитку.

Відповідно до Постанови Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 18 травня 2022 року у справі № 280/988/19 дотримання необхідного (справедливого) балансу між суспільними (публічними) та приватними інтересами (принципу пропорційності) є важливою вимогою громадянського суспільства, демократичної, соціальної та правової держави та складовою принципу верховенства права. Критеріями дотримання такого балансу є:

1) втручання суб'єкта владних повноважень у приватне право особи є виправданим лише за умови, коли це є надзвичайно необхідним для захисту суспільних (публічних) інтересів;

2) можливість суб'єктів владних повноважень змінювати або відкликати окремі власні адміністративні рішення лише в інтересах суспільства, якщо це необхідно, але з урахуванням права та інтересів приватних осіб;

3) наявність обов'язкової та справедливої компенсації особі у разі втручання в її приватне право, що викликане суспільною необхідністю;

4) обов'язковість дотримання розумного співвідношення (пропорційності) між метою, досягнення якої передбачається для захисту суспільного (публічного) інтересу, та засобами, які використовуються для її досягнення [1].

Таким чином нами встановлено загальні характеристики суспільного, публічного та приватних інтересів. Публічний інтерес

у природокористуванні – це сукупність узагальнених потреб суспільства, держави, територіальних громад та певних соціальних груп, спрямованих на сталий розвиток, збереження та ефективне використання природних ресурсів, задоволення яких є необхідною умовою для забезпечення екологічної безпеки, здоров'я населення та економічного благополуччя в довгостроковій перспективі.

Публічний інтерес у природокористуванні проявляється через завдання:

- сталого та ощадливого використання природних ресурсів;
- охорони довкілля та підтримки екологічної рівноваги;
- збереження біорізноманіття та природних екосистем;
- запобігання настанню шкоди навколишньому середовищу.

Приватні інтереси у природокористуванні – це конкретні індивідуальні або групові потреби та прагнення фізичних чи юридичних осіб, пов'язані з використанням природних ресурсів з метою отримання економічної чи іншої вигоди, реалізація яких має відповідати вимогам законодавства та не суперечити принципам сталого розвитку. Ключовими критеріями, що забезпечують баланс між публічними та приватними інтересами у природокористуванні є:

- виправданість та необхідність втручання держави у приватні права для забезпечення екологічних потреб суспільства;
- можливість перегляду владних рішень з урахуванням інтересів приватних осіб;
- справедлива компенсація у випадку вимушеного обмеження приватних прав;
- пропорційність засобів втручання цілям захисту суспільних інтересів.

Варто наголосити, що як публічний інтерес може впливати на межі приватних інтересів, так і приватні інтереси, можуть формувати засади публічного інтересу.

1. Берназюк Я. Доктрина *actio popularis* (позов на захист суспільних інтересів) в аспекті гарантованого права на доступ до правосуддя. Програма підготовки та підвищення рівня кваліфікації помічників суддів Верховного Суду у Касаційному господарському суді. 26.01.2024

2. Галуцько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 178–182.
3. Дмитренко Е. Особливості співвідношення публічного і приватного інтересу у фінансовому праві. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 89–95.
4. Європейський суд з прав людини. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16): рішення від 22 травня 2018 року, остаточно – 22 серпня 2018 року. Страсбург, 2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text.
5. Мельниченко Б. Б. Основні підходи до розуміння сутності публічного інтересу як адміністративно-правової категорії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 399–401.
6. Пасічник А. В., Раїмов Р. І. Особливості публічного інтересу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 150–153.
7. Почтовий М. М. Про співвідношення публічних і приватних інтересів у кримінальному судочинстві. *Юридична наука*. 2020. № 8 (110). С. 214–220.

Козек Б.О.

*Чернівецький національний університет ім. Юрія
Федьковича, здобувачка 2 курсу ОР «Бакалавр»
за спеціальністю «Право»*

ПУБЛІЧНІСТЬ ТА ПРОЗОРИСТЬ ЕКОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ У БІЗНЕСІ: ВПРОВАДЖЕННЯ ПРИНЦИПІВ ОРХУСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ ЧЕРЕЗ ПРОЦЕДУРУ ОВД

У контексті екологічної модернізації бізнесу публічність екологічних рішень є стратегічним інструментом сталого розвитку. Міжнародно-правовою основою, що створює нормативне підґрунтя для реалізації принципу прозорості та гласності, є Орхуська конвенція. Адже саме в ній закріплено такі базові екологічні права, як право на доступ до екологічної інформації, участь у прийнятті рішень та доступ до правосуддя у сфері довкілля. У національному законодавстві України передбачені різні способи реалізації цих принципів, зокрема і через процедуру оцінки впливу на довкілля (ОВД) [4, с.1].

ОВД є обов'язковою для рішень, втілення яких може мати істотний вплив на довкілля, і ґрунтується на таких засадах як раннє інформування та залучення громадськості, відкритість та юри-

дична обов'язковість висновку. Структура процедури передбачає: підготовку суб'єктом господарювання звіту з ОВД, проведення громадського обговорення, аналіз уповноваженим органом інформації, наданої у звіті та іншої додаткової інформації, надання уповноваженим органом мотивованого висновку з ОВД та його урахування у рішенні про провадження планованої діяльності (ст. 2 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля») [3, с.2].

Попри наявність правових механізмів провадження процедури ОВД, практика їх застосування засвідчує численні проблеми, наприклад, такі як: формальність громадських обговорень, обмежене інформування громад, технічна складність звітів, ігнорування зауважень. Показовим є приклад реалізації проєкту з добудови Ташлицької гідроакumuлюючої електростанції (м. Южноукраїнськ, Миколаївська область), в рамках якого громадська організація «Екодія» у 2023 році подала офіційні зауваження до звіту з ОВД. Було виявлено обмежений доступ до інформації для громадськості, формальне проведення громадських обговорень та ігнорування поданих зауважень. Цей випадок чітко ілюструє порушення принципів Орхуської конвенції щодо участі громадськості та прозорості прийняття екологічних рішень [2, с.2].

Потреба у посиленні відкритості при здійсненні ОВД вимагає від органів державної влади та місцевого самоврядування, залучених до цієї процедури, вчинення активних дій. Вони зобов'язані не лише дотримуватись вимог законодавства щодо процедури оцінки впливу на довкілля, а й сприяти інформуванню населення, організації громадських обговорень, а також створенню умов для вільного доступу до екологічної інформації, застосовувати цифрові інструменти, зокрема Єдиний реєстр з ОВД.

Перспективи вдосконалення процедури ОВД охоплюють розширення переліку видів діяльності, що підлягає оцінці, перегляд строків, вдосконалення процедури оскарження висновків. Важливим є розвиток партнерства між бізнесом, владою та громадськістю – як запорука довіри, відповідальності й ефективності. Публічність має стати не декларацією, а основою демократичного екологічного управління, в якому сталий розвиток – реальна ціль, а не гасло.

Реалізація положень Орхуської конвенції в Україні через процедуру ОВД демонструє не лише імплементацію міжнародних

зобов'язань, а й намагання інтегрувати громадськість у процеси екологічного управління. Проте, ефективність цих механізмів багато в чому залежить від рівня інституційної взаємодії та правової культури усіх учасників процесу.

Важливою умовою сталого функціонування системи ОВД є цифровізація, яка дозволяє розширити доступ до інформації, зробити процедури більш відкритими, а контроль – оперативним. Інтеграція баз даних, аналітичних платформ і моніторингових сервісів сприяє тому, що екологічні рішення стають об'єктом не лише формального, а й суспільного нагляду. Крім того, цифрові інструменти можуть допомогти в уніфікації форматів подання звітів, полегшити їхнє розуміння широким колом користувачів [1, с.4].

Для забезпечення ефективної участі громадськості необхідно також працювати над підвищенням рівня екологічної освіти, юридичної обізнаності та формуванням сталих механізмів співпраці між владою, бізнесом та суспільством. Це можуть бути спільні консультаційні ради, платформи публічного моніторингу чи механізми раннього попередження щодо екологічних ризиків.

Таким чином, удосконалення процедури ОВД та реалізація принципів Орхуської конвенції – це процес, який вимагає не лише формальних змін, а й переосмислення ролі кожного учасника в екологічному управлінні. Публічність і прозорість мають стати основою діалогу, відповідальності та соціального партнерства – і саме в цьому полягає їхнє справжнє значення для сталого розвитку.

На завершення варто наголосити, що публічність екологічних рішень, закріплена Орхуською конвенцією, не є лише правовою нормою, а фундаментальною цінністю екологічної демократії. Саме відкритість процедур, урахування думки громади та справедливий доступ до інформації визначають якість екологічного управління та рівень довіри до інститутів влади й бізнесу. У свою чергу, прозорість рішень у сфері довкілля є запорукою зниження конфліктності, підвищення екологічної безпеки та формування соціально відповідального підприємництва [4, с.3].

Україна, прагнучи до європейської інтеграції, має всі підстави зміцнювати інституційний потенціал для реалізації цих цін-

ностей. Законодавчі зміни, цифрова трансформація, прозоре ліцензування, публічні звіти та контроль за виконанням висновків ОВД повинні стати частиною єдиної екологічної політики, орієнтованої на сталий розвиток. Успішне впровадження цих принципів буде свідченням не лише формальної відповідності міжнародним стандартам, але й реального кроку до екологічної зрілості суспільства та держави.

1. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://eia.menr.gov.ua> (дата звернення: 24.04.2025).
2. Національному парку Миколаївщини загрожує екологічна катастрофа через «Енергоатом». ЕкоПолітика. URL: https://ecopolitic.com.ua/ua/news/nacionalnotu-parku-mikolaivshini-zagrozhuiie-ekologichna-katastrofa/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 24.04.2025).
3. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
4. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція), укладена 25 червня 1998 р. в м. Орхусі (Данія). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 24.04.2025).

Люклян А.І.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 4 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ АГРАРНОЇ ХОЛДИНГОВОЇ КОМПАНІЇ

У сучасних умовах трансформації аграрного сектору України особливого значення набуває правове забезпечення діяльності аграрних холдингових компаній, які стають ключовими суб'єктами економічної системи та потужними агентами сільськогосподарського виробництва. Актуальність дослідження правового становища аграрних холдингів зумовлена необхідністю комплексного аналізу їхньої організаційно-правової структури, механізмів функціонування та впливу на розвиток аграрного ринку. Особливої уваги потребують питання правового регулювання діяльності холдингових компаній, оптимізації їхніх внутрішніх

процесів, забезпечення балансу між економічною ефективністю та соціальною відповідальністю. Динамічні зміни в законодавстві, трансформаційні процеси в аграрному секторі та необхідність адаптації правових норм до сучасних економічних реалій актуалізують потребу глибокого наукового дослідження правових аспектів функціонування аграрних холдингів.

Нормативно-правове регулювання діяльності аграрних холдингів в Україні відіграє важливу роль у формуванні ефективного аграрного сектору та забезпеченні продовольчої безпеки держави. Законодавча база, що регламентує порядок створення, діяльність та контроль за аграрними холдингами, включає Цивільний кодекс України [1], Господарський кодекс України [2], Закон України «Про акціонерні товариства» [3] та Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [4]. Згідно з чинним законодавством, аграрні холдинги можуть бути створені органами управління державним майном, органами приватизації або іншими суб'єктами на договірних засадах.

Холдинг має право відповідно до чинного законодавства здійснювати інвестиційну діяльність, у тому числі купувати та продавати цінні папери, включно з акціями, що були внесені комітетом з управління майном у рахунок оплати статутного капіталу при створенні холдингу [5, с. 215]. Дочірньому підприємству заборонено володіти акціями холдингу, у тому числі як заставою чи трасовою власністю. З управлінської точки зору головна перевага холдингової структури полягає у формуванні системи участі, що дозволяє керувати юридично незалежними підприємствами. Контрольний пакет акцій у дочірніх компаніях дає змогу холдингу призначати керівництво, визначати стратегічні напрямки розвитку та забезпечувати економічний контроль [6, с. 176].

Аграрний холдинг є складною корпоративною структурою, яка забезпечує ефективне управління сільськогосподарськими активами. Завдяки централізації управління, єдиній фінансовій політиці та стратегії розвитку такі компанії здатні досягати високої конкурентоспроможності. Водночас їх діяльність потребує чіткого юридичного регулювання, ефективного контролю та продуманої корпоративної стратегії для сталого зростання та адаптації до викликів сучасного ринку.

Аграрні холдингові компанії відіграють визначальну роль у модернізації сільськогосподарського сектору України, забезпечуючи ефективне використання ресурсів та впровадження інноваційних технологій. Їхня багатогалузева структура дозволяє інтегрувати різні етапи аграрного виробництва, що сприяє зменшенню виробничих витрат та підвищенню економічної ефективності. Особливістю таких компаній є здатність працювати на значних площах сільськогосподарських земель, що потребує особливого державного контролю та запобігання можливій монополізації ринку. Правовий статус аграрних холдингів регулюється низкою законодавчих актів, які визначають особливості їх створення та функціонування. Водночас, держава повинна приділяти особливу увагу питанням продовольчої безпеки, екологічної відповідальності та раціонального використання земельних ресурсів.

Взаємовідносини аграрних холдингів з іншими учасниками ринку характеризуються складною динамікою, яка впливає на розвиток сільськогосподарського виробництва та економічні можливості різних суб'єктів господарювання. Агрохолдинги відіграють визначальну роль у формуванні ринкових умов, забезпечуючи технологічний розвиток, стабільність виробництва та ефективне використання ресурсів, особливо через механізми оренди земельних ділянок та довгострокових контрактів з поставальниками. Водночас їхня діяльність створює ризики монополізації ринку, обмеження конкуренції та звуження можливостей для малих і середніх фермерських господарств. Ключовим викликом є досягнення балансу між перевагами великотоварного виробництва та підтриманням економічної спроможності дрібних сільськогосподарських виробників. Забезпечення справедливої конкуренції та захисту інтересів усіх учасників аграрного ринку потребує ефективного державного регулювання, розвитку законодавчої бази та створення сприятливих умов для різних форм господарювання.

Діяльність аграрних холдингів в Україні характеризується комплексом складних правових ризиків, що виникають через недосконалість законодавчої бази та відсутність чіткого регулювання галузі. Основні ризики пов'язані з неврегульованістю земельних питань, можливістю монополізації ринку, складнощами

податкового адміністрування та потенційними екологічними проблемами. Значну загрозу становить відсутність єдиного комплексного законодавчого акта, який би всебічно регулював діяльність аграрних холдингів, що створює передумови для зловживань та недобросовісних практик. Важливим викликом є також необхідність забезпечення балансу між економічною ефективністю великих агропідприємств та дотриманням принципів доброчесної конкуренції, екологічної безпеки та соціальної відповідальності. Мінімізація цих ризиків потребує системного вдосконалення нормативно-правової бази та посилення державного контролю за діяльністю аграрних холдингів.

Вдосконалення правового регулювання аграрних холдингових компаній є критично важливим напрямком розвитку аграрного сектору України, що вимагає комплексного підходу до законотворчої діяльності. Ключовими напрямками удосконалення є розробка спеціалізованого законодавства про аграрні холдинги, запровадження дієвих механізмів державного контролю за використанням земельних ресурсів та протидії монополізації ринку. Особливої уваги потребують питання регулювання іноземних інвестицій, посилення екологічної відповідальності агрохолдингів та забезпечення соціальних гарантій працівників сільського господарства. Необхідним є також вдосконалення податкового законодавства для створення рівних конкурентних умов для всіх учасників аграрного ринку.

1. *Цивільний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 40–44. Ст. 356.*
2. *Господарський кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2003. № 18–22. Ст. 144.*
3. *Про акціонерні товариства: Закон України від 27.02.2022 № 2465-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2023. № 18–19. Ст. 81.*
4. *Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2006. № 34. Ст. 291.*
5. *Коментар до Закону України «Про холдингові компанії в Україні» / за ред. О. В. Дзери. К.: Юрінком Інтер, 2010. 215 с.*
6. *Плахотнюк В. П. Корпоративне управління в аграрному секторі України: правові аспекти. Юридичний журнал. 2020. № 6. С. 176.*

ІНТЕГРАЦІЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕС ЗОНУВАННЯ ЗЕМЕЛЬ

Зонування (планування територій) є ключовим інструментом у сфері землекористування, містобудування та управління просторовим розвитком. В умовах сучасних викликів, таких як урбанізація, зміни клімату та потреб у стабільному розвитку, традиційні методи планування вже не відповідають вимогам часу. Інтеграція цифрових технологій дозволяє підвищити ефективність, прозорість, обґрунтованість прийняття рішень та залучити громадськість до управління територіями. В Україні цей процес поступово впроваджується в рамках реформи децентралізації, цифровізації публічних сервісів та європейської інтеграції, зокрема через імплементацію Директиви ЄС щодо просторового планування.

До сучасних цифрових інструментів належать:

- GIS (геоінформаційні системи) [3]:
 - використовуються для аналізу земельних ресурсів, моніторингу використання територій, створення цифрових карт та просторового моделювання;
 - дозволяють інтегрувати дані з різних джерел (кадастр, екологічні показники, інфраструктура);
- BIM (інформаційне моделювання будівель) [5]:
 - використовується для 3D-планування міст, проектування інфраструктури та оцінки впливу будівництва на довкілля;
 - дозволяє моделювати різні сценарії розвитку територій;
- Big Data та штучний інтелект [6, 7]:
 - аналіз великих масивів даних дозволяє прогнозувати розвиток територій;
 - оптимізувати транспортні потоки, виявляти нелегальну забудову;
- III може автоматизувати процес аналізу зон забудови та генерувати рекомендації.

В Україні вже почали застосовувати новітні електронні інструменти у процес зонування земель задля полегшення та оптимізації роботи. До прикладу, у місті Львів впровадили використання системи ArcGIS для аналізу просторових даних, що дозволило оперативно оновлювати інформацію про забудову та природні ресурси. Завдяки інтегрованій платформі місто може створювати інтерактивні карти, які відображають зонувальні плани, зелені зони та транспортну інфраструктуру, сприяючи прозорості прийняття рішень. Розробка та впровадження Єдиної державної бази даних містобудівної документації в Україні дозволяє збирати, оновлювати та поширювати інформацію про затверджені зонувальні плани, судову практику та адміністративні рішення. Це, наприклад, система «Містобудівна карта України», яка забезпечує доступ до даних для органів влади та громадськості.

Окрім цього у Львові також впроваджують BIM технології для моделювання нових районів, що дозволяє враховувати інфраструктурні навантаження та екологічні аспекти та практикують використання 3D-моделей для публічних слухань [10, 11].

Також й у місті Івано-Франківськ органи місцевого самоврядування застосували сучасні методи зонування із залученням GIS-технологій та публічних консультацій, що сприяло оптимізації розподілу земель для житлової забудови та рекреаційних зон. Результатом стало зменшення кількості спорів між забудовниками та місцевими громадами.

Не залишилась без уваги й столиця, у Києві під час розробки нового генерального плану було проведено серію публічних слухань за участю мешканців, експертів та представників бізнесу. Використання онлайн платформи для збору зауважень від громадян дозволило оперативно врахувати думку населення, що підвищило легітимність прийнятих рішень. А також столиця використовує ГІС-платформи для моніторингу земельних ділянок, що дозволяє оперативно виявляти порушення у використанні земель. Зокрема Інтегрована система даних дозволяє аналізувати навантаження на інфраструктуру [8].

У Черкаській області реалізовано спільний проект між Міністерством екології та Міністерством регіонального розвитку, спрямований на визначення зон охорони природи у межах міського

господарства. Така взаємодія дозволила узгодити екологічні та містобудівні критерії, що сприяло збереженню природних ресурсів та покращенню умов проживання.

В Одесі впроваджено систему моніторингу, засновану на супутникових знімках та дронах, для відстеження змін у забудові та стану зелених зон. Це дозволяє оперативно реагувати на екологічні ризики та коригувати зонувальні плани з урахуванням змін соціально-економічних умов.

Неможна не згадати й те, що у Харкові реалізовано проект «Розумне місто», де застосовуються технології Big Data та штучного інтелекту для аналізу транспортних потоків, забудови та потреб громадян. Це дозволило створити адаптивні моделі зонування, які автоматично коригуються відповідно до змін у міській структурі та сприяють ефективнішому управлінню земельними ресурсами [12].

Останні зміни в Законі України «Про регулювання містобудівної діяльності», що набули чинності, спрямовані на інтеграцію цифрових технологій у процес розробки зонувальних планів. Нововведення передбачають обов'язкове використання електронних ресурсів та відкритих даних для публічних консультацій, що сприяє підвищенню прозорості прийняття рішень.

Через новизну та недавній початок впровадження таких технологій у практичну діяльність в реєстрах недостатньо потрібної інфоматії, тому використання деяких методів та застосування корисного функціоналу цих технологій здійснюється з затримкою. Також уповільнює процес інтеграції і відсутність єдиних стандартів для цифрових платформ, що технічно ускладнює процес використання потрібних технологій. Відсутність кваліфікованих фахівців, які вміють працювати з вищезазначеними технологіями також сприяє неефективному розвитку у цьому напрямку. Потрібно залучати іноземних спеціалістів для навчання українських спеціалістів, а також активно закликати молодь до вивчення подібних технологій не тільки в сфері зонування, а й загалом потрібних інформаційних платформ для покращення рівня застосування та інтегрування інформаційних технологій у державних органах.

Насправді перспектив розвитку у цьому напрямку є безліч, але основними є впровадження так званого інтернету речей, це

технологія завдяки якій певні пристрої комунікують між собою та виконують поставлену задачу. До прикладу цю технологію можна застосувати у сфері моніторингу за міським середовищем, рівнем забруднення повітря та виявленню причини виникнення такого забруднення. Також в перспективі можна розробити загальнодержавну цифрову платформу зонування, що оптимізує та полегшить роботу органів місцевого самоврядування у сфері зонування земель у їх власності. Не можна не згадати й про технологію блокчейну, яку можна застосовувати для захисту даних про землю. Ця технологія широко використовується для захисту даних не тільки у сфері інформації про землю, а й у сфері банківських послуг. Також цю технологію використовують для користування криптовалютами, що може свідчити про її високу ефективність [13, 14].

Висновок. Цифрові технології сприяють прозорості, ефективності та громадській участі у зонуванні. Їхнє впровадження потребує подальшого розвитку інфраструктури, гармонізації законодавства та підвищення цифрової грамотності. Впровадження європейських стандартів у цій сфері прискорить інтеграцію України до ЄС. Також використання цих технологій допоможе створити ефективний апарат нагляду за дотриманням норм земельного законодавства і допоможе запобігти низці типових правопорушень у сфері земельного права. Не можна не звернути увагу й на те, що використання цифрових технологій допоможе спростити процесуальну сторону земельного законодавства і раціоналізує процес отримання відповідних документів.

1. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17 жовт. 2019 р. № 170-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-20>
2. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 5 серп. 2020 р. № 695. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvitku-na-20212027-roki-i695-050820>
3. Про затвердження Методики ведення моніторингу містобудівної діяльності : наказ Міністерства розвитку громад та територій України від 12 берез. 2021 р. № 123. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/monitoring/>
4. GIS for Urban Planning in Ukraine : звіт Світового банку. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/country/ukraine/publication/gis-for-urban-planning-in-ukraine>

5. BIM-стандарти в Україні : проєкт Державного агентства з питань електронного урядування. 2023. URL: <https://dap.gov.ua/projects/bim-standards>
6. AI for Urban Planning : дослідження Массачусетського технологічного інституту. 2023. URL: <https://www.media.mit.edu/projects/ai-for-urban-planning/overview/>
7. Пілотний проєкт з використання Big Data у містобудуванні : Міністерство цифрової трансформації України. 2024. URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/big-data-urban-planning>
8. GIS Київ : офіційний портал Київської міської державної адміністрації. 2024. URL: <https://gis.kyivcity.gov.ua/>
9. Цифровізація містобудування : звіт Київської міської ради. 2023. URL: https://kyivcity.gov.ua/files/2023/digital_urban_planning_report.pdf
10. Цифрові рішення для міста : офіційний сайт Львівської міської ради. 2023. URL: <https://city-adm.lviv.ua/digital-solutions>
11. Smart Lviv : презентація проєкту. 2024. URL: <https://smartcity.lviv.ua/projects/smart-lviv-2024>
12. Транспортна стратегія : звіт Харківської обласної державної адміністрації. 2024. URL: <https://kharkivoda.gov.ua/transport-strategy-2024>
13. Стратегія цифрової трансформації України (2021–2025) : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 2 черв. 2021 р. № 605. URL: <https://thedigital.gov.ua/strategies/digital-transformation-strategy>
14. Digital Innovations in Urban Planning : звіт Європейського банку реконструкції та розвитку. 2023. URL: <https://www.ebrd.com/digital-urban-planning-ukraine>

Пігут А.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 2 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ВИДИ ДИСКРИМІНАЦІЇ В СФЕРІ ПРАЦІ

Конституція України гарантує кожному громадянину право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. При цьому на законодавчому рівні забороняються будь-які форми дискримінації [1].

Дискримінація – це серйозна проблема суспільства, з якою борються сторіччями, а натомість з’являються тільки нові її форми. Дискримінація у сфері праці є глобальною проблемою, що значною мірою впливає на економічний розвиток, соціальну справедливість та моральний клімат у суспільстві. Вона проявля-

ється у різних формах, включаючи обмеження доступу до роботи, нерівне ставлення на робочому місці, відсутність рівної оплати за рівну працю тощо. Важливо розуміти різноманітні види дискримінації, щоб ефективно боротися з ними та забезпечувати рівні можливості для всіх.

Що ж стосується дискримінації у сфері праці – то це нерівні можливості працівників, наділених рівною продуктивністю, або неоднакове до них відношення з боку роботодавців, суспільства і держави, а також свідоме обмеження прав суб'єктів соціально-трудових відносин, що перекриває їм доступ до рівних можливостей на ринку праці. В Україні існують такі форми дискримінації у сфері праці як:

Пряма дискримінація – це випадки коли людина цілеспрямовано відмовляє в чомусь іншій людині або ж цілій групі людей певної раси, віку чи статі.

Непряма дискримінація – проявляється у створенні певних умов, коли певна група осіб ставиться в несприятливу ситуацію в порівнянні з іншою групою, незалежно від офіційного законодавства держави [1].

Дискримінація на ринку праці – це досить важлива соціальна проблема, яка проявляється у нерівних можливостях групи працівників, виділених за певною ознакою і мають однакову продуктивність з іншими працівниками (групова дискримінація), або нерівні можливості окремих працівників у порівнянні з працівниками, які мають аналогічні характеристики якості робочої сили (індивідуальна дискримінація). Підставою для дискримінації на ринку праці виступають расові, етнічні, тендерні, вікові та інші характеристики робочої сили [2].

Можна виділити кілька видів дискримінації на ринку праці за сферою дії або за результатами.

1. Дискримінація при наймі на роботу (або, навпаки, при звільненні з роботи). Вона відбувається тоді, коли ту чи іншу групу населення за інших рівних умов останніми беруть на роботу і першими звільняють.

2. Дискримінація у доступі до певних професій або посад. Вона відбувається, коли який-небудь групи населення забороняють або обмежують доступ до певних видів діяльності, професій,

посад, не дивлячись на те, що вони здатні виконувати ці роботи. Цей вид дискримінації називають також професійної сегрегацією.

3. Дискримінація при оплаті праці. Вона виникає в разі більш низьку оплату праці одних працівників у порівнянні з іншими за виконання однієї і тієї ж роботи. Тобто в тому випадку, коли відмінності в оплаті праці не пов'язані з відмінностями в ефективності праці.

4. Дискримінація при просуванні по службі, в професійній кар'єрі. Вона спостерігається, коли працівники дискримінуються групи обмежуються в вертикальній мобільності. Цей вид дискримінації аналогічний професійної сегрегації, але в даному випадку сегрегація відбувається по вертикалі, в посадовій ієрархії.

5. Дискримінація при отриманні освіти або професійної підготовки. Вона може виражатися або в обмеженні доступу до отримання освіти та професійної підготовки, або в наданні освітніх послуг більш низької якості. Цей вид дискримінації не можна в повній мірі віднести власне до дискримінації на ринку праці, так як отримання освіти зазвичай передуює трудової діяльності. Між тим, характер цього виду дискримінації, її причини та наслідки з неї найтіснішим чином пов'язані з функціонуванням ринку праці [1].

Вище перераховані види дискримінації вважаються основними, проте, слід пам'ятати і про такі види дискримінації як:

1. Гендерна дискримінація, яка проявляється у нерівному ставленні до працівників через їхню стать. Наприклад, жінки можуть стикатися з нижчою оплатою праці, обмеженим доступом до керівних посад або упередженнями стосовно їхньої професійної компетенції.

2. Вікова дискримінація (ейджизм) – обмеження можливостей для молодих або старших працівників через упередження щодо їхнього досвіду, енергії чи адаптивності.

3. Расова та етнічна дискримінація. Її прояв відбувається у нерівному ставленні через расову або етнічну приналежність. Це може включати обмежений доступ до робочих місць чи створення несприятливих умов для працівників певних груп.

4. Дискримінація за ознакою інвалідності, тобто відсутність доступності до робочих місць або відмова у працевлаштуванні людей з інвалідністю, навіть якщо вони мають необхідну кваліфікацію.

5. Релігійна дискримінація – обмеження прав працівників через їхні релігійні переконання чи практики, включно з відмовою надати гнучкий графік для дотримання релігійних обрядів.

6. Дискримінація за сімейним станом або орієнтацією, яке найчастіше буває при упередженому ставленні до працівників через їхній сімейний статус (наприклад, батьки маленьких дітей) чи сексуальну орієнтацію.

Кожен із цих видів дискримінації порушує принципи рівності та може негативно вплинути на психологічний стан і кар'єрні можливості працівників.

Отож, у висновку слід підкреслити, що дискримінація у сфері праці залишається серйозною глобальною проблемою, яка підриває соціальну справедливість, економічний розвиток та моральний клімат у суспільстві. Її різноманітні форми, такі як гендерна, вікова, етнічна чи інші види дискримінації, обмежують рівні можливості для працівників та створюють бар'єри на шляху до професійного розвитку.

1. Дискримінація у трудових відносинах URL: <https://legalaid.gov.ua/publikatsiyi/dyskryminacziya-u-trudovyh-vidnosynah/>
2. Дискримінація у сфері праці: види, причини, прояви. Додержання права на працю без заобов'язань та стереотипів URL: <https://pd.dsp.gov.ua/news/dyskryminatsiia-u-sferi-pratsi-vydy-prych/>

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ РУЙНУВАННЯ КАХОВСЬКОЇ ГЕС ВНАСЛІДОК РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Під час російського вторгнення до України було спричинено численні екологічні катастрофи, зокрема знищення греблі Каховської гідроелектростанції, що розглядається як воєнний злочин та потенційний акт екоциду. Згідно зі статтею 56 Додаткового протоколу I 1977 року до Женевської конвенції, дії щодо руйнування дамб є воєнним злочином та можуть бути прирівняні до використання зброї масового знищення [1].

6 червня 2023 року вибух греблі Каховської гідроелектростанції повністю зруйнував водозливну дамбу та прилеглі споруди. Затоплення охопило 620 км² у Херсонській, Миколаївській, Дніпропетровській та Запорізькій областях, безпосередньо вплинувши на життя приблизно 100 тисяч мешканців. У наслідок цього, до зони надзвичайної ситуації потрапили 180 населених пунктів, де проживали майже 900 тисяч людей. Було завдано значної шкоди житловим будинкам, інфраструктурі, довкіллю та культурним об'єктам, включаючи історичні будівлі, музеї та культові споруди [2].

Зазначимо, що згідно зі статтею 50 Конституції України, кожен громадянин має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Відповідно до законодавства, відомості про забруднення довкілля не підлягають засекреченню, а їхнє поширення є ключовим інструментом забезпечення екологічної безпеки та громадського контролю над подоланням наслідків трагедії [3].

Підриг Каховської ГЕС є грубим порушенням природоохоронного законодавства України та підпадає під положення статті 68 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища». Внаслідок руйнування гідротехнічної споруди було допущено наднормативні, аварійні та залпові скиди забрудню-

ючих речовин, що спричинило масштабне забруднення водних ресурсів, деградацію екосистем та загибель біорізноманіття (п. «є» ст.68). Крім того, відсутність належних заходів щодо попередження та ліквідації екологічних наслідків катастрофи свідчить про порушення вимог екологічної безпеки (п. «і» ст. 68). Додатково, згідно з пунктом «л», у разі приховування або викривлення інформації щодо масштабів екологічного лиха, джерел забруднення чи його впливу на здоров'я населення, винні особи можуть бути притягнуті до відповідальності за фальсифікацію екологічних даних. Відповідно до законодавства України, такі правопорушення тягнуть за собою дисциплінарну, адміністративну, цивільну та кримінальну відповідальність, а також обов'язок відшкодування завданої шкоди в установленому порядку [4].

Внаслідок руйнування дамби відбулося забруднення водних ресурсів, знищення рослинного і тваринного світу, що спричинило серйозні екологічні наслідки, а загальні збитки доквіллю оцінюються у понад 146 млрд гривень. Таким чином, ці дії мають ознаки екоциду, передбаченого статтею 441 Кримінального кодексу України, яка визначає його як масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери чи водних ресурсів, а також інші дії, що можуть призвести до екологічної катастрофи. Наслідки цього злочину мають довгостроковий характер, загрожують екологічній безпеці регіону та потребують міжнародної правової оцінки [5, 6].

Науковці Інституту гідробіології НАН України зафіксували серйозні екосистемні зміни внаслідок руйнування Каховської ГЕС. Осушення і фрагментація водосховища призвели до масової загибелі водної флори і фауни, руйнування донних біоценозів, знищення планктону та прибережної рослинності. Потужні потоки води нанесли шкоду прибережним екосистемам та спричинили значне опріснення північно-західної частини Чорного моря. За перші дні після катастрофи з водосховища щодоби виносилося до 17 тис. т водоростей, а загальна маса загблих безхребетних сягнула до 500 тис. т. Знищено близько 12 тис. т. товарної риби, значно постраждали популяції понад 70 видів, зокрема 18 червонокнижних, включно з осетровими. Через осушення виникла загроза вторинного забруднення Дніпра – фітомаса водної рослинності оцінюється у 30–50 тис. т. [7].

За підрахунками Державної екологічної інспекції України, внаслідок затоплення могли загинути понад 883 мільйони диких тварин. Особливо критичним є той факт, що теракт стався у сезон масового розмноження, що означає, що велика кількість тварин була позбавлена шансу на життя ще до народження [8].

Стаття 47 Закону України «Про тваринний світ», зазначає, що у разі виникнення стихійного лиха та надзвичайних екологічних ситуацій, які загрожують існуванню тварин, користувачі об'єктами тваринного світу зобов'язані відповідно до цього Закону, Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації» та інших нормативно-правових актів надавати допомогу диким тваринам і негайно інформувати про це центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища [9]. На тлі цієї катастрофи Зооохисні організації оперативно організували евакуацію тварин. Команди UAnimals, «Домівки Врятованих Тварин» та Kyiv Animal Rescue Group рятували постраждалих у Херсонській області. Завдяки їхнім зусиллям вдалося врятувати багато домашніх і диких тварин [10].

Підлив Каховської ГЕС призвів до значних екологічних наслідків, які торкнулися не лише внутрішніх вод України, а й басейну Чорного моря. Насамперед, у воду потрапила велика кількість забруднювачів, серед яких важкі метали (нікель, кадмій, свинець), нафтопродукти та інші токсичні сполуки. Це спричинило комплексний негативний вплив на морські екосистеми, що продовжує посилюватися через тривале вимивання токсичних речовин із дна колишнього водосховища. Згідно з оцінками науковців, на дні Каховського водосховища накопичилося близько 83 тис. т токсичних речовин, які після руйнування дамби почали поширюватися вниз по Дніпру, а згодом і в Чорне море. Відповідно, відбувається поступове накопичення токсичних речовин у донних осадах Чорного моря, що впливає на придонні екосистеми [11].

Наукові дослідження зафіксували значне забруднення Дніпровсько-Бузького лиману та прилеглих морських акваторій внаслідок підливу Каховської ГЕС. У Дніпро потрапило щонайменше 150 т машинного мастила, а також існує ризик витоку ще понад

300 т. Разом із нафтовими вуглеводнями, важкими металами та іншими токсичними речовинами ці забруднювачі розповсюджуються течією у Чорне море, що становить серйозну загрозу для всієї причорноморської екосистеми [12].

Таким чином, екологічні наслідки руйнування Каховської ГЕС повністю відповідають критеріям, визначеним у статті 5 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації». Зруйнування дамби спричинило значне перевищення допустимих норм забруднення довкілля, створило реальну загрозу життю і здоров'ю великої кількості людей, а також завдало значної матеріальної шкоди. Виникли негативні зміни в навколишньому середовищі на значній території, які неможливо усунути без застосування надзвичайних заходів з боку держави. Зважаючи на масштаб катастрофи, суттєво обмежується можливість проживання населення та ведення господарської діяльності у постраждалих регіонах. Враховуючи всі зазначені чинники, офіційне визнання територій, що постраждали внаслідок підриву Каховської ГЕС, зоною надзвичайної екологічної ситуації мало б стати необхідним кроком для забезпечення відповідного реагування з боку держави та міжнародної спільноти. Але наразі немає офіційної інформації про оголошення територій, постраждалих від руйнування Каховської ГЕС, зоною надзвичайної екологічної ситуації (НЕС). Хоча екологічні наслідки катастрофи були значними, офіційного Указу Президента України про запровадження режиму НЕС не оприлюднено [13].

Згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 527-р, органи місцевої влади повинні забезпечити організацію робіт з обстеження будівель та споруд, пошкоджених внаслідок підриву греблі Каховської ГЕС. Також передбачено внесення результатів обстежень до Державного реєстру пошкодженого та знищеного майна та проведення розрахунків обсягів компенсації для подальшого відновлення об'єктів житлового призначення. Проведення обстежень можливе лише після завершення робіт із розмінування, пошуку постраждалих, транспортування тіл загиблих і проведення слідчих дій правоохоронними органами [14].

Згідно зі статтею 65 Закону України «Про зону надзвичайної екологічної ситуації», окрема місцевість України оголошується

зоною надзвичайної екологічної ситуації Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України або за поданням Кабінету Міністрів України. Указ Президента України про оголошення окремої місцевості зоною надзвичайної екологічної ситуації затверджується Верховною Радою України протягом двох днів з дня звернення Президента України. Такий Указ повинен містити обґрунтування необхідності оголошення зони НЕС, межі території, заходи щодо забезпечення життєдіяльності населення та подолання наслідків надзвичайної екологічної ситуації [13].

Однією з можливих причин не оголошення зони НЕС є введення воєнного стану на всій території України. Воєнний стан передбачає особливий правовий режим, який охоплює заходи, спрямовані на забезпечення національної безпеки та оборони, і може включати обмеження прав і свобод громадян, а також особливості функціонування органів державної влади. У таких умовах запровадження додаткового спеціального режиму, як зона НЕС, може вважатися надмірним або дублюючим вже існуючі заходи.

Крім того, оголошення зони НЕС потребує значних фінансових та організаційних ресурсів для реалізації заходів з ліквідації наслідків екологічної катастрофи, що в умовах воєнного стану може бути складно забезпечити.

Таким чином, хоча екологічні наслідки руйнування Каховської ГЕС були серйозними, офіційного оголошення зони надзвичайної екологічної ситуації не відбулося, ймовірно, через дію воєнного стану та пов'язані з ним обмеження.

1. *Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 08.06.1977 № 995_199.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення 06.04.2025).
2. *Руйнування греблі Каховської ГЕС завдало Україні збитків на 14 мільярдів доларів США: звіт Уряду України та ООН.* URL: <https://ukraine.un.org/en/248860-post-disaster-needs-assessment-report-kakhovka-dam-disaster> (дата звернення 06.04.2025).
3. *Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 06.04.2025).

4. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1264-12?utm_source=chatgpt.com#Text (дата звернення 06.04.2025).
5. Підriv Каховської ГЕС завдав шкоди довкіллю на 146 млрд гривень-Держекоінспекція. URL: <https://hromadske.ua/ekonomika/225489-pidryv-kakhovskoyi-hes-zavdav-shkody-dovkilliu-na-146-mlrd-hryven-derzekoinspektsiia>
6. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 07.04.2025).
7. Про екологічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС: Постанова від 06.09.2023 № 313. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2023/09/230915121937204-4928.pdf> (дата звернення 07.04.2025).
8. Підriv Каховської ГЕС: у Міндовкілля озвучили, скільки тварин загинуло на Херсонщині. URL: <https://focus.ua/uk/ukraine/572954-pidriv-kahovskoji-ges-u-mindovkillya-ozvuchili-skilki-tvarin-zaginulo-na-hersonshchini>
9. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 № 2894-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення 07.04.2025).
10. Поїхали витягувати тварин з повені. Хто займається евакуацією братів наших менших з Херсонщини. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/mestnyi/2023-06-06/5794463-poikhali-vityaguvati-tvarin-z-poveni-khto-zaaymaetsya-evakuatsieyu-brativ-nashikh-menshikh-z-khersonshchini>
11. Підriv Каховської ГЕС оголив токсичні відкладення: вчені б'ють на сполох. URL: <https://www.prikhist.com/2025/03/pidryv-kakhovskoi-hes-oholyv-toksychni-vidkladennia-vcheni-b-iut-na-spolokh>
12. 95 тонн риби та тіла дельфінів: у Туреччині та Болгарії зіткнулися з наслідками підриву ГЕС. URL: <https://focus.ua/uk/voennye-novosti/573771-95-tonn-ribi-ta-tila-delfiniv-u-turechchini-ta-bolgariyi-zitknulisya-z-naslidkami-pidrivu-ges>
13. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13.07.2000 № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14> (дата звернення 12.04.2025).
14. Деякі питання подолання наслідків надзвичайної ситуації, спричиненої підривом греблі Каховської ГЕС в результаті збройної агресії Російської Федерації: Розпорядження КМУ від 13 червня 2023 р. № 527-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 13.04.2025).

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПЕРСПЕКТИВА ЗАБОРОНИ ХУТРОВИХ ФЕРМ В УКРАЇНІ

Сучасне суспільство вже десятки років піднімає питання щодо етичного ставлення до тварин, і діяльність хутрових ферм є найбільш гострою проблемою у даному напрямку. Виробництво хутра характеризується жорстоким поводженням із тваринами, що викликає занепокоєння серед зоозахисників, які вважають, що заборона таких хутрових ферм в Україні є необхідною та важливою. Проте, у соціумі існують дебати щодо наслідків таких заборон – з одного боку, заборона хутрових ферм розглядається як важливий крок до забезпечення гуманного ставлення до тварин та зменшення негативного впливу на екосистему, а з іншого, існують побоювання щодо потенційних економічних втрат та можливого скорочення робочих місць, що може спричинити соціальну напругу.

Відповідно до Закону України “Про захист тварин від жорстокого поводження”, жорстоке поводження з тваринами – знущання над тваринами, у тому числі безпритульними, що спричинило їх мучення, завдало їм фізичного болю, страждань, у тому числі спричинило тілесні ушкодження, каліцтво чи загибель, нацьковування тварин одна на одну та на інших тварин, вчинене з хуліганських чи корисливих мотивів, залишення тварин напризволяще, а також інші порушення правил утримання, поводження та транспортування тварин [1]. У 2008 році Міністерство аграрної політики України підготувало методичні рекомендації з утримання хутрових ферм [2], у яких описується біологічна характеристика тварин, що підлягають забою на хутрових фермах – норки, тхори, лисиці, песці, єнотовидні собаки та інші, також згадується про норми їхнього харчування, утримання та збирання їхнього хутра. Основними умовами для забезпечення здоров’я та добробуту тварин є:

- кваліфікований догляд;
- створення умов аналогічних природним, а саме, відповідна свобода руху, фізичного комфорту та адекватних можливостей для догляду, годівлі, напування;
- захисту від шкідливих кліматичних умов, травм, заразних та незаразних хвороб або розладів у поведінці;
- інших вимог, які можуть бути послідовно визначені досвідом або науковими дослідженнями [2].

Як дані норми законодавства співвідносяться з виробництвом хутра на фермах? Виробництво передбачає негуманні умови тримання тварин, а саме тісні клітки, неприродне середовище, годування особинами свого виду, скорочена тривалість життя, жорстокий забій за допомогою електричного струму в пащі та анальному отворі, труїння газом, вприскування отрути, смерті в муках [3]. Такий перелік діянь не вичерпний, оскільки щороку вигадують нові методи позбавлення тварин шкури заради людського задоволення у вигляді носіння дороговартісних шуб. Проте, ми можемо точно стверджувати, що на таких фермах абсолютно відсутня гуманна поведінка з тваринами та відбувається пряме порушення законодавства про захист тварин.

Починаючи з 2013 року, Україна планує вступ до Європейського Союзу, подаючи різнопланові листи та заявки, але на шляху до повноцінного члена ЄС, наша країна повинна змінити власні норми та певні суспільні процеси. Серед яких, у тому числі, й реформи у сфері захисту тварин від жорстокого поводження [4]. Враховуючи активність заборони хутрових ферм у країнах-членах ЄС, доцільним було б і закриття таких виробництв як у загальному у всьому Союзі, так і в країнах-кандидатах на вступ. ЄС позиціонує себе як гуманну спільноту, де в людини існує певна вседозволеність у самовираженні, вживанні певних наркотичних речовин, тому, було б доцільно ввести норми гуманності й до тварин, що стало би прикладом для всього світу та забезпечило збереження популяції хутрових тварин.

Варто зазначити, що саме завдяки зміні менталітету, ми можемо досягти повної заборони хутрових ферм, оскільки доки існує попит на хутрові вироби, доки це вважається престижним та статусним – доти буде толерування жорстокого вбивства тварин

за величезні суми. У сучасному світі, де існує безліч технологій і вигадано величезну кількість новітніх процесів, доцільніше виготовляти еко-хутро, яке не несе загрози екосистемі, не впливає на здоров'я людей через відсутність хімічних обробок хутра, та не спричиняє нестерпних мук для пухнастих тварин, що віддають своє життя заради “кривавого” хизування соціуму.

1. Закон України “Про захист тварин від жорстокого поводження” від 21.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3447-15#Text>
2. Наказ Міністерства аграрної політики України “Про затвердження Методичних рекомендацій з утримання хутрових тварин від 20.06.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0379555-08#Text>
3. Проць І.М., Ямкова Т.І. Заборона виробництва хутра в Україні як протидія жорстокому поводженню з тваринами. URL: https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/28046/1/86_02_01_s.pdf#page=46
4. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації положень деяких міжнародних угод та директив Європейського Союзу у сфері охорони тваринного та рослинного світу” від 15.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1684-20#Text>

РОЗДІЛ 6. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ У ЦИВІЛЬНОМУ, ГОСПОДАРСЬКОМУ, АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Бурдельна С.С.

*Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, здобувачка 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Міжнародне
право»*

ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ ТА ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Продовж століть в уявленні більшості людей, кожна особа, що вчинила кримінальне правопорушення має понести жорстке покарання. Проте, в сучасному світі така думка змінилася та призвела до розвитку ідей про ресоціалізацію правопорушника, відновне правосуддя та впровадження медіації як одного із видів альтернативного вирішення спорів. Альтернативне вирішення спорів впродовж останніх років стало елементом багатьох сфер та показує високі показники ефективності.

Відновне правосуддя (англ. *restorative justice*) визначається як процес, за допомогою якого сторони, зацікавлені в конкретному правопорушенні, спільно вирішують, як впоратися з наслідками правопорушення та його наслідками для майбутнього [2]. Відновне правосуддя відносно новий і суперечливий підхід, який має як прихильників, так і противників. Впровадження відновного правосуддя, є наслідком гуманізації та визнання прав людини найвищою цінністю.

Основною метою відновного правосуддя є надання жертвам відчуття справедливості, а також надання правопорушникам можливості взяти на себе відповідальність за свої дії та виправити їх. Жерти отримують можливість розповісти свою історію та бути почутими, а правопорушники мають можливість зрозуміти наслідки своїх дій і відшкодувати шкоду [1]. Основне завдання

відновного правосуддя це вирішити суперечку між потерпілим та злочинцем.

Позитивні сторони відновного правосуддя включають:

1. Економія часу та фінансових ресурсів. Медіація може тривати від кількох годин до декількох тижнів, тоді як судовий процес може тривати роками.

2. Зосередженість на зціленні та примиренні. Зводячи разом жертву та правопорушника, відновне правосуддя прагне відшкодувати шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, та допомогти обом сторонам рухатися вперед у позитивному напрямку.

3. Відновлювальне правосуддя також робить сильний акцент на реабілітації та ресоціалізації злочинця. Працюючи над розв'язанням основних проблем, що призвели до кримінального правопорушення, відновне правосуддя може допомогти правопорушнику здійснити позитивні зміни та уникнути кримінальної поведінки в майбутньому. Це може допомогти зменшити рецидивізм та покращити громадську безпеку.

4. Відновне правосуддя також може мати позитивний вплив на громаду. Це може допомогти зміцнити довіру між суспільством і системою кримінального правосуддя, а також сприяти розвитку почуття відповідальності серед правопорушників.

Поряд із позитивними, можна виділити негативні наслідки, а саме:

1. Відновне правосуддя може бути непридатним для всіх видів кримінальних правопорушень, особливо для корупційних кримінальних правопорушень або насильницьких кримінальних правопорушень. У цих випадках шкода, завдана кримінальним правопорушенням, може бути занадто серйозною для ефективності відновного правосуддя, і традиційний підхід кримінального правосуддя може бути більш доцільним.

2. Ще однією проблемою відновного правосуддя є відсутність правового захисту як для жертви, так і для правопорушника. У деяких випадках процес відновного правосуддя може не забезпечити належного захисту прав будь-якої зі сторін, що може призвести до зловживань.

3. Відновне правосуддя є виключно добровільною згодою потерпілого та правопорушника. Якщо будь-яка зі сторін не бажає брати участь, процес відновного правосуддя є неможливим.

4. Потреба у залученні значних ресурсів (спеціальне навчання для юристів, правоохоронних органів та судового персоналу, а також фінансування служб для жертв).

Незважаючи на це, відновне правосуддя є важливим інструментом у гуманізації системи кримінального правосуддя, доповнюючи традиційні підходи та пропонуючи альтернативний шлях до правосуддя.

Однією з найпоширеніших форм реалізації відновного правосуддя є медіація у кримінальному процесі. «Медіація» — це форма відновної практики, яка передбачає об'єднання двох сторін, які були залучені в суперечку одна з одною, за допомогою нейтральної третьої сторони (медіатора). Медіатор допомагає полегшити спілкування між обома сторонами, щоб вони могли знайти взаємоприйнятні рішення, не вдаючись до судового розгляду чи інших форм покарання/відплати [1].

Україна зробила перший крок, до впровадження медіації прийнявши Закон України «Про медіацію». Зокрема, у ст. 3 зазначено що дія закону поширюється на кримінальні провадження з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [3]. Україна залишається на початковому етапі становлення та впровадження альтернативних практик, що дозволяє інтегрувати успішний досвід зарубіжних країн.

Багато європейських країн демонструють позитивний досвід відновного правосуддя та мають розвинене законодавство у цьому напрямку. Надзвичайно великим плюсом є те, що кожна особа, яка вчинила проступок або неважке кримінальне правопорушення має можливість усвідомити свою вину та відновити завдану шкоду шляхом відновного правосуддя. Про це свідчить позитивний довід Норвегії, Великої Британії та Уельсу, Бельгії та Австралії.

Зрештою, відновлювальне правосуддя дає надію на створення більш справедливого суспільства, де права кожного поважаються незалежно від того, є він жертвою чи правопорушником.

1. *Restorative Justice Knowledge Base: Overview*. URL: <https://restorativejustice101.com/> (дата звернення 18.04.2025)
2. *Restorative Justice*. URL: <https://www.cps.gov.uk/legal-guidance/restorative-justice> (дата звернення 18.04.2025)

3. *Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 30.04.2025).*

Горбунов Р.О.

*Донецький державний університет внутрішніх
справ, курсант 2 курсу ОР «Бакалавр» за
спеціальністю «Право»*

РОЛЬ ЗАКОННОГО ПРЕДСТАВНИКА У ЗАХИСТІ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОГО

Психологічна вразливість неповнолітніх та залежність від дорослих зумовлюють особливу чутливість питання додержання їх прав, свобод та законних інтересів у кримінальному провадженні.

Участь законного представника є важливою процесуальною гарантією, що відповідає міжнародним стандартам у галузі правосуддя щодо дітей [1, 2].

Зростання рівня кіберзлочинності, використання інформаційних технологій у протиправній діяльності, дії спеціальних служб держави — агресора, спрямовані на вербування підлітків для вчинення диверсій та інших злочинів, створюють нові виклики, в умовах яких відповідальність законних представників дитини набуває нових рис, пов'язаних із потребою захисту від використання фактору психологічної та ментальної незрілості у цифровому середовищі та кіберзагроз, кількість яких постійно зростає [3].

Участь законного представника підозрюваного у кримінальному провадженні не повинна мати формального характеру, і передбачає активну діяльність, спрямовану на забезпечення дотримання прав та свобод неповнолітнього, та є одним із важливих гарантій законності прийняття процесуальних рішень, які стосуються його інтересів.

Наведені чинники зумовлюють необхідність володіння інформацією про хід розслідування, надання дитині необхідної правової та психологічної підтримки, супроводження у всіх процедурах, що відбуваються за її участі, у тому числі у процесуальних діях сторони обвинувачення, розгляду питань щодо застосування заходів процесуального примусу, процедурах відновного правосуддя тощо [4].

Перелік осіб, які можуть бути залучені як законні представники, визначений ч. 2 ст. 44 Кримінального процесуального кодексу України (далі — КПК). Законний представник неповнолітнього підозрюваного є учасником кримінального провадження зі сторони захисту (п.п. 19, 25, 26 ч. 1 ст. 3 КПК) [5].

Під час прийняття процесуального рішення про залучення законного представника слідчому, дізнавачу, прокурору необхідно з'ясовувати характер стосунків між підозрюваним та особою, яку залучають, встановлювати об'єктивні відомості, що характеризують законного представника, що дозволить запобігти можливому негативному впливу останнього на дитину або реалізації його особистих інтересів, які суперечать інтересам дитини.

Серед проблемних питань участі законного представника у кримінальному провадженні у науковій літературі виділяють, зокрема, відсутність у КПК України регламентації належної процедури заміни законного представника неповнолітнього підозрюваного [6, с. 170].

Недостатня визначеність обставин, які утворюють підставу для заміни законного представника, що за чинними положеннями КПК здійснюється на розсуд слідчого, дізнавача, прокурора (ч. 4 ст. 44 КПК), змушує вирішувати проблему на рівні підзаконних нормативно-правових актів. Так, п. 6 Порядку реалізації пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність, затвердженого наказом Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України N 150/445/2077/5/187 від 01.06.2023 (далі — Порядок № 150), зобов'язує слідчого, дізнавача, прокурора ініціювати заміну законного представника неповнолітнього у випадках, коли: дії законного представника спрямовані на власні інтереси або ж суперечать інтересам неповнолітнього, є інші обґрунтовані підстави: вчинення законним представником кримінального правопорушення; наявні відомості про заздалегідь необіцяне приховування кримінального правопорушення іншим членом сім'ї або показання як свідка близької особи мають важливе значення у кримінальному провадженні, бездіяльність законного представника та/або зловживання повноваженнями, ви-

буття за межі країни на невизначений строк, подання клопотання для його заміни та інші причини, через які законний представник не може виконувати свої повноваження (неявка на виклик слідчого, прокурора, відсутність відомостей про місцеперебування тощо [7]).

Стаття 491 КПК передбачає участь законного представника у допиті неповнолітнього, який не досяг шістнадцятирічного віку, що засвідчує неузгодженість норми ст. 491 та ст. 227 КПК, яка регламентує порядок допиту неповнолітньої особи.

Відповідно до частини 5 статті 44 КПК законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, тому участь у проведенні слідчих (розшукових) дій за участі неповнолітнього, є його невід'ємним правом. Отже, законному представникові як учаснику провадження зі сторони захисту має бути забезпечена можливість реалізації права на участь у допиті неповнолітнього підозрюваного незалежно від віку останнього, і норма ст. 491 КПК потребує вдосконалення з метою додержання засади забезпечення права підозрюваного на захист.

Не можна обійти стороною і проблемне питання в частині недостатньої правової обізнаності законних представників щодо прав дитини у кримінальному процесі та їх власних повноважень. Порядок № 150 передбачає правило, за яким залучення законного представника, попередньо визначеного органом опіки та піклування представника, слід здійснювати з числа осіб, які пройшли спеціалізоване навчання, що доцільно запровадити і на законодавчому рівні.

Таким чином, можна зробити висновок, що ефективна реалізація прав та обов'язків законного представника є невід'ємною складовою забезпечення міжнародних стандартів правосуддя щодо дітей та важливою процесуальною гарантією додержання їх прав, свобод та законних інтересів, законності рішень та здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх з урахуванням їхніх особливих потреб та в найкращих інтересах.

1. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), прийняті 29 листопада 1985 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_211 (дата звернення: 23.04.2025).
2. Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, прийняті Комітетом міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 року. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188> (дата звернення: 23.04.2025).
3. Спецслужби РФ вербують українських підлітків для диверсій — кіберполіція. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3878443-specsluzbi-rf-verbuiut-ukrainskih-pidlitkiv-dla-diversij-kiberpolicia.html> (дата звернення: 29.04.2025).
4. Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення: наказ Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ, Офісу Генерального прокурора № 2176/5/501/176 від 22.07.2024 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text> (дата звернення: 28.04.2025).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 №4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 23.04.2025)
6. Бабенко О.Г. Деякі питання представництва неповнолітнього підозрюваного // Правовий часопис Донбасу. – 2018. – № 1 (62). – С. 167-176.
7. Про запровадження та реалізацію пілотного проєкту щодо імплементації міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, у практичну діяльність: наказ Офісу Генерального прокурора, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціальної політики України N 150/445/2077/5/187 від 01.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0150905-23#Text> (дата звернення: 28.04.2025).

Жулій П.В.

Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди, здобувачка 2
курсу ОР «Бакалавр» за спеціальністю «Право»

ДО ПИТАННЯ РОЗМЕЖУВАННЯ ЮРИСДИКЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ В УКРАЇНІ

Становлення України як правової держави безпосередньо залежить від ефективності функціонування судової системи, де чітке розмежування компетенції між різними видами судів відіграє ключову роль. Особливо актуальним є питання визначення меж

юрисдикції адміністративних судів, які покликані забезпечувати захист прав та інтересів громадян і організацій у публічно-правових відносинах від можливих порушень з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Однак, як показує практика, нерідко виникають складнощі з розмежуванням адміністративної юрисдикції від юрисдикції господарських судів.

Кодекс адміністративного судочинства України, прийнятий 6 липня 2005 року, є кодифікованим актом у сфері публічно-правових відносин. Згідно зі статтею 2 КАСУ, завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судами спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень [1]. Суб'єктами владних повноважень є органи державної влади, органи місцевого самоврядування, їхні посадові та службові особи, а також інші суб'єкти при здійсненні ними владних управлінських функцій на підставі законодавства, включаючи виконання делегованих повноважень [1]. Важливим етапом у розвитку адміністративного судочинства стало введення в дію 15 грудня 2017 року нової редакції КАСУ, спрямованої на забезпечення ефективної реалізації права на справедливий суд шляхом удосконалення процесуальних механізмів [2, с.88].

Господарський процесуальний кодекс України є кодифікованим актом у сфері господарського процесуального права. Господарський кодекс України має на меті забезпечення зростання ділової активності суб'єктів господарювання та розвитку підприємництва. Стаття 20 ГПК визначає, що «господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку зі здійсненням господарської діяльності (за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи, визначені законом» [3]. До таких спорів належать, зокрема, спори, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні господарських договорів, у тому числі щодо приватизації майна, а також інші спори, за винятком тих, що виникають з публічно-правових відносин та віднесені до компетенції Конституційного Суду України та адміністративних судів [2, с.74-75].

Стаття 4 КАСУ є ключовою для визначення юрисдикції адміністративних судів, оскільки вона розкриває зміст поняття «пу-

блічно-правовий спір» [1]. Згідно з цією статтею, адміністративна справа – це публічно-правовий спір, переданий на вирішення адміністративного суду. Сам термін «публічно-правовий спір» визначається через три альтернативні критерії: по-перше, це спір, у якому хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, включаючи виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку з виконанням або невиконанням таких функцій [4]. По-друге, це спір, у якому хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, що уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку з наданням або ненаданням таких послуг [4]. По-третє, це спір, у якому хоча б одна сторона є суб'єктом виборчого процесу або процесу референдуму і спір виник у зв'язку з порушенням її прав у такому процесі з боку суб'єкта владних повноважень або іншої особи [4].

У науковій літературі України існують різні підходи до тлумачення поняття «публічно-правовий спір». Одні науковці вважають, що публічно-правовий спір виникає у зв'язку з діяльністю держави у межах адміністративно-правових відносин, а його правовою підставою є наслідки застосування, реалізації чи порушення правових норм. Інші наголошують на суб'єктному складі спору. Проте, існує також думка, що визначальною ознакою є саме зміст (сутність, характер) спору, а не лише формальна участь суб'єкта владних повноважень [4]. Деякі дослідники пропонують уточнити статтю 4 КАСУ, вказавши, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім публічно-правових спорів, для яких законом встановлено інший порядок судового вирішення [4]. Різноманітність наукових інтерпретацій свідчить про складність та неоднозначність поняття «публічно-правовий спір», що, ймовірно, є однією з причин практичних труднощів у розмежуванні юрисдикцій.

У судовій практиці України також спостерігається еволюція у тлумаченні поняття «публічно-правовий спір». Обов'язковою ознакою для класифікації спору як публічно-правового є участь суб'єкта владних повноважень. Однак, сама по собі участь такого суб'єкта не є достатньою підставою для віднесення спору до справ адміністративної юрисдикції; вирішальне значення має суть

спору. Так, у справі №К/9901/47078/18 Верховний Суд дійшов висновку, що спір щодо визнання протиправними дій державного реєстратора та зобов'язання вчинити певні дії не є адміністративним, оскільки суди попередніх інстанцій фактично вирішували корпоративний спір щодо належності частки у статутному капіталі товариства. Це рішення ілюструє підхід, за якого адміністративна юрисдикція не поширюється на спори, що хоча і зачіпають дії суб'єкта владних повноважень, але за своєю суттю є спорами з іншої галузі права (в даному випадку – корпоративного).

Вищий господарський суд України звертався до Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення терміну «публічно-правовий спір» [5, с.199]. У зверненні зазначалося, що термін «публічно-правовий спір», який використовується для визначення предмета адміністративного судочинства, є досить широким і може охоплювати спори, які за своєю суттю належать до юрисдикції господарських судів, особливо ті, що виникають у господарсько-правових відносинах за участю суб'єкта владних повноважень.

Стаття 19 КАСУ визначає справи, на які поширюється юрисдикція адміністративних судів [1]. У статті зазначено широкий перелік категорій справ, віднесених до адміністративної юрисдикції, свідчить про значну роль адміністративних судів у контролі за діяльністю публічної адміністрації та захисті прав громадян і організацій у відносинах з державою [1]. Однак, саме ця широта може створювати передумови для виникнення колізій з юрисдикцією інших судів.

Стаття 20 ГПК визначає, що господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності, та інші справи, визначені законом.

Аналіз юрисдикційних положень КАСУ та ГПК виявляє потенційні зони перетину та конфлікту, особливо у справах, де суб'єкт владних повноважень є стороною спору, який може мати ознаки адміністративного (через статус суб'єкта) або господарського (якщо відносини мають економічний характер). Нечіткість у визначенні «інших справ у визначених законом випадках» у ГПК також може створювати невизначеність щодо юрисдикції.

Відомі українські правознавці також приділяли увагу питанням визначення та змісту адміністративної юрисдикції. Е.

Демський розуміє адміністративну юрисдикцію як встановлену законодавством компетенцію державних органів щодо вирішення правових спорів, включаючи справи про правопорушення [6, с.138-139]. Він наголошує на важливості адміністративного процесуального права не лише для виявлення та припинення правопорушень, але й для забезпечення законності в позитивній діяльності органів публічної адміністрації.

Одним із можливих шляхів законодавчого врегулювання цього питання є уточнення визначення «публічно-правового спору» у статті 4 КАС України шляхом встановлення більш чітких критеріїв, що дозволить уникнути неоднозначного тлумачення цього поняття та забезпечить єдність судової практики. Водночас доцільним є внесення змін до статей 19 КАС України та 20 ГПК України з метою детальнішого розмежування предметної юрисдикції адміністративних і господарських судів. Комплексна реалізація цих змін сприятиме усуненню прогалин у законодавстві, мінімізує ризик юрисдикційних спорів і підвищить ефективність судового захисту прав та законних інтересів учасників правовідносин.

1. *Кодекс адміністративного судочинства України* : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
2. Галуцько В. *Адміністративний процес в Україні* : колективна монографія / В. Галуцько, П. Діхтієвський, С. Стеценко, О. Ситников та ін. ; за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2021. – 846 с.
3. *Господарський процесуальний кодекс України* : Кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
4. Torgashova K. PRACTICAL PROBLEMS OF BOUNDING ADMINISTRATIVE AND ECONOMIC JURISDICTION BASED ON THE CRITERION OF ACCESSORIES OF PUBLIC AND LEGAL DISPUTES. *Young Scientist*. 2020. Vol. 11, no. 87. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-11-87-69> (date of access: 25.04.2025).
5. Сідей Я. Розмежування адміністративної юрисдикції з іншими видами юрисдикції у сфері судової компетенції. *Підприємництво господарство і право*. 2018. No 6. С. 196–199.
6. Демський Е. Ф. *Адміністративне процесуальне право України* : навчальний посібник. К. : Юрінком Інтер, 2008. 496 с.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ТИПОВІ СПРАВИ ЯК ЕЛЕМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Від моменту здобуття незалежності України судово-правова реформа залишалася серед пріоритетних державних перетворень. Створення ефективної та незалежної судової системи, разом із розвитком відповідних правових інститутів, залишається важливим завданням як для українських, так і міжнародних експертів. Особливо це актуально в контексті європейської інтеграції та виконання взятих Україною міжнародних зобов'язань. Неодноразово наголошувалося, що судово-правова реформа в Україні ще не завершена. З кожним новим етапом державного розвитку чи зміною політики в сфері правосуддя вона набуває нових рис та потребує перегляду на рівні Конституції та законодавства, щоб відповідати принципам демократичної держави та міжнародним стандартам.

З часу запровадження адміністративного судочинства в Україні цей правовий механізм зазнав численних змін. Зокрема, відбувається постійний пошук оптимальних шляхів урегулювання спорів між органами державної влади та громадянами чи іншими суб'єктами з владними повноваженнями. Це викликано складністю системи публічного управління, значним масивом адміністративних норм і незавершеною реформою виконавчої влади. Проте ці чинники не є вичерпними, адже на розвиток адміністративного судочинства впливає широкий спектр законодавчих та інституційних аспектів.

Головним завданням адміністративної юстиції в Україні є забезпечення балансу між захистом приватних та публічних інтересів. Це знаходить своє відображення у правозастосовній практиці вирішення адміністративних спорів. Існує чітка класифікація адміністративних справ: складні, незначної складності, типові та термінові. Визначення виду адміністративної справи впливає не тільки на її розгляд у суді, а й на встановлення адміністративної

юрисдикції. Судова статистика свідчить, що адміністративні суди розглядають найбільшу кількість справ у системі правосуддя. Це зумовлює необхідність пошуку нових механізмів, які б сприяли розвантаженню судової системи та вдосконаленню адміністративного процесуального законодавства.

У контексті цієї проблематики особливої уваги заслуговує поняття «типова адміністративна справа», що тісно пов'язане із зразковими справами. Верховний Суд як суд першої інстанції приймає зразкові рішення, встановлюючи наявність типових справ у системі адміністративного судочинства, визначаючи їхні процесуально-правові характеристики та формулюючи підґрунтя для їх подальшого розгляду в судах [1]. Законодавство України закріплює такі процесуальні ознаки типової адміністративної справи:

- 1) низький рівень складності;
- 2) наявність одного й того ж відповідача (або його структурного підрозділу);
- 3) ідентичні підстави виникнення спору;
- 4) регулювання спору одними й тими ж правовими нормами;
- 5) однакові вимоги позивачів.

Дослідники звертають увагу на поняття «подібності» адміністративних справ, що пояснюється широким розповсюдженням однотипних адміністративно-правових відносин, які підлягають юрисдикції адміністративних судів [2, с. 250]. Це поняття також закріплено в Законі України «Про адміністративну процедуру». Зразкові справи, у свою чергу, мають такі відмінні риси: 1) вони є різновидом типових справ; 2) розгляд здійснюється Верховним Судом як судом першої інстанції; 3) рішення у таких справах може бути зразковим.

О.Гусар зазначає, що позитивним аспектом діяльності Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду є акцент на розгляді зразкових справ у сфері соціального пенсійного забезпечення, відновлення законних прав непрацездатних осіб та дотримання державними органами їхніх обов'язків щодо правильного нарахування та виплати пенсій [3, с. 173]. Судова статистика підтверджує важливість ухвалення зразкових судових рішень у цій категорії спорів.

Варто зауважити, що типовість справи визначається не лише за суб'єктним складом, а й за характеристиками позивачів, що дозволяє виділити певні групи осіб, які мають подібні вимоги до органів влади. Очевидно, що до певного органу влади часто надходять численні позови від різних осіб. Однак для того, щоб визнати такі справи типовими, необхідно чітко визначити характеристики групи позивачів, до яких зразкове рішення буде застосовним [4, с. 117]. Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ) містить норму, згідно з якою процедура врегулювання спору за участю судді не застосовується до типових справ (пункт перший частини 2 статті 184). Це положення підкреслює важливість концепції «типових справ», адже наявність зразкового рішення покликана спростити розгляд аналогічних адміністративних спорів, усуваючи потребу у використанні додаткових процесуальних механізмів для переговорного врегулювання публічно-правових суперечок.

Попри застосування оновленого процесуального законодавства, КАСУ досі не містить повного визначення множинності судових справ, що дозволило б системно об'єднувати їх за критерієм типовості. Наразі питання доцільності ухвалення зразкового рішення залишається в компетенції суду, який розглядає відповідну справу. Таким чином, судова дискреція у вирішенні питання про передачу справ для постановлення зразкового рішення не має чітких обмежень, що потребує доопрацювання на рівні законодавства. В. Миколасць, спираючись на досвід Болгарії, пропонує доповнити статтю 290 КАСУ нормою, яка передбачала б можливість об'єднання типових справ, якщо десять чи більше позивачів звернулися з аналогічними вимогами до одного й того ж відповідача. У такому випадку їх розгляд має здійснюватися адміністративним судом за місцем розташування відповідача, а ініціатива щодо об'єднання справ може належати як учасникам процесу, так і самому суду [5, с. 134]. Такий підхід не лише конкретизує критерії об'єднання справ за чисельністю позивачів, а й певною мірою обмежує судову дискрецію.

КАСУ також визначає, що у рішенні суду за результатами розгляду зразкової справи Верховний Суд має зазначити:

- 1) ознаки типових справ;

2) обставини зразкової справи, які обґрунтовують типове застосування норм матеріального права;

3) ситуації, що можуть призвести до іншого трактування правових норм, ніж у зразковій справі [1].

Науковці наголошують, що інститут типових справ запроваджений для забезпечення єдності судової практики. Відзначається, що «інститут зразкової справи є важливим і прогресивним механізмом українського адміністративного судочинства, який сприяє не лише вдосконаленню процесу правосуддя, а й ефективному захисту соціальних прав громадян у відносинах із державними органами. Основна перевага цього інституту полягає у підвищенні ефективності роботи судів та формуванні стабільної судової практики у справах з подібними обставинами. Крім того, він мінімізує можливості для штучного затягування судових процесів шляхом апеляційного та касаційного оскарження рішень, адже підстави для такого оскарження чітко визначені адміністративним процесуальним законодавством» [1, с. 229]. Значення інституту типових і зразкових адміністративних справ як механізмів забезпечення єдності судової практики також підкреслюють М. Смокович і В. Бевзенко [6, с. 299].

Запровадження інституту типової справи в адміністративному судочинстві України у 2017 році мало на меті розвантаження судів від розгляду однотипних спорів та сприяння формуванню сталої судової практики. Однак суттєвих змін у цьому напрямку досягти не вдалося, що підтверджується незначною кількістю зразкових рішень та недостатньою гнучкістю механізмів для визначення адміністративних справ як типових. З огляду на це, необхідно вдосконалити КАСУ шляхом більш чіткого визначення критеріїв типовості адміністративних справ, а також запровадження нових процесуальних інструментів для ефективного вирішення аналогічних судових спорів.

1. *Кодекс про адміністративне судочинство України від 07.01.2018 з наступними змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.*
2. *Смокович М.І., Бевзенко В.М. Адміністративний процес України : теорія, практика : підручник. Заг. ред. Бевзенка Володимира. Видання третє, змінене, доповнене і перероблене. Київ : ВД «Дакор», 2022. 1256 с.*

3. Гусар О. Роль зразкової справи як інституту адміністративного судочинства в захисті соціальних прав. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом. Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. 424 с.
4. Миколаєць В.А. Особливості типових справ в адміністративному судочинстві. *Соціальне право*. 2019. № 2. С. 116-122.
5. Миколаєць В.А. Зразкові та типові справи в адміністративному судочинстві у контексті європейської інтеграції України: напрями запозичення. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 4 (29). Том 2. С. 129-135.
6. Резворович К.Р. Зразкові справи в сфері захисту соціальних прав. *Юридична наука*. 2020. № 9 (111). С. 223-231.

Кіреєнко М.Є.

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди, здобувачка 2
курсу ОР «Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ВИДИ ЕКСПЕРТНИХ ВИСНОВКІВ ТА ЇХ ДОКАЗОВЕ ЗНАЧЕННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У сучасному адміністративному судочинстві особливу роль відіграють засоби доказування, які сприяють встановленню істини та забезпечують справедливе вирішення справи. Одним із найпоширеніших засобів є висновок експерта, що формується за результатом проведення судової експертизи. Він дозволяє суду отримати об'єктивну інформацію щодо обставин справи, які потребують спеціальних знань.

Тривалий час експертні дослідження розвивалися переважно в межах криміналістики. Проте нині судова експертиза активно розглядається і в адміністративному процесі, адже правова природа судової експертизи є однаковою як для кримінального, так і для адміністративного судочинства. Для правильної оцінки експертного висновку важливо не лише визнати його доказове значення, але й розуміти структурні особливості та різновиди. Адже саме класифікація таких висновків дає змогу суду коректно оцінити їхню достовірність, повноту та відповідність у межах розгляду судової справи.

Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві досліджувався такими науковцями, як : С. С. Бичков,

Ю. Я. Лоза, В. Д. Юрчишин, Е. Б. Сімакова – Єфремян, О. В. Баулін, О. І. Изотов, М. Г. Щербаковський та інші. Вони розглядали експертний висновок фрагментарно, акцентуючи увагу на застосування спеціальних знань та оцінці доказів у адміністративному процесі. Меншу уваги приділяли класифікації експертних висновків.

Законодавець в ст. 101 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС) визначає, що висновок експерта - це письмовий документ, де викладені результати досліджень і надані обґрунтовані відповіді на запитання. Предметом такого висновку можуть бути фактичні обставини, для з'ясування яких необхідні спеціальні знання [1].

В своїй науковій роботі І. В. Юдіна [3, с.114] виокремлює вісім видів експертних висновків, серед яких : категоричні та ймовірні, позитивні (ствердні) та негативні, умовні та безумовні, альтернативні та однозначні. Особливу увагу науковиця приділяє висновкам про неможливість вирішення поставленого перед експертом питання, які займають окреме місце у структурі експертних досліджень.

Категоричний висновок є найбільш вагомим доказом у судовому процесі, оскільки він повністю виключає можливість існування або відсутності певних фактів чи обставин, окрім тих, які вказує експерт. Приймаючи категоричний висновок, суд визнає його єдиним можливим тлумаченням факту чи обставин, не допускаючи іншого трактування.

Ймовірний висновок є менш чітким і відображає сумніви експерта, базується на припущеннях щодо факту чи обставин, які вивчаються. Виникає через нестачу або низьку якість матеріалів для дослідження. Розглядаючи можливість використання ймовірного висновку експерта в адміністративному судочинстві важливо врахувати особливості цього процесу. У кримінальному провадженні після отримання ймовірного висновку слідчий може продовжити збір доказів і призначити нову експертизу. В адміністративному судочинстві можливість призначення повторної експертизи обмежена — усі докази мають подаватися на стадії підготовчого провадження (ст. 184 КАС) [1], тому після отримання ймовірного висновку суд не має змоги проводити нову експертизу чи збір додаткових доказів.

Висновки експерта можуть бути стверджувальними (позитивними), і заперечувальними (негативними), що означає підтвердження або спростування факту. Крім того, висновки поділяються на безумовні та умовні, залежно від того, як судження експерта пов'язане з підставами для його формулювання. Висновки експерта можуть бути поділені на однозначні та альтернативні. Однозначний висновок є категоричним і має лише одну відповідь. Альтернативний висновок, як зазначає В. Д. Юрчишин, виникає, коли експерт не зміг визначити єдине рішення, і тому має кілька варіантів вирішення питання у вигляді роздільного судження («або – або») [7, с. 449].

Висновок про неможливість вирішення питання часто отожднюють з відмовою експерта від надання висновку [2]. Юдіна зазначає, що правова природа висновку про неможливість вирішення питання та повідомленням про неможливість проведення судової експертизи відрізняється. Вона вважає, що в першому випадку експерт має необхідні знання та матеріали для дослідження, але через їх недостатність або неналежну якість не може дати категоричний або ймовірний висновок. В приклад приводить почеркознавчу експертизу, де погана якість або недостатня кількість зразків, може ускладнити визначення ознак [3].

Аналізуючи ч. 1 ст. 110 КАС України [1], яка вимагає наявності мінімум двох експертів для проведення комісійної експертизи, можна зробити висновок, що законодавець чітко визначає вимогу щодо колегіальності експертного дослідження в рамках комісійної експертизи. Проте варто зазначити, що в сучасній практиці можливе проведення комплексних досліджень одним експертом, якщо він володіє знаннями в кількох суміжних спеціальностях.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що судова експертиза в адміністративному судочинстві відіграє ключову роль у забезпеченні об'єктивного, повного та неупередженого з'ясування обставин справи, які потребують спеціальних знань. Однак, як показує практика, застосування експертних висновків супроводжується рядом суттєвих проблем, які потребують комплексного вирішення. Актуальною залишається проблема відсутності законодавчо закріпленої класифікації експертних висновків, що ускладнює їх правову оцінку в межах судового провадження.

Другим важливим питанням є невизначене доказове значення ймовірних експертних висновків. Одні науковці вважають ймовірні висновки допустимими доказами, що мають силу за умов підтвердження іншими матеріалами справи. Інші ж наполягають на їх недостатній доказовій самостійності, оскільки такі висновки містять лише припущення, а не однозначну відповідь на поставлене запитання. Третьою проблемою є невизначений процесуальний статус висновків про неможливість вирішення питання. Фахівці не вважають їх доказами, але інші вказують на доцільність їх врахування при оцінці матеріалів справи. Проте, враховуючи їх зміст, такі висновки можуть містити вказівки на причини неможливості проведення експертизи (відсутність даних, методичних підходів, матеріалів тощо), що в свою чергу має враховуватися судом при оцінці зібраних у справі доказів. Слід звернути увагу на неврегульованість порядку проведення комплексної експертизи одним експертом, що також викликає багато питань. Не дивлячись на те, що на практиці такі дослідження іноді проводяться, чинне законодавство не передбачає можливості їх офіційного застосування без участі кількох спеціалістів. Це створює правові суперечності, особливо коли один експерт має багатoproфільну кваліфікацію, достатню для виконання завдань у межах комплексного дослідження.

З метою вирішення питання пов'язаного з класифікацією висновків експерта та їх доказовим значенням вважаємо за доцільне: внести зміни до КАС України із закріпленням класифікації експертних висновків і визначенням їх доказового значення. Встановити чіткі критерії оцінки ймовірних, умовних та альтернативних висновків. Врегулювати на законодавчому рівні можливість проведення комплексних експертних висновків одним експертом за наявності у нього відповідної багатoproфільної кваліфікації.

Загалом, усунення зазначених проблем сприятиме ефективному застосуванню судової експертизи і підвищить рівень правової визначеності та справедливості в адміністративному судочинстві України.

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06. 07. 2005 року №2747 – IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення 09.04.2025)
2. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : Наказ МВС України від 17. 07. 2017 року №591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text> (дата звернення 09.04.2025)
3. Юдіна І. В. Класифікація висновків експерта та їх доказове значення в адміністративному судочинстві. Юридичний вісник 2 (71) 2024 м. Київ с.114 – 119. URL: <https://law.nau.edu.ua/wp-content/uploads/2024/08/yurvis-2-71-2024.pdf#page=114>
4. Бичкова С. С. Експертиза в цивільному процесі України : дис. канд . юридич . наук : Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2003 с.173
5. Щербаковський М. Г. Судова експертологія : навч. посіб. Харк. нац. ун-т внутр. справ Харків, 2008 рік с. 192.
6. Гончаренко В. Г., Бергер В. Є., Булига Л. П. Експертизи в судовій практиці : навч. посіб. Київ : КНДІСЕ, 1993 с.197.
7. Юрчишин В. Д. Аналіз та класифікація висновків експерта у кримінальному провадженні теоретичний та практичний аспект. Прикарпатський юридичний вісник. 2013 рік Вип. 1 (3) с.440 – 452.
8. Лоза Ю. Я. Експертиза в адміністративному судочинстві України : дис. канд. Юрид. Наук : Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2011 рік с. 204.
9. Баулін О. В., Изотов О. І. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. Криміналістика і судова експертиза 2021 рік №606 с.95 – 108.

Настаченко Є.О.

*Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди, здобувачка 2
курсу ОР «Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ БЕЗСТОРОННОСТІ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ГРОМАДЯН У ДІЯЛЬНОСТІ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ

Забезпечення справедливого судоустрою є фундаментальним принципом правової держави. Однією з ключових його складових є гарантії безсторонності та неупередженості правосуддя. Наразі, у національному законодавстві закріплена низка норм, що мають

на меті досягнення єдності судової практики та відповідності нашої судової системи, зазначеним вище принципам. Проте, подекуди, виникають сумніви щодо досягнення такої мети, зокрема, йде мова про випадки, коли Велика Палата Верховного Суду (далі – ВП ВС) виступає апеляційною інстанцією щодо рішень Верховного Суду (далі – ВС) відповідно до ч. 3 ст. 23 та ч. 3 ст. 292 Кодексу адміністративного судочинства України [1] (далі – КАС України). Така спрямованість функціонування даного постійно діючого колегіального органу Верховного Суду реалізується виключно в межах адміністративного судочинства.

З огляду на вищезазначене, виникає досить парадоксальна ситуація, оскільки, фактично, Верховний Суд переглядає власні ж рішення, але вже як суд апеляційної інстанції. Цілком логічним є те, що така конструкція породжує питання стосовно безсторонності, об'єктивності та неупередженості процесу перегляду таких рішень.

Цю проблему поглиблює аналіз положень статті 45 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2]. ВП ВС визначена як постійно діючий колегіальний орган Верховного Суду, до складу якого входить 21 суддя, обраний з-поміж суддів касаційних судів, та Голова ВС. Частина друга статті 45 прямо передбачає, що ВП ВС виконує як касаційні, так і апеляційні функції, зокрема, переглядає рішення ВС, винесені у першій інстанції. Незважаючи на те, що обрані судді не здійснюють правосуддя у відповідному касаційному суді відповідно до ч. 6 ст. 45 Закону, організаційна єдність всієї структури Верховного Суду створює враження порушення об'єктивності. Фактично відбувається перегляд «внутрішнім» колегіальним органом того самого органу, а не зовнішнім незалежним суб'єктом.

Хоча частина шоста статті 45 встановлює, що суддя ВП ВС не здійснює правосуддя у складі касаційного суду [2], об'єктивний тест безсторонності (який застосовується Європейським судом з прав людини) враховує не лише формальні гарантії, а й загальне сприйняття судового процесу. У справі *Piersack v. Belgium* ЄСПЛ наголосив, що суд повинен не лише бути неупередженим, а й викликати довіру в цьому. У випадку, коли один орган переглядає рішення іншого підрозділу тієї ж інституції, виникає обґрунтова-

ний сумнів щодо незалежності та неупередженості, оскільки, як зазначається в рішенні «У цій сфері навіть зовнішній вигляд може мати певне значення. На карту поставлено довіру, яку суди мають викликати у громадськості в демократичному суспільстві» [3].

В контексті викладеного, варто додати, що судді відповідно до п. 21 «Висновку № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності»: «повинні за всіх обставин діяти безсторонньо з тим, щоб забезпечити відсутність правомірних підстав у громадян підозрювати якусь упередженість. У цьому відношенні безсторонність повинна бути очевидною як під час виконання суддею судових функцій, так й інших дій».

У межах розуміння принципу безсторонності важливо враховувати суб'єктивний підхід, що включає в себе особисте переконання та (або) інтереси конкретного судді, і відповідність об'єктивному підходу, що вбачає надання суддею гарантій, що у достатній мірі усунуть будь-який правомірний сумнів у цьому аспекті [4].

Спираючись на вище викладене, доцільним було б забезпечити чіткі гарантії організаційної відокремленості суддів, які здійснюють перегляд справ, від суддів, що ухвалили первинне рішення. Водночас, доцільно посилити прозорість процедури формування складу Великої Палати Верховного Суду у кожній конкретній справі, щоб мінімізувати можливі сумніви щодо неупередженості. Окрім того, можна передбачити можливість створення окремої апеляційної інституції, наприклад, спеціального складу суддів, які не входять до складу Верховного Суду, що забезпечить зовнішній незалежний перегляд рішень і знизить потенційні конфлікти інтересів.

Проблематика участі Великої Палати Верховного Суду як апеляційної інстанції у справах, вже розглянутих Верховним Судом у першій інстанції, викликає обґрунтовані сумніви щодо дотримання принципу безсторонності та неупередженості судового розгляду. Формальне розмежування повноважень суддів ВП ВС та суддів касаційних судів не завжди здатне усунути враження внутрішнього перегляду судових рішень

Незважаючи на вказані проблемні аспекти, Верховний Суд України, як і Велика Палата Верховного Суду України, безсумнівно, залишаються ключовими та авторитетними органами судової влади, що відіграють визначну роль у здійсненні правосуддя. На них покладено значний обсяг повноважень, які вони реалізують на основі чинного законодавства та з дотриманням міжнародних стандартів у сфері судочинства.

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> (Дата звернення: 25.04.2025)
2. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1402-19> (Дата звернення: 25.04.2025)
3. CASE OF PIER-SACK v. BELGIUM: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-57557%22%5D%7D> (Дата звернення: 25.04.2025)
4. «Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності»: https://court.gov.ua/userfiles/vism_3_2002.pdf (Дата звернення: 25.04.2025)

Оболенцев М.В.

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
здобувач 2 курсу ОР «Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ У ФОРМІ ДІЗНАННЯ ПІД ЧАС ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Інститут дізнання, як самостійний порядок розслідування кримінальних проступків, був введений в дію після прийняття у 2018 році Закону України № 2617-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» (далі – Закон № 2617-VIII) [1].

Законом № 2617-VIII були внесені зміни до глави 25 Кримінального процесуального кодексу України (далі - КПК України) в

частині, що стосується початку досудового розслідування у формі дізнання, застосування запобіжних заходів, закінчення дізнання, а також доповнено вищезазначену главу статтями, які стосуються джерел доказування, затримання, вилучення речей та документів, продовження, зупинення процесуальних строків під час досудового розслідування кримінальних проступків [2]. Проте ці нововведення, на жаль, не врахували особливостей, які мають або можуть мати місце при здійсненні кримінальних проваджень на території України з 2014 року (початку війни росії проти України) й до нині (коли на всій території України введено та діє правовий режим воєнного стану).

Досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання), у відповідності до ч. 2 ст. 298 КПК України, здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, а також главою 25 КПК України. У свою чергу, ст. 218 КПК України передбачено обов'язок здійснення досудового розслідування органом досудового розслідування під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення.

Недоліки посилання на загальний порядок здійснення дізнання відповідно до правил досудового розслідування проявилися в повній мірі після початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, окупації частини території та введення воєнного стану згідно Указу Президента України № 64/2022 від 24.02.2022 [3], який пізніше був затверджений Верховною Радою України [4].

Перелік територій тимчасово окупованих Російською Федерацією був закріплений у Наказі Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 309 від 22.12.2022 року [5], який в подальшому втратив чинність у зв'язку з набранням чинності Наказу Міністерства розвитку громад та територій України № 376 від 28 лютого 2025 року № 376 «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» [6].

У свою чергу, Верховним Судом, своїм Розпорядженням № 1/0/9-22 від 06.03.2022 року, було змінено територіальну підсуд-

ність судів загальної юрисдикції, які здійснювали судочинство на територіях, що потрапили під окупацію після 24.02.2022 року [7].

Як свідчить аналіз рішень, що були прийняті місцевими судами, за період з 01.01.2025 року, серед іншого, за наслідками розгляду клопотань органів досудового розслідування, останні були також передислоковані в інші регіони для подальшого здійснення покладених Законом повноважень.

Так, згідно Ухвали Херсонського міського суду Херсонської області по справі № 766/740/24 від 23.01.2025 року, в.о. начальника сектора дізнання Каховського районного відділу поліції Головного управління Національної поліції в Херсонській області, обґрунтовуючи подання клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю у кримінальному провадженні №12023232070000055 від 31.12.2023 р. за ознаками кримінального правопорушення передбаченого ч. 1 ст. 190 КК України, до суду, в межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування, послався на внутрішній наказ начальника Головного управління Національної поліції в Херсонській області про зміну місця дислокації вищевказаного органу досудового розслідування. Незважаючи на це, суд відмовив у задоволенні клопотання посилаючись на приписи статей 132, 218 КПК України, зазначивши, що тимчасове розташування вказаного органу досудового розслідування в іншому місці не є підставою для зміни його юрисдикції, а також те, що КПК України не врегульовано питання процесуальних дій слідчого судді при надходженні клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження із порушенням правил підсудності [8].

Слідчий суддя Херсонського міського суду Херсонської області по справі № 766/676/25 від 23.01.2025 року своєю ухвалою також відхилив клопотання сектору дізнання про тимчасовий доступ до речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю у кримінальному провадженні №12024232070000040 від 16.11.2024, зазначивши про чітко врегульовану територіальну юрисдикцію правоохоронного органу.

Схожі правові висновки неодноразово були зроблені судами за наслідками розгляду справ, які стосуються вирішення питання

вжиття заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування кримінальних проступків.

Наявність вищезазначених правових позицій значно ускладнює проведення слідчих (розшукових) дій підрозділами дізнання та робить неможливим подальше розслідування великої кількості кримінальних проваджень.

На нашу думку, вирішення даної правової проблеми, полягає у внесенні змін до Глави 19 КПК України, які полягають у доповненні ч. 2 ст. 132 КПК України пунктом 3, який передбачатиме можливість подання клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження до місцевого суду за місцем фактичного перебування органу досудового розслідування за умови перебування території, на яку поширюються повноваження такого органу, під окупацією.

1. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень* : Закон від 22.11.2018 № 2617-VIII : станом на 17 черв. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2617-19#n625> (дата звернення: 10.04.2025);
2. *Кримінальний процесуальний кодекс України* : Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.04.2025);
3. *Про введення воєнного стану в Україні* : Указ від 24.02.2022 № 64/2022 : станом на 6 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
4. *Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»* : Закон від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
5. *Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією* : Наказ від 22.12.2022 № 309. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
6. *Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією* : Наказ від 28.02.2025 № 376. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text> (дата звернення: 15.04.2025).
7. *Про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану* : Розпорядж. від 06.03.2022 № 1/0/9-22. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1261748/> (дата звернення: 15.04.2025).
8. *Ухвала Херсонського міського суду Херсонської області від 23.01.2025 у справі № 766/740/24*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124748628> (дата звернення: 15.04.2025).

Перегіняк А.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувачка 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛИХ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, породила безпрецедентні гуманітарні та правові виклики, поставивши перед державними органами та міжнародними інституціями складне завдання забезпечення захисту прав осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій. Сьогодні, коли Україна переживає найскладніший період своєї новітньої історії, правова категорія «потерпілий» набуває нових вимірів і значень. За цим юридичним терміном стоять долі мільйонів громадян – дітей, які втратили домівки; людей похилого віку, позбавлених найнеобхіднішого; матерів, які чекають на дзвінок від синів-військових; цивільних осіб, які стали жертвами воєнних злочинів, що мають отримати належну правову оцінку на міжнародному рівні.

Актуальність дослідження правового статусу потерпілих у контексті воєнного стану зумовлена необхідністю формування ефективних юридичних механізмів, здатних адекватно відповідати на виклики війни, забезпечувати оперативне реагування на порушення прав громадян та гармонізуватися з міжнародними стандартами гуманітарного права. Комплексний аналіз цієї проблематики має особливе значення не лише для поточного захисту прав постраждалих осіб, але й для формування основи повоєнного відновлення України, зміцнення її міжнародного авторитету та реалізації євроінтеграційних прагнень.

Проблематика правового статусу потерпілих від воєнних дій сьогодні активно досліджується українськими правниками. Науковці зосереджують увагу на різних аспектах захисту прав потерпілих: судових механізмах захисту, компенсаційних процедурах, процесуальних аспектах документування воєнних злочинів. Зокрема, в наукових працях розглядаються питання застосування норм міжнародного гуманітарного права, включаючи Женевські

конвенції 1949 року, Римський статут Міжнародного кримінального суду, а також практику Європейського суду з прав людини як важливих інструментів захисту прав потерпілих [1, с. 1-2].

Дослідники наголошують на необхідності судової реформи, розвитку механізмів перехідного правосуддя та міжнародної співпраці для ефективної компенсації збитків [3, с. 32-33]. Окрема увага приділяється методиці індивідуальної роботи з потерпілими, зокрема, під час проведення допитів як ключового елемента документування воєнних злочинів на деокупованих територіях [2, с. 120-121]. Водночас, у більшості досліджень аналізуються окремі аспекти проблеми – судовий захист, компенсаційні механізми чи процесуальні права, тоді як комплексний аналіз правового статусу потерпілих, що враховував би всі виміри їхнього захисту, залишається недостатньо розробленим [3, с. 35].

У контексті сучасного українського законодавства, термін «потерпілий» набуває розширеного тлумачення, включаючи осіб, які зазнали фізичної, моральної чи майнової шкоди внаслідок воєнних дій, воєнних злочинів або окупації. Національне законодавство представлене комплексом нормативно-правових актів, серед яких: Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Закон України «Про правовий режим воєнного стану». На міжнародному рівні правовий статус таких осіб регулюється Женевськими конвенціями про захист жертв війни та Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

Згідно з положеннями статті 55 Кримінального процесуального кодексу України, особам, які набули статусу потерпілого, гарантується право подавати заяви, надавати докази, брати участь у слідчих діях, отримувати кваліфіковану правову допомогу та оскаржувати процесуальні рішення. Однак реалізація цих прав в умовах воєнного стану ускладнюється через нестабільне функціонування судової системи, обмежений доступ до правосуддя на тимчасово окупованих територіях та інші об'єктивні перешкоди, зумовлені військовими діями.

Особливе значення для забезпечення прав потерпілих має Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій» від 22 грудня 2022 року № 2923-IX, який встановлює меха-

нізм відшкодування матеріальної шкоди через Державний реєстр збитків. Паралельно питання компенсації моральної та фізичної шкоди може вирішуватися шляхом подання цивільних позовів або через міжнародні фонди, зокрема Реєстр збитків, створений за підтримки Ради Європи відповідно до Закону України «Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків» від 8 листопада 2023 року № 3432-IX.

У міжнародному вимірі ключову роль у притягненні винних до відповідальності та відновленні прав потерпілих відіграють Міжнародний кримінальний суд та Європейський суд з прав людини. Україна послідовно підтримує ініціативи щодо створення комплексного міжнародного компенсаційного механізму, який включатиме реєстр, комісію та спеціалізований фонд для відшкодування збитків, завданих державою-агресором.

Дослідження виявляє низку системних перешкод у забезпеченні ефективного захисту прав потерпілих. Серед основних проблем: бюрократичні бар'єри при оформленні відповідного статусу, нестабільність функціонування судової системи в прифронтових регіонах, обмежений доступ до правосуддя на тимчасово окупованих територіях, а також складнощі зі збором та фіксацією доказів воєнних злочинів у необхідному процесуальному форматі. Особливо вразливими категоріями потерпілих є внутрішньо переміщені особи, люди з інвалідністю, особи похилого віку та діти, які зіштовхуються з додатковими соціально-економічними обмеженнями та перешкодами у доступі до правових механізмів захисту своїх прав.

Удосконалення національної системи захисту прав потерпілих в умовах воєнного стану потребує реалізації комплексу взаємопов'язаних заходів. Важливими кроками є: спрощення процедур отримання компенсацій, створення єдиного електронного реєстру потерпілих з можливістю дистанційного доступу, розробка програм соціальної та психологічної реабілітації для різних категорій постраждалих (внутрішньо переміщені особи, діти, жертви сексуального насильства), удосконалення судової системи шляхом підвищення кваліфікації суддів у питаннях міжнародного гуманітарного права та посилення міжнародної співпраці для забезпечення механізмів репарацій від держави-агресора.

Окремим напрямом має стати гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами захисту прав людини, зокрема, імплементація положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству (Стамбульська конвенція) та принципів так званого «Кодексу Мурад» (Nadia's Initiative), спрямованого на захист жертв сексуального насильства в умовах збройних конфліктів.

Ефективний правовий захист потерпілих під час воєнного стану є не лише юридичним обов'язком держави, але й моральним імперативом, спрямованим на відновлення справедливості, підтримку соціальної згуртованості та зміцнення міжнародного авторитету України. Комплексний підхід, що органічно поєднує національні та міжнародні правові механізми, сприятиме не лише відновленню порушених прав конкретних осіб, але й формуванню міцної основи для повоєнного відновлення країни.

Подальший розвиток законодавства та судової практики має враховувати унікальні виклики воєнного часу, забезпечуючи оптимальний баланс між оперативністю реагування на порушення прав та якістю правового регулювання. Міжнародна співпраця з Міжнародним кримінальним судом, Європейським судом з прав людини, Організацією Об'єднаних Націй та іншими міжнародними інституціями набуває вирішального значення у притягненні винних до відповідальності, забезпеченні справедливої компенсації збитків та наданні потерпілим комплексного правового захисту.

Формування дієвої системи захисту прав потерпілих в умовах воєнного стану стане важливим кроком до утвердження верховенства права та гуманістичних цінностей в українському суспільстві. Це сприятиме зміцненню легітимності державних інституцій, відновленню довіри громадян до правової системи та інтеграції України до європейського правового простору. Більше того, ефективна система захисту прав потерпілих є необхідною передумовою для успішного повоєнного відновлення України, забезпечення примирення та консолідації суспільства, а також залучення міжнародної підтримки для реконструкції країни.

1. Сопільник Л. І. *Поняття судового захисту прав потерпілих від воєнних злочинів. Академічні візії*. 2023. Bun. 26. URL: <https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/download/1654/1548> (дата звернення: 01.05.2025).
2. Кривонос М. В. *Індивідуальна робота з потерпілим від кримінального правопорушення в умовах воєнного стану*. SWorldJournal. 2023. Issue 21, Part 3. С. 118–124. URL: https://www.researchgate.net/publication/376066316_INDIVIDUALNA_ROBOTA_Z_POTERPILIM_VID_KRIMINALNOGO_PRAVOPORUSENNA_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU (дата звернення: 01.05.2025).
3. Наливайко Л. Р. *Захист прав і свобод осіб, які постраждали від війни: проблеми та перспективи*. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 6. С. 32–35. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2024/8.pdf (дата звернення: 01.05.2025).
4. *Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
5. *Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
6. *Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
7. *Женевські конвенції від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни / База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 01.05.2025).
8. *Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій : Закон України від 22.12.2022 № 2923-IX / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
9. *Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Міжнародний документ від 04.11.1950 / База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.05.2025).
10. *Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків : Закон України від 08.11.2023 № 3432-IX / Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3432-20#Text> (дата звернення: 01.05.2025).
11. *Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству : Міжнародний документ від 11.05.2011 / Рада Європи*. URL: <https://rm.coe.int/1680462546> (дата звернення: 01.05.2025).

*Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова, здобувач 2 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ОПЕРАТИВНО- РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИМИ МИТНИМИ ОРГАНАМИ

Призначення митних органів полягає в ефективному захисті суспільства та забезпеченні стягнення належних податків із використанням для цього, серед іншого, боротьби з транскордонними злочинами. Для реалізації цієї мети митні органи у взаємодії з іншими правоохоронними органами беруть участь у заходах, спрямованих на боротьбу з комерційними шахрайствами, підробками, незаконним переміщенням через митний кордон високоліквідних товарів, диких тварин, контрабандою зброї, ядерних матеріалів, зброї масового знищення, наркотиків та прекурсорів, предметів культурної спадщини, токсичних відходів.

Те, яким чином митниця реалізовує свою правоохоронну місію в питаннях боротьби з вищенаведеними правопорушеннями, залишається у фокусі дискусій між митними адміністраціями - учасниками Всесвітньої митної організації (далі – ВМО), членом якої з 1992 р. є й Україна. ВМО заохочує митні адміністрації до поглибленого аналізу власних методів та вжиття заходів для вдосконалення чинних національних систем, зокрема, розширення їх правового фундаменту (сприяння повноваженням) та оперативних можливостей (варіантів), на яких їхні процедури та практики засновані. У зв'язку із цим зростає потреба у подальшому дослідженні та удосконаленні митного правозастосування за підтримки Секретаріату ВМО, обміну досвідом, а також визначенні загального підходу, котрий дозволить митним адміністраціям по всьому світу уніфікувати методологію, котру вони використовують, щоб виявити та нівелювати потенційні інституційні ризики.

Митні органи відіграють ключову роль у виявленні та документуванні фактів контрабанди. Вони наділені спеціальними повноваженнями, що дозволяють здійснювати контроль за переміщенням товарів через митний кордон. У процесі митного

контролю фіксуються всі дані щодо товарів, транспортних засобів та осіб, які перетинають кордон. Це створює підґрунтя для подальшого збирання доказів у разі виявлення порушень. Особливу увагу митники приділяють виявленню підроблених документів, прихованих товарів або занижених митних вартостей.

Митна справа в Україні, як то передбачено положеннями ст. 7 МК України, містить у собі встановлені порядок і умови переміщення товарів через митний кордон України, їх митний контроль та митне оформлення, застосування механізмів тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, справляння митних платежів, ведення митної статистики, обмін митною інформацією, ведення Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, здійснення відповідно до закону державного контролю нехарчової продукції при її ввезенні на митну територію України, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил, організації і забезпечення діяльності митних органів та інші заходи, спрямовані на реалізацію державної митної політики [1].

Запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил забезпечують, в контексті положень статей 5; 6 МК України [1], реалізацію та захист митних інтересів України, впливають на стан її митної безпеки та на формування державної митної політики. Призначенням митних органів України, згідно з ст. 544 МК України [1] є створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, забезпечення безпеки суспільства, захист митних інтересів України.

Здійснюючи митну справу, митні органи згідно з ст. 544 МК України виконують, серед іншого, такі основні завдання:

- забезпечення правильного застосування, неухильного дотримання та запобігання невиконанню вимог законодавства України з питань митної справи;
- забезпечення виконання зобов'язань, передбачених міжнародними договорами України з питань митної справи, укладеними відповідно до закону;
- запобігання та протидія контрабанді, боротьба з порушеннями митних правил на всій митній території України [1].

Для належного усвідомлення правоохоронних завдань митних органів стосовно контрабанди та порушень митних правил

варто враховувати наступні словникові тлумачення: запобігати (контрабанді) – не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане; протидіяти (контрабанді) – спрямовувати дію проти чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь; спрямовуватися проти іншої дії (про дію); боротьба (з порушеннями митних правил) – діяльність, що має на меті подолати або знищити що-небудь.

Інституційна спроможність митних органів України у сфері правоохоронної діяльності знаходиться у безпосередній залежності від правових норм щодо цього питання, що містяться у положеннях національного законодавства. Згідно з ст.2 ЗУ «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII [2], ОРД вважається система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів.

Завданням ОРД є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена КК України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави (ст.1) [2].

Вказане означає, що завдання ОРД стосуються, зокрема, контрабанди – протиправних діянь, відповідальність за які передбачена ст.ст. 201, 305 КК України [3].

Підкреслимо, що повноцінне наданням митним органам права на ОРД є запорукою відновлення інституційної спроможності у сфері правоохоронної діяльності митних органів України.

1. Митний кодекс України: Закон України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 11.03.2025)
2. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-XII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 11.03.2025)
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 11.03.2025)

Фурда М.Я.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 3 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРОБЛЕМАТИКА ТА КОНЦЕПЦІЇ ВПРОВАДЖЕННЯ МЕДІАЦІЇ В АДМІНІСТРАТИВНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

У пошуку ефективних способів вирішення спорів як приватних, так і публічно-правових все більшої популярності у міжнародному та національному законодавстві набувають альтернативи традиційним судовим вирішенням спорів шляхом проведення медіації.

За своєю правовою природою медіація розглядається як добровільна, конфіденційна та структурована процедура, у межах якої сторони, за допомогою нейтрального, незалежного й неупередженого посередника – медіатора, намагаються врегулювати спір шляхом переговорів.

Українське законодавство визначає медіацію як позасудовий механізм, що дозволяє сторонам знайти взаємоприйнятне рішення без державного примусу.

Фундаментальним кроком у розвитку медіації в Україні стало ухвалення Закону України «Про медіацію» [1].

Медіація в адміністративному судочинстві України визначається як альтернативний метод вирішення спорів, що сприяє ефективності судового процесу та зменшенню конфліктності між сторонами. Це є одним із напрямків співпраці України з Європейською Комісією та Радою Європи для покращення діяльності судової системи. У 2007 році в Києві відбувся перший круглий стіл щодо запровадження медіації в адміністративних судах, після чого було прийнято рішення про її впровадження.

Особливість медіації полягає в тому, що вона не лише допомагає знайти правове рішення, а й враховує глибинні причини конфлікту, які можуть виходити за межі самого спору.

Україна, уклавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році, зобов'язалася забезпечити доступ як до судових, так і позасудових методів вирішення спорів. Європейське співто-

вариство рекомендує впровадження медіації як альтернативного способу вирішення спорів на досудовому етапі.

Основною проблемою впровадження медіації в адміністративне судочинство є суб'єктний склад сторін, оскільки державні органи діють лише в межах закону, згідно з Конституцією України 1996 року [2]. Це ускладнює добровільне прийняття рішень органами публічної адміністрації. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» 2016 року, судді не можуть займати оплачувані посади, крім наукової, викладацької та творчої діяльності. Тому запропоновано, щоб функція медіації виконувалася в межах судової діяльності без додаткових витрат.

Фрідріх-Йоахім Мемель, головуєчий суддя адміністративного суду Гамбурга, медіатор у статті «Про можливості впровадження медіації в рамках діючого Кодексу адміністративного судочинства України» зазначає, що чинний КАС України не містить прямих норм щодо медіації, проте вона може бути реалізована як частина адміністративної діяльності судів. Медіація може проводитися в межах підготовчого провадження. Перш ніж відповісти на запитання, чи можна впроваджувати медіацію в адміністративних судах України (в усякому разі як модельний проєкт) без внесення (поки що) змін до діючого законодавства, варто коротко зупинитися на зовнішньому перебігу процедури медіації. Після надходження справи згідно з планом розподілу справ у суді до відповідного судді або судової колегії потрібно насамперед з'ясувати питання, чи вважають суддя або учасники процесу, що справа може бути вирішена шляхом медіації. Після обговорення, наприклад, у рамках підготовчого провадження на попередньому судовому засіданні доцільності проведення медіації з учасниками процесу та за відповідної згоди з їхнього боку судова колегія або суддя відкладає провадження і передає правовий спір на розгляд судді-медіатору адміністративного суду з метою проведення медіації. Медіатор проводить процедуру медіації (в приміщенні суду) під власну відповідальність. Організаційну підтримку в оформленні матеріалів справи надає йому канцелярія суду. Якщо медіація успішна, тоді відбувається укладання остаточної угоди між її учасниками, що створює передумову для закриття позовного провадження у справі. У разі, якщо учасники процесу або медіа-

тор вважають, що медіація не дала результату, тобто є невдалою, матеріали повертаються до відповідної судової колегії, яка й продовжує позовне провадження по справі [3].

Спільна програма Європейської комісії і Ради Європи «Прозорість та ефективність судової системи України» свого часу передбачала пілотний проєкт із медіації в адміністративних судах. Раніше у попередньому судовому засіданні суддя роз'яснював можливість мирного врегулювання спору. У разі згоди сторін матеріали передавали судді-медіатору або спеціальному працівнику суду. У разі успіху підписувалась угода, суд закривав провадження, а умови примирення фіксувалися в ухвалі. Якщо ж медіація не давала результату, справа поверталася до судді, який відкрив провадження, і розгляд продовжувався за процедурою КАС України.

Сьогодні відповідно до статті п. 2 ч. 2 ст. 180 КАС України: «У підготовчому засіданні суд з'ясовує, чи бажають сторони вирішити спір шляхом примирення, провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації або звернутися до суду для проведення врегулювання спору за участю судді» [4].

Однак, незважаючи на наявність законодавчих основ для використання процедури медіації в адміністративному судочинстві України, доводиться констатувати незначну практику її застосування з різних причин. Суб'єктивні та об'єктивні причини низької популярності медіації в Україні полягають у недостатній кількості професійних медіаторів, відсутності достатніх теоретичних і практичних знань, змагальності судового процесу, яка суперечить принципу примирення, консервативності юристів, яким вигідне збереження традиційної судової практики, а також у тому, що успіх медіації залежить від готовності обох сторін до мирного вирішення спору. Тому потрібно працювати над мінімізацією названих причин і надалі активно популяризувати застосування процедури медіації як ефективного альтернативного способу вирішення спорів, у тому числі публічно-правового характеру.

1. Про медіацію: Закон України від 16 листопада 2021 р. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text> (дата звернення: 25.04.2025).
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.04.2025).

3. Мемель Ф.-Й. Медіація в адміністративному судочинстві України. URL: http://www.voas.gov.ua/upload/337_mediac2.pdf (дата звернення: 25.04.2025).
4. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 25.04.2025).

Чорний М.О.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 1 курсу ОР
«Бакалавр» за спеціальністю «Право»*

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ СУДОЧИНСТВА У СПРАВАХ ПРО ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, розпочате 24 лютого 2022 року, поставило перед українським суспільством безпрецедентні морально-правові виклики. Один із найбільш дискусійних — забезпечення неупередженого та справедливого судочинства у справах про державну зраду, злочин, що в умовах екзистенційної загрози для держави набуває особливої суспільної резонансності.

Проблематика забезпечення неупередженості судочинства щодо осіб, обвинувачених у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України в умовах воєнного стану, є багатоаспектною і потребує комплексного аналізу як з позицій теорії права, так і практики правозастосування. Неупередженість судочинства слід розглядати як сукупність об'єктивних та суб'єктивних характеристик, що забезпечують відсутність упередженості судді при розгляді справи та ухваленні рішення виключно на підставі фактів і права, незалежно від особистого ставлення до обвинуваченого чи обставин справи.

Теоретико-правове підґрунтя забезпечення неупередженості судочинства базується на міжнародних та національних правових нормах. Аналіз положень статті 6 Європейської конвенції з прав людини [1], статті 10 Загальної декларації прав людини [2], а також статті 129 Конституції України [3] дає підстави стверджувати, що право на справедливий і неупереджений розгляд справи

незалежним судом визнається фундаментальним правом людини, що не підлягає обмеженню навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» конкретизує положення Конституції України, визначаючи, що правосуддя в Україні здійснюється на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд [4]. Важливою гарантією неупередженості суду є інститут відводу та самовідводу суддів, що дозволяє запобігти ситуаціям, коли суддя не може розглядати справу об'єктивно через наявність конфлікту інтересів або особистої заінтересованості.

Варто зазначити, що інститут відводу та самовідводу судді за своєю правовою природою покликаний забезпечити реалізацію принципу безсторонності суду. Як зазначає Я. Берназюк, безсторонність (неупередженість) суду має суб'єктивну та об'єктивну складові. Суб'єктивна безсторонність стосується особистих переконань та поведінки конкретного судді, тобто відсутності у судді особистої заінтересованості або упередженості в конкретній справі. Об'єктивна безсторонність стосується структурних ознак, що можуть викликати сумніви в неупередженості судді [5].

Особливої уваги заслуговує дослідження проблем забезпечення неупередженості судочинства в умовах воєнного стану, коли розглядаються злочини, пов'язані з державною зрадою. Аналіз практики українських судів демонструє складність дотримання стандартів неупередженості в таких справах. Розглянемо конкретний приклад із судової практики.

У жовтні 2024 року Тернопільський апеляційний суд розглядав резонансну справу щодо особи, яка у 2022 році передавала відомості про розташування об'єктів критичної інфраструктури представникам ворожої держави, що створювало загрозу для цивільного населення [6]. Особливість цієї справи полягала в тому, що частина потерпілих були мешканцями Тернополя, а отже, самі судді потенційно могли безпосередньо постраждати від дій обвинуваченого. За таких обставин виникає обґрунтований сумнів у можливості забезпечення повної об'єктивності при розгляді справи, навіть якщо судді сумлінно прагнуть до неупередженості.

Аналізуючи проблему забезпечення неупередженості судочинства у справах про державну зраду в умовах воєнного стану,

доцільно звернутися до міжнародного досвіду. Історичні прецеденти, зокрема Нюрнберзький процес та Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії (МТКЮ), пропонують різні моделі забезпечення справедливого судочинства щодо злочинів, що становлять загрозу для міжнародного миру та безпеки.

Науковці зазначають, що Нюрнберзький процес, незважаючи на його історичне значення, мав певні процесуальні особливості, які сьогодні викликали б критику з позицій сучасних стандартів справедливого судочинства. Як зазначає П. Рабінович, «історичний досвід міжнародного кримінального правосуддя демонструє поступову еволюцію від карального правосуддя до правосуддя, орієнтованого на забезпечення прав усіх учасників процесу» [7, с. 32]. Якщо провести аналогію, то в сучасному контексті проти осіб, які вчинили державну зраду, судочинство здійснюється представниками тієї держави, проти якої спрямовані злочинні дії. Це об'єктивно створює ризик упередженості.

Більш досконалу модель пропонує досвід Міжнародного трибуналу щодо колишньої Югославії, створеного Резолюцією Ради Безпеки ООН. Мандат цього трибуналу полягав у притягненні до відповідальності осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права, вчинених на території колишньої Югославії. Важливою особливістю МТКЮ була його інституційна незалежність та формування колегії суддів із представників різних держав, що не були безпосередньо залучені до конфлікту [9].

У контексті України доцільним видається запровадження спеціальної процедури розгляду справ про державну зраду та інші злочини проти основ національної безпеки в умовах воєнного стану. Така процедура могла б передбачати: 1) формування спеціальних колегій суддів для розгляду справ про державну зраду з дотриманням принципу територіальної віддаленості (розгляд справи суддями з регіонів, не постраждалих безпосередньо від дій обвинуваченого); 2) запровадження додаткових гарантій безсторонності, зокрема розширення підстав для відводу та самовідводу суддів у справах, пов'язаних із воєнними злочинами та державною зрадою; 3) залучення міжнародних спостерігачів або експертів для моніторингу дотримання стандартів справедливого

судочинства у справах про державну зраду; 4) розробка спеціальних програм психологічної підтримки для суддів, які розглядають справи про злочини, пов'язані з війною, для мінімізації впливу емоційного чинника на прийняття судових рішень.

Варто зазначити, що забезпечення неупередженості судочинства у справах про державну зраду в умовах воєнного стану є не лише правовою, але й морально-етичною проблемою. З одного боку, держава зобов'язана гарантувати дотримання принципів верховенства права та справедливого судочинства щодо всіх осіб, незалежно від тяжкості інкримінованих їм діянь. З іншого боку, існує об'єктивна складність збереження неупередженості в ситуації, коли дії обвинуваченого безпосередньо загрожували безпеці суспільства, частиною якого є самі судді.

Аналіз сучасного стану міжнародно-правового регулювання у цій сфері свідчить про певну неадаптованість наявного інструментарію до викликів гібридних війн XXI століття. Більшість міжнародно-правових актів, що регламентують питання прав людини та гуманітарного права (Женевські конвенції 1949 року, Загальна декларація прав людини 1948 року), були розроблені в середині XX століття і не враховують специфіки сучасних збройних конфліктів. Це обумовлює необхідність оновлення та адаптації міжнародно-правової бази до сучасних реалій.

Варто погодитися з тезою Скаун О.Ф. про те, що «право не слід розглядати як певне стабільне утворення, воно змінюється разом із суспільством, що трансформується, воно залежить від його етнокультурних особливостей, відображає існуючі в ньому зв'язки і тенденції» [10, с. 236]. В умовах безпрецедентних викликів, з якими стикається світова спільнота загалом і Україна зокрема, виникає потреба в розробці нових правових механізмів, що відповідатимуть сучасним реаліям та забезпечуватимуть баланс між неупередженістю правосуддя та ефективним захистом національної безпеки.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що забезпечення неупередженості судочинства у справах про державну зраду в умовах воєнного стану є комплексною проблемою, що потребує системного підходу до її вирішення. Україна, обравши європейський вектор розвитку та задекларувавши прагнення бути

правовою державою, має продемонструвати здатність до забезпечення справедливого судочинства навіть у найскладніших умовах.

Правосуддя, навіть щодо осіб, обвинувачених у найтяжчих злочинах проти держави, має здійснюватися виключно на основі верховенства права, а не емоційного сприйняття їхніх дій. Лише через дотримання стандартів справедливого та неупередженого судочинства можливе утвердження України як держави, де право і справедливість є непорушними цінностями, незалежно від обставин. Саме в кризові моменти історії держава демонструє свою справжню відданість принципам верховенства права та здатність забезпечити справедливе правосуддя, що є запорукою суспільної довіри до судової системи та основою для післявоєнної відбудови України як європейської правової держави.

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнародний документ від 04.11.1950 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 02.05.2025).
2. Загальна декларація прав людини: прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. База даних «Законодавство України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 02.05.2025).
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 129.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Берназюк Я. Відвід та самовідвід судді: між гарантією безсторонності суду та зловживанням процесуальними правами: презентація. Верховний Суд. 2024. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_present/judicial_disqualification_1.pdf (дата звернення: 02.05.2025).
6. 15 років позбавлення волі: ТАС залишив без змін вирок агенту ФСБ, який наводив ракети на електронідастанції у Тернопільській та Хмельницькій областях: інформаційне повідомлення. Сайт Тернопільського апеляційного суду. 31.10.2024. URL: <https://tea.court.gov.ua/sud4817/pres-centr/news/1693780/> (дата звернення: 02.05.2025).
7. Рабінович П. М. Міжнародне судочинство як інструмент захисту прав людини: еволюція підходів. Вісник Національної академії правових наук України. 2023. № 2. С. 28-36.
8. Корунц У. З. Про практику Нюрнберзького трибуналу та її значення для кваліфікації пропаганди війни як міжнародного злочину. Альманах міжнародного права. 2020. Випуск 24. С. 222-230.

9. Уроки та значення Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії: інформаційне повідомлення. 26.12.2023. URL: <https://ecpl.com.ua/news/uroky-ta-znachennia-mizhnarodnoho-kryminalnoho-trybunalu-shchodo-kolyshnoi-yuhoslavii/> (дата звернення 02.05.2025).
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. 4-те вид., стереотипне. Київ: Алерта, 2021. 526 с.

Шевчук М.І.

*Львівський національний університет імені Івана Франка, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики*

ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІСЛЯ ВІДКРИТТЯ МАТЕРІАЛІВ ІНШОЇ СТОРОНИ: СПІРНІ ПИТАННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ПРАКТИКИ

Важливим питанням, яке сьогодні повстало на практиці, є питання про те, чи вправі сторона обвинувачення проводити слідчі (розшукові) дії після повідомлення сторону захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України?

Враховуючи те, що строки ознайомлення з матеріалами в порядку ст. 290 КПК України не включаються у строки досудового розслідування (ч. 5 ст. 219 КПК), проведення будь-яких слідчих (розшукових) дій як за ініціативою сторони обвинувачення, так і за ініціативою сторони захисту, потерпілого після повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику та захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування до закінчення етапу відкриття матеріалів досудового розслідування не допускається.

Проведення стороною обвинувачення з власної ініціативи чи з ініціативи сторони захисту, потерпілого слідчих (розшукових) дій після повідомлення сторону захисту про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового

розслідування до закінчення етапу відкриття матеріалів досудового розслідування, має потягнути за собою відповідні процесуальні наслідки у вигляді визнання доказів, які отримані в результаті їх проведення, недопустимими.

На практиці непоодинокими є випадки, коли сторона обвинувачення виносить постанову про відмову у задоволенні клопотання сторони захисту, потерпілого про проведення слідчих (розшукових) дій, покликаючись при цьому на норму ч. 5 ст. 219 КПК України, у випадку, якщо сторона захисту, потерпілий подає його після повідомлення про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування розслідування до закінчення етапу відкриття матеріалів досудового розслідування.

Колегія суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду у постанові від 17 лютого 2021 р. (справа № 344/6630/17) [1] сформувала позицію, згідно з якою після прийняття рішення про відкриття сторонами (в порядку ст. 290 КПК) матеріалів кримінального провадження, сторона обвинувачення може відновити досудове розслідування, здійснювати процесуальні та слідчі (розшукові) дії, в тому числі слідчий експеримент, огляд місця події, повідомлення про зміну підозри.

Не погоджуємося з позицією Верховного Суду, викладеною у наведеній вище постанові, з огляду на таке.

Перше. Виявляти неповному і однобічність досудового розслідування і на цій основі проводити слідчі (розшукові) дії прокурор повинен до моменту, коли він дійде висновку про те, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 1 ст. 290 КПК).

Друге. Згідно з положенням ч. 5 ст. 219 КПК України строк ознайомлення з матеріалами досудового розслідування не входить у строк досудового розслідування.

Третє. Як свідчить слідча та судова практика, застосування цієї позиції Верховного Суду призводить до зловживань стороною обвинувачення. Так, незважаючи на те, що, на перший по-

гляд, така позиція покликана сприяти стороні захисту, вона сприяє виключно стороні обвинувачення. Коли стороні обвинувачення потрібно, вона з власної ініціативи проводить слідчі (розшукові) дії після повідомлення про завершення досудового розслідування. Якщо ж стороні обвинувачення це не вигідно або строки досудового розслідування закінчуються, вона (якщо сторона захисту виявляє неповноту і однобічність після ознайомлення з матеріалами в порядку ст. 290 КПК України) не забезпечує стороні захисту права на отримання остаточного рішення за результатами розгляду клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій. Адже навіть у випадку, якщо стороні захисту після ознайомлення з матеріалами в порядку ст. 290 КПК і вдається зареєструвати клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, то впродовж трьохденного строку, який надається стороні обвинувачення для розгляду цього клопотання, сторона обвинувачення вручає копію обвинувального акту підозрюваному та направляє його до суду і на цій основі відмовляє у задоволенні клопотання сторони захисту, покликаючись на те, що досудове розслідування вже закінчено і обвинувальний акт вже в суді. У випадку коли сторона захисту оскаржує постанову прокурора про відмову у задоволенні клопотання сторони захисту про проведення слідчої (розшукової) дії до слідчого судді на підставі п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК, слідчий суддя, як свідчить практика національних судів, також відмовляє у задоволенні скарги сторони захисту аргументуючи відмову тим, що стадія досудового розслідування вже закінчилась. Хоча такий підхід слідчих суддів до вирішення даного питання і порушує право особи на оскарження, гарантоване ст. 13 КЗПЛ, та право особи на доступ до суду, гарантоване ч. 1 ст. 6 КЗПЛ.

Також на практиці доволі поширеним є випадок, коли сторона захисту, ознайомившись з частиною матеріалів досудового розслідування, подає клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, а сторона обвинувачення, отримавши його, звертається до слідчого судді з клопотанням в порядку ч. 10 ст. 290 КПК України про обмеження строку ознайомлення з матеріалами досудового розслідування. Слідчі судді у більшості випадків задовольняють подібні клопотання сторони обвинувачення та обмежують строк ознайомлення приблизно в межах тижня або декількох днів, не

враховуючи такі обставини, як заявлені в період ознайомлення з матеріалами досудового розслідування клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, оскарження рішень чи бездіяльності слідчого або прокурора, тим самим сприяючи стороні обвинувачення.

Враховуючи наведене, є підстави дійти висновку, що надання доступу до матеріалів досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України спрямоване виключно на підготовку сторін до розгляду кримінальної справи в суді, адже законодавець не закріпив у КПК України достатніх гарантій, які б забезпечили стороні захисту, потерпілому реальну можливість після отримання доступу до матеріалів досудового розслідування в порядку ст. 290 КПК України усувати неповноту та однобічність досудового розслідування шляхом ініціювання слідчих (розшукових) дій.

*1. Постанова Верховного Суду від 17 лютого 2021 р. у справі № 344/6630/17.
URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95067240>.*

РОЗДІЛ 7. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Білобровка Л.П.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 3 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

МЕТОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ

Сучасний етап розвитку української держави, що характеризується безпрецедентними викликами національній безпеці та необхідністю адаптації правової системи до умов воєнного стану, вимагає переосмислення підходів до протидії злочинності. У цьому контексті ключового значення набуває кримінально-правова політика, яка виступає стратегічним інструментом держави у сфері охорони суспільних відносин. Ефективність цієї політики безпосередньо залежить від якості та наукової обґрунтованості методів, що використовуються законодавцем для реалізації поставлених завдань. Проблема вибору та застосування методів кримінально-правового впливу перестає бути суто теоретичною дискусією і переходить у площину практичної необхідності.

Дослідження методів кримінально-правової політики неможливе без розуміння сутності самого явища політики у сфері боротьби зі злочинністю. Як слушно зазначає П.Л. Фріс, кримінально-правова політика є складовою частиною внутрішньої політики держави і являє собою напрям діяльності державних та недержавних суб'єктів, спрямований на розробку та реалізацію стратегії і тактики боротьби зі злочинністю [1]. Вона не є статичним явищем, а постійно трансформується під впливом соціальних змін. Реалізація цієї політики здійснюється через специфічний інструментарій — методи, які можна визначити як сукупність прийомів і засобів впливу на злочинність.

У теорії кримінального права існують різні підходи до класифікації методів. Зазвичай науковці виокремлюють такі основні

методи: криміналізація і декриміналізація; пеналізація і депеналізація; диференціація та індивідуалізація кримінальної відповідальності [2].

Розглядаючи метод криміналізації, слід зазначити, що він є «первинним» інструментом реагування держави на нові суспільно небезпечні діяння. Теоретично криміналізація має відбуватися лише за наявності достатніх соціально-правових підстав, на чому неодноразово наголошували науковці (Фріс П.Л., Борисов В.І., Козич І.В., Балобанова Д.О. та ін.). Однак аналіз законодавчих змін останніх років, особливо після введення воєнного стану, демонструє тенденцію до так званої «швидкої криміналізації». Практичним втіленням цього методу стало доповнення Кримінального кодексу України [3] (далі — КК України) низкою нових статей, спрямованих на захист основ національної безпеки. Зокрема, йдеться про ст. 111-1, ст. 111-2, ст. 436-2 КК України тощо. Застосування методу криміналізації у цих випадках було вимушеним і необхідним кроком, що підтверджує тезу про залежність методів політики від зовнішніх загроз. Водночас, поспішність у використанні цього методу на практиці іноді призводить до недоліків законодавчої техніки, що ускладнює правозастосування.

Не менш важливим є метод пеналізації, який полягає у встановленні характеру та меж покарання за вчинене діяння. П.Л.Фріс акцентує увагу на тому, що ефективність політики залежить не стільки від суворості покарання, скільки від його невідворотності та справедливості [1]. Проте сучасна практика свідчить про домінування репресивного ухилу в застосуванні цього методу. Законодавець часто йде шляхом механічного підвищення санкцій, вважаючи це панацеєю від зростання злочинності.

Особливе місце в системі методів посідає диференціація кримінальної відповідальності. Як зазначає І.В. Козич, цей метод дозволяє забезпечити справедливість шляхом градації відповідальності залежно від вчиненого діяння [4]. На практиці це реалізується через конструювання кваліфікованих та особливо кваліфікованих складів злочину. Найбільш показовим прикладом застосування цього методу в сучасних умовах є масове доповнення статей Особливої частини КК України такою кваліфікуючою ознакою, як вчинення злочину «в умовах воєнного стану».

Водночас, кримінально-правова політика не повинна обмежуватися лише каральними методами. Важливу роль відіграють декриміналізація та депеналізація, які є проявом гуманізму та економії кримінальної репресії. На жаль, в умовах війни ці методи застосовуються менш активно, проте їх потенціал залишається значним. Збалансоване поєднання репресивних та гуманістичних методів є запорукою побудови правової держави.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що методи кримінально-правової політики є цілісною системою інструментів, за допомогою яких держава реагує на виклики злочинності. Теоретичні напрацювання вітчизняних вчених, зокрема П.Л. Фріса, І.В. Козича, Д.О.Балобанової та ін. створюють надійний фундамент для розуміння сутності цих методів. Однак аналіз практичного застосування криміналізації, пеналізації та диференціації відповідальності в сучасних умовах свідчить про наявність певних диспропорцій, зумовлених воєнним станом. Подальше вдосконалення кримінального законодавства повинно базуватися на глибокому науковому аналізі ефективності кожного з методів, уникаючи як надмірної криміналізації, так і невинновданого лібералізму. Тільки науково обґрунтоване поєднання теорії та практики дозволить створити дієвий механізм кримінально-правового захисту суспільства.

1. Фріс П. Л. *Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія*. Київ : Атіка, 2005. 332 с.
2. Козич І. В. Місце кримінально-правової політики в сфері боротьби зі злочинами, що вчиняються із застосуванням насильства, у політиці в сфері боротьби зі злочинністю. *Університетські наукові записки*. 2011. № 2. С. 279–283.
3. *Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III*. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Козич І. В. Політика в сфері протидії злочинності в системі державної політики. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 2. С. 82–87.

Бусел А.О.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач ОР «Бакалавр» за спеціальністю «Право»

Колб Д.С.

Луцький ліцей №26 Луцької міської ради, здобувачка повної середньої освіти

ІПСО – ЯК КРИМІНОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Як свідчить практика, гібридна війна російської федерації (рф) проти України набирає нових форм, що виступає однією з реальних загроз та кримінологічних проблем, пов'язаних із запобіганням військовим та іншим злочинам проти людяності. Зокрема, не змігши перемогти Збройні Сили України (ЗСУ) зброєю, держава-агресор з приходом у Білий дім Дональда Трампа істотно змінює стратегію і тактику гібридної війни. І на цьому етапі на перший план виходить інформаційна війна, яка поєднує в собі елементи геополітики, пропаганди, маніпулювання засобами масової інформації та комунікації, дипломатії, культури, релігії та навіть спорту. Чого варті лишень байки про те, що путін молився за здоров'я Трампа перед іконою, або ж «миротворчі ініціативи» зіграти спільний хокейний матч між рф та США, який легітимізує країну-агресора. Більш того, у сьогоденні чітко простежується старт якісно нового та значно потужнішого витка інформаційної війни проти України, у тому числі з використанням різноманітних протиправних посягань на об'єкти кримінально-правової охорони, в якому світовому споживачу інформації пропонується цинічно спотворена паралельна реальність щодо подій в Україні, де створення, продукування та поширення «ІПСО» (спеціальної інформаційно-психологічної операції) стає новою формою світової геополітики та геноциду щодо Українського народу (ст. 442 Кримінального кодексу (КК)), в яку максимально залучаються міждержавні відносини та з яких тепер намагаються витіснити

професійних дипломатів, бо професійні пропагандисти та спецслужби обіцяють геополітикам набагато швидші «рецепти» успіху, ніж дипломати. Звідси і їхні висловлювання про те, що війну в Україні та інші проблеми можна завершити впродовж 24 годин, що неможливо об'єктивно з огляду кримінологічних висновків про те, що нейтралізація, блокування, усунення тощо детермінант злочинності, це тривалий, системний та безперервний суспільно-правовий процес.

Як видається, ознаки цього нового витка інформаційної війни (власне, нової форми військових злочинів) проти України у сьогоденні можна побачити достатньо багато. Саме тому, зокрема, суперечка Трампа із Зеленським у Білому домі у 2025 році була лише передвісником переходу гібридної війни проти нашої держави на принципово інший, відмінний від попереднього, рівень. Без сумніву, це є симптоми створення паралельної реальності щодо війни в Україні, яких ставатиме щоразу більше та рівень посягань яких на основи національної безпеки нашої держави (ст. 109-114-2 КК) постійно зростатиме. Для цього в рф створені цілі шпигунські мережі по всьому світу, які ніколи не залишаться без роботи, особливо в частині готування та вчинення замахів на зазначені вище об'єкти кримінально-правової охорони в Україні [1]. Отже, подальше блокування будь-якої альтернативної інформації про війну в Україні та її справжні першопричини медійними каналами Маска і Трампа – це лише початок майбутнього маніпулювання свідомістю мас. Більш того, саме тому масовому споживачу будуть «доводити» дедалі більш безглузді наративи про Україну та українців, не гребуючи при цьому брехнею про нові оточення українських воїнів на фронті, масове боягузтво і дезертирство в ЗСУ [2], свавілля бойових командирів у ЗСУ, неприйнятність діяльності територіальних центрів комплектування [3], ін., створюючи таким чином відповідні детермінанти, що сприяють вчиненню військової агресії та інших злочинів рф проти нашої держави.

Отже, виходячи з результатів даного аналізу, можна констатувати, що саме суб'єкти національної оборони і супротиву України у сьогоденні є одним із об'єктів протиправних інформаційних атак ворога, враховуючи відомий вислів про те, що кого не

вдається знищити зброєю, того будуть обстрілювати, у тому числі намагатись знищити інформаційно. І, хоча у Силах безпеки і оборони дотепер не все ідеально, проте зазначені суб'єкти супротиву державі-агресору – це чи не єдина в світі сила, від якої залежить доля не тільки України, але й Європи та інших цивілізованих держав, а також кримінологічна безпека усіх без винятку об'єктів кримінально-правової охорони.

1. Свиридюк Ю. *WSJ: російська шпигунська мережа розширюється після повномасштабного вторгнення*. Суспільне Новини. 2024. URL: <https://suspilne.media/697646-wsj-rosijska-spigunska-mereza-rozsiyuetsa-pisla-povnomasstabnogo-vtorgnenna/>.
2. Кучер Л. *Масові ІПСО та провокації – що робить РФ для зриву мобілізації в Україні та як це зупинити*. Новини. LIVE. 2024. URL: <https://shstab.novyny.live/masovi-ipso-ta-provokatsiyi-shcho-robit-rf-dlia-zrivu-mobilizatsiyi-v-ukrayini-ta-iaak-tse-zupiniti-190932.html>.
3. Терещук Г. *Росія використовує скандали довкола ТЦК в Україні, проводячи свою ІПСО*. Радіо Свобода. 2024. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/mobilizacija-vijna-zachyst-skandal/32993395.html>.

Вареник Д.С.

ГУНП в Дніпропетровській області,
оперуповноважений

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ДОХОДІВ, ОДЕРЖАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ ТА ЇХ ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Фінансова безпека держави створює захист суб'єктів національної економіки від будь-якого незаконного впливу у фінансовій сфері. Економічна безпека гарантує спроможність держави чітко формувати та ефективно зберігати фінансові ресурси країни від їх надмірного та необґрунтованого знецінення. Також, враховуючи умови воєнного стану та безпосередній вплив фінансової стабільності країни на її національну безпеку, держава зобов'язана докладати всіх необхідних зусиль для забезпечення її соціально-економічного розвитку.

На сьогодні стан протидії економічній злочинності у сфері легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом не перебуває

на належному рівні, у зв'язку не лише з відсутністю раціональної та адекватної державної політики, а й зі сучасним станом організації роботи оперативних підрозділів правоохоронних органів відповідно до вимог підслідності. Дефіцит чітких дій держави з метою подолання проблеми відмивання доходів протиправного походження породжує чимало загроз безпосередньо для національної безпеки та стабільності фінансової системи України [1, с. 290]. Окрім того, відмивання доходів протиправного походження починає набувати з кожним роком ознак проблеми, характер якої має глобальний масштаб, через те, що все більше так званих схем «відмивання» коштів мають транснаціональний характер та пов'язані з організованою злочинністю.

Так, з розвитком економіки у будь-якій державі загалом, і в Україні зокрема, розвивається і економічна злочинність. Будь-яка держава повинна разом із заходами щодо розвитку економічної сфери передбачати і заходи щодо боротьби із злочинністю у сфері економіки, а також створювати органи (структури), які будуть їх здійснювати. Водночас слід враховувати, що організована злочинність проникає в органи влади і управління, правоохоронні органи, банки, небанківські фінансові установи, щоб отримувати необхідну інформацію і офіційне прикриття. Нерідко, до відмивання злочинних доходів залучаються керівники і службовці банків, яких заохочують грошовою винагородою.

Особливу соціальну небезпеку процесів легалізації доходів, що мають злочинне походження та їх безпосередню конфронтацію з головними цілями економічної та фінансової безпеки можна пояснити шляхом виокремлення двох основних аспектів [1, с. 291].

В першу чергу, такого роду протиправні діяння відволікають на себе фінансові ресурси, передбачені на суспільний розвиток тих чи інших інститутів, призводячи до їх економічної стагнації та деградації. По-друге, легалізація доходів протиправного походження сприяє забезпеченню на практиці своєрідного мультиплікативного ефекту: так, доходи, отримані внаслідок вищезазначених діянь, спрямовуються на підтримку тіньової економіки та зумовлюють притягнення до себе додаткових фінансових ресурсів у наступних репродуктивних циклах [1, с. 291].

Розслідуючи кримінальні провадження зазначеної категорії, слідчому потрібно знати, що через кореспондентські рахунки здійснюється також переказ банками міжбанківських кредитів з метою відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом. Для цього посадові особи банків, які є співучасниками злочину, укладають угоду про кореспондентські відносини, на підставі яких передають один одному виписки з цих рахунків. Таким чином, придбані протиправним шляхом кошти «змішуються» на кореспондентських рахунках з коштами від законних грошових операцій і видаються як легальний прибуток від підприємницької діяльності.

Трактування поняття «легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом» законодавчо закріплено у положеннях ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 6 грудня 2019 року [2], а також у диспозиції ч. 1 ст. 209 КК України [3].

Варто зазначити, що відмивання доходів негативно впливає на ряд економіко-фінансових показників, таких як: розмір ВВП, структура споживчого попиту, обсяги експорту, імпорту, доходи домогосподарств і держави, зайнятість населення тощо [1, с. 292].

У своїй праці М.С. Уткіна зазначає, що фінансовий моніторинг є одним із найважливіших засобів протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, що має сприяти забезпеченню належного рівня національної безпеки загалом. На її думку, фінансовий моніторинг необхідно розглядати як комплекс, визначених на законодавчому рівні заходів, що здійснюються уповноваженими суб'єктами первинного та державного фінансового моніторингу та спрямовані на виконання вимог чинного законодавства в контексті протидії та запобігання легалізації коштів злочинного походження [4, с. 294].

Враховуючи рівень поширення легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, та ступінь соціальної небезпеки даних процесів, в тому числі беручи до уваги характер змін, що відбуваються у сучасному суспільному, політичному та економічному житті нашої держави можна констатувати нагальну необхідність

подолання загроз фінансовій безпеці, яка є пріоритетним напрямом забезпечення національних інтересів та національної безпеки України [1, с. 293]. Легалізація доходів, одержаних злочинним шляхом прямо чи опосередковано, здійснює вплив на всі основні складові частини фінансової системи нашої держави. Тому, до тих пір, поки в Україні не буде створено дієвого механізму подолання проблеми відмивання доходів злочинного походження, доти буде існувати велика кількість загроз безпосередньо для національної безпеки та стабільності фінансової системи України.

1. Резнік О. М., Щербак Н. М. Вплив легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, на фінансову систему України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 290-293.
2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 05.02.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 1 лют. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 05.02.2025).
4. Уткіна М. С. Фінансовий моніторинг як один із засобів протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №7. С. 292-295.

Гаврилюк В.С.

*Інститут права Державного податкового
університету, здобувач ОР «Бакалавр» за
спеціальністю «Право»*

Колб Д.С.

*Луцький ліцей №26 Луцької міської ради, здобувач
повної середньої освіти*

СУЧАСНІ НОВІТНІ ІНФОРМАЦІЙНО- ПСИХОЛОГІЧНІ ОПЕРАЦІЇ ЗЛОЧИННОГО ХАРАКТЕРУ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬСЯ ДЕРЖАВОЮ- АГРЕСОРОМ ТА ПОСЯГАЮТЬ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Як свідчить практика протидії злочинності, включаючи й військову агресію росії проти України, однією з детермінант, яка впливає на ефективність супротиву такій протиправній поведінці на світовій арені, є інформаційна війна зі створення паралельної реальності та з пропагуванням у зв'язку з цим ворожих наративів, яка без сумніву, не може залишатися без активного реагування з боку відповідних державних органів та наукового супроводу такої діяльності, позаяк цей вид протиправної діяльності створює реальну загрозу національній безпеці України (при цьому не менш, ніж військові дії держави-агресора), оскільки героїчний спротив Збройних Сил України (ЗСУ) дає Українській нації і всьому цивілізованому світу віру, що ця екзистенційна війна не може закінчитися поразкою нашої держави [1]. Саме тому, як видається, такі виклики не можуть залишатися без належної правової та ефективної відповіді, адже тотально програна інформаційна війна може обернутись поразкою в загальній гібридній війні, що, знову ж таки, підтверджує наявність прикладних проблем, над вирішенням якої мають невідкладно задуматись вітчизняні наукові кола та мас-медіа, що актуалізує її прикладний характер та необхідність вирішення у невідкладні строки.

Враховуючи зазначене, вкрай необхідним та логічним у зв'язку з цим було б доповнення чинного Кримінального кодексу

(КК) статтею 447-1 «Проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій державою-агресором» наступного змісту: «Проведення спеціальних інформаційно-психологічних операцій державою-агресором та її уповноваженими представниками з метою виправдання вчинюваних нею військових та інших злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, – карається позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі».

Додатковим аргументом щодо наявності зазначеної проблематики з цього приводу виступають позиції деяких суб'єктів законодавчої ініціативи (ст. 93 Конституції України) та інформаційної діяльності [2], які, як «ворожими» та такими, що є однією з форм реалізації ІПСО (спеціальних інформаційно-психологічних операцій) російської федерації (рф) у нашій державі, назвати не можна. Так, у 2025 році на підставі прийнятих змін і доповнень, які внесла Верховна Рада України до ст. 46 Бюджетного кодексу, Кабінет Міністрів України видав спеціальну постанову, відповідно до якої всі інваліди війни (афганці, ліквідатори наслідків аварії на ЧАЕС, ветерани правоохоронних органів, які набули такий статус до 2014 року (початку антитерористичної операції на Сході нашої держави)) віднесені до категорії інших «інвалідів», ніж ті, що стали такими з 2014 по 2025 рр. [3].

Сутність і, одночасно, суспільна небезпечність такої протиправної діяльності зазначених органів державної влади полягає у тому, що таким чином остання під виглядом відновлення соціальної справедливості здійснює нівелювання (знецінення) вкладу та втрат тих громадян, які захищали у різний час і у відповідних формах національні інтереси України, а також дає своєрідну «картинку» для ІПСО держави-агресора. З іншого боку, така безвідповідальна позиція суб'єктів законодавчої ініціативи – це «дешевий» популізм і примітивне «загравання» з населенням, яке має свої оціночні критерії прийнятих ними нормативно-правових актів, а також об'єктивно вимушене захищатись від протиправних посягань на свої конституційні права, законні інтереси та свободи, що не залишає без своєї уваги та власної інтерпретації держава-агресор, у тому числі й шляхом проведення спеціальних ІПСО. І, це при тому, що і в ст. 24 Конституції України, і в ст. 14

Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини, і в ст. 1-1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» забороняється будь-яка дискримінація громадян і порушення їх прав на рівність перед законом.

Хіба, це не вияв російської ПІСО? Бо як можна пояснити дії так званих «ініціаторів» злочинної законодавчої «провокації» в Україні, яка має пряме відношення до детермінації вчинення військових правопорушень (дезертирства, самовільного залишення військових частин, добровільної здачі у полон, т. ін.) (розділ XIX Особливої частини КК), створення штучного протистояння різних категорій інвалідів війни («колишніх» (до 2014 р.) і сучасних (після 2014 р.)) та величезної соціальної напруги у нашому суспільстві? У той самий час, у «коридорах» Верховної Ради України десь загубився проект Закону «Про демобілізацію зі Збройних Сил України в умовах воєнного стану» та інші, досить важливі з огляду забезпечення національної безпеки, питання та проблеми. Зокрема, у сьогоденні, у сенсі предмета даної наукової роботи, актуальними є завдання щодо нейтралізації корупційних ризиків у правоохоронних та інших органах державної влади, де через прогалини у чинному законодавстві про мобілізацію «ховаються» від служби у ЗСУ різноманітні категорії державних службовців [4].

Як видається (а, це в умовах активізації ПІСО з боку держави-агресора є найбільш ефективним заходом щодо запобігання військовим злочинам та негативному впливу інформації паралельної реальності на свідомість будь-якої людини), у такій ситуації логічно було б доповнити законодавчі акти, які регулюють діяльність правоохоронних та інших органів державної влади України, положенням про те, що на державну службу приймаються тільки ті особи, які проходили військову службу в Збройних Силах України, у тому числі в період перебування у підрозділах антитерористичної операції у 2014-2022 роках та у період воєнного стану в Україні. Такий підхід дасть можливість вирішити у сьогоденні низку системних проблем: а) підвищити рівень свідомості державних службовців усіх рівнів органів виконавчої влади, а також їх відповідальності за долю України; б) знизити рівень ухилень від мобілізації та військової служби у цілому; в) ефективно протидіяти негативному впливу ПІСО, які проводить

держава-агресор на всіх рівнях, включаючи міжнародний інформаційний простір; г) здійснювати повноцінну діяльність як держави, так і її уповноважених представників на міжнародній арені, що стосується запобігання та нейтралізації детермінант, які сприяють розвитку явищ і процесів негативного впливу російської ПІСО на іноземних громадян та наших співвітчизників, які на сьогодні перебувають за кордоном.

Таким чином, виходячи з отриманих результатів даного дослідження, можна констатувати про діалектичний взаємозв'язок і взаємодію усіх форм ведення війни РФ проти України, а тому запобігання і протидія різноманітним проявам паралельної реальності, включаючи ПІСО, є необхідністю та об'єктивно обумовленою діяльністю нашої держави в умовах воєнного стану, реальної загрози її національній безпеці та геноциду Українського народу з боку країни-агресора.

1. Луцевич О. «Світ на грані: значення української перемоги» – ЗМІ для змін. Детектор медіа. 2023. URL: <https://cs.detector.media/blogs/texts/185464/2023-06-03-svit-na-grani-znachennya-ukrainskoi-peremogi/>.
2. Відповіді на запитання журналістів – Головне управління Пенсійного фонду України в Донецькій області. URL: <https://www.pfu.gov.ua/>
3. Про визначення порядку виплати пенсій деяким категоріям у 2025 році у період воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 03.01.2025 № 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Татік Ю. Відстрочка, бронювання та відповідальність – що змінилось у регулюванні мобілізації. Юридична практика. 2024. URL: <https://pravo.ua/vidstrochka-broniuvannia-ta-vidpovidalnist-shcho-zminylos-u-rehuliyuvanni-mobilizatsii/>.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 3 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Проблематика розмежування колабораційної діяльності є особливо актуальною в сучасних умовах збройної агресії та гібридних загроз національній безпеці України. Правове регулювання питання кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності та її відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень потребує перш за все, ґрунтовного теоретичного осмислення, внаслідок чого можливе практичне впровадження чітких критеріїв розмежування, оскільки прогалини та колізії в законодавчому регулюванні даного питання, а також відсутність усталеної судової практики створюють передумови для неоднозначного тлумачення правових норм та їх застосування.

Ключовою проблемою сьогодення є розмежування колабораційної діяльності, яка передбачена ст. 111- 1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) від таких суміжних складів кримінальних правопорушень як: фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК України); державна зрада (ст. 111 КК України), пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК України); створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України), пропаганда війни (ст. 436 КК України), виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436-2 КК України) [6].

Дана проблема виникла у зв'язку із набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 03.03.2022 року. До прийняття вище-

вказаного закону різноманітні форми колабораціонізму кваліфікувалися за статтею 111 КК України «Державна зрада», зокрема як: перехід на сторону противника під час збройного протистояння, надання сприяння іноземній державі, організації іноземного походження чи їхнім представникам у здійсненні деструктивної діяльності, спрямованої проти України, та інші подібні діяння [3, с. 254]. Це свідчило про правову невизначеність у кваліфікації колабораційних дій та потребу у законодавчому виокремленні різних форм колабораціонізму як самостійного складу злочину, відмінного від державної зради, з метою забезпечення більш диференційованого підходу до кримінальної відповідальності за вказані діяння.

Про розмежування та співвідношення колабораційної діяльності та державної зради в науці тривають дискусії. Зокрема, ряд науковців, серед яких Ю. Василенко, О. Кравчук, М. Бондаренко, стверджують, що існують чіткі підстави для розмежування цих складів злочинів, враховуючи їх специфічні юридичні характеристики. Серед спільних ознак дослідниця Ю. Василенко виділяє родовий об'єкт – національна безпека України. В той же час відмінним є те, що за ч. 8 статті 111-1 КК України з'являється також і додатковий безпосередній об'єкт – життя та здоров'я особи. Щодо об'єктивної сторони, то державна зрада має форми, визначені в КК України: перехід на бік ворога, шпигунство або надання допомоги в підривній діяльності проти України, та вчиняється в будь-який час (наприклад, мирний або воєнний). Щодо колабораційної діяльності, то вона представлена різноманітними складами в 8 частинах статті, які охоплюють різні форми добровільної співпраці з окупантом. При цьому увага акцентується на умовах вчинення злочину, а саме виключно в умовах збройної агресії та тимчасової окупації, на відміну від державної зради [2, с.272].

О. Кравчук і М. Бондаренко також виступають прихильниками самостійності даних складів злочинів, і серед розмежувальних ознак наводять наступні: державна зрада може бути вчинена винятково громадянином України, тоді як суб'єкт колабораційної діяльності в окремих випадках може бути іншим [5, с.10]. Суб'єктом державної зради може бути лише громадянин України, тоді як при колабораційній діяльності такий суб'єкт передбачається

лише для частин 1, 2, 3, 5 та 7 ст. 111-1 КК України, але не для частин 4 та 6, що викликає певні дискусії серед науковців та позиції щодо уніфікації суб'єкта для всіх складів колабораційних правопорушень [7, с.94]. Наступним критерієм розмежування, що наводять науковці є те, що державна зрада охоплює співпрацю з будь-якою іноземною державою, а колабораційна діяльність стосується лише держави-агресора [5, с.10]. Тобто в даному випадку йде мова про законодавче закріплення такого статуту за державою. Станом на сьогодні державою-агресором визнана російська федерація, проте це не виключає можливість розширення переліку суб'єктів даного юридичного статусу. Акцентується також увага на тому, що частина 6 статті 111-1 КК України прямо виключає відповідальність за колабораційну діяльність у випадках наявності ознак державної зради. В той же час науковці наголошують на важливості судової практики для розмежування складів даних злочинів [5, с.10].

На противагу, прихильники іншої позиції, О. Зайцев та С. Баладига, обґрунтовують, що колабораційна діяльність розглядається як особливий різновид державної зради, що має спільну правову природу. Зокрема О. Зайцев здійснив аналіз судової практики, яка сформувалась за період 2014-2022 років щодо вищевказаних злочинів, та зробив висновок про те, що колабораційна діяльність є складовою державної зради. Про це свідчать вироки за статтею 111 КК України в період з 2014 по 2022 рік, адже окремі дії, які зараз становлять об'єктивну сторону ст.111-1 КК України, кваліфікувались в той час за статтею 111 КК України [4, 177]. Тобто відсутність спеціальної норми не була перешкодою для криміналізації діяння. У 2014 році були винесені вироки стосовно різних сучасних форм колабораційної діяльності, які кваліфікувались саме як державна зрада. Зокрема, в судовій практиці є незліченна кількість справ, де громадяни України добровільно обіймали посади в державних органах на окупованих територіях, наприклад «Міністра охорони здоров'я АРК» у незаконно сформованій «Раді міністрів АРК» чи «заступника міністра спорту Республіки Крим», який активно впроваджував російські програми, і кваліфікували їх за статтею 111 КК України [4, с.177].

С. Кравченко, голова Касаційного кримінального суду, розглядає колабораціонізм в нерозривному зв'язку з державною зра-

дою, як особливу, менш сувору форму прояву державної зради [8].

С. Баладига також прихильник підходу, за якого колабораційна діяльність розглядається як одна із форм державної зради, зокрема як він стверджує «колабораційна діяльність підпадає під ст. 111 Кримінального кодексу України – «Державна зрада» [1, с.110]. В своєму дослідженні він підкреслює, що стаття 111-1 КК України містить за своєю правовою природою виокремлену форму державної зради. Одночасно важливу роль при кваліфікації такого діяння відіграє суб'єктивний підхід працівників слідчих органів та прокуратури щодо визначення вчиненого злочину, що створює певні ризики щодо порушення основоположного принципу правової визначеності у кримінальному провадженні [1, с.110].

Отже, законодавче виокремлення колабораційної діяльності в окремий склад злочину, передбачений статтею 111-1 КК України, є невід'ємним кроком для диференційованого підходу до кримінально-правової кваліфікації різних форм співпраці з ворогом. Даний склад злочину характеризується рядом специфічних ознак: по-перше, колабораційна діяльність вчиняється виключно в умовах збройної агресії та тимчасової окупації, на відміну від державної зради, яка може вчинятися в будь-який час; по-друге, в окремих частинах статті 111-1 КК суб'єктом злочину може виступати не лише громадянин України; по-третє, колабораційна діяльність спрямована лише проти держави, яка має статус агресора. Ці ознаки формують самостійну правову природу даного злочину та підтверджують доцільність його законодавчого відокремлення від державної зради для забезпечення правової визначеності та правильної кваліфікації.

1. Баладига С. П. Колабораційна діяльність як одна із форм державної зради: сутність та проблематика нового злочину. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. № 5. С. 109–114. DOI: <https://doi.org/10.32782/39221560> (дата звернення: 26.04.2025).
2. Василенко Ю. В. До питання про відмежування колабораційної діяльності від державної зради. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий

- дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 271–273. URL: <https://dspace.onuia.edu.ua/items/2db61a94-5894-41a5-a01d-97ea64c3d9c1> (дата звернення: 27.04.2025).
3. Голінка М. І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2023. Вип. 36. С. 251–258. URL: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.7807937> (дата звернення: 10.04.2025).
 4. Зайцев О. В. Колабораційна діяльність як різновид державної зради (за матеріалами судової практики 2014–2022 років). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 174–179. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/286121> (дата звернення: 27.04.2025).
 5. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 КК. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2022. URL: <http://hrvector.org/rodiyi/22> (дата звернення: 27.04.2025).
 6. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III : станом на 01.02.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n733> (дата звернення: 10.04.2025).
 7. Лігун А. Деякі критерії відмежування колабораційної діяльності від суміжних діянь. Філософські та методологічні проблеми права. 2024. № 2 (28). С. 91–98. URL: <https://philosophy.navs.edu.ua/index.php/philosophy/article/view/1658> (дата звернення: 27.04.2025).
 8. Примаченко О. Колабораціонізм існує у кожній війні і боротьба з ним є обов'язковою складовою перемоги – голова Касаційного кримінального суду. Ракурс. URL: <https://racurs.ua/ua/3032-budyakyy-biznes-pid-okupaciiu-pidpadaie-pid-vyznachennya-kolaboraciyi-z-vorogom-zakon.html> (дата звернення: 27.04.2025).

Жиляк М.Д.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 2 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

КАТЕГОРІЯ ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ ЗЛОЧИНІВ У ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Триваюча російсько-українська війна вносить свої корективи до правовідносин в українському суспільстві. Фактично воєнний період для України, як і для будь-якої іншої держави, відображений в історії як надскладний час, який зумовлює необхідність посилення правопорядку в суспільстві та актуалізацію практики протидії злочинності.

Упродовж дії воєнного стану до числа найважливіших завдань держави обґрунтовано віднести проблему врегулювання та охорони правовідносин стосовно несення або проходження військової служби військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів; особливої уваги потребує сказане у відношенні до військовослужбовців, наділених владними повноваженнями.

На сьогодні можна констатувати певний брак наукової уваги до вивчення саме категорії військових службових злочинів, порівняно з іншими складовими військових кримінальних правопорушень. Найбільш наближеними до цього питання є останні роботи М.С. Журавльова, Л.О. Олещук, С.В. Бабаніна, О.О. Коваленко, А. М. Яценка, О. М. Звенигородського, О. П. Кізюна, М. І. Карпенка, у яких розглянуто питання кваліфікаційних ознак, самостійних кримінальних правопорушень, передбачених у диспозиціях статей 425-426-1 КК України.

Для розкриття поняття військових службових злочинів, виокремлення основних рис даної категорії деліктів, необхідно виходити, перш за все, із загального поняття військового кримінального правопорушення. Чинне законодавство серед військових службових злочинів виділяє «Недбале ставлення до військової служби» (ст. 425 КК України), «Бездіяльність військової влади» (ст. 426 КК України) та «Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень» (ст. 426-1 КК України).

У доктрині кримінального права вказані диспозиції КК України відображають одну із груп військових кримінальних правопорушень, зокрема ряд науковців відносить до злочинів проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами.

Ознаками, які кваліфікують військовий службовий злочин, у ст. ст. 425 – 426-1 КК України, є: 1) тяжкі наслідки (ч.2 ст. 425, ч.2 ст. 426, ч.3 ст. 426-1 КК України); 2) вчинення делікту в умовах особливого періоду, крім воєнного стану (ч.3 ст. 425, ч.3 ст. 426, ч.4 ст. 426-1 КК України); 3) вчинення делікту в умовах воєнного стану (ч.4 ст. 425, ч.4 ст. 426, ч.5 ст. 426-1 КК України); 4) вчинення делікту в бойовій обстановці (ч.4 ст. 425, ч.4 ст. 426, ч.5 ст.

426-1 КК України); 5) вчинення делікту із застосуванням зброї (ч.3 ст. 426-1 КК України)

Аналіз законодавства вказує, що військові службові злочини можна потрактувати як передбачені ст.ст. 425-4261 КК України діяння та/або бездіяльність вчинені військовими службовими особами проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, всупереч, з перевищенням або із застосуванням наявних повноважень, результатом яких є настання істотної шкоди.

Вважаємо, що основними та базисними критеріями, які виділяють військові службові злочини, є характеристика об'єкту (порядок здійснення повноважень) та службових можливостей спеціального суб'єкта.

М.С. Журавльов вказує, що правовий статус військової службової особи в кримінальному праві України залишається недостатньо визначеним, що спричиняє складнощі у правозастосуванні, зокрема під час кваліфікації кримінальних правопорушень. Аналіз чинного законодавства свідчить про те, що законодавець використовує терміни «службова особа», «військова службова особа» та «посадова особа», проте питання їх співвідношення залишається у центрі дискусій науковців [2, с.301].

М.І. Карпенко вважає, що військовими службовими особами є військові командири і начальники, а також інші військовослужбовці, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади, а також обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування [3, с.163].

На нашу думку, С. В. Бабанін слушно зауважує, що є зайвим виділяти військового начальника як окремий вид військової службової особи, оскільки це поняття цілком охоплюється поняттям військовослужбовця, який обіймає постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих обов'язків [1, с.151-152].

Видовим об'єктом цієї групи злочинів, з позиції С. Я. Лихової та А. Р. Цезар виступає управлінська діяльність у Збройних

Силах України, а ст. 425–426-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за делікти, передбачені диспозиціями статей, що завдають шкоди військовому правопорядку і являють собою суспільну небезпеку, здатну підірвати боєздатність Збройних Сил, можливість призвести до значних матеріальних втрат та загибелі військовослужбовців і цивільних осіб [4, с.46-47].

Приходимо до висновку, що військові службові злочини, як окрема категорія військових кримінальних правопорушень, вирізняються за своїм: 1) ступенем суспільної небезпеки. Характерним є ризики знизити боєздатність Збройних Сил, можливість призвести до значних матеріальних втрат та загибелі військовослужбовців і цивільних осіб; 2) об'єктним складом. Характерним для цієї групи однорідних злочинів є саме видовий об'єкт (проти порядку здійснення своїх повноважень) управлінська діяльність у системі Збройних Сил (формувань) України; 3) суб'єктним складом. Спеціальні суб'єкти таких злочинів (ч.1 примітки ст. 425 КК України) є характерним для цієї групи однорідних злочинів, якими є обов'язково військовослужбовці, на відміну від інших військових злочинів, де суб'єктом можуть бути військовозобов'язані.

Слушно зауважити, що у кваліфікаційних ознаках норм статей ст. 425–426-1 КК України не достатньо виражений ступінь суспільної небезпеки, як і відповідальність за вчинення делікту, вважаємо, що при вчиненні деліктів, які належать до категорії військових службових злочинів, ризики рівня суспільної небезпеки є надзвичайно високими, оскільки такі делікти, здатні знизити боєздатність Збройних (формувань) Сил, можливість призвести до значних матеріальних втрат та загибелі військовослужбовців і цивільних осіб.

1. Бабанін С.В. Удосконалення кримінальної відповідальності за недбале ставлення до військової служби: теорія та практика. *Актуальні проблеми політики*, 2024, 149-154. URL: http://app.nuoua.od.ua/archive/73_2024/ (дата звернення 29.04.2025).
2. Журавльов, М.С. Військові службові особи як суб'єкти недбалого ставлення до військової служби: теоретико-правовий аналіз. «Збірник наукових праць ХНПУ імені ГС Сковороди» *Право*, 2025, 41: 293-302. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/law/article/view/17173> (дата звернення 29.04.2025).

3. Карпенко, М. І. До питання окремих ознак об'єктивної сторони військових службових злочинів у сфері управлінської діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2018, 4: 161-164. URL: http://apnl.dnu.in.ua/4_2018/4_2018.pdf#page=161 (дата звернення 29.04.2025).
4. Лихова С.Я., Цезар А.Р. Особливості системи військових злочинів за кримінальним законом України. *Судова апеляція*. 2018. №4 (53). С.39-49. URL: <http://e-libnas.nbuv.gov.ua/uk/scopus> (дата звернення 29.04.2025).

Захарчук Г.В.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, здобувач 2 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

ДО ПИТАННЯ ВИНИ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК СПЕЦИФІЧНОГО ЕЛЕМЕНТУ ПЕРЕДУМОВ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НЕЇ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ

Численна кількість держав керуються кримінальними та кримінально-процесуальними законами, якими визначається юридична особа в статусі самостійного суб'єкта злочину, що наділений відповідною колективною формою вини [1, с. 18].

Конституцією України проголошено, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду [2].

Виходячи з зазначеного конституційного положення, вітчизняний кримінальний закон заперечує відповідальність за наслідки, що настали в результаті будь-якого діяння, що містить ознаки кримінально караного, без встановлення вини суб'єкта у його вчиненні. Відповідно до положень КК кримінальна відповідальність особи ґрунтується на суб'єктивному ставленні до вини як умови правильної соціально-політичної оцінки людської поведінки взагалі і злочинної зокрема.

Отже, вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого злочину, яка визначає його психологічний зміст і є необхідною умовою кримінальної відповідальності [4].

Щодо можливості застосування згаданих правових норм, визначаючи можливість застосування заходів кримінально-правово-

го характеру до юридичних осіб, варто зазначити, що ряд вчених підтримує позицію, що вина не є необхідним елементом кримінальної відповідальності юридичних осіб. Зокрема, В.К. Гришук та О.Ф. Пасека вважають, що, не вважаючи вину необхідною підставою для притягнення суб'єкта до кримінальної відповідальності, виникне правова можливість віднесення юридичних осіб до кримінально-правової сфери. Принцип обов'язковості вини для фізичних осіб як суб'єктів злочину в цьому випадку зберігався б, а на юридичних осіб він би не поширювався як виняток [3, с. 140–141].

З протилежної сторони, значною кількістю вчених-правників взагалі заперечується обов'язковість наявності суб'єктивної сторони у складі кримінального правопорушення, яке вчинила юридична особа. Головною причиною цього ними вбачається відсутність у юридичної особи розуму та психічного ставлення щодо вчинених нею діянь, що унеможлиблює застосування до юридичної особи класичного підходу до розуміння поняття «вина» [5, с. 128].

Ще одним вектором наукової думки в питанні ознак винуватості юридичної особи у вчиненні кримінально караних діянь є науковий напрям, що вина юридичної особи ототожнюється з виною конкретного її працівника, або ж із виною органів управління юридичної особи. В такому випадку вина працівника виступає необхідною умовою винуватості юридичної особи, а вина юридичної особи може виникати як наслідок винних дій працівника [3, с. 130]. За допомогою цієї наукової позиції можна виділити дві форми вини юридичних осіб, які пов'язуються з діями фізичних осіб: по-перше, фізичною особою усвідомлюється протиправний характер її дій чи бездіяльності, передбачаються шкідливі наслідки та, попри це, вчиняються кримінально карані вчинки; по-друге, фізична особа не усвідомлює, що з її діями чи бездіяльністю пов'язується вчинення протиправного діяння юридичною особою, через що фізична особа вчиняє таке діяння, хоча повинна була усвідомити характер свого діяння і могла передбачити настання шкідливих наслідків для суспільних відносин, які перебувають під охороною кримінального закону.

Таким чином, проаналізувавши основні концепції вини, слід погодитися з тими вченими, які висловлена позиція визнання юридичної особи суб'єктом злочину та обґрунтовано, що вина юридичної особи проявляється через винну поведінку її працівників, під контролем яких перебуває реалізація юридичною особою її прав й обов'язків в ході здійснення її управлінської та господарської діяльності.

1. *Застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб : матеріали міжнародного круглого столу, 30 липня 2019 року. Київ: Національна академія прокуратури України, 2019. 94 с.*
2. *Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. Ст. 141. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.04.2025).*
3. *Кримінальна відповідальність юридичних осіб: порівняльно-правове дослідження : монографія / В.К. Грищук, О.Ф. Пасєка. Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів : ЛДУВС, 2013. 247 с.*
4. *Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 30.04.2025).*
5. *Лихова С.Я. Юридичні особи як суб'єкти кримінальної відповідальності за КК України. Юридичний вісник. 2018. № 4 (33). С. 128–132.*

Кісілевич В.Ю.

*Хмельницький економіко-правовий фаховий
коледж ПрАТ «Міжрегіональна академія
управління персоналом», здобувач 4 курсу ОР
«Фаховий молодший бакалавр» за спеціальністю
«Право»*

Охман О.В.

*Хмельницький економіко-правовий фаховий
коледж ПрАТ «Міжрегіональна академія
управління персоналом», старший викладач
циклової комісії з права та правоохоронної
діяльності, кандидат юридичних наук*

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Унаслідок агресії рф проти України, яка розпочалася у 2014 році, перед українським законодавцем постала потреба законодавчо окреслити поняття «колабораційна діяльність» та запровадити кримінальну відповідальність за такі дії, враховуючи загрозу, яку вони становлять для суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки держави. Відтоді серед науковців і практиків, зокрема у сфері кримінального права, точилися дискусії щодо доцільності застосування терміна «колаборант» до мешканців відповідних територій.

Колабораціонізм (від фр. collaboration – «співпраця») є поняттям, що використовується в сучасному політичному дискурсі та означає «співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога загарбника на шкоду самій державі чи її союзників і участь у переслідуванні патріотів країни, громадянином якої є колаборант» [1, с. 432].

До повномасштабного вторгнення народні депутати України пропонували декілька спроб внести зміни до Кримінального кодексу України, створивши окрему статтю, присвячену колабораціонізму. Так, 24 лютого 2021 року було зареєстровано проєкт Закону у Верховній Раді України, проте Комітет Верховної Ради

України з питань правоохоронної діяльності не надав свого висновку.

Верховна Рада України повернулася до законодавчого врегулювання колабораційної діяльності лише після початку російської агресії: 3 березня 2022 року парламент ухвалив Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність), який набрав чинності з 16 березня 2022 року [2]. Кримінальний кодекс України (далі КК України) було доповнено новою статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» [3], включивши її у I Розділ КК України «Злочини проти основ національної безпеки». Варто також зазначити, що в цей розділ включені найбільш небезпечні зазіхання на суспільні відносини, що забезпечують суверенітет, цілісність і недоторканість держави, її обороноздатність, а також державну безпеку.

Хоча колабораціонізм фактично і почав існувати на території України з 2014 року, проте кримінальна відповідальність за статтею 111-1 КК України, може наступати лише в тому випадку, якщо колабораційна діяльність здійснювалася після набрання чинності, відповідно з 15 березня 2022 року, про що вказано у ч. 2 ст. 4 КК України.

Одним з вагомих аспектів боротьби в російсько-українській війні є викриття колаборантів. Колаборантом є особа, яка усвідомлено, навмисно співпрацює з окупаційною владою на шкоду власній державі. Війна є великим викликом для держави, громадян та суспільства в цілому. У воєнний час синхронно працюють закони захисту держави і рівні природних рефлексів – закони біологічного виживання. Потрапивши у складний для всіх час, саме у війну, часто загрозливі для життя обставини, кожна людина опиняється перед необхідністю самостійно визначати модель поведінки в ситуації, яка сталася.

Детальніше зупинимось на аналізі складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 111-1 КК України.

Основним безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 КК України, є основи національної безпеки держави. Водночас, відповідно до ч. 8 цієї ж статті, додатковими об'єктами виступають життя і здоров'я громадян, а також право власності.

Об'єктивна сторона полягає у наявності ознак, які визначають зовнішню сторону кримінального правопорушення та характеризують суспільне небезпечне діяння, його наслідки, причинний зв'язок між діянням та наслідками. Більшість складів кримінальних правопорушень передбачених ст. 111-1 КК України є формальними. Тобто кримінальне правопорушення вважається закінченим з моменту вчинення діяння. Також, відповідно до ч. 2 та ч. 5 ст. 111-1 КК України обов'язковою ознакою в об'єктивній стороні є місце вчинення злочину – на тимчасово окупованій території.

Суб'єкт кримінальних правопорушень за даною статтею є двох видів: загальний та спеціальний. Загальний суб'єкт передбачається за частинами 4, 6 та 8 ст. 111-1 КК України, яким є фізична осудна особа, що досягла віку кримінальної відповідальності. Вік кримінальної відповідальності відповідно до ст. 22 КК України є 16 років [3]. Спеціальний суб'єкт визначається в складах кримінальних правопорушень передбаченими частинами 1, 2, 3, 5, 7 ст. 111-1 КК України.

Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень характеризується прямим або непрямим умислом. У ряді складів кримінальних правопорушень за частинами 2, 5, 7 ст. 111-1 КК України, важливе значення має добровільність (якщо особа здійснювала відповідні дії не добровільно, а під примусом (байдуже яким), склад кримінального правопорушення відсутній). У частині складів досліджуваних кримінальних правопорушень важливе значення для кваліфікації має мета.

Аналіз кваліфікованого складу колабораційної діяльності за ч. 8 ст. 111-1 КК України показує, що його утворюють такі ознаки, які визначають суспільно небезпечні наслідки: загибель людей як наслідок поведінки осіб, що визначена у ч. 5, ч. 6 та ч. 7 ст. 111-1 КК України (означає спричинення смерті щонайменше двом особам); настання інших тяжких наслідків як наслідок цієї ж поведінки – передбачає заподіяння такої шкоди, що згідно з ч. 4 примітки ст. 111-1 КК України в одну тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [4, с. 358].

Варто також зазначити, що аналіз Єдиного звіту про вчинення кримінальних правопорушень передбачених ст. 111-1 КК України

з моменту набрання чинності статті, вказує наступне: за 2022 рік – 949 проступків та 2902 злочинів [5]; за 2023 рік – 709 проступків та 2498 злочинів [6]; за 2024 рік – 365 проступків та 2055 злочинів [7]. За останні два роки, згідно даних Єдиних звітів, можна зробити висновок, що найбільш вчинюваним кримінальним правопорушенням з I Розділу КК України «Злочини проти основ національної безпеки» є кримінальне правопорушення передбачене ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність».

Доказування та розслідування українськими слідчими кримінальних правопорушень передбачених ст. 111-1 КК України, створює ряд викликів та ускладнень таких як: відсутність на території України підозрюваних, тому що вони перебувають на тимчасових окупованих територіях, відсутність можливості здійснення слідчих розшукових дій; недостатність доказів тощо. Дане кримінальне правопорушення зазвичай вчиняється на території, що перебувають під окупацією, це ускладнює процес збору доказів і часто призводить до того, що певна частина доказів не отримується, або є недостатньою для встановлення факту вчинення кримінального правопорушення.

Отже, колабораційною діяльністю є усвідомлене співробітництво громадян України з окупаційною адміністрацією, яке націлене проти української державності, шляхом різної взаємодії: передача матеріальних ресурсів, пропаганда, заперечення збройної агресії проти України, добровільне зайняття посад у незаконних органах влади, публічних закликів до підтримки держави-агресора. Стаття 111-1 КК України встановлює кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність, тобто будь-яке сприяння державі-агресору під час війни.

1. Албул С.В., Колодій Д.В. *Оперативно-розшукове документування колабораційної діяльності в умовах воєнного стану: проблемні питання. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень: у 2-х т. : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, НУ «Одеська юридична академія», 19 травня 2023 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 432-435.*
2. *Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України*

- від 03.03.2022 р. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення 25.04.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001. № 2341-III. Дата оновлення: 01.02.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.04.2025).
 4. Письменський С.О., Мовчан Р.О. Новели кримінального законодавства України про колабораційну діяльність: дискусійні питання та спроба їх розв'язання. Юридичний науковий електронний журнал. №6. 2022. С. 356-360.
 5. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2022 року. URL: <https://data.gov.ua/dataset/288006d0-deb8-4926-8da2-558ada2d3a84/resource/ca40762c-98e3-449d-9db8-9f9bfbdaa558/download/forma-1-gruden-2022.xlsx> (дата звернення: 25.04.2025).
 6. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL: <https://data.gov.ua/dataset/288006d0-deb8-4926-8da2-558ada2d3a84/resource/33703352-cd2d-49b9-9ac2-772a09ea5cb8/download/forma-1-gruden-2023.xlsx> (дата звернення: 25.04.2025).
 7. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2024 року. URL: <https://data.gov.ua/dataset/288006d0-deb8-4926-8da2-558ada2d3a84/resource/19313918-b85b-4cc3-8591-26ffd55af250/download/forma-1-sichen-gruden-2024.xlsx> (дата звернення: 25.04.2025).

Клепар Н.М.

*Львівський державний університет внутрішніх
справ, здобувачка 2 курсу ОР «Бакалавр» за
спеціальністю «Право»*

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ОЗНАКИ, ЩО ВПЛИВАЄ НА КВАЛІФІКАЦІЮ І ПРИЗНАЧЕННЯ ПОКАРАННЯ

Для України дослідження кримінальної відповідальності в період воєнного стану стало актуальним з початком збройної агресії Росії у 2014 році та розширення воєнних дій з 2022 року. Встановлення воєнного стану впливає не тільки на правову систему, але й на підходи до кваліфікації кримінальних правопорушень і визначення покарань. У таких умовах кримінальне законодавство зазнає змін, спрямованих на посилення відповідальності за кримінальні правопорушення, що можуть загрожувати державній безпеці, зокрема на посилення покарань і розширення переліку кримінально караних діянь.

Загалом поняття «воєнний стан» визначено у двох Законах України: «Про правовий режим воєнного стану» та «Про оборону України». Так, згідно зі статтею 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан — це особливий правовий режим, що запроваджується в Україні або її окремих місцевостях у разі збройної агресії чи загрози незалежності та територіальній цілісності держави. Він надає органам влади, військовому командуванню та місцевому самоврядуванню додаткові повноваження для відсічі агресії, забезпечення безпеки та усунення загроз. Воєнний стан передбачає тимчасове обмеження конституційних прав і свобод громадян та юридичних осіб із визначенням строку дії таких обмежень [1]. А у ст. 1 Закону України «Про оборону України» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Як бачимо, визначення воєнного стану, що передбачене в положеннях Закону України «Про правовий режим воєнного стану» є ширшим. Л. О. Мостепанюк, зазначає, що відмінності полягають у сфері надання відповідних повноважень – суб'єктом таких повноважень, окрім відповідних органів державної влади, військового командування та органів місцевого самоврядування, є військові адміністрації. Крім того, норми закону розширюють мету надання спеціальних повноважень вказаним суб'єктам – крім відвернення загрози, забезпечення національної безпеки, тимчасового обмеження конституційних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, такою визнається відсіч збройної агресії та усунення загрози небезпеки державній незалежності України та її територіальній цілісності [3, с. 42-43].

Воєнний стан впливає на:

- Посилення відповідальності за окремі злочини – воєнний час підвищує небезпеку злочинів проти держави, тому запроваджуються більш суворі санкції за колабораційну діяльність, диверсії, незаконне розголошення інформації, що може зашкодити обороноздатності (наприклад, ст. 111-1 ККУ) [4].

- Поява нових правопорушень – у воєнних умовах вводять додаткові злочини або модифікують наявні, щоб охопити нові форми загроз. Наприклад, колабораційна діяльність як окреме кримінальне правопорушення передбачає широкий спектр дій, що сприяють ворогів, включаючи передачу ресурсів або співпрацю з окупаційною адміністрацією [5].

Воєнний стан впливає на кваліфікацію кримінального правопорушення тоді, коли це безпосередньо зазначено у диспозиції статті Кримінального кодексу України (КК). Однак, як зазначає А.А. Вознюк воєнний та надзвичайний стан, а також пов'язані з ними інші обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення, в кримінальному законі викладено по-різному: 1) «в умовах воєнного стану» (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 435 КК); 2) «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» (ч. 2 ст. 113 КК); 3) «в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ст. 114-2, ч. 4 ст. 185, ч. 4 ст. 186, ч. 4 ст. 187, ч. 4 ст. 189, ч. 4 ст. 191 КК); 4) «під час надзвичайного або воєнного стану» (ч. 3 ст. 201-2 КК); 5) «під час дії воєнного стану» (ч. 5 ст. 361 КК); 6) «в умовах воєнного стану чи в бойових обставинах» (ч. 4 ст. 402, ч. 3 ст. 403, ч. 4 ст. 404, ч. 4 ст. 405 КК тощо) [6, с. 310].

Водночас, особливості воєнного стану як кваліфікуючої ознаки полягають у наступному: а) воєнний стан як ознака кримінально караного діяння повинен бути чітко зазначеним у тексті КК, як правило – у диспозиціях статей; б) воєнний стан як кваліфікуюча ознака має імперативний характер. У разі встановлення відповідним органом факту того, що злочин було вчинено саме за умов правового режиму воєнного стану, застосування норми, що встановлює санкцію за дане діяння є обов'язковим; в) вчинення злочину за умов воєнного стану значно впливає на суспільну небезпечність діяння шляхом призначення більш суворого покарання [3, с. 45].

А на покарання воєнний стан впливає тоді, коли він не зазначений у диспозиції статті як кваліфікуюча ознака, але виступає обставиною, що обтяжує покарання (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України). У цьому випадку суд враховує факт вчинення злочину в умовах воєнного стану як обтяжувальну обставину, що впливає на суворість призначеного покарання.

Прикладом є шахрайство. (ст. 190 КК України). Шахрайство, вчинене в умовах воєнного стану, не має цієї ознаки у диспозиції статті, але п. 11 ч. 1 ст. 67 КК зазначає, що використання умов воєнного стану є обтяжувальною обставиною. Це може призвести до більш суворого покарання в межах санкції статті. Однак, на прикладі ч. 1 ст. 190 КК Р. Мовчан зазначає, що керуючись буквальною тлумаченням положень КК, при кваліфікації відповідних дій немає нормативних передумов не лише для диференціації, а й навіть для індивідуалізації покарання. Причиною цього є посилання на аналізовану обтяжувальну обставину (п. 11 ч. 1 ст. 67 КК), адже вона стосується лише злочинів, тоді як кримінальне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 190 КК, вважається кримінальним проступком [6, с. 284]. Тому слід підтримати позицію тих науковців, які зазначають, що доцільною і логічною видається зміна в п. 11 ч. 1 ст. 67 КК терміну «злочин» на «кримінальне правопорушення», що сприятиме призначенню більш суворого покарання. Такою, що обтяжує покарання обставиною буде визнаватися вчинення будь-якого кримінального правопорушення в період, коли триватиме воєнний стан чи інші надзвичайні події.

1. *Правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
2. *Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>
3. Мостепанюк Л.О. Воєнний стан як обставина, що впливає на призначення покарання. Вісник Асоціації кримінального права України. 2024, № 1(21). URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/issue/view/18661>
4. Антонюк Н., Анісімов Г. Як розмежувати колобораційну діяльність і суміжні склади кримінальних правопорушень. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1299973/>
5. Хаверонюк М. Кримінальна відповідальність за колабораціоналізм. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/kolaboratsijna-diyalnist-nova-stattya-kryminalnogo-kodeksu/>

6. Вознюк А. А. *Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. [С. 308–317].*
7. Мовчан Р. О. *Аналіз законодавчого рішення про посилення кримінальної відповідальності за мародерство. Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання. 2022. № 1. [С. 281–285].*

Ногін В.В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 3 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

КРИМІНАЛЬНО-ПРОВА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ВІРТУАЛЬНИХ АКТИВІВ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасний етап розвитку глобальної економіки нерозривно пов'язаний із процесами цифровізації, що трансформують установлені суспільні відносини та вимагають від держави якісно нових підходів до правового регулювання. Поява та стрімке поширення віртуальних активів стали не лише технологічним проривом, але й серйозним викликом для національної системи права, зокрема її кримінально-правової складової. В умовах, коли традиційні фінансові інструменти поступово поступаються місцем цифровим аналогам, питання забезпечення належної кримінально-правової охорони цього нового сегменту ринку набуває стратегічного значення.

Фундаментом для побудови такої політики в Україні стало прийняття Закону України «Про віртуальні активи» № 2074-IX від 17 лютого 2022 року¹. Однак, як слушно зазначають О.В. Кришевич та І. О. Рощина, станом на сьогодні повноцінна імплементація цього закону гальмується необхідністю внесення змін до Податкового кодексу України [2]. Це створює ситуацію правової невизначеності, яка безпосередньо впливає на ефективність кримінально-правової охорони. Головна проблема полягає у тому, що чинний Кримінальний кодекс України (далі — КК України) не містить чітких механізмів захисту віртуальних активів, що ускладнює кваліфікацію суспільно небезпечних діянь.

¹ Ще не набрав чинності

Незважаючи на це, цей нормативно-правовий акт став першою спробою на законодавчому рівні визначити правовий статус віртуальних активів, учасників ринку та засади державної політики у цій сфері. Аналіз положень Закону [1] дає можливість окреслити вектори подальшого розвитку кримінального законодавства. Зокрема, стаття 1 Закону визначає віртуальний актив як нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі. Таке визначення ставить крапку в багаторічних дискусіях щодо правової природи криптовалют, відносячи їх до категорії нематеріальних благ. Це, своєю чергою, вимагає перегляду підходів до кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності, адже традиційне розуміння предмета крадіжки чи шахрайства базувалося переважно на матеріальній ознаці.

Однак, сама лише наявність регуляторного закону не вирішує всіх проблем правозастосування. Кримінально-правова політика не може обмежуватися лише декларацією намірів; вона повинна мати дієвий механізм реалізації через норми кримінального закону. На сьогодні спостерігається певний розрив між нормами регуляторного законодавства, яке вже оперує поняттями «забезпечений віртуальний актив», «незабезпечений віртуальний актив», «ключ віртуального активу», та кримінальним законом, який досі не містить прямої згадки про ці об'єкти. Така неузгодженість створює ситуацію правової невизначеності, коли слідчі та судові органи змушені застосовувати аналогію або розширене тлумачення існуючих норм, що не завжди відповідає принципу законності.

Особливу увагу в контексті кримінально-правової політики слід приділити класифікації віртуальних активів, запропонованій у Законі [1]. Поділ на забезпечені та незабезпечені активи має важливе значення для визначення суспільної небезпеки посягань на них. Забезпечений віртуальний актив посвідчує майнові права, зокрема права вимоги на інші об'єкти цивільних прав. Відповідно, незаконне заволодіння таким активом за своєю суттю є посяганням на базовий актив, що ним забезпечений. Натомість незабезпечені віртуальні активи, до яких відноситься більшість класичних криптовалют, не посвідчують жодних майнових прав, а їх вартість формується виключно попитом і пропозицією. Така

специфіка вимагає диференційованого підходу до криміналізації діянь у цій сфері. Неможливо застосовувати однакові лекала кримінальної відповідальності до викрадення токенизованих активів реального сектору економіки та до маніпуляцій з ігровими валютами або спекулятивними криптоінструментами.

Ще одним викликом є проблема ідентифікації та простежуваності транзакцій. Закон України «Про віртуальні активи» покладає на постачальників послуг обов'язки щодо фінансового моніторингу, що кореспондує з міжнародними стандартами FATF. Проте кримінально-правова політика повинна йти далі та пропонувати інструменти для подолання псевдоанонімності, яку часто використовують злочинці. Використання віртуальних активів для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, стає однією з ключових загроз національній безпеці, і відповідь держави має бути жорсткою та системною.

Окремого аналізу потребує питання захисту інфраструктури ринку віртуальних активів. Згідно із Законом [1], учасниками ринку є не лише власники активів, а й постачальники послуг, біржі, зберігачі ключів. Злам криптобіржі або незаконне втручання в роботу системи обігу віртуальних активів може завдати шкоди на мільйони гривень. У цьому контексті кримінально-правова політика має змістити акцент з суто «майнових» складів злочину на злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж. Кваліфікація таких діянь потребує спеціальних знань та вдосконалення диспозицій відповідних статей КК України.

Крім того, важливою складовою політики є питання конфіскації віртуальних активів. Процесуальні аспекти накладення арешту та вилучення криптовалют залишаються однією з найскладніших проблем на практиці.

1. *Про віртуальні активи* : Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. Відомості Верховної Ради України. 2022. № 26. Ст. 140.
2. Кришевич О. В., Роцина І. О. Криптовалюта, як предмет кримінального правопорушення проти власності: національне та міжнародне законодавство. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Право. 2022. Вип. 23–24. С. 168–175.

Сіордія Л.З.

*Донецький державний університет внутрішніх
справ, здобувачка 2 курсу ОР «Бакалавр» за
спеціальністю «Право»*

Одинцова О.В.

*Донецький державний університет внутрішніх
справ, доцент кафедри державно-правових
дисциплін та публічного управління, к.ю.н.,
доцент*

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне військове вторгнення РФ в Україну створило безпрецедентні виклики для правової системи держави, зокрема в частині боротьби зі злочинністю. Одним із найпоширеніших видів кримінальних правопорушень в умовах війни залишаються злочини проти власності – крадіжки, грабежі, розбої, шахрайство. Воєнний стан не лише створює сприятливі умови для їх вчинення, а й ускладнює їх виявлення та розслідування.

Крім того, через законодавчі зміни актуальною постає проблема справедливої кримінально-правової оцінки, а отже, і можливих кримінально-правових наслідків наступних діянь: крадіжки (ч. 4 ст. 185 КК України), грабежі (ч. 4 ст. 186 КК України), розбої (ч. 4 ст. 187 КК України), вимагання (ч. 4 ст. 189 КК України), привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ч. 4 ст. 191 КК України) з одного боку, та шахрайства (ч. 3 ст. 190 КК України) – з іншого [1].

Законодавчі зміни, внесені Законом України від 3 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» (далі – Закон України № 2117-IX), значно вплинули на кваліфікацію крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань, привласнень, розтрат або заволодіння майном шляхом зловживання службовим станови-

цем, що вчиняються на території України з 7 березня 2022 року, оскільки відповідні норми було доповнено кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [2].

Закон України від 13 липня 2023 року № 3233-IX «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень» (далі – Закон України № 3233-IX) доповнив ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікуючою ознакою «в умовах воєнного або надзвичайного стану» [3].

Буквальне тлумачення формулювання «в умовах воєнного стану» означає, що відповідне посягання проти власності, вчинене під час дії воєнного стану, автоматично підпадає під ознаки ч. 4 ст. 185, 186, 187, 189, 191, ч. 3 ст. 190 КК України, навіть якщо винна особа не використала обстановку війни для досягнення злочинної мети.

Усі вчинені з 07 березня 2022 року грабежі, розбої та вимагання підлягають кваліфікації як тяжкі злочини за частиною четвертою відповідних статей КК України за ознакою «вчинені в умовах воєнного стану» незалежно від розміру заподіяної шкоди. У період часу з 07 березня 2022 року до 09 серпня 2024 року всі крадіжки майна, а також факти привласнення, розтрата або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем вартістю від 0,2 до 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, що вчинялись на території України мали кваліфікуватись відповідно за ч. 4 ст. 185 чи ч. 4 ст. 191 КК України. З 09 серпня 2024 року, тобто з дня, коли набув чинності Закон України від 18.07.2024 року № 3886-IX «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужого майна та врегулювання деяких інших питань діяльності правоохоронних органів», за ч. 4 ст. 185 чи ч. 4 ст. 191 КК України мають кваліфікуватись як аналогічні посягання щодо майна вартістю від 2 до 250 неоподаткованих мінімумів доходів громадян [4].

На відміну від ч. 4 ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України, ключовою особливістю ч. 3 ст. 190 КК України є те, що вчинення шахрайства в умовах воєнного стану інкримінується лише за тієї

умови, що потерпілому завдано щонайменше значну шкоду. На підставі роз'яснення Національної поліції України від 20.10.2023 № 7222/109/24/31-2023 практика застосування ст. 190 КК України йде таким шляхом, що обидві наявні у ч. 3 ст. 190 КК України кваліфікуючі ознаки (вчинення шахрайства в умовах воєнного стану; завдання значної шкоди) розглядаються як взаємопов'язані і невід'ємні. При цьому, головною є умова заподіяння потерпілому значної шкоди. Учинення шахрайства в умовах воєнного стану є додатковою умовою [5]. Тобто, навіть якщо шахрай скористався умовами воєнного стану для вчинення кримінального правопорушення, але завдані збитки не перевищують 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, дії особи кваліфікуватимуться за ч. 1 ст. 190 КК України як проступок.

Наведемо типовий приклад. У травні-червні 2024 року громадянин ОСОБА_3 створив фейкове оголошення у Facebook під вигаданим ім'ям про збір коштів для військових ЗСУ, маючи умисел на заволодіння грошовими коштами. Він вказав рахунок картки, відкритий на своє ім'я, але не мав наміру передавати жодного обладнання. Таким чином, винний шляхом обману заволодів коштами щонайменше 13 громадян, які перерахували йому від 490 до 750 грн кожен, загалом — 6 220 грн. Дії останнього було кваліфіковано за ч. 1 ст. 190 КК України, навіть при тому що він використав воєнний стан для вчинення описаного правопорушення [6].

Таким чином, описані законодавчі новели створили суперечливий підхід до юридичної оцінки однорідних посягань проти власності. Вважаємо за доцільне запровадити єдиний підхід: щоб ураховувався розмір шкоди, завданий потерпілому, не лише при шахрайствах, але й за крадіжками, грабежами тощо, тобто, щоб за всіма посяганнями проти власності, про які йде мова, інкримінувалась кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного або надзвичайного стану» за умови завдання цим кримінальним правопорушенням значної шкоди. Це розвантажило б правоохоронну та судову систему і дозволило б їй зосередитись на найбільш суспільно небезпечних посяганнях. Такий підхід усунув би існуючі нині суперечності і передбачав би більш гуманну та справедливую систему заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчиняють крадіжки, шахрайства та інші однорідні посягання проти влас-

ності з урахуванням характеристик зазначених осіб та обставин вчинення цих злочинів.

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 06.04.2025 року).
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 06.04.2025 року).
3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо усунення суперечностей у караності кримінальних правопорушень Закон України від 13.07.2023 № 3233-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3233-20#Text> (дата звернення: 06.04.2025 року).
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та деяких інших законів України щодо посилення відповідальності за дрібне викрадення чужогого [...] Закон України від 18.07.2024 № 3886-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3886-20#Text> (дата звернення: 06.04.2025 року).
5. Роз'яснення щодо кваліфікації окремих видів кримінальних правопорушень від 20.10.2023 № 7222/109/24/31-2023 / Національна поліція України.
6. Вирок Красноградського районного суду Харківської області від 30 вересня 2024 року у справі № 626/3480/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121977439>

Тарнавчик Т.Ю.

Львівський державний університет внутрішніх
справ, здобувач 3 курсу ОР «бакалавр» за
спеціальністю «Право»

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІДКУПУ ВИБОРЦЯ, УЧАСНИКА РЕФЕРЕНДУМУ, ЧЛЕНА ВИБОРЧОЇ КОМІСІЇ АБО КОМІСІЇ З РЕФЕРЕНДУМУ

Забезпечення конституційних прав громадян на вільне волевиявлення під час виборів та референдумів є одним з пріоритетних напрямів правової політики України. А підкуп виборця, учасника референдуму чи члена виборчої комісії ставить серйозну загрозу демократичним інститутам держави, оскільки спотворює справжню волю громадян та підриває легітимність виборчої системи.

За даними Офісу Генерального прокурора, за останні десять років в Україні обліковано 220 кримінальних правопорушень,

пов'язаних із підкупом виборців, що підтверджує актуальність дослідження особливостей кримінально-правової кваліфікації таких діянь для забезпечення справедливості та прозорості виборчого процесу в Україні [1, с. 1].

Принагідно слід зазначити, що відповідно до ст. 38 Конституції України, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. При цьому ст. 71 Основного Закону України встановлює, що вибори до органів державної влади та органів місцевого самоврядування є вільними і відбуваються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування.

Ці конституційні принципи знаходять своє продовження у ВК України, який закріплює право вільного формування волі та її вільного виявлення при голосуванні. Відповідно до ч. 1 ст. 17 ВК України, вибори в Україні є вільними, а громадянам забезпечуються умови для вільного формування волі та її вільного виявлення при голосуванні [2]. Також у ч. 3 ст. 14 ВК України передбачено, що застосування насильства, погроз, обману, підкупу чи будь-яких інших дій, що перешкоджають вільному формуванню та вільному виявленню волі виборця, забороняється.

Кримінально-правового регулювання підкупу у виборчому процесі регламентуються ст. 160 КК України.

Об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 160 КК України, є суспільні відносини, що забезпечують нормальне функціонування виборчої системи та законодавчо встановлений порядок проведення виборів і референдумів. Додатковим об'єктом виступають конституційні права громадян на вільне волевиявлення.

Предметом вказаного кримінального правопорушення є неправомірна вигода – грошові кошти, інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, що надаються без законних на те підстав. Деякі дослідники стверджують, що «одним із ключових викликів у розслідуванні правопорушень, пов'язаних із підкупом виборців, є доведення зв'язку між наданням неправомірної вигоди та вчиненням певних дій, пов'язаних із голосуванням» [3, с. 153].

Об'єктивна сторона злочину характеризується такими формами суспільно небезпечного діяння: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди;

надання неправомірної вигоди, супроводжується передвиборною агітацією або агітацією з референдуму, згадуванням імені кандидата, назви політичної партії, яка висунула кандидата на відповідних виборах, або використанням зображення кандидата, символіки політичної партії, яка висунула кандидата на відповідних виборах.

Суб'єкт кримінального правопорушення залежить від конкретної форми діяння. У випадку пасивного підкупу суб'єктом є виборець, учасник референдуму, член виборчої комісії або комісії з референдуму (спеціальний суб'єкт). При активному підкупі суб'єкт загальний – будь-яка фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку.

Суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Особа усвідомлює, що пропонує, обіцяє, надає або приймає неправомірну вигоду у зв'язку з реалізацією виборчого права, і бажає вчинити такі дії. Мотиви можуть бути різними: корисливі, політичні, кар'єристські та інші, однак на кваліфікацію вони не впливають.

Аналіз судової практики демонструє складність та неоднозначність кваліфікації підкупу виборців. Верховний Суд у постанові від 3.12.2019 у справі №727/5065/17 застосував поширювальне тлумачення ст. 160 КК України, зазначивши, що кримінальна відповідальність настає у випадку прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних із безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, незалежно від фактичного волевиявлення особи та результатів голосування [4].

Важливо зазначити, що ст. 160 КК України встановлює відповідальність за підкуп виборця не тільки за голосування за окремого кандидата, але й за будь-які дії, пов'язані з безпосередньою реалізацією виборчого права. Бондаренко Б. вказує, що «пропозиція або обіцянка неправомірної вигоди має характер обумовленості:

неправомірною вигодо пропонується не взагалі, а за реалізацію виборчого права певним чином» [5, с. 84].

М.І. Хавронюк звертає увагу на проблемні аспекти відмежування непрямого підкупу від законної передвиборчої агітації: «Особливу складність становить кваліфікація дій, які здійснюються під виглядом благодійності, але фактично спрямовані на вплив на волевиявлення виборців» [5, с. 91]. На думку науковця, ключовим критерієм для розмежування є наявність мети вплинути на здійснення виборцем свого права голосу, причому така мета повинна бути доведена.

Таким чином, дослідження особливостей кримінально-правової кваліфікації підкупу у виборчому процесі, слід констатувати необхідність комплексного підходу до застосування ст. 160 КК України у взаємозв'язку з нормами виборчого законодавства. Ключовим аспектом є чітке розмежування між законною агітацією та протиправним підкупом, а також забезпечення належної доказової бази щодо причинно-наслідкового зв'язку між неправомірною вигодою та діями виборця. Подальша законодавча робота повинна враховувати міжнародний досвід та сучасні тенденції, включаючи протидію непрямому підкупу та політичній корупції, з метою створення ефективної системи захисту виборчих прав громадян.

1. Кістяник В. Підкуп виборців: про актуальність проблеми у період ліхоліття. Вісник НААУ. 2024. № 2. С. 1-4. URL: <https://unba.org.ua/publications/8833-pidkup-viborciv-pro-aktual-nist-problemi-u-period-liholittya.html>.
2. Виборчий кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 24.04.2025).
3. Грига М.А. Кримінальна відповідальність за підкуп виборця та учасника референдуму: міжнародний досвід. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (114). С. 150-159. URL: <https://lawscience.com.ua/uk/article/read/kriminalna-vidpovidalnist-za-pidkup-vibortsya-ta-uchasnika-referendumu-mizhnarodny-dosvid>.
4. Постанова Верховного Суду від 03.12.2019 у справі №727/5065/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86206110> (дата звернення: 24.04.2025).
5. Бондаренко Б., Задоя К., Калмиков Д., Кириченко Ю., Хавронюк М., Шехавцов Р. Відповідальність за порушення виборчого законодавства: посібник для членів виборчих комісій, поліцейських, слідчих та суддів / За ред. М. Хавронюка. Київ, 2019. 122 с. URL: https://ifesukraine.org/wp-content/uploads/2019/04/IFES_Handbook-for-Judges-on-Sanctions_final.pdf

Чебан О.М.

*Національний транспортний університет,
доцентка кафедри конституційного та
адміністративного права*

Нечипоренко Т.А.

*Національний транспортний університет,
здобувачка 3 курсу ОР «Бакалавр» за
спеціальністю «Право»*

УДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ КОНСТРУКЦІЇ СТ. 240-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ЇЇ ЕФЕКТИВНОГО ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

З давніх-давен Україна славиться своїми земельними ресурсами та значними запасами корисних копалин. Один із видів корисних копалин загальнодержавного значення – бурштин. Наша держава є однією з світових та європейських лідерів щодо запасів бурштину. Основні його промислові запаси зосереджені, насамперед, на території Полісся (Житомирської, Рівненської та Волинської областей). Загальні обсяги видобутку бурштину, за офіційними даними, в нашій країні є досить значними. Проте справжню ситуацію з добуванням цього унікального природного мінералу встановити дуже важко, адже набагато більше його викопують старателі на незаконних промислах, які не може контролювати держава, оскільки основний видобуток бурштинової сировини в нашій країні є нелегальним [1, с. 17].

Такий незаконний видобуток бурштину, що, безперечно, має своїм наслідком шкоду навколишньому середовищу, посягає на права людини, визначені ст. 50 Конституції України, якою кожному гарантується право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди [2].

З огляду на це за власною ініціативою Парламенту була внесена законодавча пропозиція, метою якої стало правове регулювання відносин щодо користування надрами з метою видобування бурштину, припинення незаконного видобування бурштину, а

також створення сприятливих умов для розвитку в Україні галузі економіки, залучення у цю галузь інвестицій та нових технологій, зростання рівня життя населення в місці видобування бурштину, забезпечення охорони навколишнього природного середовища під час видобування бурштину та рекультивації порушених земель [3].

Відтак, Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток бурштину та інших корисних копалин» від 19.12.2019р. № 402-IX [4] доповнено Кримінальний кодекс України (далі – КК України) статтею 240-1, якою було встановлено кримінальну відповідальність за незаконне видобування, збут, придбання, передачу, пересилання, перевезення, переробку бурштину.

Диспозиція ст. 240-1 КК має бланкетний характер, тому варто звертатися до нормативно-правових актів, які регламентують використання та охорону бурштину. Родовим об'єктом даного правопорушення є навколишнє природне середовище, основним безпосереднім – порядок комплексного та раціонального застосування та захисту бурштину, а додатковим факультативним – людське здоров'я, життя та інші блага. Об'єктивна сторона виражається у формі: видобування, збуту, придбання, зберігання, передачі, пересилання, перевезення та переробки бурштину; склад кримінального правопорушення є формальним, тому вважається закінченим з моменту вчинення будь-якого діяння, згаданого вище. Суб'єктом може бути лише фізична особа, а суб'єктивна сторона характеризується прямим умислом. Кваліфікованими ознаками є: ч. 2 ст. 240-1 КК України – вчинення діяння у значних розмірах, повторно, на територіях чи об'єктах природно-заповідного фонду, ч. 3 ст. 240-1 КК України – вчинення діяння службовою особою. Також відповідно до примітки даної статті значний розмір – це вартість бурштину, що у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [5, с. 131].

Не заперечуючи того факту, що незаконне видобування бурштину завдає істотної шкоди довкіллю (або створює реальну загрозу завдання такої шкоди) та є відносно поширеним явищем на території окремих областей України (так, за підрахунками експертів обсяги незаконного видобутку бурштину становлять від 120 до 300 тон на рік [6]), законодавчі пропозиції щодо доповнення

КК України новою спеціальною нормою (ст. 240-1 КК України) не можна визнати доцільною. Ще свого часу у своєму висновку Головне науково-експертне управління висловлювало певні зауваження: по-перше, бурштин є лише одним із видів корисних копалин загальнодержавного значення, а отже й запропонована спеціальна норма (ч.1 ст. 240-1 КК України) не характеризується якимись додатковими (новими) ознаками відповідного складу злочину та повністю охоплюється суспільно небезпечним діянням у вигляді незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення (ч. 2 ст. 240 КК України). По-друге, якщо слідувати вищевказаній логіці, КК України варто доповнювати також іншими самостійними (окремими) складами злочинів (скажімо, статтями щодо незаконного видобування нафти, антрациту, бурого вугілля, тощо). Останнє, у свою чергу, лише ускладнить сприйняття відповідних кримінально-правових норм та/або призведе до помилок у кваліфікації кримінальних правопорушень [7].

По-третє, законодавцем не визначено, скільки особа має видобути корисних копалин у вигляді бурштину, щоб вчинене нею визнавалося кримінальним правопорушенням. Ні кримінальне, ні адміністративне законодавство відповіді на питання – де знаходиться межа між злочинним і малозначним діянням – не дає. Тому існує потреба у встановленні мінімального обсягу корисних копалин, незаконне видобування яких є кримінально караним діянням. І найкращим показником має стати вартість незаконно видобутої мінеральної сировини, саме вона має визначити суспільну небезпеку вчиненого діяння, а також стане критерієм відмежування складу кримінального від аналогічного складу адміністративного правопорушення [5, с. 128-129].

І по-четверте, найголовніший, на наш погляд, недолік юридичної конструкції ст. 240-1 КК України – це вказівка на «законність походження бурштину не підтверджується відповідними документами». Процесуальні юридичні приписи (підтвердження чи непідтвердження доказами, доведеність чи недоведеність певного факту) не можуть бути складовою юридичної норми, яка передбачає кримінальну відповідальність, оскільки вони пов'язані не з діянням суб'єкта злочину, а з процесуальною діяльністю посадових осіб уповноважених державних органів. Законодавча

конструкція, що пов'язує наявність ключової ознаки складу злочину з результатами процесуальної діяльності, тобто з підтвердженням доказами чи документами уможливило обвинувачення, що ґрунтується на припущеннях, а це суперечить юридичній визначеності як складовій принципу верховенства права [8].

Таким чином, юридична конструкція ст. 240-1 КК України потребує удосконалення, в першу чергу, приведення її об'єктивної сторони у відповідність до принципів юридичної визначеності та верховенства права.

1. Вовк О., Мельничук М., Саванюк С. Основні проблеми видобутку буритину у Волинській області. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі України. 2019. № 9 (393). С. 17-27. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/22356/3/vovk.pdf>
2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання видобутку буритину» від 08.10.2019р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2240&skl=10
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства про видобуток буритину та інших корисних копалин: Закон України від 19.12.2019р. № 402-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/402-20#n63>
5. Мостепанюк Л. О., Павловська А. А. Аналіз складу злочину, передбаченого статтею 240-1 Кримінального кодексу України. Вісник Пенітенціарної асоціації України. 2020 / № 2(12). С. 126 – 133. URL: <file:///C:/Users/%D0%BD%D1%82%D1%83/Downloads/419-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-606-1-10-20200813.pdf>
6. «Буритинова лихоманка» загрожує Україні катастрофою – DW – 26.02.2016. [dw.com](http://www.dw.com). URL: <https://www.dw.com/uk/буритинова-лихоманка-загрожує-україні-екологічною-катастрофою/a-19077234>.
7. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання питання видобутку буритину» від 08.10.2019р. № 2240. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=2240&skl=10
8. Рішення Конституційного Суду України від 26.02.2019р. справа № 1-135/2018(5846/17). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>

Шевченко В.Л.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, здобувач 3 курсу ОР
«Доктор філософії» за спеціальністю «Право»*

СУБ'ЄКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ: ВЗАЄМОДІЯ ТА ВПЛИВ НА ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

Ефективність протидії злочинності в будь-якій державі значною мірою залежить від якості кримінального законодавства та практики його застосування. Однак закон не виникає сам по собі - він є результатом цілеспрямованої діяльності конкретних учасників суспільних відносин, які формують та реалізують стратегію боротьби зі злочинністю. У теорії кримінального права ці учасники визначаються як суб'єкти кримінально-правової політики. Питання про коло цих суб'єктів, їх ієрархію та особливості взаємодії є не просто теоретичною абстракцією, а ключовою проблемою державотворення, адже розбалансованість дій між різними гілками влади та громадськістю призводить до хаотичності законодавчих змін і, як наслідок, до зниження рівня правопорядку.

Фундаментальні засади вчення про суб'єктів кримінально-правової політики в Україні були закладені у працях відомого вченого П.Л. Фріса. Він визначає кримінально-правову політику як напрям діяльності державних та недержавних суб'єктів, що спрямований на вироблення та реалізацію стратегії і тактики боротьби зі злочинністю [1]. Ключовим у цьому визначенні є визнання того факту, що монополія держави на кримінальне покарання не означає монополії на формування політики. П.Л. Фріс пропонує класифікувати суб'єктів політики на дві великі групи: державні та недержавні. До першої групи належать органи законодавчої, виконавчої та судової влади, а до другої — наукові установи, громадські організації, засоби масової інформації та окремі громадяни. Така класифікація дозволяє глибше зрозуміти механізм творення правових норм, де держава виступає «архітектором» закону, а суспільство — замовником і контролером.

Розвиваючи ці положення, І.В. Козич у своїй монографії «Кримінально-правова політика: функції та функціонування»

акцентує увагу на тому, що просте існування суб'єктів ще не гарантує результату. Важливим є саме процес функціонування політики, який забезпечується через скоординовану діяльність усіх учасників. Дослідник зазначає, що суб'єкти кримінально-правової політики реалізують свої повноваження через виконання специфічних функцій, і збій у роботі одного суб'єкта неминуче впливає на всю систему [2].

Серед державних суб'єктів центральне місце, безумовно, посідає Верховна Рада України. Як єдиний орган законодавчої влади, парламент здійснює безпосередню криміналізацію та декриміналізацію діянь. Однак, аналізуючи сучасну практику, доводиться констатувати проблему низької якості законотворчого процесу. Зміни до Кримінального кодексу часто вносяться ситуативно, без належного наукового обґрунтування, під впливом політичної кон'юнктури. У контексті праць І.В. Козича це можна розглядати як дисфункцію системи, коли законодавець діє ізольовано від інших суб'єктів [2]. Законотворчість повинна базуватися на глибокому моніторингу ефективності чинних норм, чого часто бракує на практиці.

Особливу роль у системі суб'єктів відіграє Президент України. Хоча формально глава держави не належить до жодної з гілок влади, його вплив на кримінально-правову політику є визначальним. Реалізуючи право законодавчої ініціативи, Президент часто стає рушієм ключових реформ. В механізмі функціонування кримінально-правової політики Президент виступає своєрідним координатором, який забезпечує узгодженість дій інших державних інституцій.

Не менш важливою є роль судової влади. Конституційний Суд України, хоча і не приймає законів, має повноваження визнавати їх неконституційними, що фактично дорівнює декриміналізації. Верховний Суд через забезпечення єдності судової практики впливає на тлумачення норм права, фактично коригуючи напрями каральної політики держави. Це підтверджує тезу про те, що суб'єктами політики є не лише творці закону, а й ті, хто його застосовує, формуючи реальну правову дійсність.

Однак найбільш проблемним аспектом залишається взаємодія державних суб'єктів із науковою спільнотою. Криміналь-

но-правова політика повинна бути науково обґрунтованою. На жаль, реалії сьогодення свідчать про те, що науковці часто залучаються до законотворчого процесу лише формально. Експертні висновки провідних наукових установ нерідко ігноруються депутатами, якщо вони суперечать політичній доцільності. Це призводить до порушення принципів системності та правової визначеності законодавства.

Окремої уваги заслуговують недержавні суб'єкти кримінально-правової політики. В умовах розбудови громадянського суспільства їхній вплив зростає. Громадські організації та ЗМІ сьогодні здатні формувати суспільний запит на криміналізацію певних діянь або ж, навпаки, вимагати гуманізації відповідальності. Вплив громадськості є проявом демократизації, проте він має бути збалансованим, адже соціальні мережі та медіа-ресурси часто створюють емоційний фон, що може підштовхувати законодавця до прийняття поспішних, популістських рішень.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що суб'єкти кримінально-правової політики — це складна, динамічна система. Ефективне функціонування цієї системи можливе лише за умови чіткого розподілу функцій та налагодженої взаємодії між усіма учасниками. На сьогодні головною проблемою залишається відсутність єдиного стратегічного центру планування законодавчих змін та слабкий вплив наукової думки на реальну політику. Перспективи вдосконалення механізму формування законодавства лежать у площині інституціоналізації діалогу між владою, наукою та громадянським суспільством.

1. Фріс П. Л. *Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми : монографія*. Київ : Атіка, 2005. 332 с.
2. Козич І. В. *Кримінально-правова політика: функції та функціонування : монографія* / Ігор Васильович Козич : Супрун В. П., 2020. 296 с.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ, ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ТА ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО3

<i>Гіщинська А.В.</i> Судовий прецедент як джерело права в Україні: перспективи впровадження та обмеження	3
<i>Гуртова К.М.</i> Дотримання органами влади права на звернення громадян під час воєнного стану в Україні ...	8
<i>Зіняк А.Ю.</i> Права людини четвертого покоління: теоретичне обґрунтування та механізми імплементації	11
<i>Кернякевич С.А.</i> Інституційно-правові механізми захисту прав дітей в умовах воєнного стану в Україні.....	16
<i>Киюк К.О.</i> Правове регулювання виникнення та припинення права на життя.....	20
<i>Knysh V.V.</i> General Characteristics Of Medical Law As A Sub-Branch Of Administrative Law Of Ukraine	24
<i>Кравчук С.-М.І.</i> Система стримувань і противаг у механізмі державної влади України: теоретико-правовий аспект	28
<i>Kuliavyi Ye. S.</i> The Fundamental Rights And Freedoms Of Human And Citizen, Provided For By The Constitution Of Ukraine	32
<i>Кузів В.В.</i> Особливості професійної етики нотаріуса	36
<i>Мазур Л.І.</i> Обмеження права на свободу пересування в умовах воєнного стану	39
<i>Микитюк О.Р.</i> Правове регулювання евтаназії в Україні та Японії	44
<i>Пащковська Ю.О.</i> Вплив російсько-української війни на систему освіти на тимчасово окупованих та неокупованих територіях України.....	48

<i>Рава С.Р.</i> Порушення прав дітей в умовах війни в Україні	53
<i>Федунь Е.Ю.</i> Роль правового звичаю в сучасній правовій системі України	58
<i>Чав'як О.А.</i> Судова практика Європейського суду з прав людини як джерело права: проблеми імплементації в національні правові системи	62
<i>Якімець І.І.</i> Право на освіту в умовах воєнного стану ...	67
<i>Янакова А.С.</i> Особливості та проблеми законотворчості в умовах воєнного стану в Україні	71

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО. ПРАВО ЄС. ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ76

<i>Берега Р.М.</i> Правове регулювання цифрових фінансових послуг у Європейському Союзі: виклики адаптації для України	76
<i>Голубош Г.В.</i> Система покарань: міжнародно-правовий аспект	79
<i>Горелова В.Ю.</i> Мораль як основа правоохоронної діяльності: європейський вектор	84
<i>Гуменицька В.В.</i> Деякі риси політики ЄС у сфері боротьби зі злочинністю у контексті євроінтеграції України	87
<i>Гушніт І.І.</i> Перспективи адаптації аграрного законодавства України до вимог ЄС в умовах євроінтеграції	92
<i>Жулій П.В.</i> Зміст зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів	95
<i>Koval O.M.</i> Historical Development Of Legal Protection Of Children In International Law	98
<i>Манюк О.В.</i> Основні принципи управління відходами в ЄС	103
<i>Настаченко Є.О.</i> Участь миротворчих сил ООН на території України в умовах збройного конфлікту ..	108

<i>Protchenko D.O.</i> International Law On The Protection Of Civilians In Armed Conflicts: Retrospective Aspect And Modernity	111
<i>Семенів С.В.</i> Медичне забезпечення та харчування військовополонених: міжнародні стандарти та реалії України	115
<i>Стефунько Ю.П.</i> Особливості імплементації норм ЄС у сфері поводження з радіоактивними відходами в національне законодавство держав- членів	119
<i>Sulyta A.P.</i> International Practice In Cases Concerning The Treatment Of Civilians During Armed Conflicts.....	125
<i>Фенин А.В.</i> Міжнародні гарантії забезпечення права на працю	129
<i>Хлівна М.А.</i> Порівняльний аналіз трудового законодавства України та країн ЄС	132
<i>Чеботару Д.І.</i> Міжнародні механізми захисту прав біженців.....	136

РОЗДІЛ 3. ПРИВАТНЕ ПРАВО. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО. КОРПОРАТИВНЕ ПРАВО139

<i>Буца А.-М.А.</i> Договір страхування: новели правового регулювання	139
<i>Веляник Ю.Р.</i> Моральна шкода: критерії визначення та проблеми компенсації	143
<i>Гнідан Ю.І.</i> Порядок та правові наслідки виконання солідарного зобов'язання: проблемні питання	147
<i>Городицька С.А.</i> Ознаки узуфрукта як речового права на чуже майно	152
<i>Д'ячкова Д.М.</i> Проблеми правового регулювання нотаріального посвідчення шлюбних договорів в Україні	156
<i>Данилюк О.В.</i> Проблеми реалізації корпоративних прав подружжя	159

<i>Данишук М.Л.</i> Види цифрових послуг.....	162
<i>Дарвай Д.Л.</i> Правові наслідки недійсності правочинів	165
<i>Дзюбак К.М.</i> Окремі аспекти відшкодування моральної шкоди	169
<i>Карп'юк Т.С.</i> Право на медичну допомогу в цивільному праві України	173
<i>Кравець В.І.</i> Наглядова рада в товариствах капіталу Польщі	176
<i>Купріянчук А.В.</i> Правовий статус учасників правовідносин, пов'язаних зі штучним інтелектом....	179
<i>Прутула С.С.</i> Оголошення особи померлою в умовах воєнного стану в Україні	184
<i>Сковронська В.Ю.</i> Комерційна таємниця як об'єкт права інтелектуальної власності.....	187
<i>Соломка Т.В.</i> Правова природа корпоративних конфліктів	190
<i>Стеценко М.В.</i> Принципи захисту міноритарних акціонерів та учасників	195
<i>Григор'єва В.В., Цикура Д.В.</i> Щодо визначення правової природи ціни як істотної умови господарського договору	198

РОЗДІЛ 4. ТРУДОВЕ ПРАВО. ОХОРОНА НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА. АГРАРНЕ ПРАВО. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО203

<i>Горобець В.В.</i> Історичні трансформації трудового законодавства України: вплив соціально- економічних та політичних факторів	203
<i>Данилюк Л.Р.</i> Юридична відповідальність за порушення законодавства про доступ до екологічної інформації	207
<i>Кисилиця Н.Д.</i> Забезпечення балансу публічних та приватних інтересів у природокористуванні	212

<i>Козек Б.О.</i> Публічність та прозорість екологічних рішень у бізнесі: впровадження принципів Орхуської конвенції через процедуру ОВД.....	217
<i>Люклян А.І.</i> Правове становище аграрної холдингової компанії	220
<i>Мельниченко О.А.</i> Інтеграція цифрових технологій у процес зонування земель	224
<i>Пігут А.В.</i> Види дискримінації в сфері праці	228
<i>Самчук Я.М.</i> Еколого-правові наслідки руйнування Каховської ГЕС внаслідок російської агресії.....	232
<i>Стрипа Ю.І.</i> Перспектива заборони хутових ферм в Україні.....	238

РОЗДІЛ 6. ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ У ЦИВІЛЬНОМУ, ГОСПОДАРСЬКОМУ, АДМІНІСТРАТИВНОМУ ТА КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....

<i>Бурдельна С.С.</i> Впровадження медіації та відновного правосуддя в кримінальному проваджені.....	241
<i>Горбунов Р.О.</i> Роль законного представника у захисті прав неповнолітнього підозрюваного	244
<i>Жулій П.В.</i> До питання розмежування юрисдикції адміністративних та господарських судів в Україні...	247
<i>Запоточна А.В.</i> Типові справи як елемент удосконалення процесуального законодавства України.....	252
<i>Кірсенко М.Є.</i> Види експертних висновків та їх доказове значення в адміністративному судочинстві	256
<i>Настаченко Є.О.</i> Актуальні проблеми безсторонності та захисту прав громадян у діяльності Великої палати Верховного Суду як апеляційної інстанції	260

<i>Оболенцев М.В.</i> Проблеми здійснення досудового розслідування у формі дізнання під час правового режиму воєнного стану	263
<i>Перегіняк А.В.</i> Правовий статус потерпілих під час воєнного стану	267
<i>Рекрутняк Н.В.</i> Застосування заходів оперативно-розшукової діяльності вітчизняними митними органами	272
<i>Фурда М.Я.</i> Проблематика та концепції впровадження медіації в адміністративне судочинство України.....	275
<i>Чорний М.О.</i> Правові аспекти забезпечення неупередженості судочинства у справах про державну зраду в умовах воєнного стану	278
<i>Шевчук М.І.</i> Проведення слідчих (розшукових) дій після відкриття матеріалів іншої сторони: спірні питання законодавчого регулювання та правозастосовної практики	283

РОЗДІЛ 7. ПОЛІТИКА В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ287

<i>Білобровка Л.П.</i> Методи кримінально-правової політики: теоретичні засади та практичне застосування	287
<i>Бусел А.О., Колб Д.С.</i> ППСО – як кримінологічна проблема сьогодення в умовах воєнного стану в Україні	290
<i>Вареник Д.С.</i> Деякі аспекти протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом та їх вплив на національну безпеку держави	292
<i>Гаврилюк В.С., Колб Д.С.</i> Сучасні новітні інформаційно-психологічні операції злочинного характеру, які здійснюються державою-агресором та посягають на національну безпеку України.....	296

<i>Гандера Р. Г.</i> Теоретико-правові аспекти розмежування колабораційної діяльності та державної зради.....	300
<i>Жиляк М.Д.</i> Категорія військових службових злочинів у доктрині кримінального права.....	304
<i>Захарчук Г.В.</i> До питання вини юридичної особи як специфічного елементу передумов застосування до неї заходів кримінально-правового характеру	308
<i>Кісілевич В.Ю., Охман О.В.</i> Колабораційна діяльність: кримінально-правовий аспект	311
<i>Клепар Н.М.</i> Окремі аспекти поняття воєнного стану як ознаки, що впливає на кваліфікацію і призначення покарання	315
<i>Ногін В.В.</i> Кримінально-правова політика у сфері захисту віртуальних активів: виклики та перспективи.....	319
<i>Сіордія Л.З., Одинцова О.В.</i> Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності в умовах воєнного стану	322
<i>Тарнавчик Т.Ю.</i> Особливості кримінально-правової кваліфікації підкупу виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму.....	325
<i>Чебан О.М., Нечипоренко Т.А.</i> Удосконалення юридичної конструкції ст. 240-1 Кримінального кодексу України як умова її ефективного правозастосування	329
<i>Шевченко В.Л.</i> Суб'єкти кримінально-правової політики: взаємодія та вплив на формування законодавства	333

Наукове видання

**Щорічна Всеукраїнська науково-практична
конференція
здобувачів освіти та молодих вчених**

**«Вдосконалення правового
регулювання:
погляд молодих науковців»**

В авторській редакції.
Розміщено в порядку надходження
Комп'ютерна верстка Ігор КОЗИЧ